

58 | 1 (2018)

PRISPEVKI

ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

1

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

PRISPEVKI
ZA NOVEJŠO
ZGODOVINO

**Misliti o revoluciji:
100 let pozneje**

**Thinking About the
Revolution:
100 Years After**

Prispevki za novejšo zgodovino
Contributions to the Contemporary History
Contributions a l'histoire contemporaine
Beiträge zur Zeitgeschichte

UDC

94(497.4) "18/19"

UDK

ISSN 0353-0329

Uredniški odbor/Editorial board: dr. Jure Gašparič (glavni urednik/editor-in-chief),
dr. Zdenko Čepič, dr. Filip Čuček, dr. Damijan Guštin, dr. Luboš Kačirek,
dr. Martin Moll, dr. Andrej Pančur, dr. Zdenko Radelić, dr. Andreas Schulz,
dr. Mojca Šorn, dr. Marko Zajc

Lektura/Reading: dr. Andreja Perić Jezernik

Prevodi/Translations: Studio S.U.R

Bibliografska obdelava/Bibliographic data processing: Igor Zemljič

Izdajatelj/Published by: Inštitut za novejšo zgodovino/Institute of Contemporary
History, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana, tel. (386) 01 200 31 20,
fax (386) 01 200 31 60, e-mail: jure.gasparic@inz.si

Sofinancer/Financially supported by: Javna agencija za raziskovalno dejavnost
Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency

Računalniški prelom/Typesetting: Barbara Bogataj Kokalj

Tisk/Printed by: Medium d.o.o.

Cena/Price: 15,00 EUR

Zamenjava/Exchange: Inštitut za novejšo zgodovino/Institute of Contemporary
History, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana

Prispevki za novejšo zgodovino so indeksirani v/are indexed in: Scopus, ERIH Plus,
Historical Abstract, ABC-CLIO, PubMed, CEEOL, Ulrich's Periodicals Directory,
EBSCOhost

Številka vpisa v razvid medijev: 720

*Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji/ The publisher assumes no
responsibility for statements made by authors*

Fotografija na naslovnici: Upodobitev Vladimirja Iljiča Uljanova – Lenina (Zbornik
fotografij iz delavskega gibanja in dejavnosti Komunistične partije na Slovenskem
1867–1941. IZDG ; Muzej ljudske revolucije. Ljubljana, 1964, str. 167).

Vsebina

Uvodno pojasnilo / Introductory Explanation (Jure Gašparič, Jurij Perovšek) 7

Razprave - Articles

Andreas Schulz, "What does it have to do with us?" – Rethinking the Russian Revolution in Germany 12
UDC: 323.272(47)"1917":930(430)"1918/2018"

Anton Bebler, On the Global Impact of the Russian October Revolution of 1917 26
UDC: 323.272(47)"1917":327(100)"1918/2018"

Jure Gašparič, The Changing View of the 1917 Russian Revolution – Slovenia in the Global Perspective 40
UDC: 930(497.4)"1945/2018":323.272(47)"1917"

Jurij Perovšek, Pogledi slovenske meščanske politike na oktobrsko revolucijo do druge svetovne vojne 55
UDK: 323.272(47)"1917":94(497.4)-058.13"1918/1941"

Vida Deželak-Barič, Slovenski komunisti o oktobrski revoluciji v obdobju 1920–1945 99
UDK: 323.272(47)"1917":329.15(497.4)"1920/1945"

Bojan Godeša, »Komunizem največja nevarnost naše dobe« – o idejnopolitičnem profilu vodstva političnega katolicizma na Slovenskem na predvečer napada sil osi na Kraljevino Jugoslavijo 121
UDC: 272-058.14(437)"1918/1938"

Zdenko Čepič, Jugoslovanska revolucija in rdeči oktober: podobnosti in različnosti 146
UDK: 323.272(47)"1917":329.15(497.4)"1941/1948"

- Avzug Lešnik**, »Ruski oktober« v znanstvenem opusu
 zgodovinarja Marjana Britovška 168
 UDK: 930Britovšek M:323.272(47)"1917"

Zapisi - Notes

- Jerzy J. Wiatr**, Reflections on the Russian Revolution 190
 UDC: 930(438)"1945/2018":323.272(47)"1917"

Razmišljanja in razpravljanja - Reflections and Discussions

- Janko Prunk**, Salus revolutiae, ultima lex 198
 UDK: 323.272(47)"1917":329.15(100)"1864/1920"

Ocene in poročila - Reviews and Reports

- Jure Gašparič in Katja Škrubej, ur. Odvetnik in oblast: dr. Igor Rosina
 (1900–1969). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017, 234 strani, ilustr.
 (Miroslav Stiplovšek) 211
- Aleksandra Gačić, Gregor Jenuš, Znameniti Velenčan Karel Verstovšek
 (1871–1923), zaslužni slovenski politik; politična biografija: ob 145. obletnici
 rojstva. Velenje: Ustanova Velenjska knjižna fundacija, 2016 –
 (Fundacijska zbirka Velenjana)
 (Miroslav Stiplovšek) 216
- Josef Till, Rudolf Blüml. Unverstanden in der turbulenten Welt
 des 20. Jahrhunderts [Studia Carinthiaca; XXXI]. Klagenfurt / Celovec:
 Hermagoras Verlag / Mohorjeva založba 2017
 (Avguštin Malle) 221
- Johanna Gehmacher, Klara Löffler (izd.), Storylines and Blackboxes.
 Autobiographie und Zeugenschaft in der Nachgeschichte von Nationalsozialismus
 und Zweitem Weltkrieg = Beiträge der VWI zur Holocaustforschung 4. zv. Wien:
 New academic press, 2017
 (Avguštin Malle) 226

Editorial Notice

Contributions to Contemporary History is one of the central Slovenian scientific historiographic journals, dedicated to publishing articles from the field of contemporary history (the 19th and 20th century).

It has been published regularly since 1960 by the Institute of Contemporary History, and until 1986 it was entitled Contributions to the History of the Workers' Movement.

The journal is published three times per year in Slovenian and in the following foreign languages: English, German, Serbian, Croatian, Bosnian, Italian, Slovak and Czech. The articles are all published with abstracts in English and Slovenian as well as summaries in English.

The archive of past volumes is available at the **History of Slovenia - Sistory** web portal.

Further information and guidelines for the authors are available at <http://ojs.inz.si/index.php/pnz/index>.

Uredniško obvestilo

Prispevki za novejšo zgodovino je ena osrednjih slovenskih znanstvenih zgodovinsko-pisnih revij, ki objavlja teme s področja novejše zgodovine (19. in 20. stoletje) srednje in jugovzhodne Evrope.

Od leta 1960 revijo redno izdaja Inštitut za novejšo zgodovino (do leta 1986 je izhajala pod imenom *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*).

Revija izide trikrat letno v slovenskem jeziku in v naslednjih tujih jezikih: angleščina, nemščina, srbsčina, hrvaščina, bosanščina, italijanščina, slovaščina in češčina. Članki izhajajo z izvlečki v angleščini in slovenščini ter povzetki v angleščini.

Arhivski letniki so dostopni na **Zgodovina Slovenije - Sistory**.

Informacije za avtorje in navodila so dostopni na <http://ojs.inz.si/index.php/pnz/index>.

SISTORY
ZGODOVINA SLOVENIJE

Uvodno pojasnilo

Med prelomi, ki so se vrezali v zgodovinsko podobo sveta, oktobrska revolucija leta 1917 s svojimi še dolgo v kasnejši čas segajočimi družbenimi, gospodarskimi in političnimi posledicami že dolgo priteguje pozornost svetovnega in domačega zgodovinopisja, vpliva na oblikovanje politik in budi zanimanje široke javnosti. Tedaj se je zamajal uveljavljeni politični red, izbruhnila je »svetovna revolucija vzhajajočih pričakovanj«, ki se je sčasoma dotaknila skrajnih točk zemeljske oble. Svetovna vojna, nacionalna gibanja in socialno-razredno nezadovoljstvo so delovali razkrajajoče in ustvarjalno obenem, odpirali so nove možnosti, navdihovali nova razmišljanja, oblikovali nove mentalne svetove. Zgodovinski pomen takratnega dogajanja so med drugim pokazala tudi radikalna ideološka in politična gibanja, ki jih je rodila moderna in jim je petrograjski oktober pomenil bodisi izhodišče bodisi poudarjen smisel njihovega delovanja. Njegova stota obletnica je ponudila lepo priložnost, da spregovorimo o novih spoznanjih in ovrednotimo dotedanja, ki jih je o tem problemskem polju spodbudilo raziskovalno iskanje. V Inštitutu za novejšo zgodovino (INZ) smo se zato prejšnje leto odločili, da pripravimo okroglo mizo o oktobrski revoluciji in preudarimo vprašanja, ki jih ta po enem stoletju ponuja. 24. oktobra 2017 so se tuji in domači raziskovalci novejše zgodovine zbrali na inštitutu in skozi problemsko razčlenitev *Misliti o revoluciji: 100 let pozneje* predstavili poglede, ki jih danes o njej izražajo v mednarodnem in slovenskem zgodovinopisnem prostoru.

Pričujoča številka *Prispevkov za novejšo zgodovino* prinaša znanstvene obravnave, ki jih je vzpodbudila lanska okrogla miza. Avtorji številke – Andreas Schulz, Anton Bebler, Jure Gašparič, Jurij Perovšek, Vida Deželak Barič, Bojan Godeša, Zdenko Čepič, Avgust Lešnik, Jerzy Wiatr in Janko Prunk – v njej osvetlujejo različne vidike oktobrskega zgodovinskega pojava, njegovo dogajanje, notranjo dinamiko, idejni, spoznavnofilozofski, družbenogospodarski in politični značaj ter njegove posledice v slovenskem in mednarodnem okolju. Tako oblikovan in na enem mestu predstavljen prikaz oktobrske revolucije so si zamislili sodelavci inštituta, ki v njegovem okviru izvajajo raziskovalni program *Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*.

Prikaz revolucije, ki je pred bralci, obravnava naslednja vprašanja: najprej samo oktobrsko revolucijo kot idejno dedinjo evropske revolucionarne strasti, iz katere se je porodil boljševiški vsestranski revolucionarni voluntarizem, nato ključna problemska vprašanja in dileme družbenogospodarskega in političnega razvoja sovjetske Rusije oziroma Zveze sovjetskih socialističnih republik v prvih dveh desetletjih po prevzemu

oblasti, nato demografski odliv iz porevolucionarne Rusije in položaj ruskih izseljencev v Evropi, globalni geopolitični odmev revolucije ter tudi njeno vrednotenje do konca osemdesetih let dvajsetega stoletja in v postbipolarni ureditvi sveta ter vzpodbude in izzive ruske izkušnje za zahodni kapitalizem. Poleg tega avtorji poglobljeno analizirajo odzive na revolucijo v slovenski meščanski politiki ter njeno idejno ponotranjenje v slovenskem revolucionarnem komunističnem gibanju do osvojitve oblasti, stične točke in razlike v izvedbi oktobrske in jugoslovanske revolucije ter vprašanje vnašanja oktobrskih revolucionarnih prvin v jugoslovansko in slovensko družbeno in politično prakso po letu 1945.

Podpisana v želji, da bodo navedene obravnave prispevale k nadaljnjemu razjasnjevanju ruskega revolucionarnega oktobra leta 1917 in njegovemu dojemanju na Slovenskem, bralca vabiva k podrobnejšemu seznanjenju z njimi.

Jure Gašparič
glavni urednik
Prispevkov za novejšo zgodovino

Jurij Perovšek
vodja raziskovalnega programa
*Idejnopolitični in kulturni pluralizem
in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*

Introductory Explanation

Among the turning points that have shaped the historical image of the world, the 1917 October Revolution with its long-lasting social, economic, and political consequences has for a long time attracted the attention of historiographers all around the world as well as in Slovenia, influencing the policy-making and spurring the interest of the general public. At the time of the Revolution, the established political order was shaken: a “global revolution of rising expectations” broke out that eventually reached the furthest ends of the globe. The recent World War, national movements, as well as social and class discontent were simultaneously disintegrative and creative, opening new opportunities, inspiring new ways of thinking, and shaping new mental worlds. The historical importance of these events was also amply demonstrated by the radical ideological and political movements stemming from the Modernity, which saw the October Revolution in Petrograd as either the origin or an emphasised purpose of their activities. The one hundredth anniversary of these events provided us with a marvellous opportunity to discuss new findings and evaluate the existing ones, resulting from the research endeavours focusing on this specific issue. Last year, the Institute of Contemporary History therefore decided to organise a round table dedicated to the October Revolution in order to contemplate the various questions that still surround this issue after a century. On 24 October 2017, Slovenian and international contemporary history researchers gathered at the Institute at the conference entitled *Thinking about the Revolution: 100 Years Later* in order to analyse the issues and present the current outlooks on the Revolution, as expressed by the international and Slovenian historiography.

The present issue of the *Contributions to the Contemporary History* publication includes the scientific research encouraged by the last year’s round table. The authors of the contributions, included in this publication – Andreas Schulz, Anton Bebler, Jure Gašparič, Jurij Perovšek, Vida Deželak Barič, Bojan Godeša, Zdenko Čepič, Avgust Lešnik, Jerzy Wiatr, and Janko Prunk – shed light on the various aspects of the October historical phenomenon and its development; its internal dynamics; its ideological, conceptual, philosophical, socio-economic and political character; as well as on its consequences for the Slovenian and international environment. The outline of the October Revolution, presented in such a manner and in a single publication, has been envisioned by the Institute’s associates in charge of the implementation of the research programme entitled *Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju (Ideological-Political and Cultural Pluralism and Monism in Slovenia in the 20th Century)*.

The presentation of the Revolution in front of you focuses on the following issues: the October Revolution itself as an ideological heir to the European revolutionary passions that gave rise to the Bolshevik revolutionary voluntarism; the key problems and dilemmas involved in the socio-economic and political development of the Soviet Russia or the Union of Soviet Socialist Republics in the first two decades after the takeover of power; the emigration from the post-revolutionary Russia and the position of the Russian emigrants in Europe; the global geopolitical consequences of the Revolution as well as its evaluation until the end of the 1980s and in the times of the post-bipolar division of the world; as well as on the incentives and challenges of the Russian experience for the Western capitalism. Furthermore, the authors have provided in-depth analyses of the responses to the Revolution in the Slovenian bourgeois politics and its ideological internalisation by the Slovenian revolutionary communist movement until its rise to power; the common points and differences between the implementation of the October Revolution and the Yugoslav Revolution; and of the question of introducing the October revolutionary elements in the Yugoslav and Slovenian social and political practices after 1945.

We hereby invite the readers to familiarise themselves with the aforementioned analyses, hoping that they can contribute to further clarification of the Russian revolutionary October of 1917 and its perception in Slovenia.

Jure Gašparič
Editor-in-Chief of the
*Contributions to the
Contemporary History* publication

Jurij Perovšek
Leader of the *Idejnopolitični in kulturni
pluralizem in monizem na Slovenskem
v 20. stoletju* research programme

Razprave - Articles

Andreas Schulz*

“What does it have to do with us?” – Rethinking the Russian Revolution in Germany

IZVLEČEK

»KAJ IMA TO OPRAVITI Z NAMI?« – PONOVRNO VREDNOTENJE RUSKE REVOLUCIJE V NEMČIJI

Avtor predstavlja pregled razstav in novejših publikacij v Nemčiji, posvečenih stoti obletnici oktobrske revolucije leta 1917. Po stoletju raziskovanja sta veličastnost in herojstvo iz časov rojstva »velike socialistične oktobrske revolucije« že povsem zbledela. Z demistifikacijo se je tako imenovana »svetovna revolucija« premaknila v okvir ruske zgodovine. Vendar ta nacionalizacija revolucije marginalizira globalne posledice Rdečega oktobra, zlasti kadar se boljševiški prevzem oblasti razlaga preprosto kot uspešno prizadevanje za preoblikovanje anarhije v organizirani režim terorja, ki ga je izvajala odločna in požrtvovalna avantgarda. Medtem ko totalitarni pristop zanemarija socialne korenine revolucije, noveše kulturne študije poudarjajo naključne dejavnike in degradirajo revolucionarno vstajo kot eskalacijo državljanske vojne na kontaminiranih »območjih nasilja«. Avtor v drugem delu tega prispevka pusti za sabo vse takšne celovite razlage in velike načrte ter opozori na dolgotrajne strukturne spremembe, ki jih je ruska revolucija povzročila v povojni Evropi. Svoje argumente osredotoči na tri ravni – najprej na politične institucije, nato na gospodarski in družbeni red, nazadnje pa na demografske spremembe.

Ključne besede: čaščenje spomina na »svetovno revolucijo«, globalne posledice leta 1917, vplivi Rdečega oktobra na Nemčijo

* Professor, PhD, Kommission für Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien, Schiffbauerdamm 40, D-10117 Berlin, schulz@kgparl.de

ABSTRACT

The author reviews exhibitions and recent publications in Germany which commemorate the centennial of the October Revolution 1917. After a full century of research there is little left of glory and heroism that had been present at the dawn of the "Great Socialist October Revolution". A de-mystification has taken place which relocates the proclaimed "World Revolution" into the frame of Russian history. But this nationalization of the revolution tends to marginalize the global effects of the Red October, especially when the Bolshevik seizure of power is simply explained as a successful effort to transform anarchy into an organised regime of terror practised by a determined and self-sacrificing Avantgarde. While the totalitarian approach neglects the social origins of the Revolution, recent cultural studies emphasise contingent factors downrating revolutionary uprisings as an escalation of civil war in contaminated "landscapes of violence". Leaving behind such entire explanations and grand designs, the second part of this paper wants to draw attention to the enduring structural changes which the Russian Revolution caused in post-war Europe. The author concentrates his arguments on three levels, beginning with the political institutions, secondly, the economic and social order, and thirdly, the demographic change.

Keywords: Commemorating the "World Revolution", Global effects of 1917, Impacts of the Red October on Germany

In the calendar of centennial commemorations of the October Revolution in Germany, the exhibition "1917 Revolution – Russland und die Folgen" in the *Deutsche Historische Museum* in Berlin had a prominent place. "What does the revolution have to do with us?" – is a rhetorical question, which the curators did not specifically answer because they were more interested in the celebrations of the revolutionary heritage in post-soviet Russia.¹ But indeed, looking back from 2017, it is evident that nothing is left of the hopes and fears that contemporaries all over the world shared when the Bolsheviks announced the dawn of a new age of mankind under the name of the "Great Socialist October Revolution".² With the end of the Cold War, it seemed as if the global revolutionary challenge and the utopian promises, which the Soviet Union held up as the legitimate heir of Leninism, completely disappeared.³ A brief look at the bestseller book list shows that the year 1917 has become a rather forgotten time in history. While the commemoration of the "Great War" from 1914 to 1918

-
- 1 Kristiane Janeke, "Einführung," in: *1917. Revolution: Russland und die Folgen* (Berlin: Sandstein Verlag, 2017), 10–13.
  - 2 Eric J. Hobsbawm, *Das Zeitalter der Extreme: Weltgeschichte des 20. Jahrhunderts 1914–1991* (München: Hanser, 1995), 91–93.
  - 3 Jan Claas Behrends et. al., "100 Jahre Roter Oktober. Versuche zur Historisierung der Russischen Revolution," in: *100 Jahre Roter Oktober. Zur Weltgeschichte der Russian Revolution* (Berlin: Christoph Links, 2017), 9. Jan C. Behrends, "Was bleibt vom Kommunismus? Eine historische Betrachtung zum 100. Jahrestag der Russischen Revolution," in: *1917. 100 Jahre Oktoberrevolution und ihre Fernwirkungen auf Deutschland* (Baden-Baden: Nomos, 2017), 23–37.

produced a rich harvest of detailed studies⁴, which claim to deliver new insights, recent publications about the Russian Revolution of 1917 remain in the shadow of latest historiographical research. Nonetheless, it is worth considering its significant importance once again after a hundred years, despite the fact that the “World Revolution”, which Lenin and the Bolsheviks proclaimed, never happened.

A Final Farewell to the World Revolution?

A full century of research has de-mystified the Russian Revolution, leaving little of the glory and heroism which had always surrounded memories and historiography.⁵ Some historians wonder if the revolution really mattered enough to call it a break of continuity in contemporary world history at all. There is a growing tendency to locate the years 1917-1920 in the frame of *Russian* history, so that we may speak of a “de-globalisation” and “nationalisation” of the October Revolution. How this rearrangement has changed our general perception of the Russian Revolution will be discussed in the first part of this paper. It is evident that with the end of the Cold War, ideological debates ceased and grand narratives fell silent. However, there is reason enough to consider the immediate impacts and long-term structural changes that the revolution caused. This will be explored in the second part of this paper.

Relocating the Russian Revolution

It has long been common knowledge that the Russian Revolution was a turning point in world history because it laid the foundations for a global bi-polar division between liberal-capitalist “Western” democracies and the socialist hemisphere, dominated by a Soviet system and based on social collectivism and state economy. Historians in the GDR periodically celebrated the Bolshevik Revolution as the beginning of an age of emancipation which liberated mankind from expropriation and imperialistic wars. Their “bourgeois” counterparts in West Germany agreed with them insofar as they recognised the global historical dimension of the revolution. In the aftermath of the dissolution of the Soviet Union, this perception entirely changed. Only a marginalised group of convinced Marxist-Leninists remains engaged in periodical commemorations of the “Great Socialist October Revolution”, thus preserving the canonical interpretation of the Bolsheviks’ historical mission.⁶ With

---

4 Books on First World War are bestsellers, see for example: Jörn Leonhard, *Die Büchse der Pandora. Geschichte des Ersten Weltkriegs* (München: C.H.Beck, 2014). Herfried Münkler, *Der große Krieg. Die Welt 1914–1918* (Berlin: Rowohlt, 2014).

5 Gerd Koenen, “Der ‘Rote Oktober’ als Mythos und Utopicum,” in: *Russland und die Folgen*, 141–57.

6 See for example the contributions to the 10th conference of Historical Research organised by the “Marxistische Arbeitskreis zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung bei der Historischen Kommission der Partei des Demokratischen Sozialismus (PDS)” in 1997: Lothar Berthold, “Sie war und bleibt die Große Sozialistische Oktoberrevolution!,” in: *Die Oktoberrevolution 1917 und ihr Platz in der Geschichte* (Bonn: Pahl-Rugenstein, 1997),

the vanishing aurora of the "Red October",⁷ the main stream of research is re-directing its orientation, substituting the outlook on the global impacts of the revolution with a retrospection on its national origins. Historians are turning their attention to the late Empire, explaining the Russian Revolutions in view of the economic crises and social uprisings which accelerated the breakdown of the Empire.⁸ The great narratives published in Germany during the last few years tell us about *Russian* history, thereby emphasising the singularity of the *Russian* revolutions from February to October 1917. However, nationalising the October Revolution does not necessarily imply neglecting or denying its considerable impacts on other countries, which will be demonstrated later in the paper. It is not a complete revision but rather a de-mystification of the glorious "Great Socialist Revolution" that has taken place, returning Red October back into Russian history.

Revolutionary Leviathan

Marxist historiography has failed to validate its "scientific" dogma of the inevitability of a socialist world revolution terminating the age of capitalism. Treating history as a continuous progression of mankind towards perfection, made the October Revolution appear inevitable. Quite a corresponding teleology is offered by Western theories of modernisation, which presume a final destination of modern civil societies. According to each country's current level of participation, industrialisation and pluralism, standards of "advanced democracies" are developed, dividing the world into areas of progression and regression. In reference to this paradigm of progress, the Russian Revolutions were qualified as "crises", resulting from the disability of an autocratic state to adjust its traditional society and local economy to global modernisation.

Anticipations concerning the irreversibility of the emancipation of mankind, the progress of democracy and economic globalisation did affect historiographic research on the Russian Revolution for quite some time. Obviously, the progressive approach to history tended to emphasise the structural deficiencies of the autocratic system in the late Empire. Unlike the dynasty's violent physical elimination, the Empire of the Romanovs suffered a silent breakdown rather than being swept away by revolutionary force. The "failed" Empire did not simply drown in anarchy and civil war, contrary to what the liberal opponents of the Russian revolutionaries have always maintained. Against all expectations, the Bolshevik Revolution finally succeeded in establishing a centralised bureaucratic party-rule. It continued to submit civil society to the

---

71–81. Stefan Doernberg, "Oktoberrevolution - Epochenwechsel oder Weg in die Sackgasse?," in: *Die Oktoberrevolution 1917 und ihr Platz in der Geschichte*, 9–26. Martin Sabrow, "Der 'Rote Oktober' und sein Nachhall im geteilten Deutschland," in: *Russland und die Folgen*, 125–39.

7 François Furet, *Das Ende der Illusion. Der Kommunismus im 20. Jahrhundert* (München and Zürich: Piper, ²1996) 87–137, 549–97. Behrends et. al., *Historisierung*, 26.

8 Manfred Hildermeier, *Geschichte Russlands vom Mittelalter bis zur Oktoberrevolution* (München: C.H.Beck, 2013). Manfred Hildermeier, *Die Sowjetunion 1917–1991* (Berlin: De Gruyter, ³2016). Helmut Altrichter, *Russland 1917. Ein Land auf der Suche nach sich selbst* (Paderborn: Ferdinand Schöningh, ²2017).

restructured state authority. Converting the former imperial military and police forces to loyal instruments, the Bolshevik Leviathan practised (red) terror in similar ways to how the autocratic monarchy had exerted power.⁹

Recent historiography evidently adopts a renewed totalitarianism-paradigm, explaining that the seizure of power and the regime of total control, that the Bolshevik intelligentsia established, was for their own sake. After the victorious pacification of the Civil War, the mission of authoritarian rule and state monopolism was accomplished.¹⁰ Its centralised state power and modernism was pushed forward by a determined elite, who acted with revolutionary energy. The analogy of this narrative to Tocqueville's "Ancien Régime and the Revolution" and the liberal interpretation of the French Revolution is obvious.¹¹ Aside from this "statist" view, there is a growing inclination to avoid such all-embracing "entire" explanations. Recent research has taken into account the peculiarities, singularities and contingencies of Russian history which might not be derived from general assumptions about authoritarian pre-dispositions of a centralised state. The outstanding personality of Lenin, the self-sacrificing ideological determination of the revolutionary "Avantgarde", and the massive agrarian discontent might be mentioned as crucial elements of an exceptional case of revolutionary pre-conditions.¹²

Extinguishing Revolutionary Time – The Continuous Experience of War and Violence

---

Not surprisingly, the cultural turn produced some essential revisions in historiography which might be considered as a marginalisation of the October Revolution. Historians representing the current main-stream of "culturalism" have dismissed the breaking-point of 1917 in the continuum of a history of violence linking Imperial Russia, the October Revolution and the Civil War.¹³ A landscape of "killing fields" and "areas of violence" ("Gewalträume") is constructed, where everyone is exposed to an overwhelming experience of destruction, lawlessness and murder. Deprived

---

9 See chapter II "Ein Staat in der Krise," in: Altrichter, *Russland 1917*, 192–259. Resuming latest research: Hildermeyer, *Sowjetunion*. For a differentiating and critical Marxist interpretation see: Helmut Bock, "Die Russische Revolution 1917-1921 - Sieg oder Tragödie?," *Pankower Vorträge*, No. 71 (2005).

10 Martin Malia, *Vollstreckter Wahn. Russland 1917–1991* (Stuttgart: Klett-Cotta, 1994). Hildermeyer, *Sowjetunion*, 117–22.

11 Arno J. Mayer, *The Furies. Violence and Terror in the French and the Russian Revolution* (Princeton/NJ: Princeton University Press, 2000).

12 Bock, *Russische Revolution*, 29–46.

13 Jörg Baberowski and Gabriele Metzler, eds. *Gewalträume - soziale Ordnungen im Ausnahmezustand* (Frankfurt am Main: Campus Verlag, 2012). Jörg Baberowski, *Räume der Gewalt* (Frankfurt am Main: S. Fischer, 2015). Dietrich Beyrau, *Krieg und Revolution. Russische Erfahrungen* (Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2017), 200–26. Felix Schnell, *Räume des Schreckens. Gewalträume und Gruppenmilitanz in der Ukraine 1905–1933* (Hamburg: Hamburger Edition, 2012). Peter Holquist, *Making War, Forging Revolution. Russia's Continuum of Crisis, 1914–1921* (Cambridge/Mass.: Harvard University Press, 2002). Anna Greifman, *Thou Shalt Kill. Revolutionary Terrorism in Russia, 1894–1917* (Princeton/NJ: Princeton University Press, 1993).

of the ability to establish civil order, people submit to the iron circle of violence and counter-violence, thereby losing control of themselves and becoming active participants of crime. Criminals and victims merge in a "timeless" slaughter, in an "orgy of destruction"¹⁴ where terror and revenge, banditry and looting, hooliganism and alcoholism, ethnic fighting, pogroms and deportations eliminate social order until state authority finally collapses. Amidst this apocalyptic battlefield, the Bolsheviks advance to the stage, presenting themselves as the only players who are determined to re-establish order by force of violence.¹⁵

In this perspective, the Russian Revolution and Civil War merely appear as an escalation of violence, and the Bolshevik seizure of power as a successful effort to transform anarchy into an organised regime of "Red Terror". Did Leninism conceptualise party rule and social control as self-serving, creating nothing else but a revolutionary culture of force and order? Recent cultural studies pay attention to the popular claim for terminating war and pacifying civil conflicts which the Bolshevik's political agenda supported. Nevertheless, a historiographic creation of "landscapes of violence" obviously neglects social incentives for popular uprisings in Russia. Grand designs of revolution and war history tend to disconnect the time and place of the Revolution of 1917, illustrating Red October as either a collective effort to terminate fighting or as a revolutionary coup d'état which established an organised terror regime in a contaminated area where violence and killing is an elementary "timeless" experience.¹⁶

The de-mystification and nationalisation of Red October has drawn attention away from the reverberations that the Russian Revolution released far beyond its borders, especially in the belligerent countries of the First World War. The immediate impacts of the revolution and the enduring structural changes it caused in post-war Europe will be discussed in the second part of this paper.

Impacts of the Russian Revolution in Europe: the German and the British Case

---

Immediate reactions all throughout Europe occurred when the news of the February Revolution spread. In war-sick Germany, hopes of reaching a separate peace agreement with Russia grew, and the massive intervention of the Entente powers during the Civil War provoked solidarity with the Bolsheviks, especially among workers. The British suffragist Emmeline Pankhurst, who had travelled on a 4-month journey to

---

14 Jörg Baberowski, "Die Russische Revolution und die Neuordnung der Welt," in: *1917 Revolution - Russland und die Folgen*, 21.

15 Beyrau, *Krieg und Revolution*, 207.

16 Jörg Baberowski, "Verwüstetes Land: Macht und Gewalt in der frühen Sowjetunion," in: *Gewaltträume*, 169–89. A more differentiated study is: Stefan Plaggenborg, *Revolutionskultur. Menschenbilder und kulturelle Praxis in Sowjetrussland zwischen Oktoberrevolution und Stalinismus* (Köln et al.: Böhlau, 1996). Stefan Plaggenborg, *Ordnungen der Gewalt: Sozialismus, Kemalismus, Faschismus* (München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2012).

Revolutionary Russia to urge the Provisional Government to carry on the war against the *Mittelmächte* on the Eastern front, had initially welcomed the February Revolution as a step towards parliamentary democracy. When she returned home in October 1917, she warned that a political seizure of power by the Bolsheviks was near. They would take Russia out of the war and then conclude a separate peace with Germany.

While Pankhurst was performing her patriotic mission in Petrograd, the German secretary of the International League of Women, Clara Zetkin, had concluded her break from the Social Democratic party which had been her home from the beginning of her political life. The revolutions in Russia turned Zetkin's misery into excited expectations of a decisive turnover of world history. Recovering from a period of depression and loneliness caused by her disillusion about the failure of workers internationalism against imperialistic war, Zetkin was literally reborn as a communist activist, preparing herself for the prospective venue of the forthcoming World Revolution. In a message to the *Komintern* (Communist International), she declared her devotion to "socialist Soviet Russia", celebrating the October Revolution as "the mighty sun, rising in crimson splendor out of the darkness and horror of the World War".¹⁷ One of the signatures on an international address of solidarity, which she directed to the Bolsheviks in November 1919, was written by Sylvia Pankhurst who had openly diverted from the political course of her mother, Emmeline.

The reflections on the revolutions in Russia from two outstanding political women could not have been more conflicting. Whereas Emmeline Pankhurst had turned away from her radical origins, Zetkin embraced the Red Revolution as the dawn of a liberated mankind. Apart from their personal involvement, their reactions also reflect the different impacts that the revolutions in Russia had on the belligerent nations in the First World War. While the victorious Entente countries soon returned to parliamentary government, the monarchies of the Central powers were swept away by revolutionary uprisings. However, all efforts to light a revolutionary fire failed, and the slogan "Proletarier aller Länder, vereinigt euch!" (Proletarians of all countries, unite!), which was first addressed to German workers, was met with weak support among the Spartacus League and the Internationalists.

Although expectations of a coming World Revolution were soon disappointed, people would not lose hope for a better future in post-war Europe. Some parts of the political Left observed the Russian experience following the October Revolution. Promises that the Bolsheviks made concerning social reform, land re-distribution, popular education and women's emancipation supported the European workers movement's essential claims. Russia and the Soviet-Union remained a point of reference for labour force, and an incentive and challenge for European democracies. While recent German historiography commemorates the Revolution in Russia, after

---

17 "[...] die große gewaltige Sonne, die in purpurner Pracht aus dem Dunkel und Grauen des Weltkriegs emporsteigt"; quoted in: Tania Puschnerat, *Clara Zetkin - Bürgerlichkeit und Marxismus. Eine Biografie* (Essen: Klartext Verlag, 2003), 222 f.

100 years, there is reason enough to re-consider the long-term effects it might have had on the Weimar Republic's liberal democracy.

The year 1917 was a turning point for the constitutional monarchies in Germany and Austria. When the Social Democratic Party refused to give further approval to war loans, this signalled the end of the national war consensus which the Emperor had proclaimed in August 1914. An informal political coalition of the "Parliamentary Left", which included the catholic *Zentrumspartei*, Left Liberals and Social Democrats, agreed on a resolution in the *Reichstag*, announcing to the world that Germany should declare its will to conclude a peace without annexations and reparations. The famous Reichstag Peace Resolution of July 1917 openly referred to the Petrograd Soviet which had proclaimed a fundamental rupture with the conventional logic of fighting and waging war earlier in the year. When the German Supreme Command ignored the parliamentary majority's initiative by submitting Russia to a dictatorial Peace Treaty and intensified its useless war efforts, the Germany public lost faith in the military and political leadership of the monarchy. News about the Revolution in Russia aggravated the growing discontent in Germany, but it can hardly be claimed that the constant loss of popular loyalty was due to the propaganda war that the Bolsheviks staged against imperialism. It was not the suspected "stab-in-the-back" (*Dolchstoß*) led by revolutionary elements of a treacherous "Homefront", but rather the failed *Siegfrieden*-strategy which caused the collapse of the monarchies. Therefore, if we want to reflect the impacts of the Russian Revolution, we have to go beyond the political turnover of the German November Revolution in 1918 and consider the long-term effects. My paper concentrates on three levels, beginning with political institutions, secondly, the economic and social order, and thirdly, the demographic change.

1. The complete failure of the military and political leadership's war strategy made constitutional reforms, including the enfranchisement of the bulk of the working population, indispensable. However, the sudden turn over of the 1918 October cabinet to a republican order came too late. Mutinies in the army, as well as in major factories, had already broken out, leading directly to the German November Revolution. Spontaneous, grass-roots councils of soldiers and workers were spreading all over the country. They directly referred to the Russian soviets, such as the Workers and Soldiers Council of the Free City of Hamburg which proclaimed that "Soviet Russia and the Soviets of Hamburg are inseparably connected".¹⁸ Even in England, where labour movement and trade unions had ceased their strike activities in 1914, a Council of Workmen of more than a thousand representatives gathered in the Coliseum of the industrial city of Leeds, which was known as *The Leeds Soviet*. It warmly hailed the Russian Revolution and called upon the establishment of "Councils of Workmen and Soldiers" in every town, urban and

18 "[...] das revolutionäre Hamburg hat durch die Tat bewiesen, dass das Russland der Räteregierung und die Räteregierung Hamburgs eine Einheit sind, die nichts trennen kann", in: *Hamburger Echo*, 7 November 1918, quoted in: Volker Stalman and Jutta Stehling, *Der Hamburger Arbeiter- und Soldatenrat 1918/19* (Düsseldorf: Droste, 2013), 43.

rural district. They regarded the Russian Soviets as a historical achievement of the working class which would one day become the nucleus of a new social order in Britain. Similar conventions in Newcastle and Manchester were soon suppressed by police force under the provisions of the Defense of the Realm Act.¹⁹ Although their hope of launching a British network of extra-parliamentarian Soviets with sovereign powers failed, workers felt encouraged by their Russian comrades to enforce their bargaining power. They were politicised by watching the Russian revolutionary experience.

But whereas the British version of Soviets remained a marginal phenomenon that did not cause much attention in historiography, there was a lengthy debate in Germany during the 1970s about the reform potential of the *Rätebewegung* (Council Movement). Evidence proved that most of the revolutionary delegates themselves did not claim to represent a political alternative to parliamentary democracy, but rather a means of political control to secure the transfer of power to the parties of the working class. Apart from this, people did not believe that the Russian experience would survive much longer, and even the radical Left rejected “bolshevist terror”.²⁰ However, one should not underestimate the *Rätebewegung*'s commitment and solidarity with the Russian soviets which they perceived as a strong symbol of the Revolution, showing that the working class was prepared to seize power and establish a participatory model of workers democracy.²¹ Indeed, the independent *Rätebewegung* practised a transfer of revolutionary experience from Russia to Germany, and when the elected representatives of German workers referred to the Russian Soviets, they were demonstrating their solidarity with them. Yet, revolutionary internationalism soon faded away when the soviets were subordinated to the “iron discipline” of the centralised Bolshevik party-rule. Whereas the soviets became virtually powerless, the *Betriebsräte* (Work Council) in Germany survived as an instrument of participatory democracy in industrial working relations. The so-called “Paritätische Mitbestimmung” (Equal Participation) remains, to this day, a basic institutional pillar of the Social Market Economy of the Federal Republic.

2. Although the origins of the national welfare state go back to the last quarter of the 19th century, there can be no doubt about the importance of social legislation following the First World War. Total war meant heavy casualties, broken lives and financial losses for most families at home. War victims had to be compensated for enduring sacrifices. The obligation to care for the masses of war veterans, disabled

19 *Northern Voices: The Leeds Soviet – 1917*, 15 February 2018, <http://northernvoicesmag.blogspot.de/2017/01/the-leeds-soviet-1917.html>. Ian Bullock, *Romancing the revolution: the myth of Soviet democracy and the British Left* (Edmonton: Athabasca University Press, 2011), 41–88.

20 Heinrich Laufenberg (1872–1937) former member of the Social Democrats (SPD), 1919 member of the Communist Party (KPD), first President of the Hamburg Workers and Soldiers Council until 21/1/1919, quoted in: Stalman and Stehling, *Der Hamburger Arbeiter- und Soldatenrat 1918/19*.

21 David Priestland, “The Left and the Revolutions,” in: *The Oxford Handbook of European History, 1914–1945* (Oxford: Oxford University Press, 2016), 88–91.

people, widows and orphans, refugees and displaced persons led to a vast extension of state allowances, pensions and other sources of material relief. Social Security was thus, essentially, a material compensation for the war commitment of European populations. Nevertheless, the strong demand for social improvements has to be interpreted in close relation to the rising force of working class movements all across Europe. Strike activities returned in 1917 after the patriotic war consensus in the belligerent nations ended, also affecting neutral countries such as Spain. The Bolshevik government in Russia indicated the power of the labour force, increasing trade unionism and industrial unrest, even in remote England, where some leading members of the Labour Party "felt disquiet about "the potential for a revolutionary situation"".22 Obviously, British parliamentary government was discredited since it couldn't solve the Irish Question, nor conclude peace with its enemies of war. Political polarisation divided the country and split the women's liberation movement from which Sylvia Pankhurst and her radical comrades turned away in order to join the Communist International in 1919. She called for a peace settlement and dreamed of a "Socialist Commonwealth", whereas her mother Emmeline patriotically continued to support the war efforts of the British Government.

It is evident that when industrial strikes targeted the capitalist economy, their agenda was at least partly influenced by the Russian Revolution. The Soviet State proclaimed a fundamental reverse of labour relations, setting free peasants and industrial workers as a political force.²³ Factory workers' self-governing committees, the centralisation of distribution and the promise of a socialist producers' community that would replace market relations offered an alternative model of a non-capitalist political economy. The Russian experience thus remained a source of permanent incentives and challenges for Western capitalism, which forced post-war governments to improve social relations at home. Corporatism and organised capitalism in England or Weimar Germany could therefore be seen as a reaction to Soviet "State Capitalism", bringing forth preventive Social Welfare legislation, destined to discipline and integrate the labour force.

3. War and revolution caused an unprecedented population transfer, especially in Eastern and South-Eastern Europe. The decomposition of the Habsburg, Ottoman and Romanov Empires led to a massive demographic drain of expatriates, creating new ethnic urban quarters in those countries which took them in. Ethnic cleansing had its origins in the war when national minorities were suspected as enemies who posed a threat to the national political community. The Civil War in Russia motivated the beleaguered Soviet government to dislocate greater parts of its native population which it suspected as being politically unreliable. Political pressure exerted on minorities released a second wave of mass migration which

22 June Purvis, *Emmeline Pankhurst - a Biography* (London: Routledge, 2002), 303.

23 See Altrichter, *Russland 1917*, 259–307, 330–67.

followed the millions of people fleeing from war and violence inside the territory of Imperial Russia – *a whole empire walking*, to use the famous phrase from Peter Gatrell.²⁴ The bulk of refugees were expropriated and expatriated individuals and families, now “stateless”, former residents of aristocratic or bourgeois origin and also ethnic minorities that were forced to seek shelter elsewhere. When these groups targeted European capitals such as Constantinople, Paris, Prague, Belgrade or Berlin, they experienced new hardships laid upon them by authorities who perceived them as strangers or even hostile groups who threatened the social homogeneity of the indigenous community.

The Russian Revolution challenged the world with the “first modern refugee-crisis”.²⁵ Stateless émigrés from Russia either had to rely on the acceptance of the Nansen-passport by foreign countries, or address single refugee relief organisations supported by the League of Nations. Immigrants arriving in Weimar-Germany were treated in different ways according to administrative categories referring to their supposed ethnic origins or social status, such as the Jewish refugees from Russia, Latvia or Poland who were merged into a single ethnic category labelled “*Ostjuden*”.²⁶ This East-Jewish minority population remained an object of popular disdain, whereas the Russian community in Weimar-Germany, which numbered about half a million people at its peak at the beginning of the 1920s, succeeded to establish enduring cultural and social structures. Although Russian refugees were dispersed soon after living conditions deteriorated in late Weimar Germany and moved on westwards, they left the memory of *Russki Berlin* behind them which remains, even today, an essential part of the history of Berlin, for example “*Charlottengrad*” amongst other places.

What does the Russian Revolution have to do with us? Reviewing the present state of research, it might seem as if the revolution was closely linked to war and the crisis of Imperial Russia. The vast literature on the World War has emphasised the contingent factors of military events and, at the same time, neglected social forces and political power structures in the belligerent societies. Finally, Red October appears merely as a secondary act in the grand drama of the European theatre of war.²⁷ Much has been written about “blood lands” and “killing fields” in certain contaminated areas, where violence has been a constant experience of everyday life since the beginning of the 20th century. Culturalist liberal historians tend to pay more attention to mental and cultural dispositions, which they consider to be relevant, to explain popular uprisings.

24 Peter A. Gatrell, *A Whole Empire Walking. Refugees in Russia During World War I* (Bloomington/Indiana: Indiana University Press, 1999).

25 Behrends et. al., *Historisierung*, 14. Catherine Gousseff, *L'exile russe. La fabrique du réfugié apatride (1920–1939)* (Paris: CNRS Éditions, 2008).

26 Heiko Haumann, *Geschichte der Ostjuden* (München: DTV, 2008 [1990]), 77–89, 190–96. Frank M. Schuster, *Zwischen allen Fronten. Osteuropäische Juden während des Ersten Weltkrieges (1914–1919)* (Köln et al.: Böhlau, 2004).

27 Münkler, *Der Große Krieg*, 546–58, 617–18, 653–56, is rating the decay of the Imperial Army and the violent military suppression of social uprisings in Petrograd much higher than the social origins of the Revolution.

However, a globalising approach which lacks to investigate specific constellations which caused revolutions in Russia, Germany, Hungary, or elsewhere risks downrating them as secondary phenomena to the Great War or as just another stage in an ongoing rage of civil war which turned the heart of Europe into a united slaughterhouse. What we tried to do here instead was to consider the different settings of political and social conditions that separated European countries during the war and which made them more or less susceptible to the challenges of the Russian Revolutions. Differentiations and comparisons are necessary to help us understand why the "Great Socialist October Revolution" is still relevant after 100 years.

Sources and Literature

- Altrichter, Helmut. *Russland 1917. Ein Land auf der Suche nach sich selbst*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2017 (1997).
- Baberowski, Jörg and Gabriele Metzler, eds. *Gewalträume - soziale Ordnungen im Ausnahmezustand*. Frankfurt am Main: Campus Verlag, 2012.
- Baberowski, Jörg. "Die Russische Revolution und die Neuordnung der Welt." In: *1917. Revolution: Russland und die Folgen*, eds. Deutsches Historisches Museum and Schweizer Nationalmuseum, 15–26. Berlin: Sandstein Verlag, 2017.
- Baberowski, Jörg. *Räume der Gewalt*. Frankfurt am Main: S. Fischer, 2015.
- Baberowski, Jörg. "Verwüstetes Land: Macht und Gewalt in der frühen Sowjetunion." In: *Gewalträume*, eds. Jörg Baberowski and Gabriele Metzler, 169–89. Frankfurt am Main: Campus Verlag, 2012.
- Behrends, Jan C., Nikolaus Katzer and Thomas Lindenberger. "100 Jahre Roter Oktober. Versuche zur Historisierung der Russischen Revolution." In: *100 Jahre Roter Oktober. Zur Weltgeschichte der Russian Revolution*, eds. Jan C. Behrends, Nikolaus Katzer and Thomas Lindenberger, 9. Berlin: Christoph Links, 2017.
- Behrends, Jan C. "Was bleibt vom Kommunismus? Eine historische Betrachtung zum 100. Jahrestag der Russischen Revolution." In: *1917. 100 Jahre Oktoberrevolution und ihre Fernwirkungen auf Deutschland*, eds. Tilman Mayer and Julia Reuschenbach, 23–37. Baden-Baden: Nomos, 2017.
- Berthold, Lothar. "Sie war und bleibt die Große Sozialistische Oktoberrevolution!." In: *Die Oktoberrevolution 1917 und ihr Platz in der Geschichte*, ed. Marx-Engels-Stiftung, 71–81. Bonn: Pahl-Rugenstein, 1997.
- Beyrau, Dietrich. *Krieg und Revolution. Russische Erfahrungen*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2017.
- Bock, Helmut. "Die Russische Revolution 1917–1921 - Sieg oder Tragödie?." *Pankower Vorträge*, No. 71 (2005).
- Bullock, Ian. *Romancing the revolution: the myth of Soviet democracy and the British Left*. Edmonton: Athabasca University Press, 2011.
- Doernberg, Stefan. "Oktoberrevolution - Epochenwechsel oder Weg in die Sackgasse?." In: *Die Oktoberrevolution 1917 und ihr Platz in der Geschichte*, ed. Marx-Engels-Stiftung, 9–26. Bonn: Pahl-Rugenstein, 1997.
- Furet, François. *Das Ende der Illusion. Der Kommunismus im 20. Jahrhundert*. München and Zürich: Piper, 1996 [*Le passé d'une illusion. Essai sur l'idée communiste au XXe siècle*, Paris: R. Laffont/ Calmann-Lévy, 1995].
- Gatrell, Peter A. *A Whole Empire Walking. Refugees in Russia During World War I*. Bloomington/ Indiana: Indiana University Press, 1999.

- Gousseff, Catherine. *L'exile russe. La fabrique du réfugié apatride (1920–1939)*. Paris: CNRS Éditions, 2008.
- Greifman, Anna. *Thou Shalt Kill. Revolutionary Terrorism in Russia, 1894–1917*. Princeton/NJ: Princeton University Press 1993.
- Haumann, Heiko. *Geschichte der Ostjuden*. München: DTV, 62008 (1990).
- Hildermeyer, Manfred. *Die Sowjetunion 1917–1991*. Berlin: De Gruyter, 32016.
- Hildermeyer, Manfred. *Geschichte Russlands vom Mittelalter bis zur Oktoberrevolution*. München: C.H.Beck, 2013.
- Hobsbawm, Eric J. *Das Zeitalter der Extreme: Weltgeschichte des 20. Jahrhunderts 1914–1991*. München: Hanser, 1995 [*The Age of Extremes: A History of the World, 1914–1991*. New York: Vintage Books, 1996].
- Holquist, Peter. *Making War, Forging Revolution. Russia's Continuum of Crisis, 1914–1921*. Cambridge/Mass.: Harvard University Press, 2002.
- Janeke, Kristiane. "Einführung." In: *1917. Revolution: Russland und die Folgen*, eds. Deutsches Historisches Museum and Schweizer Nationalmuseum, 10–13. Berlin: Sandstein Verlag 2017.
- Koenen, Gerd. "Der 'Rote Oktober' als Mythos und Utopicum." In: *1917. Revolution: Russland und die Folgen*, eds. Deutsches Historisches Museum and Schweizer Nationalmuseum, 141–57. Berlin: Sandstein Verlag, 2017.
- Leonhard, Jörn. *Die Büchse der Pandora. Geschichte des Ersten Weltkriegs*. München: C.H.Beck, 52014.
- Malia, Martin. *Vollstreckter Wahn. Russland 1917–1991*. Stuttgart: Klett-Cotta, 1994.
- Mayer, Arno J. *The Furies. Violence and Terror in the French and the Russian Revolution*. Princeton/NJ: Princeton University Press, 2000.
- Münkler, Herfried. *Der Große Krieg. Die Welt 1914–1918*. Berlin: Rowohlt, 72014.
- *Northern Voices: The Leeds Soviet – 1917!*. 15 February 2018. <http://northernvoicesmag.blogspot.de/2017/01/the-leeds-soviet-1917.html>.
- Plaggenborg, Stefan. *Ordnungen der Gewalt: Sozialismus, Kemalismus, Faschismus*. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2012.
- Plaggenborg, Stefan. *Revolutionskultur. Menschenbilder und kulturelle Praxis in Sowjetrußland zwischen Oktoberrevolution und Stalinismus*. Köln et al.: Böhlau, 1996.
- Priestland, David. "The Left and the Revolutions." In: *The Oxford Handbook of European History*, ed. Nicholas Doumanis, 88–91. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Purvis, June. *Emmeline Pankhurst - a Biography*. London: Routledge, 2002.
- Puschnerat, Tânia. *Clara Zetkin - Bürgerlichkeit und Marxismus. Eine Biografie*. Essen: Klartext Verlag, 2003.
- Sabrow, Martin. "Der 'Rote Oktober' und sein Nachhall im geteilten Deutschland." In: *1917. Revolution: Russland und die Folgen*, eds. Deutsches Historisches Museum and Schweizer Nationalmuseum, 125–39. Berlin: Sandstein Verlag, 2017.
- Schnell, Felix. *Räume des Schreckens. Gewaltträume und Gruppenmilitanz in der Ukraine 1905–1933*. Hamburg: Hamburger Edition, 2012.
- Schuster, Frank M. *Zwischen allen Fronten. Osteuropäische Juden während des Ersten Weltkrieges (1914–1919)*. Köln et al.: Böhlau, 2004.
- Stalman, Volker and Jutta Stehling. *Der Hamburger Arbeiter- und Soldatenrat 1918/19*. Düsseldorf: Droste, 2013.

Andreas Schulz

**»KAJ IMA TO OPRAVITI Z NAMI?«– PONOVRNO
VREDNOTENJE RUSKE REVOLUCIJE V NEMČIJI**

POVZETEK

Če pogledamo trenutno stanje na področju raziskav, bi lahko dobili vtis, da je bila revolucija tesno povezana z vojno in krizo carske Rusije. V obsežni literaturi o svetovni vojni so poudarjeni naključni dejavniki vojaških dogodkov, hkrati pa se zanemarjajo nekatere družbene sile in strukture politične moči v vojskujočih se družbah. Rdeči oktober se pojavi zgolj kot dejanje drugotnega pomena v veliki drami evropskega bojišča. Veliko je bilo napisanega o »krvavi zemlji« in »poljih smrti« na nekaterih kontaminiranih območjih, kjer je bilo nasilje od začetka 20. stoletja nenehno del vsakdanjega življenja. Kulturalistični liberalni zgodovinarji se pri razlaganju ljudskih vstaj navadno bolj osredotočajo na miselne in kulturne dispozicije, ki se jim zdijo pomembne. Vendar pa pri globalističnem pristopu, v okviru katerega se ne preučujejo specifična razmerja, ki so povzročila revolucije v Rusiji, Nemčiji, na Madžarskem in drugod, obstaja tveganje, da se te revolucije degradirajo v pojave drugotnega pomena glede na veliko vojno ali zgolj v eno od faz razbesnele državljanske vojne, ki je srce Evrope spremenila v skupinsko klavnico. Avtor namesto tega obravnava različne politične in družbene pogoje, ki so ločevali evropske države med vojno in zaradi katerih so bile te bolj ali manj dovzetne za izzive ruskih revolucij. Razlikovanja in primerjave so potrebne, da bi lahko razumeli, zakaj je »velika socialistična oktobrska revolucija« po 100 letih še vedno pomembna.

Anton Bebler*

On the Global Impact of the Russian October Revolution of 1917

IZVLEČEK

O GLOBALNEM UČINKU RUSKE OKTOBRSE REVOLUCIJE IZ LETA 1917

Ruska Oktobrska revolucija leta 1917 je pretresla politični red v Evropi, povzročila pomembne geopolitične spremembe na dveh celinah in več desetletij bolj ali manj intenzivno vplivala na politiko na šestih celinah. Vendar pa ji ni uspelo uresničiti najpomembnejšega razglašenega strateškega cilja – uničiti in ukiniti svetovni kapitalizem. Poleg tega je v lastni državi in večini Evrope postala diskreditirana, kar pa se ni zgodilo v številnih neevropskih državah, zlasti v Aziji.

Ključne besede: ruska revolucija, komunizem, Lenin, komintern, Sovjetska zveza

ABSTRACT

The 1917 Russian October Revolution upset the political order in Europe, causing a significant geopolitical change on two continents and exerting various degrees of influence on the politics on six continents for several decades. However, the Revolution failed in its primary declared strategic objective – to destroy and abolish world capitalism. Moreover, it became discredited in its own country of origin and in most of Europe – much more than in many non-European countries, particularly Asia.

Keywords: Russian Revolution, communism, Lenin, Comintern, Soviet Union

---

* Professor Emeritus, Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5, SI-1000, Ljubljana, Slovenia, anton.bebler@fdv.uni-lj.si

The Great Russian Revolution of 1917, popularly called the October Revolution, was preceded by the short-lived February Revolution. The latter brought about the replacement of the imperial government, the abdication of the head of one of the oldest European monarchies, and the introduction of a dual rule of the “Provisional Committee of the State Duma” (provisioned government) and of the “Soviets of Workers’ and Soldiers’ Deputies”. In the following months the Provisional government lost control of the capital and its military garrison. The state takeover was declared by the Military Revolutionary Committee of the Petrograd Soviet, at 10 in the morning on 25 October 1917. By then, Prime and Defense Minister A. Kerensky had already escaped from the besieged Winter Palace in a car provided by the US Embassy, masquerading as a Serbian officer. The unopposed arrest of most ministers of the already powerless Provisional government took place in the following night, on 26 October, at 2:30 a.m. It was actually a rather unimportant episode accompanied by a mob looting the Winter Palace.¹ The blank salvo from the cruiser Aurora and the storming of the Winter Palace were later magnified by the Bolshevik propaganda into the symbols of the glorious October Revolution.

Led by the Russian left-wing social democrats (the Bolsheviks), the barely successful October Revolution called for the termination of World War I with a “just and democratic peace” without any annexations and reparations; for the complete abolition of world capitalism and imperialism; as well as for its replacement with the dictatorship of proletariat in the classless societies of the world federation of Soviet republics. According to the Bolsheviks, this was to be a step towards the abolition of the state as such.² The October Revolution also contained a strong antireligious and anticlerical component.

The Russian October Revolution could not put a stop to the savagery of World War I – in fact it even prolonged it, possibly by several months. The breakdown of the Imperial Russian Army and the conclusion of the hugely rewarding and separate peace treaty with the Soviet Russia in March 1918 allowed Germany and Austro-Hungary to continue fighting until November 1918. In the following decades, the Russian Revolution upset the existing political order in Europe. This order had been already badly destabilised by the ravages of World War I, soon to be followed by the abolition of three more empires (Austro-Hungarian, German, and Ottoman). The impact of the Russian Revolution on the world was significant: it influenced it in a myriad of ways and with varying intensities on six continents. It generated a deep ideological and political conflict between the new communist state and other powers whose troops invaded the territory of the defunct Russian Empire in 1918. This conflict contributed to the outbreak of World War II, during which the Soviet Union fought in a temporary alliance with the liberal “Western” powers. After 1945 the same conflict re-emerged and constituted the declared key ingredient of the “Cold War” between the liberal “West” and the communist “East”. However, the subsequent

1 Richard Pipes, *The Russian Revolution* (New York: Alfred Knopf, 1991), 489–99.

2 Vladimir J. Lenin, *Država in revolucija in drugi spisi iz l. 1917* (Ljubljana: Studia Humanitatis, 2017), 38–49, 169–76.

resumption of the conflicting relations between the “West” and post-Soviet Russia reveals that the main component of the ideological clash between liberalism and communism actually disguised its basic component: the struggle for power, influence, and domination, essentially between the Americans and the Russians.

The Russian Revolution has tangibly influenced the course of human history in the 20th century as well as contributed to considerable changes on the political map of two continents – Europe and Asia. The most immediate impact of the Russian Revolution was expressed (1) by the geographic expansion of Soviet or Soviet-like political, economic and social systems imposed on other countries by the Russian Bolsheviks and later by the Soviet communists. The Russian Revolution also exerted (2) a notable political, ideological, as well as cultural influence on other countries on all continents. The Russian example served as (3) an inspiration in a number of countries where the local communists managed to take over the power in the state predominantly or exclusively through their own efforts. Having declared the people’s right to self-determination, the Russian Revolution strongly challenged imperialism and national oppression in a number of multinational states, including those in Europe. Its proclamations echoed in the colonies as well as in the semi-colonial dependencies of the European powers on other continents, notably in India, China, and Vietnam. Lenin’s proclaimed slogan of people’s self-determination preceded Woodrow Wilson’s Fourteen Points by several months and was more far-reaching and universal – applicable to the colonies and semi-colonies of the “Western” powers as well.

Unlike in Petrograd, the takeovers in Moscow and in other parts of the already disintegrated Empire took much longer and were more difficult and bloody. The armed continuation of the October Revolution was concluded in 1921 with the termination of the Russian Civil War. Having defeated their armed opponents in Russia (Yudenich, Denikin, Kolchak, Wrangel et. al.), the Bolsheviks succeeded in imposing – by the Red Army – the Soviet system on most of the former territory of the Russian Empire and in reintegrating Ukraine, Transcaucasia, Central Asia, and the Far East into a huge multinational state. The Russian Bolsheviks were more successful in this effort than the elites of the two other multinational empires – the Austro-Hungarian and the Ottoman. However, they did fail in several other territories formerly ruled by the Russians, which allowed for the restoration of Poland’s independence and for the creation of new independent states in Finland, Estonia, Latvia, and Lithuania. In 1919, the attempts at revolutions, inspired by the Russian October, were crushed in Germany, Hungary, and Slovakia. Several other communist revolts elsewhere in Europe (including in Yugoslavia in 1929) also failed. In the 1920s, the Soviet system expanded, by means of military force, in Asia – to two peripheral Chinese territories bordering on the Soviet Union: Tuva and Mongolia. Tuva was later annexed by the Soviet Union, while the People’s Republic of Mongolia became formally an independent, later internationally recognised state and a member of Organisation of the United Nations.

In the 1920s and 1930s, the ideas and slogans of the Russian Revolution generated a considerable political impact in the war-ravaged Europe. Its messages of peace, social justice, equality, and of peoples' self-determination had attracted and motivated many leftists on all continents. On the other hand, the Bolshevik victory indirectly contributed to internal divisions in the socialist and social-democratic parties, which used to belong to the dissolved Second Socialist International. In many European countries, communist parties sprung from their left wings.

In the 1920s – 1930s, the strongest communist parties in Europe outside the Soviet Union developed in Germany, France and Spain; and after World War II also in Italy. However, none of them were able to stage a communist revolution on their own or to take over the power through elections. On the other side of the political spectrum, the October Revolution provoked strong anti-communist reactions in the rest of Europe and in Northern America. It affected a number of mainstream political parties, the extreme right, and the established churches, particularly the Roman Catholic Church. Russian Bolshevism and the Soviets of workers influenced the development of the German system of *Mitbestimmung* and the ideology of the German National Socialist Workers' Party (NSDAP). Moreover, the fear of communism contributed significantly to the emergence of several varieties of European fascism, including Catholic clero-fascism.

For about a quarter of a century, the Third (Communist) International (Comintern) was the main instrument for spreading the universal message of the Russian Revolution and communist ideology worldwide. This was intended to be the central organisation of the global communist movement, a unified international party with national communist parties as "sections", led from the centre in Moscow. Established in March 1919 at its first congress in Moscow, the Comintern continued to operate for more than two decades. It was officially dissolved in 1943. Its central bodies would confirm the mandate, appoint the leadership, or dissolve the communist parties outside the Soviet Union; provide them with general political guidelines and financial subsidies; decide on their strategy; offer to the communists who were persecuted elsewhere with political refuge and hospitality in the Soviet Union, new Soviet papers or forged foreign identity and documents; as well as provide medical care, general and political education, and ideological training. The Comintern maintained two universities, both located in Moscow – the "Communist University of the National Minorities in the West" (KUNMZ), and the "Communist University of the Toilers in the East" (KUTV). The Comintern also had a specialised publishing house that printed books and brochures in numerous languages and a theoretical journal with a free worldwide distribution. The Comintern combined its promotion of communist ideology, mostly through printed media, with the preparations for potential future communist takeovers in the "bourgeois" world.

Some foreign communists, including the prospective future leaders in their countries, were also provided with military, security, and intelligence training by the Red Army and by the Soviet security services. Prominent future communist leaders,

presidents, prime ministers, ministers, and other high-ranking officials in Poland, East Germany, Czechoslovakia, Hungary, Romania, Bulgaria, and Yugoslavia were among these students. The list included also the future Yugoslav communist leader Josip Broz – Tito. The Comintern also used emissaries, advisers and controllers, who oversaw groups of countries and their communist parties. One of the best known among them was Mikhail Borodin, who operated as a Comintern representative in China, Scandinavia, the United States, Mexico, Spain, and Turkey. He and a number of other Russian lecturers were vital for the establishment in 1924 as well as for the subsequent functioning of the Whampoa Military Academy in Guangzhou, Guangdong Province, China. Since the 1920s, the Comintern's educational, ideological, organisational and security training was provided in the Soviet Union to future leading communists from China, Vietnam, and Korea. The future leader of the Korean communists, first Prime Minister and later President of the People's Democratic Republic of Korea Kim Il-sung was educated and trained in Soviet military schools, and by 1945 rose to the rank of a major in the Soviet Army.

On the other hand, during Stalin's insane orgy of purges in the late 1930s, numerous communist refugees, including the leaders of Polish, Yugoslav, and Korean communist parties perished in the Soviet Union. Between 1937 and 1938, nineteen prominent Yugoslav communist emigrants were arrested in Moscow and executed on fabricated charges. Among them were five former Secretaries General (including Milan Gorkić) and nine current or former members of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia. The estimated total number of Yugoslav communists executed in the Soviet Union in 1938 is around sixty.

The Soviet Bolsheviks (officially renamed to communists) considered and justified these activities (and the expense for USSR) as crucial for the active defence of the first socialist state "of workers and peasants" in history. In most countries outside the Soviet Union, the Comintern's activities were officially considered as politically subversive, even seditious and criminal (including in the Kingdom of Yugoslavia). The Comintern's internal security service and the OMS (International Liaison Department) played an important role in the Comintern's clandestine activities. Both partly overlapped with and were controlled by the Soviet civilian and military security and intelligence services (OGPU, GRU). A considerable part of the Comintern's political activities was channelled through an extensive network of international "transmission" associations, such as the Communist Youth International, Red Trade Union International, Peasant International, Red Mutual Assistance, the corresponding women's organisation, etc. The Comintern's activities, including its clandestine operations, were supported by the Soviet diplomatic and consular missions abroad.

The World War II and its aftermath provided new opportunities for the geographic spreading of Soviet-like communist regimes. Between 1939 and 1940, three Baltic republics and parts of Poland and Romania were occupied and annexed by the USSR in accordance with the secret clauses of the Molotov-Ribbentrop Pact. The defeat of the

Axis in 1945 was followed by the imposition of Soviet-like systems in seven “people’s democracies” in Eastern Europe and North Korea. Moreover, in 1945 the victorious communists in Yugoslavia and Albania implemented their own versions of the Soviet system. In 1946 the Soviets attempted to create a similar regime in Northern Iran as well, but had to abandon the attempt under the British and American pressure. In 1979 the Soviet Army invaded Afghanistan in order to prop up a crypto-communist regime in that Asian country, but later had to give up this attempt after considerable expenses and losses.

The spreading of Soviet-like systems into the Eastern Europe and Asia corresponded to two key strategic objectives of the Soviet leadership. These included: (1) the declared goal of advancing “socialism” worldwide; and (2) making the Soviet Union a global political and military superpower. Joseph Stalin made use of the appeal of the Russian Revolution in order to advance and satisfy the Soviet Union’s (essentially Russian) great power ambitions. Achieving these two objectives was costly and not always compatible. On a number of occasions they collided, and then the latter would always prevail. The non-aggression pact with Hitler in 1939 was among such examples.

Following its official dissolution in 1943, a number of the Comintern’s functions continued in the form of mostly bilateral relations between the Communist Party of the Soviet Union and other communist parties. In 1947 the Communist Information Bureau (Cominform) was established at a conference in Poland, mostly tasked with guiding and disciplining the East European communist parties. It was also joined by the two largest West European communist parties (the Italian and the French). Originally the seat of the Bureau and the editorial office of its newspaper were located in Belgrade. The editor-in-chief of the newspaper was a Soviet citizen with a diplomatic status, while a representative of the Communist Party of Yugoslavia Boris Zihel served as his deputy. However, in June 1948 the Yugoslav Communist Party was expelled from the Cominform and its office was consequently relocated to Bucharest.

Outside the territory of the former Russian Empire, Russian Bolshevism decisively influenced the destiny of two Asian and two European states. The Republic of Mongolia and the People’s Democratic Republic of Korea owe their very existence as independent states to the Soviet Union. In the past this was also true of the German Democratic Republic (GDR). The ideological impact of Bolshevism was crucial for the rebirth and forty-five years later for the violent demise of Yugoslavia, as well as for the peaceful dissolution of the GDR and Czechoslovakia.

Banned in December 1920, the Communist Party of Yugoslavia (the CPY) suffered greatly from the police and judicial repression in Yugoslavia as well as elsewhere. In addition to the underground membership in the country, its leadership and about a thousand of its adherents operated abroad, as migrants or political refugees (mostly in the Soviet Union, France, Austria, and during the civil war also in Spain). The Soviet organisational, logistic and financial support helped the severely weakened and politically marginalised party to survive. In the late 1930s, with a new generation

of young members and a new leadership, the Yugoslav communists abandoned their sectarianism and started cooperating with other anti-fascists. However, under normal peacetime conditions – without the tremendous upheaval and the profound social and political dislocation caused by the World War II – the Yugoslav communists would have probably never assumed power in the state by means of elections.

Financially self-sustaining without any Soviet subsidy since 1939, under the conditions of World War II and of the foreign occupation as well as at a considerable distance from Moscow, the Yugoslav communists managed to emancipate and free themselves from outside control. Their leadership did continue to report to Moscow by radio, but adopted its own political strategy and managed its affairs independently. At several junctions, the actions of the Yugoslav leadership deviated from the Soviet positions and tactics regarding the Western Allies. As a centralised and disciplined Party without internal fractions and with motivated adherents and supporters, the Yugoslav communists, in spite of the initially modest membership, proved to be the best organised armed resistance force on the territory of the defunct Yugoslav monarchy. The line of resolute resistance that was adopted by the communists resulted in large numbers of non-communists joining on patriotic grounds the Yugoslav Partisan movement. The organisational legacy of the Russian Bolsheviks, transmitted through the Comintern, as well as the appeal of an egalitarian ideology contributed to the Yugoslav communists' ending up on the winning side of the war. As of 1943, the British and the Americans recognised the Yugoslav Partisans as the most effective Allied force in the Balkans. In the autumn of 1944 the Soviet Army liberated part of Yugoslavia's territory, but unlike elsewhere in occupied Europe (except in Albania), in the final stages of World War II the Yugoslav Partisans succeeded in liberating most of their country on their own. The war's outcome allowed the communists to defeat, drive away or eliminate the internal adversaries who had collaborated with the occupiers. In resolutely and often brutally dealing with them, the Yugoslav communists employed the methods of their role models – the Russian Bolsheviks.

Imitating the Soviet system and adhering to Marxist-Leninist ideological precepts became a general rule in post-1945 Yugoslavia. A significant part of the first constitution of the new Yugoslav state, adopted in 1946, was merely a translation of the Soviet ("Stalin's") Constitution of 1936. The Yugoslav communists adopted thus the Soviet system of fake ethno-federalism, with often artificial administrative lines separating the federal units. In many respects, the Yugoslav communists strived to be and indeed were more orthodox and Stalinist in terms of their "revolutionary" approach than the other European communist parties. The Yugoslav adaptation of the Russian Bolshevik ideology replaced the pre-war ideological foundation of the Kingdom of Yugoslavia and became the first and foremost adhesive element of the newly stitched-together multinational state called the Federal People's Republic of Yugoslavia.

Initially the Yugoslav communists responded to the sharp conflict with Stalin in June 1948 and to the insulting expulsion from the Eastern European "camp of

people's democracies" with an even more Marxist orthodoxy and Stalinism in internal political and economic matters. Only after 1951 did the political shock resulting from the conflict with Moscow lead to gradual and partial liberalisation of Yugoslavia and its distancing from the Soviet system. The hallmarks of the Yugoslav "revisionist" system included workers' self-management, semi-market economy, relatively open borders, and non-alignment in international affairs. However, the Yugoslav communist leaders, like the Soviets, continued to wrongly believe that the "socialist revolution" had resolved forever the national problem in their multinational state. Because of the pressure from below, in 1963 and in 1974 the Yugoslav authorities made concessions to the centrifugal forces and allowed for the transformation of the centralised quasi-federation into a malfunctioning hybrid of a federal – confederal institutional structure and authoritarian one-party rule. With the waning attraction of the egalitarian communist ideology, the "revisionist" deviations from the Soviet model proved to be insufficient to keep the Yugoslav state in one piece. Not accidentally, the modified imitation of the Soviet system in Yugoslavia went down the drain of history roughly at the same time as its original form in the Soviet Union.

The dissolution of the Warsaw Pact in 1991 marked the end of the Soviet hegemony in a significant part of Eastern-Central and South-Eastern Europe. It was accompanied by the crumbling of European communist regimes and the end of the "Cold War". These dramatic developments allowed for an important geopolitical transformation and realignment on the European continent. Four communist-ruled "real-socialist" states disappeared from the European map. Among them were three "socialist federations" (the Union of Soviet Socialist Republics, the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, and the Czechoslovak Socialist Republic). **Nowadays, twenty-four new European states exist on the territories of the three defunct federations. Of these, seven republics on the territory of the former SFR Yugoslavia have become independent also due to the delayed political and ideological impact of the Russian October Revolution.**

Between the 1920s and the 1930s, the Russian October Revolution and the Comintern contributed significantly to the development of Chinese communism. The popularity of the Bolsheviks in the semi-colonial China was enhanced by their anti-imperialist pronouncements and the declared intention to renounce Russia's extraterritorial rights. In the spring of 1920, Grigorii Voytinski, a Comintern emissary, helped to establish the Communist Party of China and drafted its manifesto, which was adopted at the first party congress. In the 1920s and 1930s, the future important communist functionaries like Deng Xiaoping, Zhou Enlai and others attended the ideological and organisational training in Moscow, at the Communist University of the Toilers in the East. The adopted Bolshevik organisational format and internal rules of a centralised and disciplined party as well as the Comintern's annual subsidy greatly helped the Chinese communists to survive persecution and eventually to emerge victorious in the guerrilla warfare against the Japanese occupiers and in the civil war that lasted for two decades. The Whampoa Military Academy, Soviet advisors and

instructors in China, and military schools in the Soviet Union contributed to the military education and training of some generals of the Chinese People's Liberation Army (PLA) who became later quite famous. In the final stage of the civil war, the strength of the PLA was enhanced by the captured weapons of the Japanese Kwantung Army in Manchuria, crushed by the Soviet Army in August 1945.

Having gained the state power on the mainland in 1949, the Chinese communists adopted and largely followed the Soviet model of state organisation as well as economic and social development. There have been several notable exceptions. Mao Zedong disagreed with the Russian Bolshevik concept of a "workers' revolution" and opted instead for the strategy of a "peasants' revolution". Moreover the Chinese communists eschewed the Soviet model of ethno-federalism, granted only limited cultural autonomy to ethnic minorities and organised mass relocations of the Han population to the strategically-important peripheral provinces. In addition they, unlike the Soviets, allowed the continued existence and controlled legal functioning of eight "fellow" and "patriotic" parties, small by the Chinese standards. After two disastrous experiments in the 1950s, 1960s and 1970s – with Mao Zedong's "Great Leap Forward" and the "Cultural Revolution" – the Chinese communist leadership under Deng Xiaoping abandoned the Marxist economic dogmas. Moreover, unlike in the Soviet Union, the Chinese leadership introduced and, until 2018, maintained a system of regular mandatory rejuvenation of the top personnel in the state, based on the criteria of proved competence, managerial ability, and personal achievements.

V. Lenin, the spiritual leader of the October Revolution, was feared that the Soviet Russia will not survive without a global socialist revolution³. The Revolution's military leader L. Trotsky claimed, in his work "The Permanent Revolution", that a socialist revolution could not be accomplished in a national framework⁴. For more than three decades, the prospect of a world revolution seemed unattainable. However, the future of world communism became brighter by the 40th anniversary of the October Revolution, which was solemnly celebrated in November 1957 in Moscow. Conspicuously present at the event were the leaders of the territorially largest and the most populous states on the globe (the USSR and the People's Republic of China) as well as of a dozen "people's democracies". During the following two and a half decades, the pseudo-communists rose to power on Cuba, in Kampuchea, South Vietnam, Laos, Angola, Mozambique, Ethiopia, South Yemen, Afghanistan, Grenada, and Nicaragua. All these achievements seemed to foreshadow the communist future of mankind. However, soon after the 70th anniversary Lenin's premonition turned out to be correct.

Lenin and Trotsky were wrong in their assumption that the communist system could only be defeated if crushed militarily from the outside by "bourgeois" imperialism. Instead the communist systems in the Soviet Union and in Eastern Europe broke down because of internal reasons. Ultimately, the demise of the Soviet

3 Louis Fischer, *The Life of Lenin* (New York: Harper & Row, 1964), 309–13, 528, 622.

4 Lav Trocki, *Permanentna revolucija* (Rijeka: Otokar Keršovani, 1972), 131.

system and the systems of Eastern European “people’s democracies” has resulted from flawed economic strategies, inflexible authoritarian political systems, and the challenges posed by nationalism (which was supposed to disappear in the communist societies). The Soviet Union collapsed also due to its leadership’s grossly excessive global superpower ambitions, to the ensuing economic exhaustion, the cancer of the ethno-federalist façade, and a conflict within the Russian political elite. In the last decade of the 20th century, all communist-led or dominated “real socialist” systems in Eastern Germany, Central Eastern and South Eastern Europe, in Russia itself, in all other former republics of the Soviet Union (with the possible exception of Belarus), and in Mongolia experienced ostensibly liberal, mostly non-violent counter-revolutions. They were replaced by very different systems, ranging from multiparty parliamentary democracies to various kinds of autocracies and personal or family dictatorships behind the imitations of liberal constitutional façades. All these regimes deny any continuity with the heritage of the Russian Revolution.

Lenin and Trotsky did not believe that Soviet-like systems would still survive elsewhere, if defeated in Russia. Once again, it turned out that they were wrong. Communist systems inspired directly or indirectly by the Russian Revolution, partly copied from the Soviet model but developed indigenously, have been created “through the barrel of the gun” and have developed in Eastern Asia. Today, one of them – a radical totalitarian and militarised replica of the Soviet system in the People’s Democratic Republic of Korea – does not capture the world’s attention with the wellbeing of its population, but rather with its successful development of nuclear weapons and long-range missiles. The list of geographically more distant followers also include the current systems in the Republics of Laos and Cuba. An aberrant, brutal imitation of wartime Bolshevism by the “Khmer Rouge” existed for several years in Kampuchea, but was crushed militarily by the Vietnamese communists.

The economically and politically most successful “socialist” state – the People’s Republic of China and to a lesser degree the Socialist Republic of Vietnam – have developed and maintained several essential elements of the systems inspired by the Russian revolution: a ruling communist party, an official Marxist – Leninist ideology, mass rituals, red flags, five-pointed stars, and other communist symbols. Having abandoned however the Marxist economic dogmas, the Chinese and Vietnamese communists combined the Soviet-like political features of their political systems with a considerably open and controlled market economy, a large share of private domestic and foreign capitalism, and gross economic inequality. These deviations from the Soviet model released the energy of hundreds of millions of Chinese. In three decades they have transformed the still communist China into the second largest world economy and a great political and military power. Since the implementation of reforms inspired by Deng Xiaoping, the Chinese communists could be considered as followers of the Soviet “New Economic Policy” (NEP) in the 1920s, which could be observed first-hand by Deng Xiaoping, at the time a student of the Communist University in Moscow. However, this policy was soon abandoned by the frightened

and dogmatic Soviet officialdom. In retrospect, that turnabout and the ensuing suppression of private economic activities in the Soviet Union was one of the fatal errors committed by the Russian Bolsheviks.

The Russian October Revolution was much more radical in its proclaimed goals and much more violent than the American Revolution of 1775–1783. It also lacked the latter's main secessionist element. However, when constructing the Soviet Union, the Russian Bolsheviks copied some institutional features of the American federalism. In a number of respects, the Russian Revolution could be more appropriately compared with the Great French Revolution of 1789–1792. The storming of Bastille in Paris and of the Winter Palace in Petrograd became the symbols of these revolutions, both of which occurred in the largest European states of that time and shook profoundly the existing social and political orders in Europe. The French Revolution abolished feudalism in France and contributed to its gradual abolition in the rest of Europe. The Russian Revolution, on the other hand, swept away the remnants of feudalism in Russia. Unlike the American revolution, both anticlerical revolutions soon degenerated into dictatorships. The liberating appeal of both of them was abused by the two dictators for conquests and domination in considerable parts of the European continent. The two dictators who came from minorities – Napoleon Bonaparte and Joseph Stalin – thus betrayed the declared goals of the two revolutions.

Both revolutions were eventually defeated in the countries of their origin (and in their satellite states), but left deep impact on their societies. For more than a century, the ideas of the French Revolution would inspire reformers and revolutionaries in Europe and the Americas, and would be subsequently built into the political and social orders of liberal democratic states on five continents. The French Revolution also contributed to the decolonisation of North and South America, while the French Jacobins influenced many radical leftists around the globe, including the Russian Bolsheviks.

The Russian October Revolution failed in its declared primary strategic objective: to destroy and abolish capitalism all around the world. Contrary to their original promise of “the complete abolition of the state”, the Russian communists developed a bureaucratic monstrosity. On the other hand, the fear of communism, helped to reform the crude capitalist systems in the West in the direction of more democratic and human social states. The first communist state – the Soviet Union – contributed decisively to the military defeat of the German-Austrian Third Reich and to the victory of the Allies in the World War II. The Russian Revolution also contributed to the decolonisation in Asia and Africa, and indirectly to the rebirth of China as a global superpower.

On the other hand, certain features and symbols of the Russian Revolution have become discredited in many countries with authoritarian communist regimes. Geographically, this discreditation was rather random. During the last three decades in addition to 30 European, Transcaucasian and Central Asian countries, communist parties have lost state power in four Asian countries (Afghanistan, Kampuchea,

Southern Yemen, Nepal); six African countries (Ethiopia, Somalia, Benin, Angola, Mozambique, Congo, Brazzaville); and in two states in the Americas (Grenada, Nicaragua). Nowadays communist parties rule only in four East Asian and one Latin American state. In addition, the communist parties in Asia (India, Bangladesh, Nepal, Syria and Palestine); Africa (South Africa) and Latin America (Chile, Ecuador, Uruguay, Guyana and Venezuela) have participated in the ruling leftist coalitions. The Communist Party of Japan currently holds 14 seats in the upper house of the Japanese National Assembly. Most European communist parties have either been dissolved or reformed, reorganised and renamed, usually into socialist or social-democratic parties. Three small communist parties participate today in the ruling coalitions in Greece, Serbia and San Marino while notable non-ruling communist parties function in the Russian Federation, Czech Republic, Portugal, Spain, Italy, France and Cyprus. 15 deputies of the European Parliament (out of 751) have been elected from the lists of seven European communist parties⁵.

The discreditation of the October Revolution in its country of origin explains why the post-Soviet Russian regime has stopped celebrating the 7th of November and removed it from the list of official holidays. The Americans and the French, on the other hand, continue to joyfully celebrate every year the 4th and 14th of July as their main state events. The Russian October Revolution has thus primarily become intellectual food for historians and other social scientists, as well as a topic for writers, film and television producers, and for other media.

Sources and Literature

Literature

- Fischer, Louis. *The Life of Lenin*. New York: Harper & Row, 1964.
- Lenin, Vladimir J. *Država in revolucija in drugi spisi iz l. 1917*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 2017.
- Pipes, Richard. *The Russian Revolution*. New York: Alfred Knopf, 1991.
- Trocki, Lav. *Permanentna revolucija*, Rijeka: Otokar Keršovani, 1972.

Online Sources

- *List of communist parties* – Wikipedia. Accessible at: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_communist_parties, 19 March 2018.

---

⁵ *List of communist parties* – Wikipedia.

Anton Bebler

O GLOBALNEM UČINKU RUSKE OKTOBRSE REVOLUCIJE IZ LETA 1917

POVZETEK

Ruska revolucija, se je dejansko začela februarja –marca l. 1917 z ukinitvijo ene od najstarejših monarhij v Evropi in z uvedbo deljene vladavine začasnega odbora Dume («Začasna vlada») in »Sovjetov odposlancev delavcev in vojakov.« Do sredine oktobra 1917 je Vojaškorevolucionarni odbor Petrograjskega sovjeta že nadzoroval rusko prestolnico. Aretacija večine ministrov nemočne Začasne vlade v Zimski palači v Petrogradu ponoči 26. oktobra in strel s slepim nabojem s križarke »Avrora« sta bila le epizoda, ki so ju propagandno napihnila v simbola slavne Oktobrske revolucije v največji evropski državi. Prevzem oblasti v Moskvi in drugod po državi pa je bil veliko težji, bolj nasilen in krvav. Ruska revolucija se je zaključila šele l. 1921 z zmagami ruskih »boljševikov« in Rdeče armade v krvavi državljanski in drugih vojnah. Te vojne, drugo nasilje, lakota in epidemije na ozemlju propadlega cesarstva so terjali v štirih letih nekaj milijonov smrtnih žrtev.

Ruska revolucija je pretresla tedanjo politično ureditev v Evropi, ki jo je že pred tem hudo razmajala prva svetovna vojna, kar se je izrazilo tudi v propadu še treh velikih cesarstev –avstroogrškega, nemškega in otomanskega. Za razliko od drugih prevratov je Ruska revolucija pozivala k popolni odpravi svetovnega kapitalizma in imperializma ter k uvedbi brezrazrednih družb v svetovni federaciji sovjetskih republik kot koraka k odpravi države. Ruska revolucija je odmevala v svetu na več načinov. Njen najbolj neposredni mednarodni odtis se je v naslednjih treh desetletjih izrazil: v (1) nastanku političnih, ekonomskih in družbenih sistemov, podobnih sovjetskemu, ki so jih na druge dežele razširili predvsem ruski oz. sovjetski komunisti; (2) v vplivu na politično sceno v več drugih državah, ki se je izražal, med drugim, v nastanku komunističnih partij in v protikomunistični reakciji; (3) v vzpostavitvi nekaj avtohtonih komunističnih režimov, ki so delno posnemali sovjetski sistem.

V sedmih desetletjih od zmage v svoji domovini Ruska revolucija ni odpravila ne svetovnega kapitalizma in ne same države, povzročila pa je velike geopolitične spremembe, predvsem v Evropi in Aziji. Strah pred komunizmom je posredno pomagal reformirati grobi kapitalizem na Zahodu v smeri bolj humane in demokratične socialne države. Število »socialističnih« držav, seštevek njihovih ozemelj in prebivalstva so dosegli svoje vrhunce kmalu po 40. obletnici Ruske revolucije, ki so jo v novembru 1957 slovesno obeležili v Moskvi. Ruska revolucija je poleg tega prispevala k dekolonizaciji v Aziji in Afriki.

Po sedmih desetletjih od zmage pa so bili v zadnjem desetletju 20. stoletja, večinoma po mirni poti, odpravljeni komunistični sistemi v sami Rusiji, vseh drugih

nekdanjih republikah Sovjetske zveze (z morebitno izjemo Belorusije), vseh drugih vzhodnoevropskih državah (vključno z Vzhodno Nemčijo) ter Mongoliji. V primerjavi z vrhuncem okrog l. 1960 se je število »socialističnih« držav v svetu tako skrčilo za dve tretjini na sedanjih pet, od teh na štiri v Aziji in eno v Latinski Ameriki.

Kot posnemovalci ruskih komunistov so se izkazali predvsem komunisti v Vzhodni Aziji. Svojevrstna, močno militarizirana imitacija sovjetskega sistema v Severni Koreji priteguje danes pozornost svetovne javnosti predvsem s svojim razkazovanjem jedrske in raketne oborožitve. Veliko bolj politično in gospodarsko uspešni kitajski komunisti so povezali politične poteze, povzete po sovjetskem sistemu (vladavino komunistične partije, uradno marksistično ideologijo, množične rituale, rdeče zastave, peterokrake zvezde in druge simbole), s tržno ekonomijo, veliko vlogo zasebnega domačega in tujega kapitala ter visoko ekonomsko neenakostjo.

Za ruske in druge vzhodnoevropske režime pa je bilo usodno, da se niso odrekli protitržnim marksističnim dogmam in vztrajanju na avtoritarnem oblastem monopolu. Razpadu Sovjetske zveze, ČSSR in SFRJ sta botrovala tudi od zgoraj vsiljeni model fasadnega etnofederalizma in zgrešeno verovanje, da socializem odpravlja nacionalna protislovja. Še posebej v Evropi so dediščino in simbole Ruske revolucije politično diskreditirali avtoritarni vzhodnoevropski komunistični režimi in še posebej totalitarni režim v Sovjetski zvezi, katere gospodarstvo ni zdržalo tekme z razvitim Zahodom. To je bil temeljni razlog, zakaj so v Ruski federaciji odpravili praznovanje 7. novembra. Ruska revolucija je tako postala predvsem tema za zgodovinarje, druge družboslovce in umetnike.

Jure Gašparič*

The Changing View of the 1917 Russian Revolution – Slovenia in the Global Perspective**

IZVLEČEK

SPREMINJAJOČ POGLED NA RUSKO REVOLUCIJO – SLOVENIJA V GLOBALNI PERSPEKTIVI

Letos mineva 100 let od ruskih revolucij leta 1917 (februarja in oktobra), ki so s svojimi daljnosežnimi posledicami pretresle svet. Del zgodovine revolucije je nedvomno tudi spreminjajoč pogled nanjo, zato si ga velja podrobneje pogledati, saj bomo le tako bolje razumeli njene globalne učinke in osmišljali današnja in prihodnja politična stališča. V prispevku je pregledno predstavljena spreminjajoča se globalna perspektiva ruskih revolucij v kratkem dvajsetem stoletju, v katero je umeščen slovenski prostor.

Ključne besede: Oktobrska revolucija, Rusija, stota obletnica, 20. stoletje, Slovenija

ABSTRACT

This year we celebrate the 100th anniversary of the Russian Revolutions (of February and October), which shook the world with their far-reaching consequences. The changing outlook on the Revolution by all means represents a part of its history, and therefore it has to be examined more closely, as this is the only way to understand the Revolution's global impact as well as give meaning to the current and future political standpoints. The contribution presents an overview of the changing global perspective of the Russian Revolutions in the short 20th century and the Slovenian space within it.

Keywords: October Revolution, Russia, 100th anniversary, 20th century, Slovenia

* Senior Researcher, PhD, Institute of Contemporary History, Kongresni trg 1, 1000 – Ljubljana, Slovenia, jure.gasparic@inz.si

** The author acknowledges the financial support from the Slovenian Research Agency (research core funding No. P6-0281).

In 1967 one of the most influential European weekly newspapers – the German *Spiegel* – published a lengthy article entitled *Ein halbes Jahrhundert nach Bronsteins Geburtstags-Putsch*.¹ The article opened in the *Spiegel's* characteristic style: “A German cavalry officer (*Rittmeister*) lined up the Russian emigrants at the border with Switzerland. They were counted at the railway platform in Gottmadingen. There were 32 men. In April 1917 they rode a special train through Germany to Sassnitz and through Sweden and Finland to Petrograd.” In the continuation the article also presented the now already legendary story of Lenin’s journey home as well as the subsequent events, which had already been put into words countless times by then (including in the literary form, for example by Stefan Zweig).² The *Spiegel* wrote: “This was the ‘Great Socialist October Revolution’. In the communist countries – today these amount to one third of humankind – this implies the birth of a new, better world and a new, better man... When the Red Army soldiers erected their flag among the ruins of the Berlin Reichstag, Russia became a global superpower, second to none other but the United States of America. Nobody followed Karl Marx’s teachings. The worker’s democracy was not established, and communism remained utopic. However, what did take shape was a self-confident and ideologically-convinced industrial nation. The illiteracy and mass poverty of the tsarist era were overcome. Millions of university graduates built the new state-founding elite.”

The revolution and the development of the Soviet empire at the time were upsetting...³ Fifty years later it was obvious all around the world that the symbolic embarking on the train in Switzerland had shaken the global political, economic, and cultural architecture. For the first time after the revolution broke out in the territory of the Soviet Union, at that time the American *New York Times* deployed a special group of journalists, who would travel around the enormous country for weeks and write about the consequences of October 1917.⁴

Simultaneously, the Slovenian historiography prepared a large-scale symposium entitled The 50th Anniversary of the October Revolution and the 30th Anniversary of the Inaugural Congress of the Communist Party of Slovenia. The event was prominent and prestigious in terms of its expert as well as political aspects, and the main lectures were given by Boris Zihelr, Dušan Kermavner, and Janko Pleterski.⁵ Zihelr, the “revolutionary-scientist” who was deemed as Zhdanov’s follower, underlined the

1 “Ein halbes Jahrhundert nach Bronsteins Geburtstags-Putsch,” *Spiegel*, No. 43 (1967), 153–56.

2 Stefan Zweig, “Plombirani vlak,” in: *Zvezdni trenutki človeštva* (Celovec: Mohorjeva, 2004), 187–96. Original: Stefan Zweig, “The Miniature Der Versiegelte Zug,” in: *Sternstunden der Menschheit*.

3 The celebration of the 50th anniversary of the Revolution in Moscow was attended by 1000 foreign journalists, and the event was broadcast by the Eurovision network. – “Za 50-letnico revolucije nad sto tujih delegacij,” *Delo*, 29 October 1967.

4 Edward Crankshaw, “The Coup That Changed the World (Cont.) Lenin had invoked the masses; now he brought them to heel,” *The New York Times*, 19 February 1967, 235.

5 The discussions and considerations were published in a special topical issue of the *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* publication [Contributions to the History of the Workers’ Movement] (today *Prispevki za novejšo zgodovino* [Contributions to Contemporary History]). *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* VII, No. 1-2 (1967): *Zbornik razprav in obravnnav znanstvenega posvetovanja Ob 50. obletnici oktobrskere revolucije in ob 30. obletnici ustanovnega kongresa Komunistične partije Slovenije v Ljubljani od 2. do 4. novembra 1967*.

following initial thoughts about the October in the introduction: first he established, as expected, that the October Revolution was, at the time, “the most important event of our century, a revolutionary act of the vast Russia’s working masses, which shook the world fifty years ago, gave rise to the general crisis of the capitalist social system, and announced the beginning of a new era in the history of all humankind: the era of socialism.” In the continuation, Zihelr reflected upon the Revolution’s heritage and immediately tackled the issue regarding the “model” of socialism – a question which had troubled him for a long time. Could the Russian October represent a model for all socialist revolutions around the world? Some people, especially in the West, argued against the revolutionary character of October, claiming that the economic landscape of the old Russia made it impossible as such, while others “absolutised” it and strove to implement it in the exact same manner, especially after 1945. Zihelr, referring to Lenin, believed that the Revolution could only be victorious as a dialectic thought and not as a solid model. Nevertheless, Zihelr remarked: „The Great October Revolution and the revolutionary turmoil in a number of European and non-European countries that accompanied and strengthened it also confirmed the international reaction in the conviction that stems from every revolutionary situation: that the old ways are *no longer feasible*.”⁶

On that occasion, one of the parks in the Slovenian capital of Ljubljana was named after Lenin, and special honour was paid to the 95 participants of the Russian Revolutions from Slovenia who were still alive at the time.⁷ The principal Slovenian newspaper *Delo* assessed the message of the October with the following humanist motto: striving for “a higher degree of prosperity and freedom”⁸

In 1967, the global outlook on the Russian October definitely varied greatly (understandably depending on the political and bloc structure of the world). However, it had a few important common points: nobody denied or disregarded the significance of the event that had taken place fifty years earlier. The Russian Revolution captured the attention of states, intellectuals, and the public. The conviction that Russia and a part of the world had no longer been the same after October 1917 prevailed: the “old ways” had in fact become untenable.

---

* * *

Let us now first move (almost) fifty years back, to the time (immediately) after the revolution, and then fifty years forward, to today’s time. In these one hundred years the world has changed thoroughly, also because of the Revolution, and together with the world the outlook on the Revolution has changed as well. **As it is, the changing outlook on the October Revolution by all means represents a part of the history of**

---

6 Boris Zihelr, “Dve obletnici,” *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* VII, No. 1-2 (1967): 9–19.

7 “Ljubljana je počastila petdesetletnico Oktobra,” “Sprejem za udeležence Oktobra,” *Delo*, 7 November 1967.

8 Dušan Dolinar, “Pet desetletij Oktobra,” *Delo*, 7 November 1967.

the Revolution, and therefore it has to be examined more closely, as this is the only way to understand the Revolution's global impact as well as to give meaning to the current and future political standpoints.

In 1924 – in the year of Lenin's death – contributions, commentaries, essays, and discussions on the extraordinary role of this man and even more so on the global importance of the developments taking place well over six years earlier, which Lenin had famously organised, kept being published all around the world. The Viennese newspapers⁹ asked themselves who Lenin and his role had been, and assessed the historical importance of the events at the same time as the American press. "Lenin is dead and Trotsky is no longer at the head of the Red Army. Lenin had been away from the helm of Russian affairs for some time, while Trotsky was but recently eliminated from the inner councils of the Soviets. How will Soviet Russia fare without these master minds of the Bolshevik revolution?" one of newspapers wrote, and stated: "Communism Now Faces Its Greatest Crisis -- Leaders Struggle for the Mantle of Lenin".¹⁰ A few years earlier, in the period between 1917 and 1919, the New York Times search engine returns as many as 1979 hits for the query "Russian Revolution". Not even a single day passed in March 1917 that the events taking place in Russia were not reported on.¹¹ The press would mostly establish that "No statesman has ever had such an occasion to become a great benefactor of his country as Lenin had, yet he left Russia in far worse condition than she was when he became her absolute dictator."¹²

Numerous authors from the Slovenian territory contributed to the massive collection of assessments as well. None of the political camps (neither the liberal, Catholic, nor the Marxist side),¹³ political groups, or barely any newspapers could resist the urge to give their own assessments of the leading revolutionary (this is discussed in more detail in this volume by Jurij Perovšek, Vida Deželak-Barič, and Bojan Godeša).

Why this was the case was already explained in the 1920s by one of the most influential Yugoslav writers (and members of the forbidden Yugoslav Communist Party), the Croatian Miroslav Krleža, who visited Russia in 1924. As he deliberated on the importance of the Revolution, he pointed out a simple fact: "The significance of the Revolution stems from its invaluable practical importance. From numerous theoretical debates in the context of the First and Second International and the First of May philistine social democratic declamations that accompanied a mug of beer, and through the conflicts within the Party and its fractions, the path towards an organised state government has been long and hard." However, all these debates and theories suddenly had to face the USSR as the proof that socialism had transcended

9 "Der Tod Lenins," *Neue Freie Presse*, 23 January 1924, 1. "Lenin," *Arbeiterwille*, 23 January 1924, 1.

10 Herman Bernstein, "Russia after Lenin -- will soviet survive?," *The New York Times*, 27 January 1924, XX3.

11 *Newspapers.com*, accessed 5 July 2017, https://www.newspapers.com/search/#lnd=1&query=russian+revolution&dr_year=1917-1919&t=395.

12 Peter J. Popoff, "Lenin's Great Experiment; He Failed, and No One Else Is Likely to Try Again," *The New York Times*, 25 January 1924, 16.

13 See: Jurij Perovšek, "Ruski begunci in pogledi slovenske politike na Lenina ob njegovi smrti," *Monitor ISH XVIII*, No. 1 (2016): 7–31.

theory and had been put into practice. "On the basis of the speeches in the Assembly, the evening Marxist school, and the newspaper editorial ... a reality had emerged, consisting of coins, armoured warships, artillery, modern aviation, and international diplomatic relations."¹⁴

Of the Slovenian authors, Franc Terseglav, a representative of the Christian socialists, asserted himself with his insightfulness and the synthetic character of his reasoning. He wrote two lengthy texts about Lenin and the Revolution. In the conclusion of the second text he presented an assessment which can be deemed as an approximate common denominator of the Slovenian opinions about the Russian Revolution. In Terseglav's view, Lenin "hastened the end of the global massacre with the Brest-Litovsk peace treaty and motto War on War! ... as well as set the basic guidelines for the future global development by creating the will to achieve the future republic of all humankind, federation of free nations, and parliament of all humanity. Without Lenin's powerful thrust, Asia would never have come forward with the demand for self-determination of its subjugated nations; Kemal's Turkey would not have risen; and neither would the white man's slaves from the Pacific Ocean and Mongolian steppes to the African deserts and American prairies have stood up and demanded their freedom". He concluded his evaluation of Lenin and the Revolution extremely optimistically, as he wrote that Lenin's pivotal role was not "to bring about communism as a system – the embodiment of this German intellectualist theory is what is in fact the least important: it is the least durable and is purely experimental. Especially for Russia, Lenin has been most important as a teacher of an entirely new generation."¹⁵

At that time the Revolution had nothing to do with communism at all, they would write, but rather involved much more: the alteration (transformation) of humankind. It had opened unprecedented possibilities. In Slovenia, the Revolution was still seen as heralding a better future, while the American as well as many other media had already established that Lenin and his comrades had failed.

Such a position strengthened itself even further in the following decade. At the tenth anniversary of the Russian October, the *Time* magazine published a detailed and fair portrait of Russia, only to conclude it with Alexander Kerensky's offended words from his book *The Catastrophe*: „In the struggle for liberation Russia must inevitably return to the road of popular, national, democratic government, the road upon which the Russian people embarked – hesitatingly and with uncertain steps – in March, 1917.“¹⁶

In Slovenia, on the other hand, the following was established: „Under the ingenious leadership of the diplomat Chicherin, Russia expanded its former tsarist imperialism. Russia has introduced a novelty in the European diplomacy – its diplomats are not merely its official representatives, but also disseminators of Bolshevik ideas and

14 Miroslav Krleža, *Izlet u Rusiju* (Zagreb: Novi Liber, 2013), 260, 261.

15 Perovšek, "Ruski begunci in pogledi slovenske politike na Lenina," 28, 29.

16 "Russia," *Time*, 21 November 1927, 15–18.

protectors of local supporters. Through Bolshevism, Russia undermined the world and incited revolutions in Bulgaria, Hungary, Germany, Czechoslovakia, and partly also in Italy.¹⁷

However, only a decade later the assessment of the events taking place in Russia became much more critical – also in Slovenia. Towards the end of the 1930s, the press established that communism was “merely utopic” and that the Marxist doctrine was “unfeasible”.¹⁸ The Slovenian Catholic political camp, which was becoming increasingly radical, wrote the following: “What was built in blood is now maintained in blood, and it will be destroyed in blood as well. The red paradise on Earth is truly completely red – from all the bloodshed.”¹⁹

---

* * *

After World War II, the assessment of the Russian October in Slovenia and in the rest of Yugoslavia changed significantly. If before 1945 one could follow numerous critical as well as positive evaluations of the Revolution, the critical could no longer be found afterwards. The first period after the end of the war was characterised exclusively by panegyric praises and uncritical glorifications. A partial change quite understandably took place after the 1948 Cominform dispute, although this, in its essence, had nothing to do with the ideological aspects of the Russian October. Namely, the Yugoslav state and Party ideology did not renounce the October Revolution. Quite the opposite: it remained one of the fundamental elements of the system; it was presented in the brightest possible light in the school textbooks;²⁰ and the celebrations dedicated to October would be organised in some school facilities until as late as the 1980s (the author of this paper himself participated in a few of them).²¹

The Cominform dispute was perhaps most evidently reflected in historiography, which was not seriously interested in studying the 1917 events.²² In Slovenia and Yugoslavia in general, only a single historian dedicated himself to this topic: Professor

---

17 “7. XI. 1917 – 7. XI. 1927 (Editorial),” *Slovenec*, 8 November 1927.

18 “Dvajset let boljševiške Rusije,” *Jutro*, 9 November 1937.

19 “Dvajsetletnica sovjetov (Drin.),” *Slovenec*, 7 November 1937.

20 Pupils would often write essays and deliberations on the October, which reflect the spirit of the times and the perception of Russia and the Revolution. A student from the Poljane grammar school (at the time the Vida Janežič secondary school for social sciences and general culture) wrote elatedly about “the typical emotional-political or moral-political relations” between Slovenians and Russia.

21 At the time one could read many jokes on account of Russia and particularly Stalin in the satirical press. In one of the most famous jokes, Stalin wanted to know what the simple folk thought about him, so he disguised himself and stepped into a tavern in Moscow. There he started chatting with a worker: he asked him quietly what the man thought about comrade Stalin. The frightened worker looked around and whispered: “I have to admit that I still support him!” – *Toti list*, 1 March 1952, 2.

22 Janko Prunk, “Jugoslovanska historiografija o oktobrski revoluciji,” *Prispevki za novejšo zgodovino* XXVII, No. 1-2 (1987): 3–6.

Marjan Britovšek, whose work is explored in this volume by Avgust Lešnik.²³ In fact, the only significant exception with regard to the studying of the October Revolution was the 1967 symposium, mentioned in the introduction, and the memorial collection of texts, published by the Belgrade Institute of Contemporary History on the sixtieth anniversary of the Revolution. It contains memorial records of 152 Yugoslav citizens who participated in the October Revolution and the subsequent civil war. One of the texts was contributed by the legendary Yugoslav leader Josip Broz Tito.²⁴

Naturally, the Yugoslav and Slovenian optics were completely different from that in the West and in the United States of America, where the *Time* wrote in 1947: "Thirty years ago a stooped man with hollow cheeks and a potbelly came out from behind the bookstacks, where he had spent most of his life, and kidnapped a state. Never before or after did he fire a gun or throw a bomb or raise his slim-fingered hands to strike a blow. In his name, nevertheless, more men have been slaughtered than in Attila's. His name was Lenin."²⁵

We can only guess what opinion the Slovenian people had of the October Revolution, but judging from the fact that the basic elements of the Russian October were also ingrained in the narrative of the Yugoslav Revolution (which is discussed by Zdenko Čepič in this volume), we can safely claim that it was favourable. In the public opinion polls, carried out in Slovenia since 1968 (which was a unique case in the European East),²⁶ this question was not asked, but it is very telling that the Soviet Union as a state always ranked high (compared to other states) in terms of its characteristics and popularity.²⁷

23 Marjan Britovšek, *Revolucionarni idejni preobrat med prvo svetovno vojno. Lenin v boju za tretjo internacionalo* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1969). *Boj za Leninovo dediščino* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976). *Carizem, revolucija, stalinizem. Družbeni razvoj v Rusiji in perspektive socializma* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1980). *Korenine stalinizma in negativne posledice kulta osebnosti* (Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo, 1980). *Stalinov termidor* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984).

24 Josip Broz Tito, "Moja doživetja v Rusiji med oktobrsko revolucijo in državljansko vojno," *Delo – Sobotna priloga*, 5 November 1977.

25 "Russia. The Root & the Flower," *Time*, 17 November 1947, 33.

26 About the public opinion pools in Slovenia in this period see: Jure Gašparič, "Slovensko dojemanje druge Jugoslavije," in: *Slovenija v Jugoslaviji*, ed. Zdenko Čepič (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015), 87–104.

27 Niko Toš et al., *Slovensko javno mnenje 1968*. [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Visoka šola za politične vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 1968 (Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 1999). Available at: *Podatki o raziskavi Slovensko javno mnenje 1991/2*, <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm912.xml>.

Which country has advantages in a specific field in comparison with the others?
(SJM 1968)

	Yugoslavia	Soviet Union	United States	Italy	Austria	Germany	Scandinavian countries	Switzerland	Other socialist countries	Other western countries	None	I don't know
1	47.1	2.3	4.6	0.5	0.7	4.2	1.9	1.5	0.3	1.3	1.1	34.4
2	56.7	7	1.5	0	0.2	1.3	1.1	0.5	0.2	1.6	0.6	29.9
3	36.3	4.6	1.9	2.1	0.5	2.2	1.3	0.4	0.4	4.7	1.1	44.4
4	56.9	1.5	1.7	0.4	0.8	1.3	3.4	0.7	0.3	1.4	2.3	29.3
5	48.3	0.1	1.8	12.7	1.7	1.2	0.2	0.3	0.1	1.4	1.1	31.1
6	24.8	3.6	9.4	1.1	0	13.5	5.2	3.8	0.2	4.3	1.1	32
7	75.6	1.1	0.3	0.2	0.1	0	0.8	2.1	0.4	0.8	0.7	17.8
8	23.9	24	8.6	0.5	0.1	9.6	0.9	0.4	0.2	4.1	0.5	27.1
9	68.5	0.1	0.1	2.4	0.4	0.5	0.4	5.7	0.2	2.0	0.2	19.6
10	48.5	0.9	0.5	0.5	0.2	0.3	0.4	0.4	0.2	1.5	2.6	43.9
11	51.4	3.1	0.3	0.2	0.2	0.7	1.1	0.3	0.5	0.4	6.3	35.5

1. advancement possibilities
2. education possibilities
3. highly developed culture life
4. care for the sick and unemployed
5. position of religion and relations between the Church and the state
6. good economy (country's economic progress)
7. pacifist policy and reputation in the world
8. swift development of science and technology
9. natural beauties
10. possibilities of the majority of the people to influence social decisions
11. camaraderie and equality between the people

***

Major changes in the attitude towards the Russian October on the global as well as the Slovenian level took place towards the end of the 1980s, when the bipolar global system became unstable. At the seventieth anniversary of the Revolution in 1987, a big parade was organised in Moscow, as always. On this occasion the first man in the state would traditionally speak, and this time it was the reformist Mikhail

Gorbachev who gave the speech. "The October Revolution is truly the shining hour of humanity, its radiant dawn," Gorbachev said. "The October Revolution is a revolution of the people and for the people, for every individual, for his emancipation and development." However, in the continuation he did not forget to add: "The changes taking place in the country today probably constitute the biggest step in developing socialist democracy since the October revolution."²⁸ Not long after that – only three years later – almost all politicians and media worldwide agreed with this assessment.²⁹ 1990 was unanimously declared as The Year of the People – as the most pivotal year in the Russian or Soviet history after 1917.³⁰

It seems that this – the year 1990 – was the last year when the Russian October still enjoyed the reputation of a globally-important and epochal event. Afterwards its provocative power started waning. Today the Russian October thus appears to be "outdated", an ancient event whose consequences have already dissipated. In Slovenia and in the former Yugoslav countries barely anyone researches this event or even has an opinion about it.

How about Russia? At the symposium, organised by the Institute of Contemporary History on the occasion of the 100th anniversary of the October Revolution on 26 October 2017 in Ljubljana, Alexander Semyonov, the director of the Centre for Historical Research at St. Petersburg School of Social Sciences and Humanities, commented mischievously: "Russian Government today is anti-revolutionary". Sam Greene, the director of the Russia Institute at King's College London, expressed a similar opinion: "The Russian government won't mark the 100th anniversary," he said. "They are trying to construct a narrative of uninterrupted power and stability. So something like 1917 is an uncomfortable fact that doesn't fit in with that."³¹ Another historian stated for the Guardian: "There's no official line from the Kremlin – they can't identify themselves with Lenin, because he was a revolutionary, and they can't identify with Nicholas II because he was a weak leader."³²

While Europe was capable of coming together in order to commemorate the anniversary of World War II and the beginning of World War I, the 1917 events remain "forgotten". We can establish that the attitude towards the events that took place a century ago is certainly overshadowed by the current political developments, as it has, after all, always been – yet with one crucial difference: until the 1990s, the Revolution was everywhere seen as the beginning of something important (and great). This says a lot about the times we live in – as if the great opportunities, provided by the Revolution in the opinion of many of its observers, were finally exhausted in 1990.

28 "Gorbachev on History; Revolution's Road From 1917 to Now: The Leader Takes Stock," *The New York Times*, 3 November 1987.

29 In 1987, after Gorbachev's speech, the Slovenian newspaper *Komunist* saw Perestroika as the continuation of the October. – Sava Živanov, "Perestrojka kot nadaljevanje Oktobra," *Komunist*, 6 November 1987, 18, 19.

30 "Undoing Lenin's Legacy," *Time*, 19 February 1990.

31 Angela Dewan and Darya Tarasova, "Russian Revolution: An awkward moment for Putin 100 years on," *CNN*, 18 January 2018, <http://edition.cnn.com/2017/03/08/europe/russian-revolution-100-years-putin/index.html>.

32 Shaun Walker, "Tragedy or triumph? Russians agonise over how to mark 1917 revolutions," *The Guardian*, 17 December 2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/dec/17/russia-1917-revolutions-legacy-lenin-putin>.

If we were not historians but futurologists instead, we could assume that the time will come when the fascination with the 1989, 1990 and 1991 events will eventually disappear as well. All we have to wait for is the next Year of the People. After all, at the beginning of the 1990s the bipolar global system crumbled, which was something that many people in the West disliked; it was the time when the Soviet empire disintegrated, which was something that many people in the East disliked; and it was also when the Yugoslav socialist experiment came to an end, which is something that many people disliked (and still do) in Slovenia.

On the other hand, in Russia as well as in many places in the Western hemisphere, historians are still interested in the October Revolution,³³ with the only distinction that the focus of interest has changed along with the spatial and temporal context.³⁴ Nowadays not many people pay attention to the *Ten Days That Shook the World* (as the American journalist John Reed entitled his outstanding report on these events),³⁵ as it is necessary to study the late Russian empire at least from the end of the 19th century and the revolutionary echo until the present moment in order to understand the process. Thus, modern historiography currently focuses on the role of Duma, the national circumstances in the late Russian empire, the questions of autonomy and federalism... The term “Revolution” is progressively disappearing from the interpretative repertoire, and the expression “imperial breakup” or “transformation” is asserting itself instead.³⁶ Similarly, German historiography is expanding the range of topics, approaches and the temporal frame of studying the Red October (Andreas Schulz focuses on this subject more closely in his contribution to this volume). German historiographers are establishing that the Revolution had long-term consequences on at least three levels – the political, demographic, and socio-economic. Due to the massive relocations of the population and numerous refugees, the population structure changed significantly. The Russian experience stimulated the improvement of the social legislation, while the German industrial Soviets, organised in the factories, have survived until this very day and still represent the institutional pillar of the German social market economy system (the so-called *Paritätische Mitbestimmung*).³⁷

33 The collection of literature about the Russian Revolutions, published in the recent years, is truly vast. Even Slovenian translations of a few works have been published, including the following prominent works: Orlando Figes, *Tragedija ljudstva. Ruska revolucija 1891–1924* (Ljubljana: Modrijan, 2013). Original: *A People's Tragedy. The Russian Revolution 1891–1924*. Alexander Rabinowitch, *Boljševiki prihajajo na oblast* (Ljubljana: Sophia, 2017). Original: *The Bolsheviks Come to Power. The Revolution of 1917 in Petrograd*.

34 In this regard see the booklet of abstracts, published during the international conference at the Institute of Contemporary History: *Misliti o revoluciji: 100 let pozneje / Thinking About the Revolution: 100 Years Later. Povzetki / Abstracts*, ed. Mojca Šorn (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017).

35 John Reed, *Deset dni, ki so pretresli svet* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1951). Original: *Ten Days That Shook the World*.

36 Alexander M. Semyonov, “Revolucija ali razpad imperija? Leto 1917 kot primer preoblikovanja imperijev / Revolution or Imperial Breakup? 1917 as a Case of Imperial Transformations,” in: *Misliti o revoluciji: 100 let pozneje / Thinking About the Revolution: 100 Years Later. Povzetki / Abstracts*, ed. Mojca Šorn (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017), 7–10.

37 Andreas Schulz, “Vplivi ruske revolucije na weimarsko Nemčijo / Impacts of the Russian Revolution on Weimar Germany,” in: *Misliti o revoluciji: 100 let pozneje / Thinking About the Revolution: 100 Years Later. Povzetki / Abstracts*, ed. Mojca Šorn (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017), 11–16.

The German constitution, adopted after World War I (the Weimar Constitution), contained a whole section dedicated to the socio-economic issues which was a great novelty at the time. Under the influence of this section of the Weimar Constitution, a few years later (in 1921) the Yugoslav Constitutional Assembly also adopted such a constitution (the St. Vitus' Day Constitution), which regulated the workers' rights in a very similar (sometimes literally identical) manner.³⁸ The indirect influence of the Russian Revolution definitely reached far across space as well as time.

---

* * *

I prepared this discussion in the early autumn of 2017 in the context of the preparations for the conference Thinking about the Revolution: 100 Years After, organised by the Institute of Contemporary History. At that time it appeared that the anniversary of the Revolution would slip unnoticed by the Slovenian public and (partly) also historiography, but as it turned out, numerous Slovenian media and institutions nevertheless brought the anniversary of the Revolution to the public attention. Quite a few academic events took place – conferences of various scopes and levels (including the ones organised by the Institute of Contemporary History on 24 October in Ljubljana; by the University Library of Maribor and the Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts on 7 November 2017 in Maribor; and by Alma Mater Europaea – Institutum Studiorum Humanitatis in cooperation with the Russian Centre for Science and Culture on 19 October 2017 in Ljubljana).

Furthermore, in the autumn of 2017 a few discussions (for example by the Study Centre for National Reconciliation on 6 November 2017) and various round tables (for example by the Slovenia-Russia Society and the Miran Jarc library in Novo mesto on 8 November 2017) were organised. A new translation of Lenin's work *The State and Revolution*³⁹ was published, the Institute of Contemporary History digitised John Reed's book *Ten Days That Shook the World*,⁴⁰ and the Slovenian Cinematheque prepared a special Soviet film retrospective, which opened with the projection of Sergei Eisenstein's 1925 film *Battleship Potemkin*. The printed and electronic media published several interviews, discussions,⁴¹ commentaries and presentations. *Mladina*,⁴² a leftist weekly magazine, dedicated a special issue to the anniversary; *Slovenski čas* (a Catholic magazine and supplement of the *Družina* weekly)⁴³ wrote about the anniversary in various articles; and topical issues of the *Borec* magazine for

---

38 Jure Gašparič, "Od Sv. Jakoba do Lenina. Ustavodajni proces v Kraljevini SHS in njegov evropski kontekst," in: *Nečakov zbornik* (Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2018), 115–30.

39 Vladimir Iljič Lenin, *Država in revolucija in drugi spisi iz leta 1917* (Ljubljana: Studia Humanitatis, 2017).

40 John Reed, *Deset dni, ki so pretresli svet*, available at: *Zgodovina Slovenije – Sistory*, 22 January 2018, <http://www.sistory.si/11686/37829>.

41 E.g., "Oktobrska revolucija, najpomembnejši dogodek 20. stoletja," *Oddaja Intelekt*, 7 November 2017. Available at: RTV SLO, *Radio Prvi*, <http://4d.rtvlo.si/arhiv/intelekt/174500787>.

42 *Mladina*, Oktobrska revolucija 1917–2017 (Special Issue, November 2017).

43 *Slovenski čas* (*Priloga tednika Družina*) 90, October 2017.

history, anthropology and literature (Oktober 1917–2017)⁴⁴ as well as of the *Časopis za kritiko znanosti* journal (*Mislimo revolucije*) were published.⁴⁵

Perhaps we can thus establish that the Russian October is still capable of attracting people's attention. The number of events and celebrations was actually not negligible at all, especially considering the fact that some anniversaries were completely overlooked in 2017 – for example the 110th anniversary of the universal suffrage in Austria (1907) and the anniversary of the strike in one of the largest Slovenian companies in the socialist period, Litostroj (1987), which played a pivotal role in the contemporaneous democratisation processes and led to the creation of a political party – the Social Democratic Party of Slovenia.

However, if we compare the public events and publications dedicated to the Russian October with other historiographic subjects, we can confidently claim that the anniversary was not one of the central historical topics in 2017. More importance was given to the topics from the recent national history, especially the 100th anniversary of the May Declaration (the declaration of the Yugoslav parliamentary group in the Vienna parliament, which contained a demand to establish an independent state body under the rule of the Habsburg dynasty). At the celebration that followed the symposium, President of the Republic Borut Pahor gave a speech and Cardinal Franc Rode held a mass. Furthermore, a documentary film was made about the declaration and the president of the Yugoslav parliamentary group Anton Korošec.⁴⁶

Other more publicly renowned historical events also included the 100th anniversary of the death of one of the most prominent Slovenian politicians, thinkers and public workers Janez Evangelist Krek, who was also called “the red socialist in a black robe” due to his social programme and actions (the national television dedicated a lengthy and partly live-action documentary film to him)⁴⁷; and – traditionally – the topics of World War II, collaboration, and the Slovenian revolution, which never cease to fascinate the media. None of the Slovenian museums organised an exhibition dedicated to the anniversary of the Revolution.⁴⁸

Nevertheless it seems that the October Revolution no longer represents such a socially-momentous event as it used to. This fact is confirmed by the contributions of the aforementioned media – some of them merely summarised the events of that period, while others simply emphasised certain selected issues, for example the revolutionary violence. Only academic journals and events were – as expected – capable of offering a more comprehensive reflexion. With a tinge of cynicism we could perhaps conclude that the October Revolution has become a completely ordinary historical topic in Slovenia.

44 *Borec* LXIX, No. 739-741 (2017) (Oktober 1917–2017).

45 *Časopis za kritiko znanosti* 269 (2017) (*Mislimo revolucije*).

46 “Majniška deklaracija 1917,” *Sledi časa*, 18 June 2017, available at: RTV SLO, <http://4d.rtvsl.si/arhiv/sledi/174477695>.

47 “Revolucionar v talarju: Janez Evangelist Krek,” *RTV SLO*, 8 October 2017, <http://4d.rtvsl.si/arhiv/dokumentarni-filmi-in-oddaje-kulturno-umetniški-program/174495515>.

48 On the other hand, the German Historical Museum (Deutsches Historisches Museum) in Berlin prepared an extensive exhibition, also described by Andreas Schulz in his discussion, published in this volume.

Sources and Literature

Literature

- Bernstein, Herman. "Russia after Lenin -- will soviet survive?." *The New York Times*, 27 January 1924.
- Borec LXIX, No. 739–741 (2017) (Oktober 1917–2017).
- Britovšek, Marjan. *Boj za Leninovo dediščino*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976.
- Britovšek, Marjan. *Carizem, revolucija, stalinizem. Družbeni razvoj v Rusiji in perspektive socializma*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1980.
- Britovšek Marjan. *Korenine stalinizma in negativne posledice kulta osebnosti*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo, 1980.
- Britovšek, Marjan. *Revolucionarni idejni preobrat med prvo svetovno vojno. Lenin v boju za tretjo internacionalo*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1969.
- Britovšek Marjan. *Stalinov termidor*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984.
- Crankshaw, Edward. "The Coup That Changed the World." *The New York Times*, 19 February 1967.
- *Časopis za kritiko znanosti* 269 (2017) (*Mislimo revolucije*).
- Dolinar, Dušan. "Pet desetletij Oktobra." *Delo*, 7 November 1967.
- Figes, Orlando. *Tragedija ljudstva. Ruska revolucija 1891–1924*. Ljubljana: Modrijan, 2013 [Original: Figes, Orlando, *A People's Tragedy. The Russian Revolution 1891–1924*].
- Gašparič, Jure. "Slovensko dojetje druge Jugoslavije." In: *Slovenija v Jugoslaviji*, edited by Zdenko Čepič, 87–104. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015.
- Gašparič, Jure. "Od Sv. Jakoba do Lenina. Ustavodajni proces v Kraljevini SHS in njegov evropski kontekst." In: *Nečakov zbornik*, 115–30. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2018.
- Krleža, Miroslav. *Izlet u Rusiju*. Zagreb: Novi Liber, 2013.
- Lenin, Vladimir Iljič. *Država in revolucija in drugi spisi iz leta 1917*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 2017.
- *Misliti o revoluciji: 100 let pozneje / Thinking About the Revolution: 100 Years Later. Povzetki / Abstracts*, edited by Mojca Šorn. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017.
- Perovšek, Jurij. "Ruski begunci in pogledi slovenske politike na Lenina ob njegovi smrti." *Monitor ISH* XVIII, No. 1 (2016): 7–31.
- Popoff, Peter J. "Lenin's Great Experiment." *The New York Times*, 25 January 1924.
- *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1967 VII*, No. 1–2, *Zbornik razprav in obravnave znanstvenega posvetovanja Ob 50. obletnici oktobrske revolucije in ob 30. obletnici ustanovnega kongresa Komunistične partije Slovenije v Ljubljani od 2. do 4. novembra 1967*.
- Prunk, Janko. "Jugoslovanska historiografija o oktobrski revoluciji." *Prispevki za novejšo zgodovino* XXVII (1987): 3–6.
- Rabinowitch, Alexander. *Boljševiki prihajajo na oblast*. Ljubljana: Sophia, 2017 [Original: Rabinowitch, Alexander. *The Bolsheviks Come to Power. The Revolution of 1917 in Petrograd*].
- Reed, John. *Deset dni, ki so pretresli svet*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1951 [Original: Reed, John. *Ten Days That Shook the World*].
- Schulz, Andreas. "Vplivi ruske revolucije na weimarsko Nemčijo / Impacts of the Russian Revolution on Weimar Germany." In: *Misliti o revoluciji: 100 let pozneje / Thinking About the Revolution: 100 Years Later. Povzetki / Abstracts*, edited by Mojca Šorn, 11–16. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017.
- Semyonov, Alexander M. "Revolucija ali razpad imperija? Leto 1917 kot primer preoblikovanja imperijev / Revolution or Imperial Breakup? 1917 as a Case of Imperial Transformations." In: *Misliti o revoluciji: 100 let pozneje / Thinking About the Revolution: 100 Years Later. Povzetki / Abstracts*, edited by Mojca Šorn, 7–10. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017.

- Tito, Josip Broz. "Moja doživetja v Rusiji med oktobrsko revolucijo in državljansko vojno." *Delo – Sobotna priloga*, 5 November 1977.
- Toš, Niko et al. *Slovensko javno mnenje 1968*. [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Visoka šola za politične vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 1968. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 1999 (Arhiv družboslovnih podatkov: <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm912.xml>).
- Zihnerl, Boris. "Dve obletnici," *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja VII*, No. 1–2 (1967): 9–19.
- Zweig, Stefan. *Zvezdni trenutki človeštva* (zgodba Plombirani vlak). Celovec: Mohorjeva, 2004 [Original: Zweig, Stefan. *Sternstunden der Menschheit* (the Miniature Der Versiegelte Zug)].
- Živanov, Sava. "Perestrojka kot nadaljevanje Oktobra." *Komunist*, 6 November 1987, 18, 19.

Newspapers and Magazines

- *Arbeiterwille*.
- *Delo*.
- *Der Spiegel*.
- *Jutro*.
- *Komunist*.
- *Mladina*.
- *Neue Freie Presse*.
- *Slovenec*.
- *Slovenski čas (Priloga tednika Družina)*
- *The Guardian*.
- *The New York Times*.
- *Time*.
- *Toti list*.

Online Sources

- Dewan, Angela and Darya Tarasova. "Russian Revolution: An awkward moment for Putin 100 years on." *CNN*. Accessed 18 January 2018. <http://edition.cnn.com/2017/03/08/europe/russian-revolution-100-years-putin/index.html>.
- *Newspapers.com*. Accessed 5 July 2017. https://www.newspapers.com/search/#lnd=1&query=russian+revolution&dr_year=1917-1919&t=395.
- Reed, John. *Deset dni, ki so pretresli svet*. Available at: <http://www.sistory.si/11686/37829>.
- RTV SLO, *Radio Prvi*. "Oktobrska revolucija, najpomembnejši dogodek 20. stoletja." Oddaja Intelekt, 7 November 2017. Available at: <http://4d.rtvsllo.si/arhiv/intelekt/174500787>.
- RTV SLO. "Majniška deklaracija 1917 (Sledi časa)," 18 June 2017. Available at: <http://4d.rtvsllo.si/arhiv/sledi/174477695>.
- RTV SLO. "Revolucionar v talarju: Janez Evangelist Krek," 8 October 2017. Available at: <http://4d.rtvsllo.si/arhiv/dokumentarni-filmi-in-oddaje-kulturno-umetniški-program/174495515>.
- Walker, Shaun. "Tragedy or triumph? Russians agonise over how to mark 1917 revolutions." *The Guardian*, 17 December 2016. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2016/dec/17/russia-1917-revolutions-legacy-lenin-putin>.

Jure Gašparič

SPREMINJAJOČ POGLED NA RUSKO REVOLUCIJO – SLOVENIJA V GLOBALNI PERSPEKTIVI

POVZETEK

Med letoma 1917 in 1924 so po skoraj vsej zemeljski obli izhajali podlistki in komentarji o svetovnem pomenu dogajanja v Rusiji. Množičnemu ocenjevanju so se pridružili tudi številni pisci s slovenskega ozemlja. Želji, podati svojo oceno, se niso mogli upreti v nobenem političnem taboru (ne liberalnem, ne katoliškem, ne marksističnem), pri nobeni politični skupini. Tedaj sploh ni šlo za komunizem, so pisali, marveč za veliko več, za prekranje (preoblikovanje) človeka. Revolucija je odprla neslutene možnosti. Na Slovenskem so nanjo sprva zrl v pričakovanju boljšega (četudi zavedajoč se nevarnosti), konec tridesetih let pa se je ocena zaostрила. Časniki so ugotavljali, da je komunizem »le utopija«, v slovenskem katoliškem političnem taboru so zapisali: »Rdeči paradiz na zemlji je v resnici ves rdeč – od prelite človeške krvi.«

Po drugi svetovni vojni se je ocenjevanje ruskega oktobra v Sloveniji in nasploh v Jugoslaviji precej spremenilo. Če je pred letom 1945 opazovalec lahko spremljal številne kritične, a tudi pozitivne ocene revolucije, prvih odtlej ni bilo več najti. V prvem obdobju po koncu vojne so prevladovale le panegirične hvalnice in nekritični hvalospevi. Po sporu z Informbirojem leta 1948 je nato razumljivo prišlo do delnega preobrata, ki pa v bistvu ni zadeval idejnih prvin ruskega Oktobra. Jugoslovanska državna in partijska ideologija se namreč oktobrski revoluciji nista odrekli. Ta je ostajala eden od fundamentov sistema.

Do večjih sprememb v odnosu do ruskega Oktobra tako na globalni kot na slovenski ravni je prišlo konec osemdesetih let, ko se je zamajala bipolarna ureditev sveta.

Njegova izzivalna moč je nato začela zginevati. Ruski oktober danes tako deluje »včerajšnje«, kot daven dogodek, čigar posledice so se že razblinile. Kakor da so se velike možnosti, ki jih je po mnenju številnih opazovalcev odprla revolucija, z letom 1990 dokončno izčrpale.

Jurij Perovšek*

Pogledi slovenske meščanske politike na oktobrsko revolucijo do druge svetovne vojne**

IZVLEČEK

V slovenskem meščanskem taboru, ki je imel dober vpogled v revolucionarni oktober in njegovo državo, so na podlagi svojega razumevanja človeške družbe in posameznika v njej v oktobrskem družbenem prelomu ter v njem porojenem sovjetskem družbenem, političnem in gospodarskem razvoju, videli temeljno civilizacijsko grožnjo svetu, ki so ga živeli in zavestno podpirali. Čeprav so zgodovinsko razumeli oktobrski pojav, njegovih posledic niso sprejemali. Obenem s protisemitskim stališčem so opozarjali na totalitarno, vseobsegajočo razredno boljševiško oblast, kolektivistični in protiverski značaj sovjetske skupnosti, vanjo vraščeno osebno negotovost in, ob priznavanju nekaterih gospodarskih in prosvetnih uspehov, na njen neobetavni družbeni in gospodarski razvoj. Na liberalni strani je s svojim negativnim vrednotenjem oktobrske revolucije in sovjetske države izstopal dr. Ivan Tavčar, na katoliški strani pa dr. Ivan Ahčin in Fran Erjavec. Teoretsko ga je odklonil tudi tedanji vodilni katoliški filozof dr. Aleš Ušeničnik. Za meščanski tabor je bil boljševizem njegov ključni nasprotnik, izjavljanje boja proti njemu pa je bilo stalnica meščanske politike v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev/Kraljevini Jugoslaviji. Bila je sestavni del njene ideološke podlage, ki so mu na katoliški strani dali tudi prepoznavni svetovnonazorski naboj. V taki ideološki in politični drži je meščanski tabor dočakal konec jugoslovanske kraljevine in vstopil v čas druge svetovne vojne na Slovenskem.

Ključne besede: oktobrska revolucija, marksizem, boljševizem, Sovjetska zveza, Karl Marx, Friedrich Engels, Vladimir Iljič Uljanov Lenin, protiboljševizem, katolicizem, liberalizem, Ivan Tavčar, Ivan Hribar, Aleš Ušeničnik, Ivan Ahčin, Fran Erjavec

* Dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana, jurij.perovsek@inz.si

** Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0281 *Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

ABSTRACT

THE OUTLOOKS OF THE SLOVENIAN BOURGEOIS POLITICS ON THE OCTOBER REVOLUTION UNTIL WORLD WAR II

On the basis of their understanding of the human society and individuals in it, the members of the Slovenian bourgeois camp – who possessed a thorough insight into the revolutionary October and the country it took place in – saw the October social overthrow and the consequent Soviet social, political, and economic development as a fundamental threat to the civilised world in which they lived and which they consciously advocated. Even though they understood the October phenomenon historically, they did not accept its consequences. While simultaneously exhibiting an anti-Semitic viewpoint, they would underline the totalitarian, all-encompassing class-based Bolshevik power, the collectivist and anti-religious character of the Soviet community, its inherent personal insecurity, and its unpromising social and economic development – even though they did recognise some of its economic and educational achievements. Ivan Tavčar stood out with his negative opinion of the October Revolution on the liberal side, just as Dr Ivan Ahačin and Fran Erjavec did on the Catholic side. Dr Aleš Ušeničnik, the leading Catholic philosopher, rejected it theoretically as well. The bourgeois camp saw Bolshevism as its key opponent, and the declared struggle against it represented a permanent feature of the bourgeois politics in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Kingdom of Yugoslavia. This was an integral part of its ideological foundations, which the Catholic side provided with a distinct world-view moment as well. With such an ideological and political attitude, the bourgeois camp saw the end of the Yugoslav Kingdom and entered the time of World War II in Slovenia.

Keywords: October Revolution, Marxism, Bolshevism, Soviet Union, Karl Marx, Friedrich Engels, Vladimir Ilyich Ulyanov Lenin, anti-Bolshevism, Catholicism, liberalism, Ivan Tavčar, Ivan Hribar, Aleš Ušeničnik, Ivan Ahčin, Fran Erjavec

I.

Ena od značilnosti družbenega in političnega razvoja na Slovenskem v času med svetovnjima vojnama (in pred tem) je bila tudi dobra obveščenost javnosti o dogajanju v mednarodnem prostoru. Tedanji glavni medij – časopisni tisk – ga je pozorno spremljal in skladno z idejnopoličnimi usmeritvami, ki jih je izražal, sooblikoval slovensko javno mnenje. Med pojavi, ki so zaznamujoče vplivali na zgodovinski razvoj, so na Slovenskem razčlenjevali tudi revolucijo v ruskem oktobru leta 1917 in njene idejnopolične ter družbenogospodarske posledice.

V meščanskem taboru, ki sta ga po običajni delitvi sestavljala liberalni in katoliški pol, so o revoluciji 7. novembra 1917 v Rusiji poročali že v prvih dneh po njenem

pojavi. 8. novembra 1917 je liberalni *Slovenski narod* pisal o razvoju dogodkov v Petrogradu 6. novembra 1917, to je neposredno pred revolucionarnim preobratom,¹ 9. novembra pa je katoliški *Slovenec* podal prvo oceno revolucije, ki se je ravnokar zgodila. Sporočil je, da »začasne vlade, ki je pomenila kompromis med meščanskimi in socialističnimi strankami ni več, njen voditelj Kerenski pa je pobegnil. Novi oblastniki zapirajo vse, ki se jim postavljajo na pot.«²

Slovenec je ugotavljal, da je bil – vsaj po ruskih nazorih – Aleksander Fjodorovič Kerenski zastopnik zmerne demokratične smeri. Stremel je k temu, da od sebe ne bi odbil meščanskih strank, ker je menil, da delavci in kmetje sami ne morejo rešiti težavnih vprašanj ruske prihodnosti, zato je potrebno sodelovanje z izobraženci in kapitalisti. Z meščanskimi strankami ga je povezovalo tudi prepričanje o potrebi odločnega nadaljevanja vojne. Pri tem je zaradi pritiska z levece krenil k vrsti temeljnih reform, ki bi, če bi jih izvedli, pomenile popoln propad posedujočih slojev. Zato je na meščanski strani proti njemu rasel odpor.³

Kerenskemu so nasprotovali tudi na levi, zlasti boljševiki (socialnodemokratski maksimalisti), ki so odklanjali vsak kompromis z meščanskimi strankami, hoteli diktaturo proletariata in so bili izrecni zagovorniki miru. Po njihovem prepričanju so se namreč kapitalisti v vojni bogatili na stroške stradajočega ljudstva. Kerenskega so že večkrat poskusili vreči, kar se jim doslej ni posrečilo, ker so bili brez pravega vodstva in slabo pripravljeni. Končno se jim je preobrat posrečil.⁴

»V Petrogradu je brez dvoma sovjet zmagovalec,« je poudaril *Slovenec*. »Če se bo tudi armada na fronti podvrgla tej novi sili, se bo kmalu pokazalo. Če se bo pa to vprašanje povsod tako gladko rešilo kot v glavnem mestu, potem bo prišel čas, ko se bo morala govoriti resna beseda o miru. Car Nikolaj je kratko pred svojim padcem govoril o glasu ruske zemlje. Ta glas je preslišal in moral za to bridko trpeti. Tudi njegove dediče je zadela ista usoda. Sedaj je prišla na površje stranka, ki je najbolj klicala po miru. Odločitev mora pasti v najkrajšem času.«⁵ To se je s t. i. »triumfalnim maršem sovjetske oblasti« v naslednjih dneh tudi zgodilo.

V času, ki je nastopil po oktobrski revoluciji, so tej v meščanskem taboru namenili opaznejšo pozornost poleti 1919. Tedaj je *Slovenski narod* skladno s svojim svarilom »rudeča nevarnost ni izmišljena«, ki ga je zapisal istega leta spomladi,⁶ objavil članek grofa Vladimirja Aleksejeviča Bobrinskega »O sedanji in bodoči Rusiji« in daljši prispevek Prof. –умовъа (–umova) »Ruski boljševizem«. Bobrinski, ki se je po revoluciji umaknil v Francijo, je 16. junija 1919 na čelu delegacije ruskih emigrantskih narodnih organizacij tudi obiskal Ljubljano. Ruske goste je pozdravil načelnik liberalne Jugoslovanske demokratske stranke in ljubljanski župan dr. Ivan Tavčar in jim

1 »Pred novimi boji na Ruskem,« *Slovenski narod*, 8. 11. 1917, 1.

2 »Nova revolucija na Ruskem. Ministri ujeti. Kerenski pobegnil. Ljeningospodar položaja,« *Slovenec*, 9. 11. 1917, 1.

3 Ibid.

4 Ibid.

5 Ibid.

6 »Rudeča nevarnost,« *Slovenski narod*, 24. 3. 1919, 1.

priredil prijateljsko večerjo.⁷ Bobrinski je v svojem članku, objavljenim v *Slovenskem narodu* dober teden po obisku Ljubljane, pozdravil delovanje protirevolucionarnih vojaških voditeljev, admirala Aleksandra Vasiljeviča Kolčaka in generala Antona Ivanoviča Denikina, ter izrazil prepričanje, da se Rusija »brez dvoma naglo ozdravlja od boljševizma in čez nekoliko mesecev bo Moskva, vsa Rusija osvobojena in začne novo življenje«. ⁸

Prof. –умовъ (–umov) se je razmeram v boljševiški Rusiji bolj posvetil. Njegov prispevek so objavili v devetih nadaljevanjih. *Narod* ga je predstavil kot strokovnjaka, »ki pozna razmere iz zgodovine svoje domovine natančno«, njegovi članki pa bodo dali »jasen vpogled v stanje sedanje boljševiške Rusije«. ⁹ *Narodova* napoved je v dobršni meri držala, saj je avtor, ki je revolucijsko dobo prikazal do začetka leta 1919, stvarno predstavil nazore socialnih revolucionarjev in socialnih demokratov ter nato menjševikov in boljševikov (Georgija Valentinoviča Plehanova in Vladimirja Iljiča Uljanova Lenina) do leta 1917, državnoopravno strukturo Ruske sovjetske federativne socialistične republike, način izvajanja državne oblasti v njej, boljševiški agrarni program, delovanje nacionalizirane industrije in državno monopoliziranih denarnih zavodov ter izvedbo ločitve Cerkve od države. ¹⁰ Pojasnil je tudi vzroke za boljševiški revolucionarni uspeh. Po eni strani so izhajali iz tlečega nezadovoljstva kmetov (zaradi omejevanja njihove osebne svobode in krčenja samouprave vaških občin – mírov) in rastočega gibanja mestnega delavstva, po drugi strani pa iz njihove izmučenosti, ki so jo povzročile nesposobnosti dume in svetovna vojna, ko kmet in delavec nista več razumela vojnih ciljev, ne ruskega in tudi ne nemškega. Nemška propaganda je na fronti in za njo podpihovala njuno nezadovoljstvo in ga uporabila, da je boljševizmu pomagalo na noge. Nemci so podpirali njegovo rast in po brestlitovskem miru pognali Rusijo v položaj, kjer danes vlada grozeči zli duh. ¹¹

Prof. –умовъ (–umov) je poudaril, da načela, ki vodijo boljševizem v njegovem dejanju in nehanju, temeljijo v volji po izkoreninjenju meščanske kulture in nastanku nove družbene organizacije ter nove generacije, ki najrevnejšim prepušča vso oblast. Vzgoja mladine je usmerjena v oblikovanje zvestih pripadnikov boljševiške skupnosti, šolanje obeh spolov je skupno, med šoloobveznimi otroki imajo prednost sprejema v šolo tisti iz delavskih družin. »Za meščanske otroke in otroke elementov, ki so sumljivi protirevolucionarji, v boljševiških šolah ni prostora.« ¹²

Boljševiško družbeno in politično prakso predstavlja teror v veri gorečih fanatikov, združen z divjim sovraštvom do vsega, kar jim ne ugaja. V tem pogledu je posebej dejavna Izredna komisija za boj s protirevolucijo in oderuštvom. Je zakonodajalec, sodnik in rabelj obenem. V mestih ljudje živijo v stavbah, ki so v lasti občine in pod

7 »Dnevne vesti: na čast ruski delegaciji,« *Slovenski narod*, 17. 6. 1919, 2.

8 Vladimir grof Bobrinski, »O sedanji in bodoči Rusiji,« *Slovenski narod*, 23. 6. 1919, 2.

9 Prof. –umov, »Ruski boljševizem,« *Slovenski narod*, 21. 6. 1919, 1.

10 Ibid., 1–2, Prof. –умовъ, »Ruski boljševizem. II.,« *Slovenski narod*, 24. 6. 1919, 1.

11 Prof. –умовъ, »Ruski boljševizem. III.,« *Slovenski narod*, 26. 6. 1919, 1.

12 Prof. –умовъ, »Ruski boljševizem. IV.,« *Slovenski narod*, 5. 7. 1919, 1. Prof. –умовъ, »Ruski boljševizem. V.,« *Slovenski narod*, 14. 7. 1919, 1.

upravo predsednikov hišnih komitejev, v katere so od konca oktobra 1918 lahko izvoljeni samo pripadniki najrevnejšega dela prebivalstva. »Tako so sedaj pač le izključno brezposelni hlapci in svoječasna služinčad gospodje v hiši, ki nadzirajo in določajo življenje stanovalcev.« Najemnine so se od leta 1917 povečale pet- do osemkrat, a tudi ob njihovem najbolj natančnem plačevanju najemnik ne ve, ali ga »danes ali jutri brez vsake odpovedi ne pahnejo iz stanovanja na cesto. Stanovanja se oddajajo ne samo prazna s posredovanjem uradnega stanovanjskega biroja, marveč imajo ti biroji tudi pravico, nastaniti v vsakem stanovanju, tudi v zasedenem, proletarce, rdeče gardiste in sploh boljševike.« Najemnik mora nato v enem dnevu do največ treh dneh stanovanje zapustiti s premočno lastnino. Mogoče dobi pravico do drugega stanovanja.¹³

Slabe so tudi razmere na področju preskrbe. Živila razdeljujejo po razvrstitvi prebivalstva v kategorije. V prvi kategoriji so težaki in rdeči gardisti, v drugi otroci do desetega leta, gospodinje večjih družin, ki same opravljajo hišne posle, in navadni tovarniški delavci, v tretji državni uslužbenci, učitelji, služinčad in drobni obrtniki, v četrti pa zdravniki z zasebno prakso, nekdanji lastniki tovarn, bankirji in gospodinje s hišnimi pomočnicami. Pripadniki druge kategorije dobijo polovični del živil, ki ga prejmejo pripadniki prve, pripadniki tretje kategorije dobijo njihov četrtninski del, pripadniki četrte kategorije pa njihov osminski del. »Če dobi torej težak 1 kg kruha, dobi zdravnik 1/8 kg.« Blago za obleko in obuvala delijo hišni komiteji, ki zanje izdajajo nakaznice. Te morajo biti overjene. Poklicna združenja niso enakovredna. Strokovna organizacija profesorjev nima pravice oskrbovati svojih članov z obleko in obutvijo, ima pa jo združenje brezposelnih. »Tako so v državi boljševikov nekateri brez dela, drugi pa – brez perila in čevljev.«¹⁴

Proizvodnja, poraba in razdeljevanje dobrin so pod strogim nadzorom osrednje oblasti in lokalnih sovjetov. Veljajo uradno določene maksimalne cene, kar vodi v organizirano in široko razvejano poklicno verižništvo. Ker so s padcem carizma padle omejujoče določbe o ustanavljanju zadrug, si prebivalstvo pomaga z ustanavljanjem velikih zadružnih organizacij (kooperacij). Boljševikom niso naklonjene, zato jih zamejujejo z gospodarsko organiziranimi strokovnimi zvezami (delavskimi zadrugami), v katere se morajo včlaniti vsi nameščenci in delavci v podjetjih, ki so pod njihovim nadzorom. Delavske zadruge uživajo posebno podporo in prednosti oblasti. Prve dobijo živila, oblačila in zaplenjeno razkošje po nizkih cenah. Pripadnikom zasebnih poklicev je članstvo v njih prepovedano. Industrija je v žalostnem položaju in ne kaže, da bi se lahko uspešno razvila.¹⁵

V zaključnih razdelkih svojega prispevka se je prof. –умовь (–umov) vrnil k vzroku za boljševiški revolucionarni uspeh. Podrobneje je predstavil vlogo Nemčije pri slabljenju vzhodne fronte, položaj v Rusiji in delovanje boljševikov po februarski

13 Prof. –умовь, »Ruski boljševizem. IV.« *Slovenski narod*, 5. 7. 1919, 1. Prof. –умовь, »Ruski boljševizem.« *Slovenski narod*, 10. 8. 1919, 1, 2.

14 Ibid.

15 Prof. –умовь, »Ruski boljševizem. VI.« *Slovenski narod*, 21. 7. 1919, 1, 2.

revoluciji, ki je vodilo k osvojitvi oblasti.¹⁶ Ustavil se je tudi pri branilcih stare carske palače Kremelj v Moskvi, ki so popustili pod boljševiškim napadom, zmagovalci pa so jih nato večinoma usmrtili. »Vi ljubi, dragi, krasni mladeniči,« se je spomnil nanje, »dolgo smo vas objokovali; tudi sedaj, ko pripovedujem o vas dobrim Slovanom v daljni deželi, mi zalivajo solze oči. Prisegamo vam: dokler živi še volja v nas, dokler čutijo še naši otroci slovansko, to se pravi slavno, – naj nas vaša kri opominja, da zastavimo celi svoj jaz, da postane, bo in ostane ruski Kremelj in vse dežele, ki so se tekom stoletij zbrale okoli njega, zopet čisto ruski, da ne sme biti v državi Rusov mesta in možnosti eksistence boljševiškim fanatikom in roparjem, in naj prihajajo odkoderkoli.«¹⁷ Delil je mnenje neimenovanega moskovskega univerzitetnega profesorja, ki je, po njegovem navedku, zapisal, da je »vse – karkoli je bilo v Rusiji latentnega prostaštva, privlekel / ... / boljševizem na dan in si udinil« . Po njegovem navedku je tudi Maksim Gorki 1. maja 1918 v listu *Novaja Žizn* o boljševizmu zapisal obsodilne besede. Po Gorkem se je »pravi duh boljševikov / ... / izkazal kot smrad splošne nevednosti, zopernega egoizma in brezskrbne lenobe« .¹⁸

V času, ko je v *Slovenskem narodu* izhajal članek Prof. –умовъ (–umova), so vprašanju boljševizma namenili prostor tudi na katoliški strani. Označili so ga za »grozno gibanje«, »najstrašnejši pojav, ki se vzdiguje na obzorju našega socialnega življenja«. Oznako je podal *Slovenec*, ko se je odzval na pisanje *Slovenskega naroda* ob dvodnevni splošni stavki slovenskih delavcev, ki so jo 20. in 21. julija 1919 v Ljubljani in Sloveniji pripravili na poziv enotnih socialističnih strank in sindikatov Zahodne Evrope proti vojaški intervenciji v Sovjetski Rusiji in sovjetski Madžarski. *Narod* je po končani stavki dolžil pripadnika katoliške Vseslovenske ljudske stranke in predsednika Deželne vlade za Slovenijo dr. Janka Brejca, da je kljub prepovedi ni preprečil in proti železničarjem, ki so zasedli dva kolodvora, »ni postavil sploh nobenega policaja ali orožnika« .¹⁹ *Slovenec* je tako pisanje obsodil, saj pomeni »klicati strojne puške in vojaštvo na cesto, da se zaduši v krvi vsak znak ljudske nezadovoljnosti, / ... / zlo na lahkomišeln in brezglav način večati«. Na katoliški strani kljub odklanjanju boljševizma niso bili naklonjeni ustvarjanju ozračja strahu. Po njihovi oceni bi namreč moral biti vsak, ki svojo politično razgledanost črpa iz liberalnega časopisja, prepričan, da se »komunizem z vsem svojim miselnim aparatom / ... / polašča našega ljudstva« .²⁰

Na liberalni strani so takemu razmišljanju ugovarjali. Zahtevali so, da se boljševiško »zlo izruje brez vsakega usmiljenja«, saj v državi ustvarja prevrat. *Slovenecu* so odgovorili, da ne pretiravajo z opozorili na boljševiško nevarnost, čeprav je boljševikov v Sloveniji kvečjemu ena tisočinka prebivalstva, večinoma izvržkov meščanske

16 Prof. –умовъ, »Ruski boljševizem«, *Slovenski narod*, 28. 7. 1919, 1. Prof. –умовъ, »Ruski boljševizem«, *Slovenski narod*, 29. 7. 1919, 1. Prof. –умовъ, »Ruski boljševizem, VIII,« *Slovenski narod*, 7. 8. 1919, 1, 2.

17 Prof. –умовъ, »Ruski boljševizem, VIII,« *Slovenski narod*, 7. 8. 1919, 2.

18 Prof. –умовъ, »Ruski boljševizem«, *Slovenski narod*, 10. 8. 1919, 1, 2.

19 »Politične vesti: priznanje,« *Slovenski narod*, 24. 7. 1919, 1. Marjeta Adamič et al., ur., *Viri za zgodovino komunistične stranke na Slovenskem v letih 1919–1921* (Ljubljana: Partizanska knjiga, 1980), 12, op. 6.

20 »Moderni politiki,« *Slovenec*, 25. 7. 1919, 1.

inteligence. Toda boljševizem, kot se je pojavil tudi v Sloveniji, »hoče uničiti našo obrambno moč, odpreti hoče vrata Nemcem in Italijanom, uničiti hoče promet, da bi nastopila lakota in pomanjkanje sploh, da bi potem prevrat dobil več pomočnikov«. Zato slabiči na državnem krmilu (Brejc) pospešujejo boljševizem in spodkopavajo državno avtoriteto. »Takih zastopnikov državne avtoritete se mora država bati, ker oni skupaj z boljševizmom vede ali nevede grob kopljejo naši državi.«²¹

II.

Po vzpostavitvi sovjetske oblasti in njeni utrditvi nasproti protirevoluciji in mednarodni intervenciji v letih 1921/1922 so v meščanskem taboru začeli poglobljati svoje poglede na doseženo novo stopnjo v svetovnem zgodovinskem razvoju. Kot je kasneje zapisalo liberalno *Jutro*, je bilo namreč ob nastopu sovjetske vladavine malo ljudi, ki bi v njej videli kaj drugega kot »eno izmed bežnih epizod, katere je morala Rusija nujno prehoditi v splošni zmedi, nastopivši po zlomu carizma«.²² Na liberalni in katoliški strani so ugotavljali, da je bila boljševiška revolucija krvav zgodovinski odgovor na predhodne stoletne krivice in zločine (romanovske) caristične preteklosti.²³ Omogočili so jo tedanje vojne razmere, zrahlanost družbenih in političnih razmer (predboljševiška državljanska vojna) v Rusiji in pogum majhne skupine boljševikov z do podrobnosti zgrajeno politično ideologijo, da je ljudstvu obljubila mir, svobodo in kruh.²⁴ Boljševiki so pri tem izkoristili revolucionarni nagon množic. Eden od odgovornih urednikov *Slovenca* v času med svetovnimi vojnami, krščanski socialist France Terseglav,²⁵ je leta 1924 njegovo sprostitev v veliki meri razumel tudi kot krivdo vladajočih slojev. Ti se, »kakor vemo, čestokrat ne boje krvi, da vlast pridobe, utrdijo ali ohranijo. Sklicevanje na 'legitimnost' ne drži vedno, ker si to pravo čestokrat ustvarijo tisti, katerim je v prilog. Bolj drži od skolastikov toli poudarjani ozir na splošni blagor in na 'maius malum evitandum' (izogniti se je treba večjemu zlu – op. J. P.).« Terseglav je tudi opozoril, da je Lenin s tem, ko je vzel krmilo revolucije iz rok brezglavi in nepodjetni revolucijski inteligenci, Rusijo rešil pred progresivnim notranjim razpadanjem (neruski narodi), japonskim pohlepom in izkoriščevalskimi nameni antantnih zaveznikov. Z brestlitovskim mirom in geslom »vojna vojni!« je pospešil konec svetovne morije, na podlagi njegovega revolucionarnega sunka pa je na plan stopila Azija z zahtevo po samoodločbi svojih

---

21 »Slovenski boljševizem in njegovi pospeševalci,« *Slovenski narod*, 25. 7. 1919, 1.

22 »Dvajset let boljševiške Rusije,« *Jutro*, 9. 11. 1937, 1.

23 Jurij Perovšek, »Slovenska politika o Leninu po prihodu ruskih beguncev v Kraljevino SHS,« *Monitor ISH* 18, št. 1 (2016): 17, 23, 26.

24 Drin. (Ivan Ahčin), »Dvajsetletnica sovjetov,« *Slovenec*, 7. 11. 1937, 1. »Dvajset let boljševiške Rusije,« *Jutro*, 9. 11. 1937, 1. Ivan Ahčin, *Komunizem: največja nevarnost naše dobe* (Ljubljana: Zveza fantovskih odsekov, 1939), 119, 120, 137. Perovšek, »Slovenska politika o Leninu,« 16, 17.

25 Mateja Tominšek Perovšek, »Uredništvo Slovenca,« v: *Slovenec: političen list za slovenski narod (1873–1945): kratek pregled zgodovine ob 140-letnici začetka njegovega izhajanja*, ur. Mateja Tominšek Perovšek (Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2013), 173.

podjarmljenih narodov.²⁶ Sicer pa je bil prepričan, da bodo zločini brezobzirne, ateistične, »džingiskansko« krvave marksistične revolucije maščevani, tako kot je revolucija pomenila maščevanje za zločin svetovne vojne.²⁷

V istem letu kot Terseglav se je ruski revoluciji posvetil tudi profesor na ljubljanski Teološki fakulteti, dr. Lambert Ehrlich.²⁸ V katoliški znanstveni reviji *Čas* je objavil obsežen prispevek »Ruski boljševizem«, v katerem je Leninovo revolucijo ocenil kot izjemen pojav v zgodovini človeštva, njeno tvorbo, ruski boljševizem, pa kot zanimiv raziskovalni problem za zgodovinarje, sociologe, politike, psihologe, teologe in pedagoge. Ehrlich je izvirnost boljševiške revolucije videl v tem, da je Lenin skušal z vso resnobo uresničiti Marxov socializem, ki so ga socialisti v drugih deželah samo teoretično zagovarjali. Medtem ko Lenina ni imel za izvirnega teoretika, saj so njegova dela »samo komentar Marxovega komunističnega manifesta in knjige o kapitalu«, je bila izvirna »virtuoznost, s katero je Lenin izvedel komunistično utopijo v največji državi v največjem slogu in matematično sigurno, kakor da bi risal geometrične figure v kako matematično knjigo«. Izvajalci revolucije so glede svojih intelektualnih sposobnosti predstavljali tako duhovno moč, kakor je pred tem še ni bilo v ruskem vladajočem organizmu. Izvršili so poskus na ruskem ljudstvu, ki je že od nekdaj mirno prenašalo vse poskuse vladajočih. Čeprav je bilo po Ehrlichovem opozorilu še prezgodaj izreči dokončno sodbo o pojavu boljševizma in jo je prepustil prihodnosti, je skušal na podlagi dosegljivih virov podati kolikor mogoče objektivno sliko zgodovinskih dejstev boljševizma.²⁹

Kot je poudarila Vida Deželak Barič, je Ehrlich v svoji predstavitvi in obenem zavrnitvi boljševizma stvarno razčlenil bistvene elemente ustroja boljševiške oblasti in prišel do naslednjih ugotovitev: diktatura proletariata kot oklicanega nosilca suverene državne oblasti je le krinka za diktaturo oligarhije nad proletariatom in celim narodom. Stranka komunistov je le nova aristokracija Rusije, steber oblasti pa predstavljata po boljševikih nadzorovana Rdeča armada in politična policija, ki z množičnimi usmrtitvami odstranjuje vse, kar se upira triumfu boljševizma. Državni ustroj označujejo absolutni centralizem, nedemokracičnost, enotnost oblasti in s tem podrejenost sodne oblasti politični. Ehrlichov zaključek je bil uničujoč, saj je sodil, da se lahko Zveza sovjetskih socialističnih republik (ZSSR) utemeljeno imenuje ustavno organizirana strahovlada 21 članov njenega predsedstva. Enako uničujoča je bila njegova razčlemba gospodarskega sistema, ki je zaradi podržavljenja in odsotnosti zasebne pobude sovjetsko državo privedel v gospodarsko-socialno katastrofo.³⁰ Podobno je ocenil razmere na prosvetnem področju, rekoč, da podirajo vse temelje dotedanega šolstva in hočejo graditi novo komunistično kulturo. Inteligenci, ki ni

26 Franc Terseglav, »Vladimir Ljening«, *Socialna misel* 3, št. 2 (1924): 44, 45, op. 2, 47, 48. Za prevod izreka *maius malum evitandum*, ki ga je navedel Terseglav, se iskreno zahvaljujem kolegu doc. dr. Alešu Mavru.

27 Perovšek, »Slovenska politika o Leninu«, 29, 30.

28 Marko Urbanija, »Ehrlichova bibliografija«, v: *Ehrlichov simpozij v Rimu*, ur. Edo Škulj (Celje: Mohorjeva družba, 2002), 338. L.[ambert] E.[hrlich], »Ruski boljševizem«, *Čas* 18, št. 4/5, 6 (1923/24): 192–217, 275–95.

29 E.[hrlich], »Ruski boljševizem«, 192, 193.

30 Vida Deželak-Barič, »Osvobodilna fronta in dr. Lambert Ehrlich«, V: *Ehrlichov simpozij v Rimu*, ur. Edo Škulj (Celje: Mohorjeva družba, 2002), 343.

izrazito boljševiska, se brani dostop na univerze ali pa nanje, če ne dela z rokami, pride težje kakor velblod skozi šivankino uho. V ZSSR vodijo protiverski boj in boljševizem se odkrito razglša za sovražnika Jezusa Kristusa. Glavni cilj sovjetov je združiti vso Azijo pod svojo zastavo v boju proti evropski kulturi. V Evropi boljševiski izvajajo mojstrsko propagando, kažejo se celo možnosti, da bodo ZSSR poleg Velike Britanije in Italije priznale tudi vlade drugih evropskih držav.³¹

V prvi polovici dvajsetih let so na katoliški strani v komunizmu oziroma boljševizmu kljub njegovemu protikrščanstvu in »ateističnim orgijam Komsomola« še videli družbeni pojav, ki bi lahko tudi drugim socialnim gibanjem ponudil nekatere družbene in gospodarske rešitve.³² O tem je govoril načelnik katoliške Slovenske ljudske stranke (SLS)³³ dr. Anton Korošec. Na zboru zaupnikov SLS, zbranem 6. in 7. aprila 1920 v Ljubljani, je komunizmu priznal socialno mišljenje,³⁴ leta 1925 pa je dejal, »da moramo [biti] objektivni in iskreno zreti na Rusijo. Tam se je ustvarilo mnogo novega, od česar je ono, kar je slabo, propadlo, a kar je dobrega, živi. Ruski sovjetski sistem temelji na stanovskih organizacijah. Rusija mora biti v tem pogledu visoka šola za evropsko politiko.«³⁵ Seveda pa je bil in ostal globoko prepričan nasprotnik komunistične oziroma boljševiske revolucije. Na že omenjenem zboru zaupnikov SLS je poudaril, da bo »boj prihodnosti, boj, ki se bo resno bojeval med strankami, / ... / samo boj med krščanskim socializmom in med komunizmom.«³⁶ Tako je bila naravnana tudi SLS, saj je v boljševizmu, ki se je na oblast povzpел z eno najstrašnejših revolucij na svetu, videla največjo civilizacijsko nevarnost.³⁷ Drugače pa je tudi stranka na ZSSR, ki jo je v mednarodni prostor rodila oktobrška revolucija, gledala dvoplastno. Po eni strani se je zavzela, naj se Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS) zbliža z Bolgarijo in Rusijo (ZSSR), »ki sta naši naravni zaveznici in prijateljici; samo odbijati jih ne smemo od sebe, kakor se je to godilo doslej.«³⁸ Po drugi strani pa je opozarjala, da je ZSSR z boljševizmom »podminirala svet, zanetila revolucije v Bolgariji, Madjarski, Nemčiji, Češkoslovaški, deloma v Italiji« in ustvarila komunistično psihozo v Franciji. Posrečilo se ji je prodreti v Orient, v Azijo in dvigniti milijonske množice azijskih narodov. Razširila je nekdanji carski imperializem in v evropsko diplomacijo uvedla novum, »da njen diplomat ni le uradni zastopnik, ampak razširjevalec boljševiskih idej in protektor domačinov-somišljenikov.«³⁹ Pomeni torej nevarnost od znotraj in zunaj.

Enako so menili tudi liberalci. Liberalna stran je poudarjala, da boljševizem pomeni zrušenje vsega, kar danes obstaja, zrušenje veljavnih zakonov, ustanov ter

31 E.[hrlich], »Ruski boljševizem,« 275–95.

32 Terseglav, »Vladimir Ljening,« 49. Jurij Perovšek, »V zaželjeni deželi«: slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941 (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009), 251.

33 Vseslovenska ljudska stranka se je leta 1920 preimenovala v SLS.

34 »Zbor zaupnikov Slovenske ljudske stranke,« *Slovenec*, 8. 4. 1920, 2.

35 »Dr. Korošec v Splitu,« *Slovenec*, 30. 10. 1925, 1.

36 »Zbor zaupnikov Slovenske ljudske stranke,« *Slovenec*, 8. 4. 1920, 2.

37 Perovšek, »V zaželjeni deželi,« 197.

38 Jurij Perovšek, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)* (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1998), 83, 84.

39 »7. XI. 1917 – 7. XI. 1927,« *Slovenec*, 8. 11. 1927, 1.

javnih in zasebnih dobrin – in vzpostavitev oblasti posameznikov, ki razpolagajo z življenjem, svobodo in imetjem drugih. Pomeni diktaturo manjšine nad večino. Boljševizem je treba zatreti, četudi s silo. Kdor ga dovoljuje, se je sam postavil izven zakona.⁴⁰ Za liberalno politiko je komunistično gibanje predstavljalo »gadjó zalego«, ki ji je treba »streti glavo«.⁴¹

Kljub nevarnosti, ki so jo videli v boljševizmu, pa so bili na liberalni strani že v dvajsetih letih prepričani, da se je ruski poskus oblikovanja socialistične družbe ponesrečil. Leta 1924 je *Narod* opozoril, da se gospodarstvo ravna po svojih »notranjih silah in da tudi organizirana človeška in državna volja ne more iti preko teh notranjih razvojnih zakonov«. Zmotnost in neizvedljivost socialističnih teorij se kaže v tem, da »ne vidijo pravega človeka pred sabo in / ... / ne računajo z njegovimi povprečnimi razpoloženji in nagibi. Najracionalnejša produkcija ostane tudi v bodočnosti poslovna in zasebna, ker je kljub vsem izrastkom najcenejša, najpopolnejša in najpodjetnejša. Socialna vprašanja pa bodo tudi v bodočnosti spadala v delokrog razvitega srčnega življenja.«⁴²

V ostrem odklanjanju oktobrske revolucije in sovjetske države je v dvajsetih letih na liberalni strani izstopal nekdanji liberalni prvak in do leta 1921 ljubljanski župan dr. Ivan Tavčar. Revolucionarne družbene spremembe in boljševizem, v katerem je videl odločujoč judovski vpliv, je ob več priložnostih politično pobijal in dosledno branil načelo zasebne lastnine. Obenem je poudarjal pravico posedujočih stanov do obrambe pred naletom komunizma in do zaščite meščanske države.⁴³ »Krvoločni in roparski Ljeningov boljševizem«⁴⁴ in komunizem sta bila zanj »program največje nekulture, največje nesvobode in tiranstva, kakor ga ni izvrševal niti nekdanji ruski car«.⁴⁵ Leninova socializacija je uničila vsako, tudi najmanjšo svobodo in »zadavila« pravico do življenja.⁴⁶ Tavčar, ki je v zvezi z boljševizmom in komunizmom uporabljal tudi besede »morilni boljševizem« in program »rdeče krvi« ter govoril o »krvavi« oziroma »krvoločni komunistični stranki« ter kaotičnem in anarhističnem komunizmu – pogrebcu urejene države –, se »rdeče nevarnosti« ni bal.⁴⁷ Na boj z njo je bil politično pripravljen in je že leta 1919, še pred ustanovitvijo komunistične stranke na Slovenskem, zapisal, da »v prihodnjih desetih letih, če izvzamemo socialno-demokratsko stranko, ki je za razredni boj in diktaturo manjšine, med drugimi slovenskimi strankami ne bo posebnega političnega boja. Kar bo razločevalo stranko od stranke, bodo nazorí o obliki države in njene vlade«.⁴⁸ Politično razumevanje komunističnega dejavnika je bilo na liberalni in katoliški strani enako.

40 Perovšek, »V zaželjeni deželi«, 185.

41 »† Milorad Drašković«, *Slovenski narod*, 23. 7. 1921, 1.

42 »Vladimir Ilijč-Uljanov-Ljening«, *Slovenski narod*, 24. 1. 1924, 1.

43 Jurij Perovšek, *Na poti v moderno: poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005), 126–29.

44 Ivan Tavčar, »Benešev kontrakt«, *Slovenski narod*, 12. 9. 1920, 1.

45 Ivan Tavčar, »Komunizem?«, *Slovenski narod*, 18. 4. 1920, 1.

46 »Z zbora demokratske stranke«, *Slovenski narod*, 7. 11. 1920, 1.

47 Perovšek, *Na poti v moderno*, 128.

48 Ivan Tavčar, »Za kulturo in človekoljubje«, *Slovenski narod*, 31. 5. 1919, 1.

Poglede na boljševistično revolucijo v Rusiji in njeno državo so v meščanski politiki zaokrožili v tridesetih letih. Značilno je bilo njuno izrazito negativno vrednotenje, v katerem sta se liberalna in katoliška stran razlikovali le v posameznih različno naravnanih poudarkih. Liberalci so ob jasno izraženem protijudovskemu stališču ugotavljali, da je bila glede na marksistično teorijo, po kateri naj bi do socialistične revolucije najprej prišlo v industrijskih državah z razvitim delavskim razredom, ruska revolucija paradoks. »Rusija [je] s svojo med ostalimi milijoni naravnost izginjajočo delavsko manjšino in s svojo pretežno kmetско večino postala torišče za velikopotezni poskus zgraditi komunistični družabni red in na njega temelju nov državni ustroj«. Sicer pa naj bi bil sam Lenin globoko prepričan, »da Rusija ni poklicana za izvedbo novega družabnega reda, marveč da bodo to storili zapadni narodi, ki so v tem pogledu daleko bolj odgovarjali marksističnim teorijam. Njegova vera je bila svetovna revolucija, Rusija pa je po njegovem imela le vlogo bakle, ki naj podpali 'trhlo stavbo preživelega buržjujskega reda'. In na žrtvenik tega fantoma je brez pomisleka položil nesrečni ruski narod. V koliko je že takrat Leninovo tragično bolezensko stanje vplivalo na njegove odločitve, je težko reči. Lenin je umrl na paralizi.«⁴⁹

Na liberalni strani so položaj v Sovjetski zvezi ocenjevali z vidika razvojnih stopenj boljševističnega sistema. Opozarjali so, da ima boljševizem v tridesetih letih pod Stalinovim vodstvom povsem drugačen značaj, kot ga je imel pod Leninovim. Vojni komunizem se je izživel v dvajsetih letih, leta 1928 pa je Stalin napovedal novo stopnjo razvoja, načrtno gospodarstvo in obnovo s petletkami. Kar se je nato godilo v Rusiji, je daleč od prvotnih marksističnih in komunističnih dogem, v katere so še verjeli Lenin in njegovi sodelavci in v katere še danes verjamejo ali pa jih zagovarjajo razni komunistični sanjači zunaj Rusije.⁵⁰

»V Rusiji sami je tak ortodokсни komunist proglašen kar na lepem za izdajalca komunizma in njegovo življenje ni vredno niti počenega dinarja več. Tam si iščejo sedaj popolnoma svoje družabno ravnovesje, ki bi se gotovo dalo ustvariti, če že ne samo z nekrvavo revolucijo, pa vsaj z neprimerno manjšimi žrtvami materialnih in duhovnih dobrin, zlasti tudi z neprimerno manjšim trpljenjem ljudstva. Vsi poznavalci ruskih razmer soglašajo v sodbi, da ruski kmet in ruski delavec danes nista nič bolj svobodna in da ne živita nič bolje ali pa celo slabše kakor pod carskimi režimi«, je leta 1937 poudarilo *Jutro*. »Zato prihajajo evropski komunistični teoretiki vsi razočarani in deloma celo spreobrnjeni s svojih izletov v Rusijo, kamor so odhajali kakor v obljubljeni deželo. Iz tega pa izvira tudi izkoreninjenost začetnikov in ideologov boljševiške revolucije, saj je v njihovih očeh sedanja Stalinova linija v Rusiji odkrita veleizdaja nad Marxovimi nauki. Oni besno sovražijo Stalina in Stalin nje, noben pa ne izbira sredstev v borbi proti drugemu. Samo na ta način lahko razumemo grozno in nečloveško obračunavanje med sovjetskimi vodilnimi funkcionarji.«⁵¹

49 »Dvajset let boljševiške Rusije«, *Jutro*, 9. 11. 1937, 1. Perovšek, »V zaželeni deželi«, 185.

50 »Dvajset let boljševiške Rusije«, *Jutro*, 9. 11. 1937, 1.

51 Ibid.

V drugi polovici tridesetih let so bili na liberalni strani prepričani, da je dotedanji razvoj v ZSSR dokazal neuresničljivost marksistične doktrine, pa naj ima vsa njena zunanja znamenja. Neizprosni zakon življenja pometa s teorijami, ki so v nasprotju z resničnim živim življenjem. Iz ruskega primera bi morali vsi narodi črpati spoznanje, da je komunizem kot ideja v resnici to, za kar so ga sociologi in psihologi vseskozi razglašali, namreč utopija, ki se nikjer in nikoli ne da doseči. Zato so tudi brezplodne in nesmiselne vse neizmerne žrtve, ki so nujno povezane z vsakim poskusom uresničenja komunističnega programa. »Z majhnim odlomkom teh žrtev in naporov se dajo doseči mnogo večji, lepši in trajnejši uspehi za duševni in materialni napredek vsakega naroda, predvsem pa onih socialno šibkih stanov, za katerih odrešenika se po nemarnem izdaja komunizem.«⁵²

O ZSSR je konec tridesetih let pisal tudi eden od zgodovinskih voditeljev slovenskega liberalizma, Ivan Hribar. Hribar, ki je bil najprej Slovan,⁵³ je v njej videl predvsem predstavnico ruskega naroda – pa »naj bo njena vladavina še tako nesimpatična.«⁵⁴ Ker je bil prepričan, da je prav slovanstvo poklicano preroditi svet v etičnem smislu,⁵⁵ je opozarjal, da bi bilo »napačno /.../ nad SSSR ošabno vihati nos, češ: država manjše vrednosti, ki jo vladajo nepočesani uporniki!«⁵⁶ Te sta na oblast privedla upor proti carizmu in krvava revolucija, ki je razmere v Rusiji tako temeljito spremenila, da je bil ves svet iz sebe od zaprepadenosti. Toda če je propadla carska vladavina, katere gniloba je bila splošno znana, si je ruski narod, »čim se je izmotal iz uporniških homatij /.../ ustvaril zopetno državno življenje. /.../ Uravnotevalec je narod sam in ravno ruski narod ima toliko umstvene sile in moči za zmožnost, da si izbere novo boljšo pot, ako spozna, da ga sedanja vodi na brezcestje.« A ZSSR je kljub svoji neprikupnosti po usodni revoluciji začela organizirano delovati, »njeni vlastodržci, ki so se dobro zavedali, da jih bo ves svet kot nasilne prilastnike oblasti čez ramena gledal«, so postali bolj prisebni, »spoznali so za svojo dolžnost nadaljevati vse tisto delo prejšnjih vlad, ki je bilo v korist ruskega naroda in njegove države, katere voditelji so postali.«⁵⁷ Hribar je ocenjeval, da je v ZSSR ob močni vojaški organizaciji dobro urejeno tudi vprašanje industrijskega razvoja, znanstvenoraziskovalnega dela, prosvete, socialnega in zdravstvenega varstva, celinskih plovniških komunikacij in elektrogospodarstva. Glede izvajanja velikih in težkih infrastrukturnih del ter gradnje industrijskih in energetskega objektov pa je dopuščal možnost, »da utegne med delavci /.../ biti tudi takih ljudi, ki so za kazen k temu prisiljeni, morebiti celo političnih kaznjencev«. V stahanovcih pa je videl novo plemstvo – plemstvo dela.⁵⁸

52 Ibid.

53 Vasilij Melik, *Slovenci 1848–1918: razprave in članki* (Maribor: Litera, 2002 [i. e.] 2003), 565.

54 Ivan Hribar, »K sovražnostim med Sovjetsko Rusijo in Finsko,« *Misel in delo* 6, št. 1 (1940): 9.

55 Ivan Hribar, »Velika neznanka: III,« *Misel in delo* 6, št. 12 (1940): 285.

56 Ivan Hribar, »Velika neznanka: I,« *Misel in delo* 6, št. 8–9 (1940): 194.

57 Ibid., 187, 189, 190.

58 Ibid., 189–90, 193. Ivan Hribar, »Sojuz sovjetskih socialističeskikh respublik (SSSR): s ptičjega razgleda,« *Misel in delo* 7, št. 1 (1941): 10. Ivan Hribar, »Sojuz sovjetskih socialističeskikh respublik (SSSR): II,« *Misel in delo* 7, št. 2-3 (1941): 43–46.

Hribar se je posvetil tudi vprašanju komunizma in komunističnega značaja ZSSR. Ugotavljal je, da ustava ZSSR, sprejeta leta 1936, sploh ne pozna besede »komunizem«. Pri razčlenitvi tistih ustavnih členov, ki so zadevali vprašanje lastnine, pa je prišel do zanimivega sklepa, da dopuščanje malega zasebnega gospodarstva posameznih kmetov in obrtnikov, ki temelji na osebnem delu in izključuje izkoriščanje tujega dela, pomeni, »da o kaki komunistični Sovjetski Rusiji ne moremo govoriti«. Toda obenem je poudaril, da zaradi določil, po katerih ne more biti nihče izvoljen, kdor ni bil postavljen za kandidata v komunističnih strankinih in mladinskih organizacijah, strokovnih zvezah, zadrugah in kulturnih društvih, ki obsegajo le neznamen del volilnih upravičencev in so v najpopolnejši odvisnosti od vrhov državne uprave, sovjetska ustava nikakor ni demokratična. Njen demokratizem postavlja na glavo in volilni red spreminja v golo burko. Zato ZSSR ni demokratična država. Z ustavo pa si je postavila »trden temelj, ki ji je šele omogočil redno državno poslovanje. Na mesto revolucije stopila je evolucija, ali lahko umljivo po slovensko izraženo: na mesto prevrata in razboja, razbor in razvoj.«⁵⁹

Glede na povedano Vasilij Melik zelo dobro ugotavlja, da je Hribar nadaljnji napredek ZSSR videl v odmiku od komunističnih idej,⁶⁰ ki jih je imel za fato morgano in sovjetsko državno vero. To vero so boljševiki na podlagi Marxovih in Engelsovih naukov o komunizmu »jako spretno porabili kar v dvoje namenov. Prvič za bič k marljivejšemu delu, da bo prinašalo državni skupnosti čim več koristi, drugič pa za vabo, da si s tem prislužijo raj. Pa ne na onem svetu, kakor ga ponujajo k duhovni strani človeštva usmerjene verske naprave, temveč že na tem svetu in to v tako popolni obliki, kakršno so več ali manj mogli spoznavati pri nekaterih posameznikih ob dosedanji nepravilni porazdelitvi zemeljskih dobrin.« Uresničili naj bi načelo *vsakemu enako po njegovi potrebi*. »To pa pomeni nekaj naravnost neizpolnjivega. Ni ga čudotvorca,« je poudaril, »ki bi bil v stanu zbrati kdaj tako državno imovino, da bi zadostovala za kritje vseh potreb že kar po zahtevi vsakega državljana. Še manj pa državnika, ki bi zmogel vse državljanke tako poistosmeriti, da bi imeli čisto enake potrebe. Saj je to proti *prirodi*, ki v vsem svojem stvarstvu ne pozna ničesar bolj, ko raznolikost. In vsakdanje opazovanje nas uči, da ta raznolikost ravno pri ljudeh prihaja do prav posebnega izraza. Komunizem je torej piščal na vrbi. Ko bi ga pa kdo vendarle hotel uvesti, delal bi nehote za vojno, ki bi vzpričo ljudske sebičnosti prej ali slej neizogibno nastala.« Tudi misli »na vsesplošno svetovno prekucuštvo (komunistično revolucijo – op. J. P.) [so] ravno zato prazne sanje, ker je čisto protiprirodno in zato nemogoče, ljudi raznih narodnosti z različnimi potrebami in raznolikim načinom življenja, ločene po verstvih, prosveti, izobrazbi in svetovnih nazorih, vrhu tega pa še vezane po posebnih, često celo nasprotujočih si pojmi o človeškem dostojanstvu, spraviti v sklenjeno bojno vrsto.«⁶¹

59 Hribar, »SSSR: s ptičjega razgleda,« 6–9.

60 Melik, *Slovenci*, 566.

61 Hribar, »SSSR: s ptičjega razgleda,« 5, 6.

III.

V začetku tridesetih let se je na katoliški strani v vprašanje »boljševiškega komunizma« začel poglabljati tedanji vodilni katoliški filozof dr. Aleš Ušeničnik. Razlagal je, da je komunizem izraz človeškega hrepenenja po sreči, ki »zajema moč iz najsilnejše sredine«. Delovne množice je tako prevzel, da zanje ni več pravice na svetu, dokler se ne bo uresničil. Vir krivic vidi komunizem tudi v veri, ki jo zato skuša odpraviti. Tako si je »boljševiški komunizem« nadel nekakšen religiozen značaj. Postal je »delavska vera za ta svet«, a brez Boga, zato prinaša človeštvu pogubo. Ker gre najprej za idejno gibanje, ki ima vire svoje moči »v globinah duš«, morejo komunizem premagati le enakovredne ali celo boljše ideje, predvsem pa njihova uresničitve v praksi. Najboljši način boja proti komunizmu je torej dati delavstvu čim več svobode, mu zagotoviti enakopravnost in ga s pravnimi, socialnimi in gospodarskimi spremembami življenjsko in socialno dvigniti.⁶²

Kot opozarja Anton Stres, je Ušeničnik poznal bistvene točke marksističnega svetovnega nazora v njihovi partijski in revolucijski značilnosti. Dobro je videl povezanost marksističnega zgodovinskega materializma z določenim zgodovinskim determinizmom, v katerem ni prostora za samostojno moralno zavest in moralno ocenjevanje pojavov. Odklanjal je marksistični zgodovinskomaterialistični in znanstvenosocialistični relativizem, amoralizem in historicizem. Marksistični komunizem je ocenjeval kot suženjstvo, vladavino peščice nad večino, kar je bil poleg svetovnonazorskega razhajanja glede razmerja med duhom in snovjo zanj glavni razlog odklanjanja marksistične ideologije. Med krščanstvom in marksističnim materializmom je videl popolno nezdržljivost. Za Ušeničnika je bil sprejemljiv samo tak socializem, ki priznava vrhovno mesto človeški osebi in ki je potemtakem predvsem izraz moralnega prepričanja posameznikov. Najbolj usodno zmoto socializma je videl v tem, da je priznaval samo občestveno človekovo razsežnost, ne pa človeka kot posameznika, kar je za človeka prav tako bistveno. Ušeničnik je takratno leninistično in stalinistično inačico dialektičnega materializma kot nekakšne marksistične metafizike jemal zelo resno. Glavnina njegovega soočanja z marksizmom se je osredinjala na marksistični kolektivizem kot nasprotje personalističnemu pogledu na človeka, na materializem v njegovih različnih oblikah in na ateizem, ki so ga poudarjali predvsem Lenin in drugi pristaši dialektičnega materializma, ker so v partijnosti filozofije videli razredni boj na ravni filozofske misli. Ušeničnik je bil v svojih pogledih na kapitalizem zelo kritičen. Zagovarjal je nujnost krščanske socialne akcije, ki naj, izhajajoč iz papeških socialnih okrožnic, globoko spremeni družbene in gospodarske razmere. Njegova socialna misel je bila radikalna in se je po svoji radikalnosti zlahka merila z radikalnostjo marksizma, le da ni zagovarjala nasilne revolucije, temveč politično in socialno reformo, na čelu katere bi morali stati kristjani. Nasproti kapitalizmu in socializmu je zagovarjal korporativno-organski družbeni red, ker je edinole prava zahteva prihodnosti, in prav krščanstvo je bilo po Ušeničniku tisto, ki je korporativno

---

62 Jožko Pirc, *Aleš Ušeničnik in znamenja časov: katoliško gibanje na Slovenskem od konca 19. do srede 20. stoletja* (Ljubljana: Družina, 1986), 225, 226.

načelo vedno imelo za pravi tvorni dejavnik družbe in gospodarstva. Tu bi se morala spet združiti tudi proletariat in meščanstvo.⁶³

Ob Ušeničnikovi filozofski obravnavi marksizma in boljševisma so v tridesetih letih na katoliški strani ocenjevali tudi neposredne družbene, politične, ideološke in gospodarske posledice boljševiske revolucije. Skladno z ideološkim približevanjem avtoritarnim evropskim državnopolitičnim sistemom⁶⁴ so še bolj zaostrili svoje poglede na oktobrsko revolucijo in sovjetsko državo. Zanimivo pa je, da je tudi slovenski katoliški politični voditelj Anton Korošec v tem času v komunizmu videl »potrebno zlo«. O tem je pisal eden od vodstvenih članov SLS Janez Brodar. Kot se je spominjal, je Korošec leta 1932 v razgovoru s svojimi ožjimi sodelavci dejal: »'Komunizem je potrebno zlo!' Jaz (Brodar – op. J. P.) mu ugovarjam in pravim: 'G. predsednik, jaz tega ne razumem. Ako komunizem dela zlo, ni potreben. Ako pa je potreben, ne sme delati zla!' Dr. Korošec odgovori: 'Pa tako je! Kapitalizem se je v svetu za svoj kapitalistični privilegij poslužil orožja in tako so se tudi mase nižjega ljudstva organizirale in tudi prijele za orožje. Bodoča vojska, katera se že sedaj pripravlja, bo socialna vojska. Komunizem ima v sebi veliko dobrega in kar ima dobrega, bo povzel cel svet, kar ima pa v sebi umetnega, nenaravnega, bo pa vsak narod vrgel iz sebe in tudi ruski narod je tako močan in zdrav sam v sebi, da bo to vrgel iz sebe.'«⁶⁵

Ob gornjih pa so veljale tudi trše besede. Glavni urednik *Slovenca* in vidni ideolog političnega katolicizma dr. Ivan Ahčin⁶⁶ je ob dvajsetletnici revolucije zapisal, da sovjetski narodi vsa leta, kar žive pod boljševisko oblastjo, niso uživali ne miru ne svobode, primanjkovalo jim je tudi kruha.⁶⁷

»V Sovjetiji«, je – skladno z grdilnim poimenovanjem ZSSR v vrstah političnega katolicizma – poudaril Ahčin, »ni državljanskega miru.« V imenu socialne revolucije so boljševiski oziroma poklicni judovski revolucionarji, »ki so spretno znali izrabiti pravi trenutek, pobijali najprej menjševiske, to je desničarske socialiste. Potem so začeli pobijati meščane, nato belogardiste. Končno so prišli na vrsto vsi mogoči kontrarevolucionarji. Ko so iztrebili verske služabnike, so se vrgli na boljše stoječe kmete, potem so zopet udarili po trockistih, zadnje čase pa so se pričeli klati med seboj pravi pristni boljševiski. Kar je bilo s krvjo zgrajeno, se s krvjo vzdržuje in bo v krvi propadlo. Rdeči paradiz na zemlji je v resnici ves rdeč – od prelite človeške krvi.«⁶⁸

63 Anton Stres, »Neosholastična kritika marksizma,« *Bogoslovni vestnik* 58, št. 4 (1998): 507, 513, 515–17, 519, 520, 523. O Ušeničnikovih pogledih na marksizem in boljševisem gl. tudi Janko Kos, »Aleš Ušeničnik in kritika marksizma,« v: *Aleš Ušeničnik, čas in ideje. 1868–1952: zbornik razprav s simpozija SAZU ob 50. obletnici smrti*, ur. Matija Ogrin in Janez Juhant (Celje in Ljubljana: Mohorjeva družba, 2004), 167–77. Tamara Griesser-Pečar, »Odnos Aleša Ušeničnika do komunizma in komunistične revolucije,« v: *Aleš Ušeničnik, čas in ideje. 1868–1952: zbornik razprav s simpozija SAZU ob 50. obletnici smrti*, ur. Matija Ogrin in Janez Juhant (Celje in Ljubljana: Mohorjeva družba, 2004), 179–90.

64 Prim. Perovšek, »V zaželjeni deželi«, 204–07.

65 Janez Brodar, »Ob petinsedemdesetletnici mojega življenja,« v: *Le vkup, le vkup uboga gmajna: preganjanje kmetov in kmečki upori v Sloveniji 1945–1955*, ur. Jože Dežman (Ljubljana in Dunaj: Mohorjeva družba, 2011), 291. – Na navedeno Koroščevo izjavo me je prijateljsko opozoril kolega dr. Bojan Godeša, za kar se mi prisrčno zahvaljujem.

66 Tominšek Perovšek, »Uredništvo Slovenca,« 172.

67 Drin. (Ivan Ahčin), »Dvajsetletnica sovjetrov,« *Slovenec*, 7. 11. 1937, 1.

68 Ibid. – O poimenovanju ZSSR kot »Sovjetije« gl. tudi Ahčin, *Komunizem*, 119 in sl.

Po Ahčinu je boljševizem sovjetskim narodom prinesel še manj svobode kot nekdanji carizem. Trditve, ki so jih zunaj Rusije zagovarjali boljševiški eksperimenti naklonjeni krogi, da se v krčih starega sveta porajajo nov svet, nova doba, nov človek in da žrtve, ki jih za rojstvo nove dobe trpi Rusija, niso zaman, so neverodostojne. Ahčin je na podlagi protijudovske usmeritve političnega katolicizma spomnil tudi na mnenje, da je bila oktobrska revolucija maščevanje judovstva za vse zapostavljanje, ki ga je nekdanj moralo trpeti v Rusiji.⁶⁹ O tem, da je to eden od mogočih vzrokov zanjo, so že v dvajsetih letih razmišljali tudi v SLS.⁷⁰ Ahčin je takemu razmišljanju pritrnil. »Boljševizem je v glavnem judovsko delo,« je zapisal, »zato je razumljivo, da je judom odmeril vlogo gospodarjev, ruskemu narodu pa vlogo hlapca, nad katerim se stara krutokracija nadaljuje. Bič, ki žvižga po hrbtu preprostega ljudstva, je iz rok ruskega bojarja prešel v roke marksističnega žida.« V ZSSR se poleg tega krepi še samodržstvo enega človeka, rdečega »carja« Stalina, ki je odstranil vse vidnejše boljševike in ostal sam na političnem odru kot tiran in samozvanec in si pusti prirejati vedno večje in vedno bolj hrupne ovacije »osrečenega« in »blaženega« proletariata. A v resnici so boljševiki v ZSSR v neznatni manjšini. »Vendar pa se ta neznatna manjšina s pomočjo oborožene sile, javne in tajne policije, strumne organizacije svojih pristašev ter z vsemi modernimi tehničnimi pripomočki, ki so državni upravi na razpolago (radio, telefon, brzojav) – drži na oblasti in strahuje nad devet desetih drugače mislečih državljanov! To je okoliščina, ki naj mora dati misliti, da ne bomo nikoli in nikjer podcenjevali komunizma, ki povsod dela z istimi metodami in po istih načelih.«⁷¹

V nadaljnji oceni položaja v ZSSR dvajset let po revoluciji se Ahčin sprašuje, »kaj pa je s kruhom?« Odgovarja, da je bila »Rusija /.../ nekoč žitnica Evrope, toda pod boljševizmom se je kljub temu zgodilo, da je milijone ljudi pomrlo za lakoto in se to še vedno dogaja.« Za to je krivo nečloveško, materialistično gledanje komunizma na človeka in njegovo vrednotenje človeške osebnosti, ki mu človek kot oseba ne pomeni nič, ampak v njem vidi le proizvajalca, proizvajalni stroj. Krivi so tudi boljševiški eksperimenti s kolektivizacijo zemlje, ki so kmetu vzeli veselje do dela; kmet namreč večinoma dela za državo (kakor pri nas v fevdalni dobi za gosposko), le nekaj malega zemlje lahko obdeluje tudi zase. Glavni krivec za lakoto pa je boljševiška država kot izvoznik. Zaradi tujih valut, ki jih je potrebovala za strojno opremo, je izvozila več žita, kot bi ga smela. »Da je industrializacija napredovala po predvidenem načrtu, je mirno pustila umreti za lakoto nad 15 milijonov kmečkega ljudstva samo v enem letu!«⁷²

Poleg pogubne kmetijske politike se tudi zamisel o izravnavi plač po potrebi slehernega industrijskega delavca ni obnesla. Plače se prav tako ali še huje razlikujejo kot v kapitalističnih državah (med prejemkoma inženirja in nekvalificiranega delavca naj bi bila skoraj dvajsetkratna razlika). »Sanje o novem človeku so se žalostno razblinile.« ZSSR je šibka tudi na mednarodnem področju. Sovjeti igrajo v taboru velesil ponižujočo vlogo, s kakršno se nekdanja carska Rusija nikoli ne bi zadovoljila.

69 Drin. (Ivan Ahčin), »Dvajsetletnica sovjetov,« *Slovenec*, 7. 11. 1937, 1. Perovšek, »V zaželjeni deželi«, 198.

70 »7. XI. 1917 – 7. XI. 1927,« *Slovenec*, 8. 11. 1927, 1.

71 Drin. (Ivan Ahčin), »Dvajsetletnica sovjetov,« *Slovenec*, 7. 11. 1937, 1.

72 Ibid.

Morda je vzrok za to njena socialna zgradba, morda pa, kot je mislil Ahčin, šibka sovjetska vojska. Ves svet naj bi namreč vedel, »da prihaja sovjetska rdeča armada kljub bobnečim besedam kvečjemu v poštev za domačo porabo – proti domačemu sovražniku – ni pa sposobna bojevati se izven svojih meja.« To naj bi dokazovala odnos do Japonske, ki ni drugega kot neprekinjena vrsta ponižanj za ZSSR, in osramotitev, ki sta jo sovjetskemu orožju v Španiji pripravili Italija in Nemčija.⁷³

Zadnja tolažba sovjetskega boljševizma je bila po Ahčinu svetovna revolucija. Misel nanjo je voditeljem oktobrske revolucije takoj vzniknila pred očmi in živi še danes. V to so usmerjeni vsi napori boljševizma, vse žrtve, večina denarja, v ta namen se vrši ogromna, neprekosljiva propaganda po vsem svetu, netenje nezadovoljstva in financiranje vstaj. Silno podtalno delo Komunistične internacionale je izključno posvečeno pripravam na svetovno revolucijo. »Boljševiki se zavedajo, da se bo moral marksizem tudi v Sovjetiji z leti preleviti, ako se mu ne posreči, osrečiti s svojimi 'blagodati' tudi drugih narodov.« Toda tudi ta cilj se komunistom vedno bolj odmika. Nevarnost za svetovno revolucijo bi obstajala le v primeru, če bi se boljševiškim judovskim spletkarjem posrečilo zaplesti Evropo in z njo ves svet v svetovno vojno. Vojne porajajo zmede in zmede revolucije. Toda če se posreči ohraniti mir, je danes dovolj sil na straži proti aziatskemu boljševizmu. Predvsem pa je komunistični val v Evropi že dosegel svoj višek in ga prekoračil. Evropski proletariat dvajset let po oktobrski revoluciji v boljševiškem eksperimentu ne vidi več Evangelija za delavstvo, pač pa le nevarno utopijo, ki mu more vzeti to, kar si je v desetletjih s trudom priborilo v boju s kapitalizmom.⁷⁴

Ahčin je svojo oceno boljševistične revolucije in razmer v njeni državi sklenil z jasnimi ideološkimi poudarkom. Ob dvajseti obletnici boljševiške revolucije je bilo po njegovem mnenju umestno opozoriti na sredstva, na katera se je do tedaj opirala obramba proti komunizmu. »Potem bi videli v prvi vrsti sistematično in ogromno delo katoliške Cerkve, ki ni nehala z najvišjega učeniškega mesta opozarjati ves svet, da mora biti obramba proti komunizmu predvsem v boljšem, pravičnem družabnem redu in v doslednem izvajanju praktičnega krščanstva. Kjer se je to zgodilo, tam je boljševiška nevarnost že danes izgubila vse svoje ostrine.«⁷⁵

Ahčina je vprašanje komunizma in boljševiške družbene, politične in gospodarske prakse močno zaposlovalo. Zato je skrbel, da jima je *Slovenec* posvečal opazno pozornost; enako so ravnali tudi pri *Jutru*. Leta 1939 je komunizmu, ki je bil zanj »največja nevarnost naše dobe«, namenil krajše knjižno delo.⁷⁶ V njem je opozarjal, da se komunizem skuša povsod vriniti. Sredi tridesetih let je v ta namen celo spremenil svoje ravnanje in se skušal katoliškemu delavstvu približati po t. i. ljudski fronti. A večina katoliškega delavstva ni mogla prezreti, »da je roka, ki se jim steguje naproti, še vsa rdeča od krvi ruskih, mehiških in španskih mučenikov«. Tudi Cerkev se je pri vprašanju katoliškega razmerja do marksizma in komunizma odločila

73 Ibid.

74 Ibid.

75 Ibid.

76 Gl. op. 23.

z znano okrožnico *Quadragesimo anno* leta 1931, pismom kardinala državnega tajnika leta 1936 francoskim kardinalom in nadškofom ter okrožnico Pija XI. o brezbožnem komunizmu leta 1937. Po objavi te okrožnice, ki brezbožni komunizem obsoja kot *nekaj bistveno slabega*, je sodelovanje med katoličani in komunisti nemogoče.⁷⁷

Ahčin je v svojem delu kot sestavnico premetene taktike, ki zakriva njihov pravi revolucionarni cilj, označil zavzemanje komunistov v Komunistični internacionali za preganjane katoliške Baske in nemške katoličane, saj proti preganjanju katoličanov v Mehiki, Španiji, Kataloniji in verskemu preganjanju v ZSSR ne nastopajo. Varljivo je tudi njihovo zatrjevanje, da se borijo za izboljšanje gospodarskega položaja, proti fašizmu in vojni, za svobodo in človeške pravice in pri slovanskih narodih za slovanstvo. Kot kažejo razmere v ZSSR, tam vladata diktatura in neusmiljeno zatiranje političnih, kulturnih in verskih svoboščin, komunistična morala je brez splošne veljave in prikrojena zahtevam (delavske) razredne sebičnosti. Ahčin je opozarjal, da komunizem oznanja razredno sovraštvo, je vera sovraštva, ki uči nujni, neizbežni in katastrofalni medsebojni boj družbenih razredov. Njegov cilj je dobiti v roke prav vso oblast in nato s pomočjo diktature proletariata in sredstev, ki mu jih nudi vsemogočna država, iztrebiti svoje nasprotnike ter sleherno sled dosedanjega družbenega reda. Le tako je mogoče ustvariti novo družbo, v kateri bo človek lahko končno mogel trgati in uživati sadove sreče in blagostanja in kjer bo enkrat za vselej izginila »bajka o izgubljenem paradizu«. To njegovo mesijanstvo je glavna pogonska sila za vse njegovo delovanje. Napaja se v dialektično materialističnem razumevanju sveta in življenja, po katerem so dejavnik zgodovine samo gospodarski razvoj in po njem povzročeni gospodarski in socialni boji. Pospesevati jih je treba tako, da vodijo do revolucionarnih razmer in končno zelene družbene preobrazbe. Komunistični materializem je zavestno in popolno brezboštvo, ker vidi svet le kot gibljivo snov, izven katere ni ničesar: ne duše, ne duha, ne Boga. Gibanje in življenje prihajata snôvi iz nje same, snov nosi sama v sebi počelo neprestanega razvoja. Izvor duha je materija, brez nje in izven nje duh ne obstaja. Nad njo ni Stvarjenja ali vsaj stvariteljskega razvoja.⁷⁸

Na podlagi svojih razrednih stremljenj hoče komunizem ustvariti črednega človeka, »ki ne bo imel doma, niti težnje, da bi si ga ustvaril, ki se ne bo skušal osamiti od tovarišev in biti sam svoj in za sebe«, je nadaljeval Ahčin. Komunizem hoče oblikovati novega človeka, ki bo sam bog brez nadnaravnih lastnosti in stremljenj in ki bo imel v sebi božanske sile. Potrebuje človeka, ki bo brez osebne hotenja, čigar veselje bo živeti za skupnost, biti ud revolucionarne družbe, dokler ne bo končno doživel svojega poveličanja v kolektivnem človeku. Tak človek nima nobenega osebne cilja (zveličanje duše), njegova glavna naloga je, da se včleni v skupnost, iz katere ni vrnitve. Zato komunizem ruši zakon in družino, saj ne priznava stalnih oblik družbenih tvorb. Vendar je jedro ljudstva v svojem bistvu še zdravo in ga ni zajel strup materializma.⁷⁹

77 Ahčin, *Komunizem*, 5–14.

78 Ibid., 15–71.

79 Ibid., 72–84.

Poleg razbijanja družine je bila po Ahčinu druga od ključnih nalog v ustvarjanju novega človeka pozitivno brezverstvo. V takim brezverstvu se ne smeta izražati zgolj izguba verskega čustvovanja ali laična svobodomiselna usmeritev, ki z znanostjo nadomešča religijo. Komunistično brezverstvo mora biti dognano. Komunizem uči, da je Bog le proizvod človekove domišljije, vera pa le odsev gospodarskih razmer. Je le sredstvo za zatiranje nižjih slojev, opij za ljudstvo, ker ga uspava in slabi njegovo voljo, da se ne bori dovolj odločno proti svoji revščini in zastavi vseh svojih sil za doseg boljših življenjskih pogojev na zemlji. Človeka zapelje v zmoto, da prenese težišče svojega življenja v nestvaren svet in od njega pričakuje pravičnost in srečo. Je tudi opoj za posedujoče sloje, da siromakom dajo nekaj miloščine, s čemer si bodo zagotovili vstop v nebeško kraljestvo, zato lahko nadaljujejo z izkoriščanjem gospodarsko šibkejših ter jih držijo v odvisnosti. Za komunistično gibanje je vera ljubezni, umiritve nasprotij med sovražnimi tabori, obojestranske podpore in sodelovanja, ki jo oznanjajo vse religije, sovražna, ker zmanjšuje brezobzirni razredni boj. Komunizem je vera sovraštva proti veri ljubezni. Boj med komunizmom in krščanstvom je iz moralnih in verstvenih razlogov nujen, ker je komunizmu vse materija, ki jo dviga nad prvobitnost duhá, oznanjenega po krščanstvu.⁸⁰

Ahčin je opozoril, da je komunizem kljub svojemu sovraštvu do vere tudi sam svoje vrste religija. Razvidna je iz upanja, obljub, hrepenenja in išče sredstva, ki naj vzdržujejo nekakšno notranje življenje, ki ga človek ne more pogrešati, ne da bi njegovo življenje postalo brezmiselno in sploh nevredno življenja. »Edinole v tej točki komunizem dosega neko veličino, ki vzbuja resnično navdušenje pri onih mladcih, ki korakajo v prednjih vrstah za stavljenimi ideali.« O komunizmu zato lahko govorimo kot o »religiji« ali, še točneje, govorimo lahko o komunističnem misticizmu. Njegove metode v nekaterih točkah spominjajo na organizem verskih združb. Njegova osnovna dogma je vera v prihod proletarskega kraljestva, ki se bo utelesilo v podobi brezrazredne družbe in ki bo pravično, razumno ter miroljubno. Religiozni značaj komunizma pojasnjuje tudi njegovo velikansko nasprotovanje vsem drugim religijam. »Gre za nasprotja na istem področju: za pojmovanje človeka in svetovja.« Religiozni značaj komunizma pojasnjujeta tudi sovražen odnos do vere, ki ga v ZSSR izraža celo sovjetska ustava, in fanatična protivverska propaganda, ki jo komunisti izvajajo s satansko naslado.⁸¹

V zadnjem delu svojega prikaza komunizma je Ahčin opisal sestavo Komunistične internacionale (razdelitev na 11 mednarodnih skupin), delovanje njenih pomožnih organizacij (Komunistične mladinske internacionale, Rdeče ženske internacionale, Rdeče internacionale za šport, Internacionale za kulturne zveze z zamejstvom, Učiteljske internacionale, Internacionale proletarskih svobodomislecev – Internacionale brezbožnikov, Mednarodne rdeče pomoči, Internacionale proletarskih esperantistov, Rdeče strokovne internacionale, Svetovnega odbora proti vojni in fašizmu, Kmečke internacionale, Zveze proti zatiranju kolonialnih narodov – Zveze proti

80 Ibid., 75, 85–97.

81 Ibid., 98–107.

imperializmu) in celični sestav ter splošno organizacijsko strukturo komunističnih strank. Opozoril je na tesno povezanost Komunistične internacionale s sovjetsko vlado in tedanjo najvažnejšo nalogo komunističnega gibanja – oblikovanje enotne fronte kmečkega in industrijskega delavstva, da pod komunističnim vodstvom prežame množice z revolucionarnim duhom in težnjo po nasilnem prevratu. Ustavil se je še pri položaju delavca in kmeta v »Sovjetiji«. Ugotavljal je, da boljševiški sistem ni izpolnil svojih revolucionarnih obljub. Delavci nimajo nadzora nad tovarnami, svobodne izbire poklicnega dela ni (navezanost delavca na tovarno je enaka srednjeveški navezanosti tlačana na graščaka), delavno ljudstvo nima pravice do enakih plač, pač pa so uvedeni plačilni razredi, priganjaški sistem proizvodnje (udarniki, socialistične tekme, stahanovstvo), sovjetske strokovne organizacije so orodje države za zatiranje in izrabljanje delavstva ter zagotavljanje komunistične istosmernosti, plače delavstva so še nižje, kot so bile pred vojno, življenjske potrebščine so drage in jih je premalo (zlasti oblačil), delovni pogoji in zdravstvene razmere so slabše kot v drugih kulturnih državah, socialno zavarovanje je na podlagi družbenega položaja zavarovancev nesocialno urejeno.⁸²

Nič bolje ni kmetu. Kmet ni lastnik zemlje, pač pa je država, ki je zemljo podružbila, kmeta posestnika spremenila v državnega poljskega delavca v službi komunistične družbe. Najprej v sovhozih (državnih kmetijskih posestvih), nato pa v sedaj uveljavljenih kolhozih (zadružnih kmetijskih gospodarstvih). Tisti premožnejši kmetje, ki se niso hoteli asimilirati proletarski miselnosti (kulaki), so bili izgnani v Sibirijo, marsikje pa so jih kmetje iz povsem razredne miselnosti iztrebili sami. »Življenje v kolhozu je v marsičem podobno razmeram v vojašnici«, je razlagal Ahčin. »Širokoustne obljube, ki so jih Sovjeti pred revolucijo in še nekaj časa po revoluciji dajali kmečkemu prebivalstvu, so se torej izkazale le kot varljiva vaba, da je kmet, ki je bil glavni predstavnik Rusije, prevaran klonil svoj tilnik pod boljševiški jarem. Toda sedaj ga boljševizem že trdno drži v svojih rokah in si ne more več pomagati. Izgubil je svojo lastno zemljo, on sam in njegova družina se morajo od jutra do večera pehati v kolhozu za komunistično državo, pri tem pa mora biti še vesel, ako v zameno dobi toliko, da sebe in svojce ohrani pri golem življenju. Pri tem pa so mu odvzete sleherne politične in družabne svoboščine. Kolhoznik nima pravice do svobodnega govora ne do svobodnega mišljenja ne do svobodne organizacije in še manj mu je seveda dovoljeno, da bi se on ali njegova družina smeli svobodno gibati. Sovjetski kmet je na svoji zemlji postal jetnik komunističnega režima.«⁸³

V podkrepitev svojih navedb o razmerah v ZSSR je Ahčin opozoril še na levičarske intelektualce in aktiviste (glavnega tajnika angleških strokovnih organizacij Walterja Citrina, glavnega tajnika francoskih rudarskih organizacij Kleberja Legaya, francoske pisatelje Rolanda Dorgelésa, Andréa Gida in Louisa Céline ter ameriškega komunističnega Andrewa Smitha), ki so se vanjo napotili z namenom, da jo bodo ob povratku v svetu slavili, »a so bili prisiljeni pod težo dejstev, da prekolnejo nenaravni in nečloveški

82 Ibid., 108–36.

83 Ibid., 137–43.

družabni sestav«. Smith, ki je dvakrat obiskal ZSSR (prvič leta 1929 kot delegat ameriške komunistične stranke, drugič pa je v Sovjetski zvezi bival v letih 1932–1935), je po Ahčinovih navedbah tovarišu v ZDA pisal, da je v ZSSR videl samo uradništvo in prisilno delo. »Nikar ne verjemi pravljicam, ki ti jih pripovedujejo, da bi te prepričali, da ni v sovjetski Rusiji nobenih razrednih razlik«, ga je svaril. »Delavci so razdeljeni v razrede! Tisti, ki največ trpe, dobivajo najmanj. Ljudje brez žuljavih rok so na najboljših mestih in jim režim povsod daje prednost. Trdno sem prepričan, da bi se socializem prej mogel uveljaviti v Ameriki kakor v Sovjetiji pod komunizmom. Tu sta komunizem in socializem doživela popoln polom. / ... / Kajti nekaj takega, kot sicer imenujemo poštenost, ne boš našel v komunistični stranki ali med uradniki, ki so tu odločujoči gospodje.«⁸⁴

Ahčin je na koncu svojega dela naštel glavna sredstva v boju proti komunizmu. Tako kot v *Slovencu* je opozoril na katoliški idejni in družbeni dejavnik. Ta naj bo v protikomunističnem boju enoten in složen za krščansko obnovo družbe, ki naj jo, prenovljeno po krščanskih načelih, vodita pravičnost in ljubezen. Spoznavanje komunizma naj bo namenjeno »zlasti našim mladinskim in prosvetnim društvom«. ⁸⁵ Na političnem področju je za protikomunistični boj skrbel Anton Korošec, ki je v drugi polovici tridesetih let kot notranji minister Kraljevine Jugoslavije budno in neprestano spremljal delo komunistov, izpred oči ni izpustil prav nobene njihove akcije. Komunizem je imel za enega glavnih sovražnikov države.⁸⁶

Na katoliški strani so v tridesetih letih ob obravnavi filozofskih osnov marksizma glavno pozornost namenili aktualnim posledicam pretečene boljševistične dobe in ideološkemu vidiku protikomunističnega boja. Sredi tridesetih let so komunizem še enkrat označili kot svojega edinega resnega nasprotnika. *Slovenec* je leta 1936 zapisal, da je »edini, ki se poleg katolicizma bije za bodočnost / ... / komunizem. / ... / Samo dvoje je danes: ali bo naša bodočnost katoliška, ali pa bo komunistična, JNS-arska (liberalna – op. J. P.) gotovo ne bo.«⁸⁷

IV.

Dve desetletji po oktobrski revoluciji je pri katoliški Jugoslovanski knjigarni izšla tudi obsežna študija znanega publicista, nekdanjega pripadnika Jugoslovanske socialnodemokratske stranke, ki se je v začetku dvajsetih let približal SLS (več let je bil tudi urednik pri *Slovencu*⁸⁸), Frana Erjavca, *Komunizem in komunistična Rusija*. Erjavec je v predgovoru k svoji dobrih 500 strani obsegajoči študiji poudaril, da so pri drugih narodih o komunizmu napisali »že cele vozove knjig«, medtem ko o njem

---

84 Ibid., 143–45.

85 Ibid., 146–50, 53.

86 *Izgubljeni spomin na Antona Korošca: iz zapuščine Ivana Ahčina*, ur. Bojan Godeša in Ervin Dolenc (Ljubljana: Nova revija, 1999), 184, 185, 189, 212.

87 »Kje je sovražnik?«, *Slovenec*, 26. 7. 1936, 1.

88 Tominšek Perovšek, »Uredništvo Slovenca«, 172.

slovenski človek ne more vzeti v roke pravzaprav ničesar. »Da zamašim to občutno vrzel na našem knjižnem trgu – ponovni dokaz naše lahkomiselnosti brezskrbnosti – sem se lotil tega dela.«⁸⁹

Erjavec je svoje delo, ki v zgodovinopisju še ni bilo sistematično razčlenjeno, o njegovem izidu pa je v tedanjem časopisnem in periodičnem tisku poročal samo *Slovenec*,⁹⁰ napisal z velikim znanjem, razgledanostjo in strokovno utemeljenostjo. V času med svetovnima vojnama je bilo na Slovenskem najbolj sistematična, poglobljena in celovita študija o družbeni, politični in socialnogospodarski stvarnosti, ki jo je utemeljila oktobrska revolucija. V njej je najprej predstavil razvoj komunistične misli in družbenih praks v starem in srednjem veku, nato od reformacije do francoske revolucije in od nje do Marxa.⁹¹ Opozoril je, da je bil do Marxa »komunizem le tiho upanje posameznih sanjačev, po Marxu je pa postal politični in gospodarski cilj milijonskih množic.«⁹² Erjavec je v bistvenih potezah orisal marksistični nauk ter razvoj mednarodnega socialističnega delavskega gibanja do konca svetovne vojne in oblikovanja III. internacionale. Ustavil se je tudi pri sočasnem razvoju socialističnega delavskega gibanja v jugoslovanskih deželah ter oblikovanju Komunistične stranke Jugoslavije in komunističnem gibanju v prvem desetletju jugoslovanske države.⁹³ Jasno sliko in sodbo o komunizmu in komunističnem družbenem redu pa je po njegovem opozorilu lahko dal le pogled na življenje in delovanje komunistične Rusije, kjer komunizem neomejeno in neovirano vlada že celih osemnajst let (Erjavec je svoje delo napisal v letih 1934–1935). Pri tem je pomembno, da Rusija »obsega eno šestino zemeljske oble, šteje nad 160 milijonov prebivalcev in vsebuje neizčrpane naravne zaklade ter bivše žitnice vse Evrope. Torej dovolj dolga doba, dovolj velika površina in dovolj močni gospodarski pogoji, da je mogel komunizem tudi v praksi točno pokazati, ne samo kaj zna in hoče, temveč tudi posledice svojih resničnih hotenj.«⁹⁴

Erjavec je prikaz komunistične Rusije začel s predstavitevijo različnih stopenj in oblik ruske revolucionarne misli in gibanja do februarске in nato oktobrske revolucije. Potem je orisal Leninov osebnostni, teoretični in politični značaj, usmerjen le v zmago revolucionarne marksistične misli, ter vlogo, delovanje in notranje odnose v Vsezvezni komunistični stranki (boljševikov) – VKS(b). Ta je danes neomejeni gospodar Rusije, in če bi se njena diktatura zrušila, bi se nujno zrušila tudi notranja zgradba Rusije, ker bi izgubila svoj smisel. VKS(b), ki ne predstavlja niti enega odstotka prebivalstva Rusije, pomembno mesto v njej pa imajo Judje, v svojih vrstah ne trpi najmanjše demokracije. Odklanja vse nove ideje in združuje le gospodarske

89 Fran Erjavec, *Komunizem in komunistična Rusija* (Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1937), 4.

90 »Drobne novice: komunizem in komunistična Rusija,« *Slovenec*, 24. 7. 1937, 4. *Slovenec* je ob tej priložnosti zapisal, »da ne bo mogel pri nas nihče mimo tega velikega in edinstvenega dela /.../. Pa ne samo politiki in javni delavci, tudi vzgojitelji bodo našli v knjigi obilo gradiva in izčrpen pregled na ideologijo in praktično uveljavljenje komunizma. Zato bi moral to sijajno delo poznati vsak izobraženec, kmet, delavec, nastavljenec, mlad ali star, dijak, žena, dekle, kajti vsakomur bo nudilo obilico gradiva za resno in globoko razmišljanje. Priporočamo.«

91 Erjavec, *Komunizem in komunistična Rusija*, 7–33.

92 Ibid., 35.

93 Ibid., 36–79.

94 Ibid., 83.

in politične organizatorje za uresničenje starih, marksistično-komunističnih idej. V tem je njena moč in tudi njena slabost. Ona sploh nič več *ne misli* in ne išče, temveč le s strastno naglico in železno doslednostjo *delo*. Od leta 1930 jo povsem obvladuje Stalin. Kot neomejeni gospodar stranke in države z brezobzirno doslednostjo izvaja Leninove komunistične gospodarske načrte, ki tvorijo edino vsebino vsega današnjega življenja in stremjenja v Rusiji.⁹⁵

Gospodarski razvoj v porevolucionarni Rusiji je Erjavec prikazal skozi njegove tri dotedanje stopnje – t. i. vojni komunizem (1917–1921), novo ekonomsko politiko (1921–1927) in dobo načrtnega gospodarstva (prvo in drugo petletko po letu 1928).⁹⁶ Ocenil je, da marksistični komunizem ni sposoben rešiti gospodarskih vprašanj, za katere je bil od nekdaj prepričan, da ima samo on zdravilo. Boljševiki so na gospodarskem področju doživljali silna razočaranja in neuspehe, povzročali strašna razdejanja in bedo milijonov, a kljub temu niso nikoli niti za las odnehali ali izgubili poguma. Njihova prizadevanja združujejo neverjetno voljo in vztrajnost, nepopisne napore in požrtvovalnost. Pa vendar si še do danes niso na jasnem o končnih oblikah svojega cilja. Prežeti so le z neuklonljivo voljo, da ga za vsako ceno dosežejo. »To se pa pravi *jadrati v temo*«, je ugotavljal, s tem pa je »nujno zvezana množica neuspehlih poizkusov, zgrešenih sredstev in hudih razočaranj, ki tvorijo pravo vsebino dosedanjega osemnajstletnega boljševiškega gospodarstva v Rusiji.« Njegove stopnje so popolnoma različne. »Ena doba je podirala, kar je prejšnja ustvarila, preklinjala, kar je prejšnja blagoslavljala, kajti vsaka je bila prepričana, da je končno našla ključ do vrat v komunistični raj«. A vsakemu novemu zaletu so vedno kmalu sledila večja ali manjša razočaranja. Res so tudi boljševiki ustvarili marsikaj velikega in trajnega, toda sadovi vseh dosedanjih strašnih žrtev so trpki in grenki. Sicer pa o zgolj gospodarski strani komunistične zamisli še ni mogoče izreči zadnje besede. Gospodarska vprašanja od boljševikov zahtevajo »vedno novih in novih zaletov in popuščanj, zidanj in podiranje, oblik in sredstev, zaradi česar komunistična *revolucija v Rusiji prav za prav sploh še ni končana* in danes menda še tudi nihče ne ve, kako bo v svoji končni obliki izgledala.«⁹⁷

Pogledu na boljševiško gospodarstvo je sledila obravnava državnopravnega in političnega razvoja ter ustroja sovjetske skupnosti. Erjavec ju je natančno predstavil in poudaril, da je samostojnost zveznih republik skromna. V ZSSR lahko misli samo Moskva, kjer je sedež vseh osrednjih ustanov, in duh mora biti povsod enoten. Pravica do samoodločbe obstaja le na papirju. Vendar sedanje stanje za mnoge narode pomeni znatno izboljšanje glede na razmere v carski Rusiji. Pod močnim velikoruskim narodnostnim pritiskom so le Ukrajinci. Najvišja oblast v ZSSR, centralizirana boljševiška stranka, pa je že sama dovolj trdno jamstvo, da se posamezne republike ni morejo niti ganiti brez izrecne volje oblastnikov v Moskvi. Erjavec je ZSSR označil kot najbolj izrazito državo »močne roke«. V njej vladata strankarsko despotstvo in tiranija, ki bi ju zaman iskali v celotni človeški zgodovini. Uveljavljanju komunističnega

95 Ibid., 83–149.

96 Ibid., 151–96.

97 Ibid., 149, 150, 196.

družbenega reda in boljševiške diktature se mora ukloniti in umakniti vse: pravica, vera, kultura, morala, rodbina, življenje milijonov. Do korenin je bilo potrebno uničiti izročila in dobrine stoletij, da so na te razvaline postavili »diktaturo proletariata«. Ta na pravnem in pravosodnem področju zanika vsako moralnost, prava ne dojema kot neodvisne dobrine, temveč le kot sredstvo za vzdrževanje politične oblasti. Vsa sovjetska država je danes ogromna ječa, kjer lahko politična policija – Državna politična uprava (GPU), pred njo pa Izredna komisija (Čeka) – zapira, obsoja in mori brez najmanjšega nadzora ter vzdržuje množice policistov, ogleduhov, ovaduhov in izzivačev. Caristični režim je bil zverinski, »proletarski« pa je še neprimerno krvoločnejši. Ruska zgodovina se ponavlja, strašna sibirski taborišča so njen simbol. Staroveško suženjstvo je bilo sramota za človeštvo, sedanjí »proletarski režim« v ZSSR pa je zločin.⁹⁸

V odgovoru na vprašanje, zakaj so boljševiki načelno zavrgli demokracijo in svobodo, je Erjavec opozoril, da ima komunizem, ki je razumljiv odgovor proti kapitalizmu, za prvi in zadnji cilj materialno blagostanje človeške družbe kot celote. A ker ne priznava nesmrtnosti človeške duše, ne more priznati ne njenih lastnih pravic ne njenega silnega vpliva na celotno življenje ter iz njega nujno izvirajočih pravic osebnosti. Komunistično urejena družba naj človeštvu nadomesti vso potrebo po Odrešeniku in posmrtnem zveličanju. Boljševiška revolucija hoče popraviti in spremeniti delo samega Stvarnika, ki je ustvaril človeka s telesom in dušo. Komunistična družba, ki je sama sebi namen in ki ne pozna nobenega višjega in nadaljnjega cilja, ima zato pravico, da si popolnoma podredi vsakega posameznika, kajti človek bo v tej družbi našel vse, po čemer stremi, ona pa bo postala bog. V komunizmu postane človek brezoblična in brezosebna masa, ideal je postal kolektiviziran človek, priklenjen na abstraktno idejo. Za dosego tega cilja je treba brezobzirno odstraniti vse ovire in uporabiti vsa sredstva. Sporazum ali sodelovanje med boljševiškim komunizmom in drugimi svetovnimi nazori je nemogoče.⁹⁹

Erjavec je poudaril, da sta za oblikovanje kolektivnega človeka najhujši oviri vera in družina. Zato so boljševiki sprožili najostrejši in široko zasnovan protiverski boj. Njegove oblike je podrobno razčlenil, enako kot boljševiško politiko na področju zakonske zveze in družine. Opozoril je, da je namen boljševikov uničiti njuno dosedanjo obliko in na ta način ustvariti kolektivnega človeka. Pri tem je uporabil tudi skrajne trditve o dopuščanju krvoskrunskih spolnih odnosov, promiskuitete, anarhične spolne svobode mladine in vpliva dovoljenega opravljanja splava na širjenje prostitucije. Nadalje je opozarjal, da družino uničuje tudi stanovanjska stiska v mestih, kjer izginja pojem doma, ker nagnetenost več družin v eno stanovanje z eno kuhinjo in enimi skupnimi pritliklinami ustvarja neznosne življenjske pogoje. Zvestoba, čistost, vzdržnost in ostale tradicionalne vrline krščanskega življenja so v boljševiški družbi postale predmet jedkega zasmehovanja, ki ga izvaja »napredna« materialistična javnost na račun »meščanske reakcionarnosti«. ¹⁰⁰

98 Ibid., 196–231.

99 Ibid., 231–41.

100 Ibid., 241–75.

Boljševiško ustvarjanje kolektivnega človeka je Erjavec predstavil tudi skozi delovanje šolskega in ljudskoprosvetnega sistema, znanost in umetnost. Tudi s temi področji sovjetskega življenja je bil dobro seznanjen. Prikazal je oblikovanje »politikujočih otrok«, vpenjanje znanosti v ideološki okvir in spreminjanje kulture v politično prizorišče. Opozoril je še na enega »največjih barbarizmov, kar jih pozna novejša človeška zgodovina«, to je prepoved dostopa otrokom iz meščanskih slojev na višje šolske zavode in univerzo. Ugotovil pa je, da ima sovjetsko šolstvo kljub vsemu velike zasluge za kulturni dvig vrste neruskih narodov v ZSSR, saj so bili v carističnem obdobju brez vseh šol. V ZSSR se je razmahnil tudi tisk, a le kot agitacijsko sredstvo boljševiške politike. Pozitivna stran tega razmaha je, da so boljševiki množice naučili brati in tisk razširili do zadnje vasi.¹⁰¹

V skrbi boljševikov za kulturnoprosvetni dvig neruskih narodov je Erjavec videl tudi prikrit vidik sovjetske nacionalne politike. Po njegovem prepričanju je tu šlo tudi za dobro preračunano propagandno politiko, saj neruske republike ležijo ob robu Sovjetske zveze in s svojo jezikovno avtonomijo služijo kot uspešno propagandno sredstvo za sosednjo tujino. V sovjetskem načrtu je namreč tudi boljševizacija Azije, kajti sovjetska zunanja politika si prizadeva za duhovno vodstvo azijskih narodov v njihovem odporu proti evropskemu kolonializmu. Voditeljica azijskih narodov pa hoče biti tudi Japonska. Medtem je Zahod priznal ZSSR, leta 1934 so jo povabili tudi v Društvo narodov. »Evropa je hotela temu revolucionarnemu kolosu odbiti rogove in ga posaditi v svojo sredo, da bi ji bil tako najmanj nevaren. Bodočnost bo šele pokazala, če je bil ta račun pravilen.« Tu je Erjavec opozoril na sovjetske oborožene sile, za katere je ocenjeval, da so dobro opremljene, oskrbovane in izvežbane. Silni sovjetski militarizem ima tudi izrazito bojevit značaj.¹⁰²

Erjavec je poudaril, da vsestransko sliko marksističnega komunizma v ZSSR predstavlja šele jasna podoba sovjetskega gospodarstva. Ker je bila dotedanja gospodarska politika neuspešna (vojni komunizem, Nova ekonomska politika), so temeljni komunistični cilj – socializacijo vsega gospodarstva – boljševiki nadomestili z državnim kapitalizmom. Zdaj je država lastnik, voditelj, uravnalec, priganjač in neusmiljeni izkoriščevalec družbe. Državni kapitalizem izvaja neprimerno hujši pritisk kot v drugih državah zasebni kapitalizem. Proletariat mu je prepuščen na milost in nemilost, medtem ko ga v družbi zasebnega kapitalizma pred prevelikim izkoriščanjem v večji ali manjši meri varuje država kot najvišji uravnalec družbenih odnosov. Sovjetsko gospodarstvo je urejeno enotno in centralistično. Razvijajo ga načrtno in so v strojni in težki industriji dosegli velik napredek, enako tudi pri ustanavljanju gospodarskih in naravoslovnih znanstvenih zavodov, povezanih z gospodarstvom. Vendar je kakovost industrijskih izdelkov slaba, sovjetska industrija pa je nedonosna. Vsa boljševiška prizadevanja so skupni narodni kapital le prenesla iz vasi v mestno industrijo in ga osredinila v državnih rokah. Edinoveljavnost

101 Ibid., 275–315.

102 Ibid., 315–34.

industrializacije doslej ni rodila drugega kot proletarizacijo novih milijonov ljudi. Celo sovjetsko gospodarstvo se ni prav nič izboljšalo, položaj delavstva pa tudi ne.¹⁰³

Kljub temu da je središče vseh sovjetskih gospodarskih prizadevanj predstavljala industrija, je bilo po Erjavčevem opozorilu kmetijstvo glavno gospodarsko vprašanje ZSSR. Od njega je namreč odvisna prehrana milijonskih delavskih množic, s svojimi surovinami pa pogojuje obstoj velikega dela industrije (tekstilne, usnjarske, živilske itd.). Erjavec je predstavil sovjetsko industrializirano kolektivno kmetijstvo – sistem sovhozov in kolhozov, s katerim so izvedli socializacijo kmetijstva. Ugotavljal je, da se je dosedanja socializacija kmetijstva razen na popolnoma državnih kmetijskih podjetjih (sovhozih), ki so v manjšini, slabo obnesla. Na kolhozih, ki so po predhodnem uničenju večjih kmetov (kulakov) nastali z združitvijo večjega ali manjšega števila do tedaj svobodnih zasebnih kmečkih gospodarstev v kolektivna zadružna gospodarstva, vladajo nered, nezadovoljstvo in silna potrata delovnih moči. Proletarizacija in kolektivizacija nekoč svobodnih kmečkih gospodarjev ne spodbujata k prizadevnemu delu, saj so kmetje postali državni dninarji. Poljedelska proizvodnja na kolhozih je nezadostna. Socializacija kmetijstva je imela katastrofalne posledice za kmetijsko proizvodnjo.¹⁰⁴

Erjavec je svojo temeljito obravnavo družbenega, političnega in gospodarskega razvoja v ZSSR nadaljeval s prikazom trgovine, prometa in drugih gospodarskih panog. Za trgovinsko področje je opozoril, da zasebne notranje trgovine ni več, zunanja pa je v popolnem monopolu države. Zato sta se izredno razvila tajno verižništvo in tihotapstvo, ki ju sicer brezobzirno preganjajo. Trgovinsko poslovanje je urejeno po komunističnem načelu, da se morajo potrebe posameznika brezpogojno podrediti potrebam mase. Razdeljevanje blaga je prevzela država. Ustanovili so vrsto trustov, ki blago iz tovarn posredujejo »kooperativam«, neke vrste konsumom, ki nadomeščajo prejšnje trgovine na drobno. Vsak polnopravni državljani dobi živilsko karto, s katero ob določenih dnevih v kooperativah nabavi nujne potrebščine po nizki ceni. Obstajajo tudi posebne državne trgovine, kjer lahko nabaviš boljše blago (v njih kupujejo tudi tujci), a po tako visokih cenah, da je običajnemu prebivalstvu nedosegljivo; prijelo se jih je ime »muzejska skladišča«. Zaradi nesposobne birokracije kooperative lastnikom kart ne morejo nuditi najbolj osnovnih potrebščin. Razmere v zunanji trgovini so veliko boljše. Največja ugodnost monopola je, da ima država popoln pregled svetovnega trga in lahko usmeri svoj izvoz oziroma kupi potrebščine tam, kjer je zanj najbolj ugodno. Erjavec je ugotavljal, da so sovjeti v zadnjih desetih letih lepo razvili svojo zunanjo trgovino. Tudi velika gospodarska kriza jin ni prizadela. To jim je omogočila zlasti njihova politika cen, ki je bila zaradi prisilnega gospodarstva doma in trgovinskega monopola vedno in povsod konkurenčna.¹⁰⁵

Veliko manj ugodne pa so razmere v prometu. ZSSR je glede železnic ena najbolj zaostalih držav, kar močno ovira gospodarsko življenje. Zaostal je tudi vodni promet,

103 Ibid., 334–59.

104 Ibid., 359–84.

105 Ibid., 384–90.

ki ga nameravajo izboljšati z velikimi prekopi med rekami in morjem ter obnovo rečnega ladjevja. Tonaža pomorskih ladij je nizka. Dvignila pa se je avtomobilska proizvodnja, vendar avtomobilski promet zelo ovirajo slabe ceste, medtem ko se letalstvo razvija hitro in dobro. Dvignil se je tudi ribolov, pretirano pa naj bi bilo prepričanje o neizmernem ruskem gozdnem bogastvu. Gozdovi sicer zavzemajo veliko površine, vendar v severnih, skoraj nedostopnih predelih, kjer delajo predvsem pregnanci. Izraba gozda ni velika, v veliko škodo gozdnega gospodarstva je tudi njegova pretirana usmeritev v dvig lesne industrije.¹⁰⁶

Erjavec je opozoril še na denarno gospodarstvo. Ugotavljal je, da se pričakovanja boljše vikinov o prenehanju finančnega gospodarstva niso uresničila. V resnici je dobivalo vedno večji obseg, čim bolj je država prevzemala gospodarstvo v svoje roke. Država je sčasoma postala edini kapitalist in postaja edini podjetnik. Sovjetsko državno gospodarstvo ne more brez kreditne organizacije – bančništva. Osredinjeno je v Državni banki, ki je dejansko zavod za vrhovno obračunavanje vsega gospodarstva, služi kot emisijski zavod za bankovce, in dovoljuje kratkoročne kredite. V Državno banko se stekajo tudi vsi davki. Finančna politika je bila po Erjavčevem mnenju le sredstvo za doseggo sovjetskih gospodarskih, socialnih in političnih ciljev. Vrednost sovjetskega denarja je prisilna, in ker je kupna moč denarja daleč pod uradnim tečajem, je draginja v prostem prometu neznosna. Obtok denarja zelo hitro narašča in povzroča inflacijo. Centralizirani sovjetski proračun se stalno bori s težavami. Zato morajo nenehno najemati prisilna notranja posojila in državni dolg je močno narasel. Ker ima država na prosto razpolago vse gospodarstvo, za uresničenje svojih ciljev prebivalstvu nalaga najtežje žrtve in ga tolaži le s prihodnjim komunističnim rajem.¹⁰⁷

Potem ko je predstavil sovjetsko gospodarstvo, je Erjavec prikazal še njegov vpliv na družbeno podobo ZSSR. Središče sovjetske države in politike predstavlja delavstvo. Po Erjavčevih ugotovitvah sta rast industrije in nasilna socializacija kmetijstva ustvarila delavsko večino mestnega prebivalstva, katere dve tretjini delavstva izhajata s podeželja. Delavstvo ima posebne predprave, ki se odražajo predvsem na področju socialnega skrbstva. Enake predprave med izobraženci uživajo le inženirji in tehniki. ZSSR je s »knežjimi plačami« privabila tudi precej tujih, zlasti ameriških, strokovnjakov. Zaposlenost žensk, ki so povsem enakopravne moškimi, je zlasti v negospodinjskih poklicih zelo napredovalo. Od leta 1931 je uveden šestdnevni teden s petimi delavniki in enim prostim dnevom (pred tem je veljal petdnevni teden s štirimi delavniki in enim prostim dnevom). Leta 1931 so začeli snovati še posebne »udarne brigade«, skupine pridnih in navdušenih delavcev, da v slabših podjetjih s svojim zgledom in tudi ostrejšimi sredstvi vplivajo na izboljšanje proizvodnje. »Udarniki«, ki jih je takrat bilo že nad tri milijone, povsod uživajo posebne prednosti in ugodnosti. Mezde so razdeljene na 17 razredov in štiri glavne skupine (nekvalificirani delavci, kvalificirani delavci, specialisti nižjega in specialisti višjega reda). Zaslužek delavstva se dostikrat neredno izplačuje, razmerje dviga plač

106 Ibid., 390–93.

107 Ibid., 393–402.

in draginje pa je bilo v letih 1927–1930 28 % : 50–100 %. K tem stroškom je treba pridati še socialne ugodnosti, ki dejansko tvorijo del plače. Obsegajo okrevališča in sanatorije ter brezplačno zdravstvo. »V tem pogledu je sovjetska Rusija zanimiva mešanica najmodernejšega napredka in najbolj nazadnjaškega suženjstva.« Toda socialne ugodnosti so neznatne in ne odtehtajo prednosti, ki jih ima delavstvo v modernih kapitalističnih državah glede svoboščin in dohodkov. Delavske strokovne organizacije so orodje v rokah stranke in vlade. Življenjska raven je nizka, povprečni delavec v resnično napredni kapitalistični državi zasluži šest- do osemkrat več kot v ZSSR. V kulturnem in socialnem pogledu se sovjetsko industrijsko delavstvo šele bliža zahodnoevropskemu delavcu, drugo prebivalstvo pa živi kvečjemu tako kot v najbolj zanikrnih državah sveta, le da je oropano najbolj osnovnih človeških pravic in svoboščin. Višji uradniki in najvišje kvalificirani delavci ter specialisti si še lahko privoščijo kakšno ugodnost. Vendar je neumorna boljševiška propaganda pri mnogih delavcih vzbudila prepričanje, da živijo v državi, katere gospodarji so oni sami in da vse, četudi zaenkrat neprijetne odredbe, končno služijo njihovem prihodnjemu blagostanju.¹⁰⁸

Svoj prikaz ZSSR oziroma – kot jo je največkrat imenoval – komunistične Rusije, je Erjavec zaključil z mislimi o zgodovinskem pomenu njenega nastanka. Kljub vsem odklonilnim poudarkom je v njem videl svetovni zgodovinski dogodek prvega reda, ki bo nedvomno zarezal globoke brazde v zgodovino vsega človeštva. Kar je tedaj nastajalo v Rusiji, je bila zanj svetovno zgodovinska novost. Kaj bo ta zgodovinska preobrazba prinesla, pa se še ne ve. Medtem ko je boljševikom prve korake narekovala slepa strast po oblasti, da bi odpravili in maščevali krivice prejšnjega, napol kapitalističnega, napol fevdalnega družbenega reda, pa jih je po Erjavčevem mnenju v tedanjem času vodila naprej nagonška potreba po samoohranitvi. Boljševiki so s pravo azijsko brezobzirnostjo v znatni meri zlomili stoletno rusko brezbriznost in topost in prisilili skoraj dvestomilijonski narod, da prenaša strašne žrtve za cilj, ki ga niti točno ne pozna, a se mu vendarle nagonsko upira. Prepričan je bil, da boljševiška revolucija ni osvobodila ruskega človeka, poudaril pa je, da je boljševiška Rusija dejstvo, ki mu nihče ne more oporekati, in da se carska Rusija ne bo vrnila. Menil je, da je Rusija storila ogromen skok naprej, za katerega bi sicer v mirnem razvoju potrebovala dobo več rodov, a ni postala ne boljša ne srečnejša. In s še tako ogromno policijo ne bo mogoče držati tako velikega naroda trajno v ječi, zaprtega pred vsemi idejami ostalega kulturnega sveta. Erjavec je verjel, da bo sveži veter idej neizpodbitno odpihal, kar boljševiki vzdržujejo z nasiljem, kajti Rusijo so šele zbudili. Komunizem namreč po njegovem mnenju ni bil zmožen uresničiti svojih obetov. Diktatura proletariata se je izmaličila v diktaturo nad proletariatom. Komunizem se je pokazal kot gospodarski absolutizem, ki ga lahko vzdržuje le politični absolutizem, toda absolutizem je kot trajna oblika nevzdržen. Tedaj bo nujno konec tudi Leninove in Stalinove Rusije, čeprav utegne ostati marsikaj, kar so ustvarili, saj še nobena ideja ni šla brezplodno mimo človeštva. Morda se obdrži celo sovjetska oblika sama kot

108 Ibid., 402–14.

oblika nekakega stanovskega zastopstva. »Kdo vidi v bodočnost?« Že danes pa je jasno, da boljševiški komunizem ni »levičarstvo«, temveč strašno nazadnjaštvo. Brezversko evropsko izobraženstvo ter milijoni brezposelnih evropskih delavcev so v veliki zablodi, ko se ozirajo po ruskem svetovnozgodovinskem poskusu in mislijo, da je komunizem zmožen življenja in bi morda utegnil nuditi tisto neznano, kar danes išče človeštvo. Boljševiki tega niso storili. Hoteli so izboljšati usodo nekaterih, a so jo poslabšali vsem.¹⁰⁹

Svoje delo je Erjavec zaokrožil z obsežnim odgovorom na vprašanje, ali je lahko komunizem odrešenik človeštva. V to ni verjel, saj, kot je pokazala boljševiška Rusija, ne daje nobenega jamstva ne za enakost, ne za svobodo, ne za neizkoriščanje in ne za socialno blaginjo. Vzroki za njegovo privlačno moč so bili po Erjavcu obupno razočaranje nad tedanjim liberalnim gospodarskim redom, nepoznavanje resničnih razmer v ZSSR, močna in spretna komunistična propaganda ter omajani ali pa sploh že zadušeni verski čut med delom izobražencev in zlasti delavstva. Pot komunistični ideji je utrl liberalizem, ki je s svojimi, zlasti gospodarskimi nazori, rodil moderni kapitalizem. Res je osvobodil posameznika, delo, lastnino in kapital, uvedel parlamentarno demokracijo in ustvaril ogromen gospodarski napredek. Toda s kapitalizmom je zastrupil in izmaličil svoje politične zasluge, kajti liberalna svoboda, enakopravnost in demokracija so kmalu postale lažnive. Liberalizem se je boril le za svobodo meščanstva, medtem ko je delavstvu odrekel pravico do svobodnega združevanja, revnejše ljudstvo pa si je moralo samo priboriti politične svoboščine v trdem boju z liberalnim meščanstvom. Liberalni kapitalizem je povzročil pravo razdejanje človeške družbe. Nekaterim se bogastvo kopiči skoraj brez dela, drugi ob težkem delu komaj živijo, tretji brezposelni umirajo od lakote. Posledice kapitalističnega gospodarskega reda so strašne. Stroj v rokah kapitala ni osvobodil dela, temveč ga je zaslužnil in v delavcu ubil vsako osebnost, človek je postal zgolj privesek stroja. Liberalizem je v človeku ubil smisel za večna socialna in moralna načela in nasprotuje osnovnim naukom krščanstva. Današnji liberalni družbeni red je zgrajen na navidezni svobodi, na skoraj neomejeni zasebni lastnini in na navidezni enakopravnosti, ki v resnici povzroča popolno odvisnost gospodarsko šibkejših od močnejših. Neomejeno vlada liberalni protiverski duh.¹¹⁰

Iz ateistične filozofije, ki je obenem s fiziokratizmom in angleško klasično politično ekonomijo (Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant, François Quesnay, Jean Claude Marie Vincent Gournay, Robert Jacques Turgot, Adam Smith) spočela liberalizem, so izhajali tudi tisti, ki so iskali rešitev iz njegovih usodnih posledic. A ker je po Erjavčevem opozorilu niso iskali v večno veljavnih božjih zakonih, kot jih uči krščanstvo, so zabredli v še hujšo zmoto, to je v komunizem. Jedro njegovega nauka temelji na treh neločljivih osnovnih načelih – materializmu, kolektivizmu in diktaturi proletariata. Erjavec je na podlagi svojega dobrega poznavanja filozofije predstavil glavne spoznavne poudarke materialistične misli,

109 Ibid., 414–18.

110 Ibid., 421–32.

Heglovo protimaterialistično dialektično filozofijo in uporabo Heglove dialektike pri Marxovi izpeljavi dialektičnega materializma. Ta izhaja izključno iz družbenih razmer, ki so temelj vse Marxove filozofije. Po njej posameznik ne velja nič, njegovo življenje ima smisel le v družbi. S tem se je Marx uprl tedaj zmagoslavno nastopajočemu liberalizmu, ki je videl in upošteval le posameznika in njegovo svobodo. Marx, »najvažnejši materijalistični modroslovec sploh«, je padel v drugo skrajnost in je na prestol postavil družbenost, socialnost, kolektiv, v katerem je posameznika utapljal. Po njem človekove duhovne predstave (ideje) izvirajo le iz njegovega družbenega razmerja. Ta je v nujni in neločljivi zvezi z gospodarskimi razmerami, ki so v bistvu le način gospodarske proizvodnje. Marksistični dialektični materializem je kot smisel zgodovine postavil proizvajajočega človeka, ki zadostuje sam sebi. S tem je odveč vsaka misel na onostranstvo, zato marksizem nujno taji Boga, kajti tak cilj zgodovine ne trpi nobenega onostranstva. Družba se razvija po svojih lastnih zakonih, ki so zgolj gospodarski in določajo tudi njeno duševnost. Gospodarska ureditev družbe je edina stvarna podlaga, iz katere nastajajo in se z njo razvijajo ter propadajo vse njene duhovne oblike (politika, pravo, verstvo, umetnost itd.). Duševnost je le »organizirana materija«. ¹¹¹

Erjavec je marksističnemu nauku oporekal. Priznaval je, da na človekova dejanja sicer močno vplivajo gospodarske okoliščine, toda slej ko prej jih vodi duh, ki je povsem samostojen pojav. Zgodovina že doslej nikakor ni bila le plod gospodarskih sil, temveč se je vpliv človeške volje uveljavljal v vseh časih. Razredne koristi niso merilo resnice in pravice, še manj npravnosti. Čeprav se je gospodarstvo v zadnjih dveh tisočletjih zelo spreminjalo, je bilo mnenje o moralno dobrih in slabih dejanjih po svojem bistvu vedno enako. Človeška zgodovina je nekaj neprimerno višjega in plemenitejšega kot golo kruhoborstvo in plojenje. »Ali so šli morda apostoli in tisoči prvih kristjanov, priče Jezusovega božanskega dela in življenja, v smrt zaradi proizvajalnih razmer v rimskem cesarstvu?« je vprašal. »Ali je bil izid raznih važnih bitk, ki so pogosto tako mogočno vplivale na ves potek človeške zgodovine, res vedno odvisen od proizvajalnih razmer in razrednih bojev?« In celo moderno socialno gibanje po njegovem mnenju ni bilo le plod razrednega boja, kajti skoraj vsi duhovni voditelji proletariata so izšli iz vrst meščanstva in deloma celo plemstva. ¹¹²

Erjavec je svoje odklanjanje dialektičnega materializma posebej podkrepil z nesprejemljivostjo njegovega zanikanja Boga in vsake posmrtnosti. Komunistem in marksistični socializem zato nista le kaki običajni politični stranki ali zgolj gospodarska nazora, ampak nekaki verstvi v polnem pomenu besede, samostojna svetovna nazora, ki sta popolnoma nezdružljiva s krščanstvom. Zato se krščanstvo in marksizem izključujeta, na napačni in zelo nevarni poti pa so tisti, ki se priznavajo za kristjane, a ljubimkajo z marksizmom. Med krščanstvom in marksizmom ni in ne more biti nobene pomiritve. Na to opozarjajo tudi spisi »velikega mojstra« modernega komunizma Lenina, ki je svoj nauk oprl na napadalni materializem in

111 Ibid., 422, 423, 433–45.

112 Ibid., 447, 448.

ateizem. Zgodovina ne pozna nasilnejše nestrpnosti in bolj surovega fanatizma, kot je marksistični komunizem, ki ga uvaja »proletarska« Rusija.¹¹³

Ob opozorilu na svetovnonazorski zid, ki ločuje marksizem od duhovnega razumevanja človeka in zgodovine, je Erjavec oporekal tudi marksističnim gospodarsko-socialnim razlagam. Priznaval je, da je Marx deloma točno zajel tok modernega gospodarskega življenja ter jedro njegovih gospodarsko političnih vprašanj, zlasti pa je razvil moderno delavsko vprašanje, vendar je pogosto pretiraval in izpeljal napačne zaključke. Marxova nauka o vrednosti in presežni vrednosti je imel za napačna, ker vrednost nikakor ni le v blagu zgoščeno delo, saj ceno blagu določajo predvsem njegova uporabnost, proizvodni stroški, delo in količina blaga, kar pomeni, da je napačen tudi nauk o presežni vrednosti in dobičku, ki nujno izhaja iz prvega. V proizvodnji imata veliko vlogo tudi kapital (vložen v strojih itd.), pametno vodenje in ne le telesno delo, zato vrednost vsega dela tudi ne more biti last delavcev. Za proizvodnjo so potrebni zemlja, kapital in delo, vsakemu od njih pa gre delež pri dobičku. Delavec bi lahko imel pravico do donosa vsega svojega dela le v primeru, če bi v proizvodni proces vložil tudi vse surovine, orodje in kar je še potrebno za proizvodnjo, ne le svojo delovno moč. In tu še vedno ni upoštevano umsko delo, ki vodi ročno delavstvo ter je pomemben dejavnik proizvodnje. Kapital tako ni »krvoses« že po svojem bistvu in tudi v kapitalu samem je delo, zlasti duševno. Prav tako je kljub težnji kapitala po osredinjenju število kapitalistov vedno večje, in ne manjše, srednji sloji ne izginjajo, namesto propadlih obrtnih panog nastajajo nove, na velik del obrti kapitalistična proizvodnja nima skoraj nobenega vpliva, nekatere panoge pa se ne dajo industrializirati. Enako velja za trgovino. Razmere ne dozorevajo proti socializaciji proizvodnje in s tem proti polomu kapitalizma. Tudi gospodarska kriza (1929–1933) ni bila toliko posledica kapitalizma kot takega, kakor strašne in dolgotrajne vojne, ki je morala razmajati vsako gospodarstvo in povzročiti bedo širokih ljudskih plasti. Sicer pa so bile normalne krize, ki jih je omenjal Marx, razmeroma neznatne. V zadnjih predvojnih desetletjih je v kapitalističnih državah brezposelnost padala, položaj delavstva se je izboljšal, v polstoletju pred vojno se je bolje zaživelo. Kapitalizem je rodil celo novo, višjo plast delavstva, katerega življenjska raven je enaka srednjemu razredu. Okoliščin, ki bi nasprotje med kapitalisti in delavstvom privedle do socialne revolucije, Erjavec ni videl. Menil je, da sedanji družbeni red po marksistični doktrini sam od sebe ne vodi v komunizem. Kapitalizem lahko uniči le zavedna človeška volja.¹¹⁴

Po Erjavčevem poudarku je zmotnost Marxovih gospodarskih nazorov, nauk in zaključkov pomenila, da njegovo mnenje o neizogibnosti nastopa socialističnega družbenega reda s kolektivnim gospodarstvom ne vzdrži. Marx je sicer pravilno dognal številne težnje kapitalizma in njegove posledice, njegova kritika kapitalističnega gospodarstva je bila v mnogih pogledih točna, toda proizvajanje je kljub temu mogoče na podlagi zasebne lastnine, a brez pogubnih posledic kapitalizma in brez nujnosti kolektivizma. Kapitalizem je izrodek liberalizma, ne pa nujna posledica

113 Ibid., 449–55.

114 Ibid., 456–66.

zasebne lastnine. Številne socialne reforme zadnjega polstoletja so popravile že vrsto socialnih krivic in lahko jih še več. Celo vse. Erjavec je bil prepričan, da se je razvoju v komunizmu mogoče enako izogniti kot razvoju v individualizmu, ker nobeden od njiju ni bil nujen, in se ni strinjal, da med individualizmom in komunizmom ne bi bilo drugih možnosti, ki bi zadovoljile človeka in odgovarjale njegovim težnjam in potrebam. Že sam obstoj in uspehi marksističnih delavskih strokovnih organizacij so dokaz zmotnosti marksizma. Zlasti ni točna Marxova trditev, da lahko le komunizem človeku ustvari srečo, najvišjo svobodo, ki jo je doslej človeštvo sploh zmoglo, razum in človečnost. Marksistično gibanje namreč za utemeljitev svojih zahtev nikoli in nikjer ni uporabljalo npravnstvenih razlogov in v svojih pristaših ni skušalo dvigati npravnstvenih sil. Zanj je vprašanje sreče zgolj gospodarsko vprašanje. Komunizem sicer govori o čisto drugačni družbi, ki bo nastopila z njegovim uveljavljenjem, o popolni gospodarski in socialni enakosti, ničesar pa ne stori zato, da bi tako družbo tudi vzgojil. Seje le sovraštvo in ruši tisti dejavnik, ki predvsem navaja ljudi k boljšemu, to je Cerkev in vero. Pozna le prostaško hujskanje na vse strani. Večino zahtev modernega demokratičnega socializma pa je mogoče zagovarjati tudi s stališča krščanske morale, le tistih ne, ki izrecno izhajajo iz marksističnega materializma in nasprotujejo naravnemu (božjemu) pravu.¹¹⁵

Erjavec je poudaril, da naravnemu pravu nasprotuje predvsem zahteva po splošni razlastitvi. Lastninska pravica se je namreč uveljavila tako, da se je človek polastil stvari, ki niso imele lastnika, nadaljnji vir zasebne lastnine pa je delo. A ker je človek družbeno bitje, mora biti tudi ta pravica v skladu s socialnostjo. Zato lastninska pravica ni neomejena, kot jo razume liberalizem, in tudi ni socialna služba, kot trdijo mnogi socialisti. Krščanska misel ta nazora združuje, a jima odbija skrajne ostrine. Družbena blaginja sicer zahteva zasebno lastnino, toda njena uporaba mora biti pod vidikom občega. »Ker je svet za vse, mora tudi služiti vsem, zato so z lastnino združene tudi *socijalne dolžnosti* in v skrajni sili ima tudi vsak pravico polastiti se nujnih potrebščin, kajti zemlja je bila poprej dana od Boga vsem kot pa posamezniku in pravica do življenja je močnejša nego lastninska pravica.« Zato ima zasebna lastnina socialni značaj in družba ima pravico skrbeti za njeno pravično razdelitev. Marsikaj lahko s primerno odškodnino prenese v splošno last, nima pa pravice samovoljno posegati v samosvoje področje posameznika in omejevati gospodarske samostojnosti. Paziti mora le, da oboje ni v škodo splošnega in ne krči naravnih pravic drugih. Zato je krivična trditev, da socialna blaginja nujno zahteva kolektivno lastnino. Država ali družba ima pravico preprečevati zlorabljanje zasebne lastnine, ne pa njene rabe.¹¹⁶

Erjavec je navedel še vzroke, zakaj kolektivna lastnina ne more ustvariti socialne blaginje. Najprej zato, ker je nemogoče ali vsaj skrajno težko organizirati moderno kolektivno gospodarstvo. Proizvodnja se zdaj ravna po trgu, v komunistični družbi pa bi morala država določati proizvodne potrebe in delavce prisiliti na delo v podjetjih, kjer bi jih primanjkovalo. Pri taki organizaciji proizvodnje je svobodna izbira dela

115 Ibid., 466, 467, 473, 484, 485.

116 Ibid., 468, 469.

nemogoča, kar potrjuje tudi Leninov poudarek, da socialistična proizvodnja zahteva brezpogojno in najstrožjo enotnost volje ter podreditev posameznika osrednjemu vodstvu. Nasprotno pa v demokratičnih državah svobodna izbira dela obstaja in posameznik ima možnost, da se družbeno dvigne. Socialistični družbeni red je barbarska prisilna delavnica.¹¹⁷

Zaradi razlik, ki obstajajo med ljudmi glede njihove delavnosti in delovnih zmožnosti, ter vprašanja, kako naj se delo sploh meri, če pa ima tako različen značaj, je bilo po Erjavčevem opozorilu nerešljivo tudi vprašanje razdelitve dobrin v komunistični družbi. Če bi po marksistični doktrini ljudje dobivali dobrine po svojem delu, bi na podlagi razlik med njimi v nekaj letih prišlo do iste neenakosti, kot je danes. Če pa bi jih delili po potrebi, nastane vprašanje, kdo in kako naj določi, kaj nekdo potrebuje. In če bi bilo to sploh mogoče, bi v ta namen potrebovali ogromen upravni aparat, ki si ga lahko predstavlja le tisti, ki vsaj malo pozna to področje. »Koliko dela da n. pr. že navadno ljudsko štetje. Na to vprašanje že Marx sam ni vedel odgovora. Potrebe vsakega so brezkončne, a čim se jih skuša umetno omejiti, nastane tiranija.«¹¹⁸

V komunizmu bi bil vprašljiv tudi interes za delo. Zdaj velik del gospodarske dejavnosti vzdržuje lasten interes, ki naj bi v komunistični družbi odpadel. To bi privedlo do splošnega postopanja, vsak bi hotel tudi lažje delo. »Če bo dajal komunizem vsakemu enako, bo velika večina lenuharila, če bo dajal po potrebi, bo vedno primanjkovalo proizvodov, če bo pa dajal po delu, bo komunistične enakosti hitro konec.« In zgolj izmislek je tudi Marxova napoved, da bo komunistično gospodarstvo polagoma samo od sebe telesno in duševno izenačilo posameznike, čeprav vsi vemo, da so si ljudje po naravi različni, z naraščajočo kulturo pa vedno bolj prihaja do izraza naravna neenakost med njimi. V praksi tudi to komunistično prepričanje ostaja na papirju, saj ruski komunizem posameznikov gospodarsko ni izenačil, temveč je prejšnje lastnike izničil in uvedel surov razredni režim, ki pomeni očitno zanikanje vsake enakosti. Zato preureditve današnjega družbenega reda ne more voditi želja po odpravi neenakosti, pač pa je treba odpraviti bedo, kajti sreča ni odvisna ne od enakosti ne od bogastva.¹¹⁹

Erjavec je še enkrat poudaril, da je tedanji liberalno kapitalistični družbeni in gospodarski red krivičen in nevzdržen in ga je treba bistveno preurediti. Toda dejavnik njegove preureditve ne more biti marksizem, ker odklanja vse reforme in hoče revolucijo. Ker je Marx preziral pomen idej, ni znal nikoli vzbuditi pozitivnih ustvarjajočih sil, ki bi gradile nov družbeni red, temveč je le podiral starega. Pa še tu je bil enostranski in je pretiraval, ko je vse torišče družbenega življenja videl le v nasprotju med kapitalom in proletariatom, ki ga bo rešila revolucija. »Ali naj tako izgleda rešitev socialnega vprašanja in ali naj za tako bodočnost človeštvo potepta in zavrže pridobitve vse svoje tisočletne preteklosti?« je spraševal Erjavec. Ne, je odgovarjal, in

117 Ibid., 469, 470.

118 Ibid., 470, 471.

119 Ibid., 471, 473, 474, 483.

tudi proizvodjanje ne more postati cilj življenja, saj je le njegovo sredstvo. Komunistem pa hoče delavstvo dvigniti v edini družbeni sloj in delo postaviti za edino merilo družbenega življenja. Po marksističnih materialističnih nazorih naj bi se vsa družba spremenila v proizvodjalno gospodarsko zadrugo, v kateri bi vsi »neproduktivni« stanovi (duhovniki, umetniki in drugi) izginili.¹²⁰

Razmislek o odrešenjski možnosti komunizma je Erjavca skozi razčlenitev marksistične teorije in razmer v ZSSR privedel k načelnemu opozorilu, da zanikanje kapitalizma še ni socializem in še manj komunizem. »Za kar danes gre, je to, da se človek prizna kot osebnost z vsem svojim naravnim pravom in da se z njim ne bo delalo več kot z blagom, kar ravno delata oba: liberalni kapitalizem in marksistični komunizem.« Ponovil je, da proletariat ne potrebuje komunizma, temveč rešitev izpod jarma kapitalizma v taki družbeni ureditvi, ki bo prinesla resnično svobodo in socialno blaginjo. Boljševiški sistem, ki ga demagoško imenujejo diktatura proletariata, to ni. V komunistični Rusiji vlada peščica poklicnih revolucionarjev, ki izvaja diktaturo svoje boljševiške stranke, kar ni v sozvočju z Marxovim in Engelsovim naukom. Marx in Friedrich Engels sta namreč trdila, da mora kapitalizem veliko večino prebivalstva najprej spremeniti v proletariat, nato pa bo ta večina prevzela oblast po demokratični poti in izvedla prehod iz kapitalistične države v komunistično družbo. To prehodno dobo sta imenovala »revolucionarno diktaturo proletariata«. Lenin pa je pobral le Marxov izraz, kar pa je poimenoval kot diktaturo proletariata, je dejansko le nasilna vlada boljševistične oligarhije. Tudi revolucija naj bi bila po Marxovem in Engelsovem pojmovanju dolgotrajna družbena preosnova, medtem ko za Leninove boljševike pomeni le nasilje, ki ga imajo pravico izvajati ne le nad meščanstvom, temveč tudi nad delavstvom, ki ga je po Leninu kapitalizem globoko pokvaril. Medtem ko je Marx trdil, da kapitalizem s svojim razvojem oblikuje zaveden proletariat, je Lenin v delavstvu videl le skvarjeno množico, ki jo lahko izboljša in za komunizem usposobi šele diktatura avantgarde delavskega razreda, to je boljševiške stranke.¹²¹

Erjavec je opozoril tudi na druga nasprotja med marksizmom in leninizmom. Če je bil zanj marksizem napačen in nesprejemljiv kot filozofski in gospodarski program, medtem ko proti njegovim političnim nazorom ni imel pripomniti ničesar posebnega, saj so le naravna posledica prvih dveh, je v leninizmu videl tako spačenje marksističnega političnega programa, »da se ježijo človeku lasje, ko proučuje njegovo strahotno demagogijo«. Marksizem in leninizem se razlikujeta že v pojmovanju države. Marksizem trdi, da bo država odmrta sama od sebe po nastopu komunistične družbe, do katere bo nujno prišlo po zakonih zgodovinskega materializma, Lenin pa izrecno govori o nasilnem uničenju države, ker je to socialistični (komunistični) cilj. Po Marxu in Engelsu je sprememba družbenih odnosov pogoj za politično revolucijo, Lenin pa je zagovarjal načelo, da je treba z nasilno politično revolucijo umetno izvesti tudi spremembo družbenih odnosov. Lenin se je iz dvojnosti Marxovega značaja – po eni strani je bil suh in mrzel učenjak, po drugi pa demonski revolucionar –

120 Ibid., 472, 475.

121 Ibid., 475–79, 487, 488, 491, 493.

osredotočil predvsem na Marxa revolucionarja, da je podpiral svoj revolucionarni nagon. »*Leninizem* je torej izraz tega marksizma, ki je pa v marsičem potvorjen, zaradi česar je tudi boljševiška revolucija nekaka *zmes zagrizenosti v marksizem in azijskega barbarstva*«, je ugotavljal Erjavec. Engels npr. nasilju ni pripisoval zgodovinskega pomena. Nasilje brez dozorelosti družbenih odnosov je bilo zanj samo nasilje, če pa so ti že zreli za nov družbeni red, je njegova vloga zelo skromna. V tem pogledu je Lenin dobesedno potvarjal Marxove in Engelsove nauke. To se pokaže ob razumevanju pariške komune. Ta je po njunem dokazala, da delavstvo ne more kratko malo prevzeti meščanskega državnega aparata, medtem ko je to za Lenina pomenilo, da je treba popolnoma razdejati vse, kar količkaj spominja na meščansko ureditev države. Boljševizem se tudi ni boril le proti meščanstvu kot razredu, ampak je bil in je še danes rabelj milijonov posameznikov, ki jih je treba, že razlaščene, obenem z njihovimi potomci, preganjati do smrti. To bije naravnost v obraz Marxovemu odklanjanju osebnega obtoževanja kapitalistov. Po njem je bil gospodarski razvoj družbe naraven proces in osebe ne morejo biti odgovorne za razmere, katerih posledice predstavljajo. Še odločnejši je bil Engels, ki je poudaril, da se noben komunist ne sme maščevati nad posamezniki ali sploh misliti, da bi posamezniki iz vrst meščanstva lahko ravnali drugače, kot so. Komunizem se ne sme ponižati na vlogo rablja. To so sedaj v največji meri počnejo boljševiki. Obenem pa, tako kot fašizem, pogansko povečujejo obstoječo državo, češ da je ta vsemogočna.¹²²

Leninovo izneverjenje Marxovim pogledom je Erjavec prikazal še z enim opozorilom na pariško komuno. Boljševiško trditev, da le nadaljujejo njeno delo, je ovrgel kot zavestno laž, saj so že volitve v komuno izvedli svobodno in demokratično. V njej so sodelovale štiri izrazito nasprotno stranke (četrtnina poslancev je bila iz konservativnega meščanstva), razglasili so popolno osebno svobodo in svobodo vesti, dela, združevanja in tiska. Dotaknili se niso ne kapitala Narodne banke ne zasebnega premoženja, imetje nasprotnikov, ki so pobegnili, pa so celo popisali in prepustili sodišču, da jim določi višino odškodnine. Glede na to je Marx upravičeno hvalil zmernost komune pri uresničevanju socialističnih zahtev in v njej videl resnično demokratično ustanovo. Tu se boljševizem s svojim uničenjem vseh osebnih, političnih, gospodarskih in kulturnih svoboščin ne more razglašati za dediča pariške komune. Sicer pa v Rusiji, v kateri ni bilo pravih razredov in razrednih bojev v modernem pomenu besede, zmaga komunizma po načelih Marxovega zgodovinskega materializma v bližnji prihodnosti ni mogoča. Zato je tam tudi prevladala politično revolucionarna misel z nihilistično anarhističnim obeležjem. Ob 80 odstotkih kmetov in analfabetov je oblast lahko obdržala le strogo disciplinirana stranka z uporabo vseh demagoških gesel in skrajnega terorja. Notranjo moč ji daje predvsem fanatična vera v idejo, kakršna se je lahko porodila samo v deželi s tako religioznim značajem vse narodne miselnosti, kot je Rusija, in kjer je cerkev na socialnem področju ostala povsem brezplodna. A v ruskem narodu živi izredno močna vera v neko višjo človečnost in odrešilno poslanstvo »svete Rusije«, ki se prepleta z

122 Ibid., 475, 485-89.

revolucionarnostjo, med izobraženci pa je že od nekdanj tlela fanatična vera, da morajo uresničiti ideje, ki so jih po svoje predelane prinašali iz Evrope. Marksizem zato za ruske boljševike ni le politično socialni program, temveč verstvo, ne samo teorija in metoda, ampak razodetje, ki stoji izven vsake kritike. Zato je treba izločiti vse, ki ne soglašajo z boljševiškim političnim in gospodarskim programom. »Marksistični komunizem je zaradi svojega materialističnega pojmovanja človeka in življenja že sam na sebi odvraten, a v stiku z nekulturno in zagonetno rusko maso je podivjal in se *poazijatil*, zato tudi ni čudno, če iščejo boljševiki ravno v Aziji svojo bodočnost.«¹²³

»Praktični Lenin [je] zanikal Marxa teoretika«, je Erjavec povzel svoj pogled na marksizem-leninizem. Komunistična družba brez nasilja se je izkazala za varljive sanje, zato bo kot nevzdržna morala pasti tudi teorija in ostala bo samo praksa, to je goli, surovi in prostaški despotizem. Ta je veliko bolj okruten, kot so bili vsi dosedanji, kajti obsega človeka v celoti in ne zahteva samo običajne pokorščine. Vsemu, kar drugače misli ali čuti, odreka pravico do obstoja. Je mešanica idealizma in fanatizma, genialnosti in znorelosti, napredka in barbarizma, hladnega računanja in sanjaštva, Evrope in Azije. »Rusija še ni dotrpela, še več, v to temo menda pada vsa Evropa.«¹²⁴

Na koncu pogloblitve v boljševiški zgodovinski pojav je Erjavec poudaril, da pri njem ni ključno le vprašanje, ali se mu bo posrečil njegov gospodarski poskus, ampak gre za vprašanje njegovega značaja kot novega verstva, ki naj izpolni smisel življenja. »Če pogledamo današnje kapitalistično gospodarstvo, ga je s tega vidika komaj mogoče pobijati, toda če bi bilo današnje stanje dobro, bi do boljševizma sploh ne bilo prišlo. Kajti boljševiški komunizem je le *otrok današnjega brezbožnega kapitalizma*. Tudi ga ne moremo presojati z zgodovinsko dušeslovnega vidika, kajti potem bi morali reči, da odgovarja le ruski zaostalosti in azijatizmu. Njegova moč tiči v njegovih socialnih in političnih obeh in njegova ranljiva točka je predvsem dejstvo, da vodi do popolnoma drugih posledic kot jih je pa obljubljal.« Vse družbene in gospodarske spremembe namreč ne morejo spremeniti človeka in njegove duše. Nečloveški značaj boljševizma temelji ravno na tem, da namenoma noče videti in poznati človeške narave, kakršna v resnici je, temveč jo hoče za vsako ceno spremeniti. To nujno vodi v surovo tiranijo. Učinkovitost komunistične propagande pa je na drugi strani v tem, da se lahko sklicuje na resnične grehe in napake današnjega družbenega reda. »V tem pogledu ima v mnogem prav, zato ga tudi ne moremo pobijati s stališča današnjega družabnega reda, temveč ga smatramo lahko za nekako *sodišče današnje meščanske družbe* in za usodno odkritje njenih grehov, ki smo jih le predolgo zakrivali in trpeli.« Boljševizem trdi, da gre predvsem za gospodarstvo in politiko, tu pa je gotovo veliko gnilega. V tem pogledu obeta življenju novo smer in nov smisel ter spretno izrabljajoč vse današnje težave k sebi vabi vse ponižane in razžaljene, ki od njega pričakujejo rešitev.¹²⁵

123 Ibid., 489, 490, 494–96.

124 Ibid., 497, 499, 500.

125 Ibid., 499–501.

Za Erjavca je bilo nesporno, da bo marksistični komunizem močno vplival na vso svetovno zgodovino, čeprav je nesprejemljiv za človeštvo in tudi ne bo do temelja preobrazil celotne zaostale Rusije. Toda boljševisko načrtno gospodarstvo bo morda kljub vsem svojim oviram in napakam povzročilo, da bo gospodarsko zaostala Rusija dohitela ostalo Evropo. To sicer ne dokazuje, da je državni kapitalizem izvedljiv tudi v gospodarsko naprednih državah. Njegova moč pa je v tem, da prinaša nekaj novega, kar bi utegnilo omiliti dosedanje krize. Za zaostalo Rusijo je bil marksizem z načrtnim gospodarstvom novo verstvo, za kulturno Evropo pa more biti le eden od mnogih socialnopolitičnih nazorov. Res pa bodo tla zanj tem bolj plodna, čim večja kriza bo vladala v Evropi. »Zato bi moral biti boljševizem *vest današnjega kulturnega človeštva* in oblastnikov, prst božji in resno svarilo vsem, ki kršijo božje zakone. Kajti če bi tega kršenja ne bilo, bi tudi boljševizem ne pomenjal take resne nevarnosti.« Bridke izkušnje proletarskih in nacionalističnih diktatur grozijo, da se človek vrne v novodobno poganstvo. »Ali naj pade človeštvo res na raven *uniformiranih in kasarniranih čred*, ki jih peha trda pest diktatorjev vseh barv in pokolenj proti neznani usodi?«¹²⁶

To je bilo končno Erjavčevo opozorilo. Svoje véliko delo je zaključil z usmeritvijo k iskanju rešitve in resnice v socialnem vprašanju, utemeljenem v katoliškem nauku. Osmišljuje jo spoznavni poudarek, da je »današnji liberalno kapitalistični družabni red / ... / nevzdržen, marksistično komunistični pa nemogoč, oziroma vodi v najnižje barbarstvo. Vsak izmed njiju ima po nekaj dobrega, toda oba vodita v pogubno skrajnost. Individualizem, na katerem sloni liberalni kapitalizem, dobro poudarja pravice osebnosti, a jih zelo pretirava, komunizem pa pravilno naglaša, da je človek socialno bitje, a zmotno zanikuje, da je obenem tudi oseba. Kaj tedaj? Odgovor lahko posnamemo že iz navedenega: skladna združitev prednosti in izločitev zmot obeh ter vrnitev vsega življenja na večno veljavne božje npravne zakone, kakršne je zapisal sam Bog že v človeško dušo in kakršne imamo oblikovane tudi v evangeliju.«¹²⁷ Tu je Erjavec spomnil na nove katoliške poglede v socialnem vprašanju. Podrobno je predstavil znani okrožnici *Rerum novarum* in *Quadragesimo anno* papežev Leona XIII. in Pija XI. ter sklenil, da sodobni položaj jasno kaže, po kateri poti naj se hodi: treba je rešiti človeško družbo pred strašnim propadom, v katerega bo zdrvela, če bo prezirala evangelijske nauke in pustila, da vladajo razmere, ki gazijo človeške in božje zakone. »Naj se zedinijo vsi, ki so blage volje, da vsaj nekaj store za krščansko obnovo človeške družbe, ki jo je Leon XIII. s svojo nesmrtno okrožnico *Rerum novarum* započel, da bo v vsem in nad vsem Kristus vladal, Kristus kraljeval, ki mu bodi čast in slava in oblast na vekov veke.«¹²⁸ Za Erjavca je končni dejavnik v opredelitvi glede vprašanja boljševizma imel svetovnonazorski pomen, rešitev socialnega problema pa je, črpajoč iz Ušeničnika, ki ga je v svojem delu tudi omenil, videl v krščanski družbeni reformi.

126 Ibid., 501–03.

127 Ibid., 504.

128 Ibid., 505–26.

V.

V meščanskem taboru so imeli dober vpogled v revolucionarni oktober in njegovo državo. Slovensko javnost so v tridesetih letih široko seznanjali s komunizmom nasploh in še posebej z dogajanjem v ZSSR. V vodilnih slovenskih političnih dnevnikih *Slovenecu* in *Jutru* so objavili številne članke, ki so poročali o notranjih bojih v vodstvu boljševiske stranke, strahovladi politične policije, čistkah v stranki, vojski in policiji, stalinskih sodnih procesih in z njimi povezanih usmrtitvah, grozljivih razmerah v kazenskih taboriščih, preseljevanju celih narodov, tlačenju Ukrajincev, kolektivizaciji vasi, revščini in lakoti, industrializacijskih naporih, težavah na gospodarskem področju, stahanovstvu, zatiranju ruske revolucionarne umetnosti, preganjanju vere, rušenju cerkva in umorih duhovnikov, moralnem propadu nasploh in razpadu družine, novi sovjetski ustavi, vlogi ZSSR v španski državljanski vojni, nemško-sovjetskem paktu ter napadu ZSSR na Finsko leta 1939.¹²⁹ Svarjenje pred vsesplošno destruktivnostjo, zločinskostjo in internacionalnim značajem komunizma so bile pogloblitve značilnosti teh zapisov.¹³⁰ *Slovenec* je v letih 1937–1939 v vrsti nadaljevanj objavil tudi celovitejše zapise tujih avtorjev (Andréja Gida, Rolanda Dorgelèsa in ukrajinskega nadduhovnika Aleksija Pelipenka), ki so na podlagi svojih izkušenj pisali o razmerah v ZSSR. Že leta 1934 je v več nadaljevanjih predstavil tudi bistvene poudarke iz knjige Hermana Fehsta o zvezi med judovstvom in boljševismom. Srhljiva podoba o boljševismu in razmerah v ZSSR, ki je rasla pred očmi bralca meščanskega tiska, je bila namenjena tudi ideološki vojni proti komunizmu.¹³¹

---

* * *

V meščanskem taboru so marksističnim idejnim temeljem oktobrske revolucije, njenim vzrokom in izvedbi ter družbenim, političnim, kulturnoprosvetnim in socialnogospodarskim razmeram, ki so zrasle iz nje, namenili opazno pozornost. Pogledi, ki so jih ob tem izrazili, so se v marsičem ujemali s kasnejšim spoznavanjem sovjetske zgodovine, v tedanjem času pa so služili oblikovanju meščanske slike o komunizmu in boljševiski revoluciji v slovenskem prostoru. To sliko, deloma izrisano tudi *sine ira et studio*, so lahko videli vsi, tisti, ki so bili svoj pogled pripravljene ustaviti

129 Vida Deželak Barič, »Stereotipi o slovenskih komunistih v obdobju ilegale,« v: *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino: zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije: Kranj, 19.–21. oktober 2006*, ur. Mitja Ferenc in Branka Petkovšek (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2008), 166. Marko Jenšterle, ur., *Pogledi na Sovjetsko zvezo: zbornik* (Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS: Republiška konferenca ZSMS, 1986), 25–341.

130 Deželak Barič, »Stereotipi o slovenskih komunistih,« 166. Zgodovinsko obravnavo omenjene izmalicene družbene prakse in političnega ravnanja v ZSSR gl. v Marjan Britovšek, *Carizem revolucija stalinizem: družbeni razvoj v Rusiji in perspektive socializma: II. knjiga* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1980), 208–54. Marjan Britovšek, *Stalinov termidor* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984), 333–96.

131 Marko Jenšterle, »Sokolji in orlovski pogledi na zibelko boljševisma,« v: Marko Jenšterle, ur., *Pogledi na Sovjetsko zvezo: zbornik* (Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS: Republiška konferenca ZSMS, 1986), 14, 15, 16, 20, 21.

na njej, pa so lahko prisluhnili meščanski idejni in politični protikomunistični govornici. Ta je na podlagi svojega razumevanja človeške družbe in posameznika v njej v krvavem oktobrskem prelomu ter v njem porojenem sovjetskem družbenem, političnem in gospodarskem razvoju videla temeljno civilizacijsko grožnjo svetu, ki ga je živila in zavestno podpirala. Čeprav so v meščanskem taboru zgodovinsko razumeli oktobrski pojav in na trenutke menili, da lahko tudi drugim socialnim gibanjem ponudi nekatere družbene in gospodarske rešitve, njegovih posledic niso sprejemali. Ob tem, ko so bolj ali manj odklanjali druga totalitarna sistema moderne – fašizem in nacizem¹³² – so, vključno s protisemitskim stališčem, opozarjali na nedemokratično, vseobsegajočo razredno boljševiško oblast, kolektivistični in protiverski značaj sovjetske skupnosti, vanjo vraščeno osebno negotovost in, ob priznavanju nekaterih gospodarskih in prosvetnih uspehov, na njen neobetavni družbeni in gospodarski razvoj. Za meščanski tabor je bil boljševizem njegov ključni nasprotnik, izjavljanje boja proti njemu pa je bilo stalnica meščanske politike v Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Bila je sestavni del njene ideološke podlage, ki so ji na katoliški strani dali tudi prepoznavni svetovnonazorski naboj. V taki ideološki in politični drži je meščanski tabor dočakal konec jugoslovanske kraljevine in vstopil v čas druge svetovne vojne na Slovenskem.

Viri in literatura

Časopisni viri

- Bobrinskij, Vladimir prof. »O sedANJI in bodoči Rusiji.« *Slovenski narod*, 23. 6. 1919, 2.
- Drin. [Ahčin, Ivan]. »Dvajsetletnica sovjetov.« *Slovenec*, 7. 11. 1937, 1.
- *Jutro*, 9. 11. 1937, 1. »Dvajset let boljševiške Rusije.«
- Prof. –umov. »Ruski boljševizem.« *Slovenski narod*, 21. 6. 1919, 1–2.
- Prof. –yMOBB. »Ruski boljševizem. II.« *Slovenski narod*, 24. 6. 1919, 1.
- Prof. –yMOBB. »Ruski boljševizem. III.« *Slovenski narod*, 26. 6. 1919, 1.
- Prof. –yMOBB. »Ruski boljševizem. IV.« *Slovenski narod*, 5. 7. 1919, 1.
- Prof. –yMOBB. »Ruski boljševizem. V.« *Slovenski narod*, 14. 7. 1919, 1.
- Prof. –yMOBB. »Ruski boljševizem. VI.« *Slovenski narod*, 21. 7. 1919, 1–2.
- Prof. –yMOBB. »Ruski boljševizem.« *Slovenski narod*, 28. 7. 1919, 1.
- Prof. –yMOBB. »Ruski boljševizem.« *Slovenski narod*, 29. 7. 1919, 1.
- Prof. –yMOBB. »Ruski boljševizem. VIII.« *Slovenski narod*, 7. 8. 1919, 1–2.
- Prof. –yMOBB. »Ruski boljševizem.« *Slovenski narod*, 10. 8. 1919, 1–2.

132 Jurij Perovšek, »Odnos političnih strank in skupin do fašizma in nacizma pred drugo svetovno vojno,« v: *Odpor 1941: zbornik s posveta ob 60. letnici Osvobodilne fronte slovenskega naroda*, ur. Zdenko Čepič in Tanja Velagič (Ljubljana: Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije: Glavni odbor Zveze združenj borcev in udeležencev narodnoosvobodilnega boja Slovenije, 2001), 105–12. V zvezi z odnosom katoliške strani do fašizma in nacizma Anka Vidovič-Miklavčič opozarja, da je, čeprav ju je imela za svoja sovražnika, v tem delu slovenske politike »prevladovalo stališče, da sta brezbožni komunizem in boljševizem vendarle večje zlo, ker sta nepomirljiva sovražnika krščanske kulture, katolicizma in s tem tudi slovenskega naroda. Zato velja brezkompromisni boj predvsem njima.« – Anka Vidovič-Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom: pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929–1941 v jugoslovanskem delu Slovenije* (Ljubljana: Študentska organizacija Univerze, 1994), 249.

- *Slovenec*, 25. 7. 1919, 1. »Moderni politiki.«
- *Slovenec*, 9. 11. 1917, 1. »Nova revolucija na Ruskem. Ministri ujeti. Kerenski pobegnil. Ljening gospodar položaja.«
- *Slovenec*, 8. 4. 1920, 1–5. »Zbor zaupnikov Slovenske ljudske stranke.«
- *Slovenec*, 30. 10. 1925, 1. »Dr. Korošec v Splitu.«
- *Slovenec*, 8. 11. 1927, 1. »7. XI. 1917 – 7. XI. 1927.«
- *Slovenec*, 26. 7. 1936, 1. »Kje je sovražnik?.«
- *Slovenec*, 24. 7. 1937, 4. »Drobne novice: komunizem in komunistična Rusija.«
- *Slovenski narod*, 8. 11. 1917, 1. »Pred novimi boji na Ruskem.«
- *Slovenski narod*, 24. 3. 1919, 1. »Rudeča nevarnost.«
- *Slovenski narod*, 17. 6. 1919, 2. »Dnevne vesti: na čast ruski delegaciji.«
- *Slovenski narod*, 24. 7. 1919, 1. »Politične vesti: priznanje.«
- *Slovenski narod*, 25. 7. 1919, 1. »Slovenski boljševizem in njegovi pospeševalci.«
- *Slovenski narod*, 7. 11. 1920, 1–2. »Z zbora demokratske stranke.«
- *Slovenski narod*, 23. 7. 1921, 1. »† Milorad Drašković.«
- *Slovenski narod*, 24. 1. 1924, 1. »Vladimir Ilič-Uljanov-Ljening.«
- Tavčar, Ivan. »Za kulturo in človekoljubje.« *Slovenski narod*, 31. 5. 1919, 1.
- Tavčar, Ivan. »Benešev kontrakt.« *Slovenski narod*, 12. 9. 1920, 1.
- Tavčar, Ivan. »Komunizem?.« *Slovenski narod*, 18. 4. 1920, 1.

Tiskani viri in literatura

- Adamič, Marjeta, Marjeta Čampa, Jasna Fischer, Milica Kacin-Wohinz, France Kresal, Alenka Nedog-Urbanič, Janko Prunk, Franc Rozman, Boris M. Gombač in Mitja Košir, ur. *Viri za zgodovino komunistične stranke na Slovenskem v letih 1919–1921*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1980.
- Ahčin, Ivan. *Komunizem: največja nevarnost naše dobe*. Ljubljana: Zveza fantovskih odsekov, 1939.
- Britovšek, Marjan. *Carizem revolucija stalinizem: družbeni razvoj v Rusiji in perspektive socializma: II. knjiga*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1980.
- Britovšek, Marjan. *Stalinov termidor*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984.
- Brodar, Janez. »Ob petinsemdesetletnici mojega življenja.« V: *Le vkup, le vkup uboga gmajna: preganjanje kmetov in kmečki upori v Sloveniji 1945–1955*, ur. Jože Dežman, 269–325. Ljubljana in Dunaj: Mohorjeva družba, 2011.
- Deželak-Barič, Vida. »Osvobodilna fronta in dr. Lambert Ehrlich.« V: *Ehrlichov simpozij v Rimu*, ur. Edo Škulj, 343–54. Celje: Mohorjeva družba, 2002.
- Deželak Barič, Vida. »Stereotipi o slovenskih komunistih v obdobju ilegale.« V: *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino: zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije: Kranj, 19.–21. oktober 2006*, ur. Mitja Ferenc in Branka Petkovšek, 165–73. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2008.
- E.[hrlich], L.[ambert]. »Ruski boljševizem.« Čas 18, št. 4/5, 6 (1923/24): 192–217, 275–95.
- Erjavec, Fran. *Komunizem in komunistična Rusija*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1937.
- Griesser-Pečar, Tamara. »Odnos Aleša Ušeničnika do komunizma in komunistične revolucije.« V: *Aleš Ušeničnik, čas in ideje. 1868–1952: zbornik razprav s simpozija SAZU ob 50. obletnici smrti*, ur. Matija Ogrin in Janez Juhant, 179–90. Celje: Mohorjeva družba, 2004.
- Hribar, Ivan. »K sovražnostim med Sovjetsko Rusijo in Finsko.« *Misel in delo* 6, št. 1 (1940): 6–12.
- Hribar, Ivan. »Sojuz sovjetskih socijalističeskikh respublik (SSSR): s ptičjega razgleda.« *Misel in delo* 7, št. 1 (1941): 4–11.
- Hribar, Ivan. »Sojuz sovjetskih socijalističeskikh respublik (SSSR): II.« *Misel in delo* 7, št. 2-3 (1941): 43–46.
- Hribar, Ivan. »Velika neznanka: I.« *Misel in delo* 6, št. 8-9 (1940): 183–94.

- Hribar, Ivan. »Velika neznanka: III.« *Misel in delo* 6, št. 12 (1940): 281–86.
- *Izgubljeni spomin na Antona Korošca: iz zapuščine Ivana Ahčina*, ur. Bojan Godeša in Ervin Dolenc. Ljubljana: Nova revija, 1999.
- Jenšterle, Marko, ur. *Pogledi na Sovjetsko zvezo: zbornik*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS: Republiška konferenca ZSMS, 1986.
- Jenšterle, Marko. »Sokolji in orlovski pogledi na zibelko boljše vizma.« V: *Pogledi na Sovjetsko zvezo: zbornik*, ur. Marko Jenšterle, 9–23. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS: Republiška konferenca ZSMS, 1986.
- Kos, Janko. »Aleš Ušeničnik in kritika marksizma.« V: *Aleš Ušeničnik, čas in ideje. 1868–1952: zbornik razprav s simpozija SAZU ob 50. obletnici smrti*, ur. Matija Ogrin in Janez Juhant, 167–77. Celje: Mohorjeva družba, 2004.
- Melik, Vasilij. *Slovenci 1848–1918: razprave in članki*. Maribor: Litera, 2002 [i.e.] 2003.
- Perovšek, Jurij. *Na poti v moderno: poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Perovšek, Jurij. »Odnos političnih strank in skupin do fašizma in nacizma pred drugo svetovno vojno.« V: *Odpor 1941: zbornik s posveta ob 60. letnici Osvobodilne fronte slovenskega naroda*, ur. Zdenko Čepič in Tanja Velagič, 105–12. Ljubljana: Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije: Glavni odbor Zveze združenj borcev in udeležencev narodnoosvobodilnega boja Slovenije, 2001.
- Perovšek, Jurij. *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1998.
- Perovšek, Jurij. »Slovenska politika o Leninu po prihodu ruskih beguncev v Kraljevino SHS.« *Monitor ISH* 18, št. 1 (2016): 7–31.
- Perovšek, Jurij. »V zaželeni deželi«: slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.
- Pirc, Jožko. *Aleš Ušeničnik in znamenja časov: katoliško gibanje na Slovenskem od konca 19. do srede 20. stoletja*. Ljubljana: Družina, 1986.
- Stres, Anton. »Neosholastična kritika marksizma.« *Bogoslovni vestnik* 58, št. 4 (1998): 505–24.
- Terseglav, Franc. »Vladimir Ljening.« *Socialna misel* 3, št. 2 (1924): 42–50.
- Tomišek Perovšek, Mateja. »Uredništvo Slovenca.« V: *Slovenec: političen list za slovenski narod (1873–1945): kratek pregled zgodovine ob 140-letnici začetka njegovega izhajanja*, ur. Mateja Tomišek Perovšek, 172–75. Ljubljana: Muzej novejši zgodovine Slovenije, 2013.
- Urbanija, Marko. »Ehrlichova bibliografija.« V: *Ehrlichov simpozij v Rimu*, ur. Edo Škulj, 337–42. Celje: Mohorjeva družba, 2002.
- Vidovič-Miklavčič, Anka. *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom: pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929–1941 v jugoslovanskem delu Slovenije*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze, 1994.

Jurij Perovšek

THE OUTLOOKS OF THE SLOVENIAN BOURGEOIS POLITICS ON THE OCTOBER REVOLUTION UNTIL WORLD WAR II

SUMMARY

The bourgeois camp, consisting of the liberal and Catholic side in line with the usual division, reported on the 7 November 1917 revolution in Russia as soon as a few days after its beginning. On 8 November 1917 the liberal newspaper *Slovenski narod* wrote about the developments in Petrograd two days earlier, i.e. immediately before the revolutionary overthrow; while on 9 November the Catholic newspaper *Slovenec* published the first report on the revolution that had taken place. The article stated that the provisional government, which had represented a compromise between the bourgeois and socialist parties, was gone, while its leader Kerensky fled. "The new authorities are imprisoning everyone who might represent an obstacle."

After the establishment of the Soviet authority and its consolidation against the counter-revolution and international intervention in 1921 and 1922, the bourgeois camp started reassessing their outlooks on the new level achieved in the global historical development. The liberal as well as the Catholic side established that the Bolshevik Revolution was a bloody historical response to the preceding century-long injustice and crimes of the (Romanov) tsarist past. It was made possible by the concurrent war circumstances, deterioration of the social and political situation (the pre-Bolshevik civil war) in Russia, and the courage that a small group of Bolsheviks with their meticulously-constructed political ideology exhibited when they promised the people peace, freedom, and bread.

Already in the 1920s, the bourgeois politics emphasised very clearly that Bolshevism represented a danger from within as well as without. At the beginning of the 1920s, the former liberal leader and until 1921 the Mayor of Ljubljana Dr Ivan Tavčar stood out due to his resolute rejection of the October Revolution and the Soviet state on the basis of his anti-Semitic standpoint.

The outlooks on the Bolshevik Revolution in Russia and its state were consolidated in the bourgeois politics in the 1930s. They were typically exceedingly negative, and the only difference between the liberal and the Catholic side were the specifically-oriented individual emphases. Apart from expressing a clear anti-Jewish standpoint, the liberals established that the Russian Revolution was a paradox in view of the Marxist theory according to which socialist revolutions were supposed to begin in the industrial countries with a highly-developed working class. Otherwise they believed that the development of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) until then had attested to the unfeasibility of the Marxist doctrine, regardless of how many of

its outward signs it exhibited. On the basis of the Russian example, all nations should realise that communism as an idea was in fact what it had always been declared as by sociologists and psychologists: an utopic idea that could never be achieved anywhere. Consequently all the incalculable casualties, unavoidably related to every attempt at implementing the communist programme, were futile and senseless. In the beginning of the 1940s, one of the historical leaders of the Slovenian liberalism Ivan Hribar was also critical of Bolshevism and believed that the further development of the USSR hinged on it distancing itself from communist ideas.

On the Catholic side, the leading contemporary Catholic philosopher Dr Aleš Ušeničnik began to study the question of the “Bolshevik communism” in the beginning of the 1930s. He was able to see the connection between the Marxist historical materialism and a certain historical determinism in which there was no room for independent moral consciousness and moral assessment of phenomena. He argued for the organic corporatist social order as opposed to capitalism and socialism, and saw it as the only rightful demand of the future. In Ušeničnik’s opinion, it was precisely Christianity that had always recognised the corporatist principle as the true formative factor of the society and economy.

Apart from Ušeničnik’s philosophical analysis of Marxism and Bolshevism, in the 1930s the Catholic side would also evaluate the immediate social, political, ideological, and economic consequences of the Bolshevik Revolution. In the first half of the 1920s, the Catholic side still saw communism or Bolshevism – in spite of rejecting it – as a social phenomenon that could provide certain social and economic solutions to other social movements as well. However, in accordance with its ideological approximation to the authoritarian European state-political systems, the Catholic camp would soon radicalise its outlooks on the October Revolution and the Soviet state. Dr Ivan Ahčin, the editor-in-chief of the *Slovenec* newspaper and a visible political Catholicism ideologue, stood out as well: at the twentieth anniversary of the Revolution he emphasised that Bolshevism, which was predominantly Jewish in nature, had brought less freedom to the Soviet nations as the former tsarism. It was also unsuccessful economically. However, communism should not be underestimated. It employed the same methods and functioned in accordance with the same principles everywhere. Ahčin also emphasised that the enormous systematic efforts of the Catholic Church represented the most important foundation of the defence against communism until that day. He also presented his outlooks on communism in 1939, in his work *Communism: the Greatest Danger of Our Time*, in which he criticised the materialistic and anti-religious ideological character of communism, condemned the Soviet totalitarian system, its anti-family policy and the related efforts to create a collectivist man, and described the disastrous social consequences of the Soviet economic and agricultural policy. In the second half of the 1930s, the issue of communism and communist Russia was also focused on by the Catholic publicist Fran Erjavec, who published an extensive study on more than 500 pages in 1937, entitled *Communism and Communist Russia*. During the interwar period in Slovenia, this study represented

the most systematic, detailed and thorough analysis of the social, political, and socio-economic reality, brought about by the October Revolution. In it Erjavec presented a detailed description of the development of communist ideas, the Bolshevik Revolution, as well as the contemporaneous legal, social, political, religious, national, economic, financial, cultural, scientific, and educational circumstances in the USSR. He also explored the potential of communism as a redemptive idea. For Erjavec, who also acknowledged individual successes in the development of the Soviet society, Bolshevism was simply Asianised Marxism. His main ideological message was that “the today’s liberal capitalist social order (...) is unbearable; while the Marxist communist order is impossible, or it leads to the lowest forms of barbarism. Each of these systems has certain positive aspects, but both lead to devastating extremes. The individualism that liberal capitalism is based on emphasises personal rights very well, but it also exaggerates in this regard; while communism, on the other hand, is correct in its emphasis that humans are social beings, yet wrong in its denial that they are individuals as well. What to do? The answer can be deduced from what we have already stated: a harmonious fusion of advantages and elimination of fallacies of both systems, and the restoration of God’s eternal natural laws for all life, as God Himself has already inscribed them in the human soul and as we have already expressed them in the gospel as well.” According to Erjavec, the world view was the ultimate factor in forming the opinion about the issue of Bolshevism.

On the basis of their understanding of the human society and individuals in it, the members of the Slovenian bourgeois camp – who possessed a thorough insight into the revolutionary October and the country it took place in – saw the October social overthrow and the consequent Soviet social, political, and economic development as a fundamental threat to the civilised world in which they lived and which they consciously advocated. Even though they understood the October phenomenon historically, they did not accept its consequences. While simultaneously exhibiting an anti-Semitic viewpoint, they would underline the totalitarian, all-encompassing class-based Bolshevik power, the collectivist and anti-religious character of the Soviet community, its inherent personal insecurity, and its unpromising social and economic development – even though they did recognise some of its economic and educational achievements. The bourgeois camp saw Bolshevism as its key opponent, and the declared struggle against it represented a permanent feature of the bourgeois politics in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Kingdom of Yugoslavia. This was an integral part of its ideological foundations, which the Catholic side provided with a distinct world-view moment as well. With such an ideological and political attitude, the bourgeois camp saw the end of the Yugoslav Kingdom and entered the time of World War II in Slovenia.

Vida Deželak Barič*

Slovenski komunisti o oktobrski revoluciji v obdobju 1920–1945**

IZVLEČEK

Prispevek obravnava percepcijo in prezentacijo pomena oktobrske revolucije v krogu slovenskih komunistov v obdobju 1920–1945. Temelji predvsem na sočasnem legalnem in ilegalnem tisku, ki ga je izdajala komunistična stranka in je bil vsaj delno dostopen širšemu krogu bralcev. Analiza gradiva izkazuje izjemno afirmativen odnos do oktobrske revolucije, saj so jo slovenski komunisti kot del jugoslovanske komunistične stranke in mednarodnega komunističnega gibanja pod okriljem Kominterne smatrali za najpomembnejši prelom v zgodovini človeštva. Ob obletnicah revolucije so ponavljajoče poudarjali temeljna načela, ki so pod vodstvom boljševiške stranke omogočila zmagovito izpeljavo revolucije in nato na tej osnovi uveljavitev socializma v Sovjetski zvezi. Medtem ko so med obema svetovnjima vojnoma poudarjali predvsem napredek na gospodarskem, kulturnem in socialnem področju, so med drugo svetovno vojno poudarjali moč sovjetske države in njene Rdeče armade, ki se je bila sposobna upreti Hitlerju, vendar je tudi ta moč utemeljena na »pridobitvah« Oktobra.

Ključne besede: oktobrska revolucija, socialistična revolucija, Komunistična stranka Slovenije, Komunistična stranka Jugoslavije, socializem, kapitalizem, proletarska demokracija, strategija in taktika, Slovenija, 1920–1945

* Dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana, vida.dezelak-baric@inz.si

** Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0281 *Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

ABSTRACT

SLOVENIAN COMMUNISTS ON THE OCTOBER REVOLUTION BETWEEN 1920 AND 1945

The contribution focuses on the perception and presentation of the October Revolution's significance in the circle of Slovenian communists between 1920 and 1945. It is based especially on the contemporaneous mainstream and underground press, published by the Communist Party and at least partly available to a wider circle of readers. The analysis of the materials reveals an extremely affirmative attitude towards the October Revolution, since the Slovenian communists, as a part of the Yugoslav Communist Party and the international communist movement under the auspices of the Comintern, deemed it to be the most important watershed in the human history. At every anniversary of the Revolution, the Slovenian communists would repeatedly emphasise the fundamental principles that had enabled the victorious triumph of the Revolution under the leadership of the Bolshevik Party as well as the subsequent implementation of socialism in the Soviet Union. During the period between both world wars, the Slovenian communists would particularly underline the progress in the economic, cultural and social field; while during World War II they kept emphasising the power of the Soviet state and its Red Army, which was capable of confronting Hitler and whose power was also based on the October's "accomplishments".

Keywords: October Revolution, socialist revolution, Communist Party of Slovenia, Communist Party of Yugoslavia, socialism, capitalism, proletarian democracy, strategy and tactics, Slovenia, 1920–1945

I.

Glede na v naslovu navedeni politični subjekt, ki je vzpostavil in vzdrževal odnos do Oktobra in njegove dediščine med obema svetovnima vojnama ter med drugo svetovno vojno, prispevek pričakovano govori o tem odnosu v afirmativnem smislu in ima namen predstaviti takratno avtentično misel slovenskih komunistov (razumljivo bistveno utemeljeno v mednarodnem komunističnem gibanju) o tem vprašanju. V naznačenem obdobju sta namreč jugoslovanska komunistična stranka in z njo njen slovenski del ves čas neomajno vzdrževala ideološko pogojeno idealizirano podobo oktobrske revolucije, ki sta jo imela za prelom v človeški zgodovini, ki je »odrešil človeštvo na eni šestini zemeljske površine«, in naglašala boljševiško revolucionarno vlogo Lenina ter Stalina, kar je vodilo tudi k vzpostavljanju kulta obeh osebnosti. Očitna sta vera v socializem in doktrinaren odnos, kjer v miljeju boljševiško zahtevane enotnosti ni bilo prostora za kritično presojo posameznih procesov.

Odnos do oktobrske revolucije je bil večplasten. Na eni strani se je gibal v notranjem strankarskem obsegu, na drugi pa v širšem javnem prostoru. Slednji je bil

vse prej kot enoznačen, saj je bil vsaj na manifestativni ravni v veliki meri pogojen z izrednimi razmerami, v katerih je v času Kraljevine SHS/Jugoslavije delovala Komunistična stranka Jugoslavije (KSJ), torej z njeno izločitvijo iz javnega življenja kmalu po njeni ustanovitvi, s specifičnimi razmerami v času okupacije med drugo svetovno vojno, vseskozi pa s strateškimi in taktičnimi usmeritvami Kominterne in sovjetskega državnega vodstva.

Percepcija in navdih oktobrske revolucije sta bila seveda integrirana v temelje komunističnega gibanja, vendar je ta dimenzija še posebej razločno prihajala do izraza ob posebnih trenutkih, kamor lahko štejemo obeleževanje obletnic revolucije pa tudi obletnic Leninove smrti, ustanovitve Rdeče armade itd. Obletnice, ki so jih slovenski komunisti redno obeleževali, pa niso imele le prazničnega pomena, ampak so bile predvsem nekakšno kristalizacijsko jedro, ob katerem so razčlenjevali temeljna vprašanja boljševiške revolucije, vplivali vero v svetovno revolucijo in propad kapitalističnega sistema ter predstavljali t. i. vsestranski napredek v sovjetski družbi kot temeljno »pridobitev« oktobrske revolucije. Pri tem je stranka občasno ravnala taktično, ko je npr. v časopisju objavljala govore sovjetskih voditeljev in članke o proslavljanju praznika v Sovjetski zvezi tako, da je z govorom skozi »druga usta« skušala ustvariti določeno distanco brez neposrednega propagiranja revolucionarne akcije na domačih tleh, čeprav je seveda že sama objava takih zapisov dejansko govorila o identifikaciji z izročilom oktobrske revolucije oziroma na njej utemeljenem družbenem sistemu. Toda na drugi strani so večkrat razločno poudarjali, da je Sovjetska zveza »prava domovina« celega mednarodnega proletariata, torej tudi jugoslovanskega. Dežela Oktobra je bila v njihovem pogledu vzor, kažipot in navdih komunističnim strankam, delovnemu ljudstvu in vsemu človeštvu v kapitalističnih deželah. Vera v svetovno revolucijo je komunistične stranke zavezovala, da so branile Sovjetsko zvezo kot »trdnjavo« mednarodne proletarske revolucije, če bi jo ogrožal kapitalistični imperializem, zato je do izraza prihajala njihova obramba politike in usmeritev boljševiške partije, Sovjetske zveze ter Kominterne.

Komunistična stranka je bila na Slovenskem ustanovljena dve leti in pol po revolucionarnih oktobrskih oziroma novembrskih dogodkih leta 1917 v Rusiji in tej časovni razdalji ustrezajo tudi njeni prvi odzivi nanje. Stališče slovenskih komunistov do oktobrske revolucije se je povsem razločno izoblikovalo na drugem kongresu jugoslovanskih komunistov junija 1920 v Vukovarju, ko je bila ustanovljena KSJ, katere sestavni del je bila tudi komunistična stranka na Slovenskem, in na katerem so sprejeli program, ki je temeljil na programu ruske boljševiške stranke in Kominterne.¹ Vukovarski program je bil jugoslovanskim in s tem slovenskim komunistom vodilo nadaljnjih 28 let, tj. do petega kongresa Komunistične partije Jugoslavije leta 1948, in je razumljivo določal odnos do Oktobra.

Program govori o rušenju imperialističnega reda in nastopu dobe svetovne proletarske revolucije, pogojene ter izzvane z razvojem gospodarske krize kapitalizma

1 Janko Pleterški et al., *Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije* (Ljubljana: Komunist in Državna založba Slovenije, 1986), 74–76.

in razrednim ozaveščanjem proletariata, ki je poklican, da namesto kapitalistične vzpostavi komunistično ureditev, uniči oblast kapitala, onemogoči vojne, zбриše meje med državami, preobrazi svet v veliko skupnost, udejanji bratsko solidarnost in osvoboditev narodov. Izkušnje vseh meščanskih revolucij, kakor tudi ruske revolucije naj bi potrjevale, da je novo družbeno ureditev mogoče udejanjiti samo v socialni vojni teptanih množic proti vladajočemu razredu in da socializma ni mogoče uresničiti na temelju meščanske demokracije ter parlamentarnih institucij, temveč samo na podlagi delavskih sovjetov, ki združujejo fizične delavce in izobražence mest ter vasi, zainteresirane za novo ureditev, v kateri imajo vso zakonodajno in izvršno oblast. Meščanska demokracija naj bi bila le prikrita meščanska diktatura, medtem ko je oblast sovjetov oblika državne oblasti, ki proletariatu omogoča zavarovanje njegovih pravic, svobodo in proletarsko demokracijo. Vodilna vloga proletariatu pripada zato, ker je najbolje organiziran in politično usposobljen, sovjetska oblast pa tudi polproletariatu in vaški revščini omogoča, da izboljšata svoj položaj. Naloga jugoslovanskih komunistov je z besedami in dejanji pripeljati delavske množice do spoznanja, da za delovno človeštvo ni drugega izhoda kot revolucionarni boj vse do vzpostavitve diktature proletariata v obliki sovjetskih republik in da se je treba z vsemi sredstvi boriti proti nasilju kapitala. Rečeno je še, da bosta delavstvo in komunistična stranka (ki je po definiciji avantgarda delavskega razreda!) do končne osvojitve politične oblasti izkoriščala politične pravice v meščanski državi in postavljala zahteve za pravno in politično enakost. Med cilji, za katere se bo KSJ borila, je na prvem mestu zapisana ustanovitev sovjetske republike (poleg vzpostavitve ljudske in rdeče vojske, izvedbe ekspropriacije in socializacije proizvodnje in trgovine, ločitve cerkve od države, obvezne in znanstvene vzgoje mladine obeh spolov itd.), kajti izkušnja ruske revolucije uči, da se prehod od kapitalizma k socializmu vrši na temelju diktature proletariata v obliki sovjetske oblasti in da samo sovjetska republika uresničuje vladavino delovnega ljudstva, ona daje zakonodajno, izvršno in sodno oblast delovnemu ljudstvu (enotnost oblasti!), ki je organizirano v delavskih, kmečkih in vojaških svetih. Rečeno je še, da je vsaka misel na uveljavitev socializma na temelju kompromisov z buržoazijo v okviru buržoazne demokracije utopija, da je komunistična stranka načelni nasprotnik parlamentarizma in da po osvojitvi politične oblasti proletariati parlamentarizma ne bo upošteval kot možnosti.²

V vukovarski resoluciji o političnem položaju in nalogah komunistov je rečeno, da bo KSJ v boju za uresničitev svojega programa uporabljala vsa revolucionarna sredstva glede na razmere in potrebe. Ne odreka se niti onim najmočnejšim in najtežjim niti onim, ki imajo trenutno v revolucionarnem položaju drugovrsten pomen.³ V sprejetem statutu je bilo poudarjeno načelo, da ima KSJ kot član Kominterne dolžnost po poti nepomirljive razredne borbe, skozi diktaturo proletariata izvršiti polno osvoboditev delavskega razreda in vseh tlačanih slojev delovnega ljudstva na temelju vzpostavitve

2 Ubavka Vujošević, ur., *Drugi (vukovarski) kongres KPF. Izvori za istoriju SKJ* (Beograd: Komunist, 1983), 74–86, dok. 5.

3 Ibid., 99, dok. 7.

komunistične družbe namesto kapitalistične.⁴ In za »najsvetejšo« dolžnost so imeli, da ruskim delavcem in kmetom, ki s svojim herojskim zadržanjem v rusko-poljski vojni približujejo dan svetovne proletarske revolucije, s kongresa pošljejo »revolucionarni komunistični pozdrav«.⁵

II.

Slovenski komunisti so se z obletnico oktobrske revolucije prvič srečali novembra 1920. V značilno razredno obarvanem članku so v *Rdečem praporu* zapisali, kako je pred tremi leti na hitro in skoraj brez žrtev »močna roka združenega delavca in revnega kmeta pometla gnilo vlado kapitalistov in veleposestnikov ter njihovih socijaldemokraških podreptnikov« in vzpostavila nov tip države, sovjetsko republiko. Tako se je začela »socijalistična, proletarska revolucija, ki je začela rušiti svetovni kapitalistični sistem po železnih družabnih zakonih, ki je začela osvobojevati zatirane razrede in narode Rusije, ki si je zapisala na svoje rdeče zastave osvoboditev vseh potlačjenih razredov in narodov izpod jarma imperializma. [...] Ogromno delo sovjetske revolucije je kot jarko solnce zasijalo po celi Evropi in prebudilo speče množice na celem svetu.« Kljub težkim bojem z notranjim in zunanjim nasprotnikom, ki so sledili zmagi revolucije, je sovjetska Rusija preživela najtežjo politično-gospodarsko krizo, evropski proletariat, ki je do tedaj izražal simpatije do sovjetske republike, pa je v vseh državah začel »odločilni razredni boj«. Podana je ocena, da obstajajo »vsi materialni predpogoji za proletarsko revolucijo«, kajti komunistično gibanje in moč delavskega razreda se v svetu nezadržno krepi in svetovni proletariat »z občudovanjem gleda na veliko idejo ruskega proletariata, storjeno v treh letih njegove oblasti. Od tod črpa pouke in moči za poslednji odločilni boj«. Obletnico revolucije bo jugoslovanski proletariat najlepše proslavil, »če v dejanju izvojujemo uspešno neposredni boj proti naši domači buržoaziji, pri volitvah v konstituanto, boj, ki nas bo izvežbal in pripravil na poslednji in odločilni boj proti kapitalizmu za vzpostavitev sovjetske republike Jugoslavije«. Poudarjena je zahteva za solidarnost mednarodnega proletariata z ruskim, ker ta potrebuje širšo podporo v izpolnjevanju svojih nalog.⁶

Ob osmi obletnici revolucije so npr. poudarili pomen oktobrske revolucije v procesu diferenciacije oziroma razkola delavskega gibanja in to priložnost izkoristili za obračun s svojim bolj ali manj stalnim nasprotnikom, tj. socialno demokracijo. Tedanje glasilo slovenskih komunistov – *Delavsko-kmetijski list* – je sporočalo, da je oktobrska revolucija predstavljala začetek konca vojne in da je s svojimi gesli »Mir, delavska kontrola, zemlja!« postala izhodišče za nastanek revolucionarnega političnega in sindikalnega gibanja vsega sveta; postala je zgodovinski mejnik v delavskem gibanju, saj je to prisilila, da se jasno opredeli do vprašanja: za ali proti

---

4 Ibid., 119, dok. 9.

5 Ibid., 148, dok. 15.

6 »Triletnica delavsko-kmečke ruske republike,« *Rdeči prapor*, 6. 11. 1920, 1.

revoluciji, za ali proti nadvladi proletariata, za ali proti sovjetski Rusiji. Z uspehi v sovjetski državi se namreč z vedno večjo jasnostjo in trdnostjo kristalizira »resnično revolucionarno delavsko gibanje, ki je spojeno ideološko in politično z vodilnim ruskim proletariatom. Oktobrska revolucija je postavila internacionalno delavsko gibanje *praktično* pred ona vprašanja, ki so se mogla skozi dolga desetletja postavljati le *teoretično*«. Dokler je vprašanje revolucionarnih metod ostajalo le na ravni teorije, naj bi se zanje izrekla vrsta teoretikov druge internacionale, ki so kasneje postali »odpadniki«, med katerimi naj bi bil najznačilnejši Karl Kautsky, ki je nekoč »precej pravilno kazal pot k oblasti; vendar je to delal v času, ko je bil delavski razred še precej oddaljen od oblasti. Ko pa je to vprašanje vstalo pred proletariatom praktično, je šel ta teoretik v koruzo in si je začel izmišljati novo teorijo, po kateri je med kapitalistično in socialistično družbo perioda *koalicijskih* (delavsko-meščanskih) vlad.« Nasprotno pa je oktobrska revolucija »približala množicam vprašanje oblasti«. Vprašanje oblasti pa »ni teorija, temveč življenja polna praksa, ni abstraktno premostrivanje socializma, temveč poskus realnega, praktičnega približanja socializmu; to ni grožnja buržoaziji, ampak je strmoglavljenje buržoazije. To ni sen o ustvarjanju lastne države, ampak resnična zgraditev lastne države, jasen dokaz za to, da je postalo delavstvo razred zase. Oktobrska revolucija je dokazala tudi to, da delavski razred lahko izhaja brez buržoazije, dočim skuša socialna demokracija dokazovati, da delavski razred ne more izhajati brez buržoazije.« Kakor mnogokrat prej in kasneje sta do izraza prihajali fascinacija nad velikostjo in močjo sovjetske dežele in vera v socializem, kajti poudarjeno je bilo, da ima mednarodno delavsko gibanje na voljo tudi ogromno teritorialno oporo, ki obsega »eno šestino cele zemeljske krogle«, tj. ozemlje Rusije in priključenih republik, kjer se »razvijajo take nove možnosti, da o njih ne more niti sanjati meščanski svet in z njim združena mednarodna socialna demokracija«. ⁷

Ob isti priložnosti je *Delavsko-kmetški list* zapisal, da sta oktobra 1917 nad ogromno rusko državo zavlada srp in kladivo, da sta na razvalinah carističnega absolutizma ruski delavec in kmet začela zidati novo državno stavbo – sovjete. Zmaga ruskega proletariata je za proletariat celega sveta pomenila »največji dogodek v svetovni zgodovini«, ruski proletariat je premagal vse težave in ovire, Rusija pa je postala »velika in močna država, ki s samozavestjo stopa na internacionalno aren«. Poudarjena je edinstvenost oktobrske revolucije, ker sta v njej delavec in reven kmet prvič v svetovni zgodovini z oboroženo vstajo uničila oblast kapitalizma, vzpostavila diktaturo proletariata in oblast tudi obdržala v svojih rokah. Namesto absolutizma in meščanske demokracije je ruski proletariat ustvaril sovjetsko demokracijo in vsa oblast in ogromno bogastvo velike Rusije je v rokah tistih, ki so še pred nekaj leti bili sužnji in reveži. Izenačila je ljudi v vseh človeških in državljanskih pravicah, država pa zaznamuje velikanske uspehe na področju obnove gospodarskega življenja, za katero je značilen bujni razvoj industrije in kmetijstva (pri čemer se ni govorilo o ceni, ki jo je za ta razvoj plačal sovjetski človek), kar vpliva na izboljšanje ekonomskega, socialnega in kulturnega položaja delavcev. Z združništvom pod vodstvom proletariata bo

⁷ »Internac(ionalno) delavsko gibanje in ruska revolucija,« *Delavsko-kmetški list*, 12. 11. 1925, 2.

postopno obvladala celo gospodarsko življenje in ustvarila njegovo polno organizacijo na socialističnih temeljih. Poleg tega je sovjetska Rusija rešila eno najpomembnejših vprašanj, tj. nacionalno vprašanje, in omogočila vsem narodom, ki so bili pod carsko Rusijo brezpravni, da se osamosvojijo v lastnih republikah, in jih združila v Zvezo socialističnih sovjetskih republik. Zato zasluženi narodi v Rusiji vidijo svojo zaščitnico in zaveznico v boju proti svojemu izkoriščevalcu, kapitalističnemu imperializmu, kapitalistične države pa svojega smrtnega sovražnika, najaktivnejša na tej protiboljševiški fronti pa je druga internacionala, ki v Jugoslaviji na račun Rusije širi »ostudne laži«. Ker postaja sovjetska država močan dejavnik v mednarodni politiki, je naloga jugoslovanskega proletariata prizadevati si, da jugoslovanska država obnovi diplomatske in gospodarske stike z Rusijo ter izžene rusko »belo« emigracijo.⁸

Naslednje leto so ob obletnici npr. zapisali: »Izraziti naših misli in čustev ne smemo. Zato naj govorijo dejstva.« Pri tem so gotovo mislili na oblastni pritisk in ilegalni položaj, ki je komunistom oteževal neposredno javno govorico o tej tematiki. Zato so se preusmerili ali začeli dajati opazen poudarek predstavljanju dosežkov v sovjetski družbi.⁹ To je bila potem stalnica, kako na podlagi statističnih in drugih pokazateljev predstaviti sovjetski napredek, ta pa je bil v njihovi percepciji seveda mogoč le na temelju korenitih sprememb, ki jih je omogočila uspešno izvedena revolucija.¹⁰ Tako so pomen oktobrske revolucije utemeljevali na aktualizirani osnovi in zlasti obletnice so bile edinstvena priložnost za predstavitev dosežkov sovjetske družbe na gospodarskem, socialnem, kulturnem, znanstvenem in drugih področjih, ko so dokazovali nenehen napredek sovjetske družbe, ki v nasprotju s kapitalističnimi deželami ne pozna kriz, in edino socialističnemu sistemu prerokovali prihodnost.

Med svetovno gospodarsko krizo na prelomu iz dvajsetih v trideseta leta so v zvezi s pomenom oktobrske revolucije govorili o »bujni« socialistični izgradnji, o velikem »revolucionarnem poletu izgradnje socializma«, o napredku in krepitvi moči, ki jo doživlja Sovjetska zveza kljub mednarodni blokadi. Medtem ko se v deželi sovetov na vseh področjih zmagovito uveljavlja socialistični red in izginjajo zadnje sledi kapitalističnega razreda, pa naj bi cel kapitalistični svet preživel »črne dni«. V kriznih razmerah so prepoznali priložnost za krepitev Komunistične internacionale in njenih sekcij, naloga jugoslovanskih komunistov v nastalem revolucionarnem položaju pa je boljše vizirati komunistično stranko, jo organizacijsko in politično okrepiti, rušiti »vojaško-fašistično« diktaturo kralja Aleksandra in stranko usposobiti, da še močnejše deluje v smislu obrambe Sovjetske zveze – »mednarodne delavske domovine«.¹¹

Skladno z navedenimi ocenami so v začetku tridesetih let dopovedovali, da je oktobrska revolucija razdelila svet na dva nasprotujoča si svetova, na svet kapitalizma in svet socializma. V dotedanem boju med omenjenima svetovoma se je Sovjetska

8 »Osemletnica obstoja Sovjetske Rusije,« *Delavsko-kmetški list*, 12. 11. 1925, 1.

9 »Devet let sovjetske Unije,« *Enotnost*, 11. 11. 1926, 1.

10 »10 let delavsko-kmečke vlade,« *Enotnost*, 11. 11. 1927, 1. »10 let delavsko-kmečke vlade,« *Enotnost*, 25. 11. 1927, 1. »10 let delavsko-kmečke vlade,« *Enotnost*, 2. 12. 1927, 3. »Ob 10-letnici – 7 urni delavnik v USSR,« *Enotnost*, 4. 11. 1927, 1. »Ustroj Unije Socialističnih Sovjetskih Republik (USSR),« *Enotnost*, 4. 11. 1927, 2.

11 »13-godišnjica ruske revolucije,« *Proleter*, november 1930, 87.

zveza »končno utrdila na pozicijah socializma«, zgodovina pa naj bi potrdila, da sistem planske proizvodnje zagotavlja možnost razvoja, medtem ko kapitalistični sistem, »sistem kaosa«, ustvarja bedo in stisko. »Kapitalizem pomeni propad človeštva, socializem njegovo rešitev in bodočnost.«¹²

Leta 1935 so objavili proglas izvršnega odbora Kominterne, ki je standardno poudaril, da je socialistična oktobrska revolucija odprla novo ero v zgodovini človeštva po poti oborožene vstaje delavcev ob pomoči kmetov, da je bila organizirana na temelju dolgoletnega boja delavstva pod vodstvom boljševiške partije proti vladajočim razredom in nepomirljivega boja boljševikov proti sporazumaškim, reformističnim menjševikom in socialnim revolucionarjem. Oblast sovjetov je omogočila zmago delavstva v državljanski vojni in uveljavitev »najširše demokracije«. Sovjetska oblast je po poti industrializacije na podeželju izbojevala zmago kolektivizacije in vodi k zmagi drugega petletnega plana, izgradnje brezrazredne socialistične družbe. Sovjetska zveza je dokaz, kaj lahko doseže delavski razred, kadar ima oblast v rokah, tudi v tehnično in kulturno zaostali družbi. Sovjetska država, trdnjava zmagovitega socializma, trdnjava miru, kovačnica nove socialistične kulture, je oporišče svetovne proletarske revolucije, socialistična domovina delavcev in zatiranih narodov vsega sveta, »svetilnik, ki kaže pot zmučenemu človeštvu iz kapitalističnega suženjstva«. V ozračju vojne nevarnosti poziva mednarodno delavstvo na enotno borbo »pod rdečo zastavo Marxa, Engelsa, Lenina, Stalina, okoli zastave Komunistične Internacionalne« proti vojni nevarnosti, fašizmu in buržoaziji.¹³

Seveda niso mogli mimo vprašanja, ki se je ponujalo samo od sebe, tj. vprašanja vzporejanja pomena francoske in oktobrske revolucije. Skladno s komunistično percepcijo, po kateri je bila oktobrska revolucija najpomembnejši dogodek v zgodovini človeštva, so leta 1928 nedvoumno zapisali: »Novemberska ruska revolucija znači neprimerno večji prelom v zgodovini človeštva od preloma, ki ga označuje velika francoska revolucija l. 1789, kajti ona znači prelom od kapitalističnega k socialističnemu družabnemu redu. Medtem ko je francoska revolucija v silnem navalu ljudskih množic zrušila plemsko-cerkveni fevdalizem in po petih letih (1789 do 1794) imela za rezultat vladavino buržuaznega razreda, pa velika ruska revolucija sedaj že enajst let v borbi z vsem kapitalističnim svetom gradi nov družabni red, socializem, v katerem ni mesta zatiranju razreda nad razredom, človeka nad človekom, v katerem bo delovno človeštvo kot celota uživalo plodove svojega skupnega dela, svojega s skupnimi silami doseženega premaganja prirode. Ruska revolucija je nastop najrevolucionarnejšega razreda v zgodovini človeštva, proletariata, katerega zgodovinska naloga je, da upostavi brezrazredno družbo.« In ponovno so poudarili, da je ruska revolucija na velikem ozemlju Unije socialističnih sovjetskih republik osvobodila vse narode, jim dala polno pravico samoodločbe in s tem pokazala, da more edinole proletariat rešiti nacionalno vprašanje. Osvobodila je ženo in uvedla

12 »Borba dvaju svijetova,« *Proleter*, december 1932, 161.

13 »17. godina Oktobarske revolucije. Iz proglasa Izvršnog Odbora Komunističke Internacionalne,« *Proleter*, januar 1935, 336.

njeno resnično enakopravnost. Ustvarila je nov tip države, v kateri »roparska buržoazija« nima nobenega deleža v vladi, v kateri se razvija »resnična proletarska demokracija, resnična samovlada delovnih množic«, ki razpolagajo s produkcijskimi sredstvi nekdanjih bogatinov. Usposobila je proletariat, ki je v zvezi s kmeti premagal gospodarsko razsulo, ki so ga povzročile prva svetovna vojna, državljanska vojna in mednarodna blokada, da je dosegel gospodarski napredek ter na tej osnovi v veliki meri izboljšal svoje materialno in kulturno blagostanje. »Rezultati vlade delavcev in kmetov v Rusiji so najhujša obtožba kapitalističnega izkoriščanja in imperialističnega zatiranja. Zato je Sovjetska Unija bojkotirana od kapitalističnega sveta, osovražena od buržoazije, pa tudi ljubljena od zatiranih delovnih ljudstev in narodov, ki se hočejo osvoboditi jarma kapitalističnega izkoriščanja in nacionalnega zatiranja. Zato kuje in snuje mednarodni imperializem vojni pohod proti Sovjetski Uniji, da bi jo strl...«¹⁴

Tudi ob obletnicah Leninove smrti (21. januar 1924) so razčlenjevali njegovo revolucionarno vlogo, priložnost za odpiranje vprašanja pomena in načina izvedbe oktobrske revolucije, saj je bil Lenin sinonim zanjo. Kmalu po njegovi smrti so npr. objavili razpravo, ki je pojasnjevala osnovna načela in cilje sledečih Leninovih naukov: končni cilj delavskega gibanja je popolno uničenje razredne družbe; k temu cilju lahko delavski razred gre samo po poti razrednega boja proti vladajočemu in zatirajočemu razredu buržoazije; razredni boj vodita revolucionarni proletariat in revolucionarna mladina; revolucionarni proletariat stoji v nasprotju z vsemi drugimi strankami in se od socialne demokracije kot druge delavske stranke razločuje po tem, da se v svoji teoriji in praksi drži načela razrednega boja, medtem ko imajo socialdemokrati to načelo »samo na jeziku«, ne pa tudi v svojem praktičnem delu, saj se njihova politika giblje v okviru kapitalizma in meščanskega parlamentarizma, kar pomeni oviranje in sabotžo razrednega boja proletariata proti buržoaziji, zaradi česar so jim tudi odrekli pravico do imena delavske stranke. Po navedenih načelih je bila izvedena ruska proletarska revolucija, ki je jasno potrdila, da je za zmago potrebna *revolucionarna* stranka (ne samo stranka), v kateri mora biti organiziran najbolj zavedni del delavskega razreda, ona pa se mora zavedati, da je njena naloga v razrednem boju voditi ves proletariat. Tudi rešitev kmečkega in agrarnega vprašanja je mogoča le na temelju proletarske revolucije, boj delavskega razreda pa osvobojuje tudi nacionalno in se mora pridružiti nacionalno zatiranim narodom. Njegova naloga je še boj proti buržoaznemu militarizmu.¹⁵

Tik pred napadom na Jugoslavijo je *Ljudska pravica* ob obletnici Leninove smrti objavila precej vznesen zapis, ki govori o Leninovih nadčloveških lastnostih in njegovi epohalni zgodovinski vlogi. Po tem zapisu je Lenin bil človek, ki je: z nadčloveško bistrovidnostjo razumel svoj čas in vse svoje življenje in delo posvetil boju za osvoboditev delovnega človeštva; bil v tej borbi trd in neizprosno v načelih, nepopustljiv do sovražnika, obenem pa poln očetovske ljubezni do trpečega ljudstva

14 »7. XI. 1917 – 7. 11. 1928: Zmaga delavsko-kmečke revolucije v Rusiji je začetek gradbe novega socialističnega družbenega reda,« *Enotnost*, 9. 11. 1928, 1.

15 »Leninizem,« *Delavsko-kmetški list*, 28. 1. 1926, 1.

in najboljši tovariš in prijatelj; bil vzor junaštva in odločnosti v borbi, človek velikih dejanj in misli, obenem pa vzor skromnosti, potrpljenja in vztrajnega podrobnega dela; pravilno razčlenil čas propadanja kapitalizma in s tem razredne družbe, da se še vedno ves svet uči iz njegovih knjig; pokazal, kaj more in kaj mora delavski razred storiti v tej dobi; delavstvu razjasnil, kje so njegovi zavezniki – kmetje, zatirani narodi – in kako jih pridobiti za osvobodilni boj; delovnemu kmečkemu ljudstvu pokazal edino pravo pot osvoboditve izpod jarma tlačanstva in kapitalizma; naučil delovno ljudstvo, kako se mora organizirati za ta boj; sam organiziral prvo delavsko stranko nove vrste – boljševiško stranko – in po načelih te stranke ustanovil stranko proletariata vsega sveta – Komunistično internacionalo; odkril obliko delavske oblasti, diktaturo proletariata – sovjetsko oblast; vodil prvo zmagovito proletarsko revolucijo, ustanovil prvo delavsko-kmečko državo, to državo vodil v burnih časih državljanske vojne in dosegel zmago nad belimi armadami in imperialisti; izdelal načrt za gospodarsko politiko te države, načrt, po katerem je njegov pomočnik in nadaljevalec dela – Stalin – povedel sovjetske narode v socializem – družbo brez razredov, brez kriz, brezposelnosti in revščine, družbo blagostanja in napredka, prosvete in sreče. Pisec ob ogromnem delu, »ki ga je opravil en sam človek – Lenin«, sprašuje bralca delavca, »ali si storil tudi ti, kar si mogel, da se konča trpljenje tvojih bratov, da zasije sonce svobode delovnemu ljudstvu tvoje dežele in da se združijo vsi narodi v skupnem domu svetovne zveze socialističnih republik«, torej ponovno izpove vero v svetovno revolucijo oziroma v udejanjenje socializma povsod po svetu.¹⁶

Tako interpretirana vloga je Leninov pomen prestavila tako rekoč vluč nesmrtnosti, in ne sme nas presenetiti, če najdemo članek s takšnim naslovom v osrednjem glasilu jugoslovanskih komunistov v tridesetih letih, v *Proleterju*.¹⁷ Tudi tam so zatrjevali, da je zgodovinski razvoj potrdil, kako so edino komunisti z Leninom na čelu na temelju Marxovih naukov pravilno ocenili zgodovinsko etapo imperializma in edini pokazali »pravilno pot iz bede, v katero je imperializem pahnil človeštvo«.¹⁸

III.

Medtem ko so pomen oktobrske revolucije med svetovnjima vojnama utemeljevali na idejnopolitični osnovi in aktualizirani ravni dosežkov sovjetske države, kjer so poudarjali in dokazovali nenehen napredek sovjetske družbe, ki v nasprotju s kapitalističnimi deželami naj ne bi poznala kriz, in edino socialističnemu sistemu napovedovali prihodnost, na tej podlagi pa promovirali in branili Sovjetsko zvezo kot deželo socializma neizmerne gospodarskega razvoja, vedno večje blaginje in narodne enakopravnosti, se je med drugo svetovno vojno tem poudarkom pridružil pomen Rdeče armade v protifašističnem nastopu. Poudarjanje njenega bojnega učinka in prvenstva v vojaškem nastopu proti silam osi je v kontekstu okupirane Evrope in

16 »Leninov dan«, *Ljudska pravica*, sredi februarja 1941, 1.

17 »Besmrtni Lenin«, *Proleter*, januar-februar 1938, 620, 621.

18 »Lenjinizam pobjedjuje«, *Proleter*, februar 1933, 185.

osvobodilnih gibanj težišče pomena revolucije precej samodejno preneslo tudi na vojaško oziroma protifašistično področje ter slovenskim komunistom omogočilo, da so ideološko-politična vprašanja na morebitni boljševiško revolucionarni osnovi nekoliko potisnili v ozadje. Tako je do izraza prihajala dvojna sporočilnost, ko sta se poudarjala potencial socialističnega družbenega reda in moč Rdeče armade oziroma sovjetske države, oboje pa je vendarle bil nasledek ali rezultat Oktobra, čeprav ni nujno, da so to izrecno poudarjali. Oktobrska revolucija je tako med drugo svetovno vojno predstavljala predvsem priložnost za predstavitev bojne moči Rdeče armade in dosežkov sovjetske države na različnih področjih, ki pa so tudi bila v službi čim bolj uspešnega nastopa proti silam osi. Tako dobi pomen oktobrske revolucije v razmerah globalne ogroženosti v času druge svetovne vojne novo razsežnost; s tem, ko je ruska revolucija omogočila izgradnjo močne socialistične države, ki je ob naglaševani enotnosti sovjetskih državljanov bila sposobna upreti se Hitlerju, ki ni ogrožal samo nje, temveč celo Evropo, je postala svojevrsten temelj in zagotovilo zmage protifašistične koalicije pod zastavo Sovjetske zveze, še posebej pa zagotovilo osvoboditve slovanskih narodov in s tem tudi slovenskega, ki v Sovjetski zvezi črpa vero in moč za vodenje lastnega boja proti skupnemu sovražniku.

Ob vseslovanskem shodu v Moskvi avgusta 1941 je tedanje glasilo Komunistične partije Slovenije (KPS) *Delo* zapisalo, da je velika oktobrska socialistična revolucija iz ruskega naroda napravila »baklonosca napredka, postal je up in vera vseh tlačanih in zatiranih narodov in ljudi. [...] Vse napredno človeštvo je ponosno na pridobitve in na uspehe ruskega naroda.« Ta ponos je lasten še zlasti slovanskim narodom, ki v sovjetskih uspehih vidijo tudi neomajno jamstvo, da bodo sami kmalu doživeli svoje nacionalno vstajenje in bodo svobodni ter enakopravni razvijali vse svoje sposobnosti v dobro vsega človeštva. Osvoboditev slovanskih narodov je hkrati stvar lepše prihodnosti človeštva.¹⁹ Ob tem pa je KPS opozorila, da bodo narodi samo tedaj, če bodo s svojim lastnim bojem podprli ta skupni boj, ki ga vodi Sovjetska zveza, imeli moralno pravico poiskati zaščito in pomoč pri drugih slovanskih narodih, ko bodo neposredno na dnevnem redu vprašanja svobode in prihodnosti.²⁰

Novembra 1941 je centralni komite KPS na Slovence in še posebej na delovno ljudstvo Slovenije naslovil letak, v katerem je spomnil, da delovno ljudstvo vsega sveta 7. novembra praznuje svoj »največji praznik« in da je pred 24 leti ljudstvo Sovjetske zveze »postavilo temelje prvi državi delavcev in kmetov – prvi državi svobode in resnične ljudske demokracije«, da so 24 let narodi Sovjetske zveze ob podpori delovnega ljudstva vsega sveta z gigantskimi naporii gradili svojo državo. Pod »modrim« Stalinovim vodstvom so zgradili težko industrijo, organizirali Rdečo armado in uničili peto kolono. In nato občudujoče zapiše o dosežkih: »Ustvarili so mogočno trdnjavo miru, svobode, sreče in blagostanja.« Ker pa »roparska grabežljivost, nasilje in izkoriščanje« ne morejo živeti ob sreči, blagostanju in enakopravnosti, je nemški fašizem z vso silo nastopil proti Sovjetski zvezi, da bi z bliskovito vojno uničil državo »svobode in sožitja narodov«. Toda Sovjetska zveza in

19 »Za enotnost slovanskih narodov,« *Delo*, september 1941, 97.

20 *Ibid.*, 98.

»slavna delavskokmečka Rdeča armada« nista razočarali upov delovnega ljudstva in zatiranih narodov vsega sveta, saj Rdeča armada nenehno lomi nemško udarno silo, dokler je ne bo popolnoma uničila, torej napove njen poraz. Med svobodoljubnimi narodi naj bi vladalo splošno prepričanje, da je edino Sovjetska zveza z Rdečo armado sposobna uničiti fašizem in človeštvu zagotoviti boljše prihodnost. Ob spoznanju, da prihaja ura osvoboditve, vstajajo zlasti slovanski narodi, zavedajoč se, da jim pod vodstvom velikega ruskega naroda pripada prihodnost kot nosilec »nove družbe, nove kulture, lepšega življenja, miru, sreče in blagostanja«. Praznik oktobrske revolucije, ko se hkrati odloča tudi o usodi slovenskega naroda, naj bo imperativ, da se boju Sovjetske zveze in svobodoljubnega sveta za zlom fašizma pridruži ves slovenski narod. Ob 7. novembru, ki ga centralni komite KPS opredeli kot »veliki simbol osvobodilne borbe«, torej spremeni vsebinski ali simbolni pomen Oktobra, KPS poziva delavce, kmete in delovno ljudstvo Slovenije, da zanetijo požar vsenarodnega upora, krepijo Osvobodilno fronto slovenskega naroda (OF), množično mobilizirajo v partizanske enote in v Narodno zaščito za obrambo slovenskih mest in vasi.²¹

Objavljali so govore Stalina ali drugih sovjetskih voditeljev, ki so jih imeli ob obletnicah revolucije, vendar je zanje značilno, da povsem v ospredje stopa vojna tematika. Tako je leta 1941 Stalin govoril o težki preizkušnji, ki jo preživlja Sovjetska zveza, da pa je Hitlerjev načrt bliskovite vojne proti njej propadel in da mu tudi s »strašilom revolucije« ni uspelo pritegniti Velike Britanije in Združenih držav Amerike v protisovjetsko koalicijo. Sovjetska zveza je tako znova potrdila, »da je najsolidnejša državna in družbena tvorba na svetu«, saj so se Hitlerjevi načrti razbili ob »enotni volji sovjetskega delovnega človeka, sovjetskega državljana«, ki je nosilec »nove, sovjetske demokracije«. Oktobrska socialistična revolucija je omogočila delovnemu ljudstvu dejansko izvajanje njegovih pravic, ki so zajamčene tudi z ustavo iz leta 1936 (svoboda govora, tiska, zborovanja in združevanja, pravica do šolanja in dela ter pravice s socialnozdravstvenega področja).²²

Tudi naslednje leto se je Stalin le bežno dotaknil revolucije, ko je omenil 25-letnico njene zmage in vzpostavitev novega reda. Sicer pa se je posvetil vprašanju organiziranja frontnega zaledja (evakuacija industrije in delavstva iz zahodnih v vzhodne predele države itd.) ter vojaškim akcijam Rdeče armade na sovjetsko-nemški fronti v zadnjem letu, bojni zvezi med Sovjetsko zvezo, Veliko Britanijo in Združenimi državami Amerike, dvigu čuta domovinske dolžnosti med prebivalci, ugotovil pa je tudi moralno-politično premoč anglo-sovjetsko-ameriške koalicije, na katere strani bo zmaga.²³

21 Tone Ferenc et al., ur., *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 1* (Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1962), 165–67, dok. 73.

22 SI AS 1887, t. e. 26, Govor Stalina na dan 6. novembra, na svečani seji moskovskega sovjeta, posvečeni 24. obletnici velike oktobrske socialistične revolucije in govor Vorošilova na vojaški paradi v Kujbiševu ob priliki 24. obletnice velike oktobrske socialistične revolucije, sig. 1021. »Sovjetska demokracija – vir nepremagljivosti Rdeče delavskokmečke armade,« *Delo*, februar 1942, 111, 112.

23 SI AS 1887, t. e. 26, Govor Stalina na dan 6. novembra, na svečani seji moskovskega sovjeta, posvečeni 25. obletnici velike oktobrske socialistične revolucije, sig. 1019. Ob petindvajsetletnici velike oktobrske socialistične revolucije. Govor predsednika Državnega obrambnega odbora tovariša J. V. Stalina na skupni slavnostni seji moskovskega Sovjeta poslancev delovnega ljudstva in partijskih organizacij mesta Moskve, 6. novembra 1942, sig. 1026.

V novembrski številki *Dela* leta 1942, ki je bila skoraj v celoti posvečena Oktobru, je centralni komite KPS v proglasu »Slovenskemu narodu! Delavcem, kmetom in delovni inteligenci Slovenije« nič kaj izvirno zapisal, da 7. novembra poteče 25 let, »kar je velika oktobrška socialistična revolucija pod vodstvom boljševiške partije Lenina-Stalina v Rusiji strmoglavila nasilniški in izkoriščevalski režim ter sistem starega sveta in odprla na šestini zemeljske oble vrata v novo dobo: v dobo družbe, ki ne pozna izkoriščanja človeka po človeku, ki ne pozna zatiranja naroda po narodu, v dobo socialistične demokracije, ki je najpristnejša in najgloblja demokracija v človeški zgodovini.« Praznik simbolično združuje četrstoletni obstoj »najnaprednejše družbene in državne tvorbe« z odločilnim bojem Sovjetske zveze in njene z »legendarnim junaštvom prežete Rdeče delavsko-kmečke armade« za svobodo sovjetskih, slovanskih in vseh zatiranih narodov, za demokracijo, kulturo in srečno prihodnost človeštva. Boj Sovjetske zveze proti fašizmu pod vodstvom »slavne boljševiške partije in genialnega stratega narodnega in človečanskega osvobodilnega boja, vodje narodov in preizkušenege stavbenika socialistične družbe, tovariša Stalina«, je hkrati boj za osvoboditev, združitvev in samoodločbo slovenskega naroda, za osvoboditev in srečno prihodnost ljudskih množic Slovenije. Je jamstvo, da bodo po končani vojni tudi na slovenskih tleh »izpodrezane korenine narodnega in socialnega zatiranja, korenine imperialističnih vojn, zaslužnjevanja malih narodov, trganja in razdeljevanja njihove zemlje«. Za Slovence naj bo sedmi november dan nove mobilizacije vseh slovenskih sil za odločilne udarce proti okupatorju za zmago slovenskega naroda in njegove OF. Razglas je pozival v boj za enotnost ljudskih množic, proti državljanski vojni, za utrditev in razširitev OF, v odločen boj proti okupatorjem in njihovim pomočnikom, in seveda niso manjkali klici: »Živela Velika oktobrška socialistična revolucija, ki je odprla vsemu človeštvu pot v srečno bodočnost! Živela Sovjetska zveza, zaščitnik malih narodov vsega sveta! Živela slavna boljševiška partija Lenina-Stalina! Živel tovariš Stalin, genialni vodja osvobodilne borbe vsega naprednega človeštva proti silam fašizma in reakcije!«²⁴

Objavljen je bil tudi članek »Velika oktobrška socialistična revolucija največji mejnik v zgodovini človeštva«, v katerem so obravnavani potek revolucije, vloga posameznih razredov in strank v njej ter revolucionarni program boljševiške stranke. V njem ponovno najdemo aksiom, kako je oktobrška revolucija prvič pred vsem svetom potrdila, da lahko delovno ljudstvo in zatirani narodi dosežejo popolno in dokončno uresničenje vseh svojih socialnih in nacionalnih teženj samo pod vodstvom delavskega razreda. Naveden je tudi naslednji citat iz govora Georgija Dimitrova na sedmem kongresu Kominterne leta 1935: »Sedanji vladodržci v kapitalističnem svetu so začasni ljudje. Resnični gospodar sveta, njegov jutrišnji gospodar je proletariat.«²⁵

Leta 1943 je komisija za agitacijo in propagando centralnega komiteja KPS izdala brošuro, katere avtor je bil Moša Pijade. Tudi v njej je bil že kar standardno poudarjen razredno pojmovan osvobodilni značaj revolucije (revolucija je »prvič v

24 »Slovenskemu narodu! Delavcem, kmetom in delovni inteligenci Slovenije,« *Delo*, 7. 11. 1942, 189, 190.

25 »Velika oktobrška socialistična revolucija največji mejnik v zgodovini človeštva,« *Delo*, 7. 11. 1942, 190–94.

zgodovini človeštva – dvignila razred mezdnih sužnjev, razred preganjanih, zatiranih in izkoriščanih na položaj vladajočega razreda») in njen pomen v izgradnji dežele socializma (usposobila je Sovjetsko zvezo za njeno današnje »veličastno delo reševanja človeštva pred fašistično kugo«; da je vloga »rešitelja pripadla Sovjetski Zvezi samo zato, ker je ona dete Velike Oktobrske Revolucije, samo zato, ker je Rdeča armada vojska novega tipa, vojska delavsko-kmečke demokracije, vojska socialistične domovine«).²⁶ Vpliv oktobrske revolucije naj bi med jugoslovanskimi narodi prišel do močnega izraza med narodnoosvobodilnim bojem, ko so se prepričali, »kako prav so imeli ruski delavci in kmetje, ko so šli po poti, ki jo je pokazala boljševiška Partija«. Vpliv naj bi bil globlji in »plodnejši« kot v kateri koli drugi deželi Evrope, kar potrjuje že množičen osvobodilni boj jugoslovanskih narodov, ki vpliva tudi na sosednje narode in bo v svetovni zgodovini služil kot primer, »kako se lahko narod tudi pod najtežjimi pogoji uspešno bori za svojo čast, svobodo in nezavisnost«; ob takšnih navedbah je mogoče med jugoslovanskimi komunisti zaznati posebno poklicanost oziroma poslanstvo, da širijo revolucijo tudi v sosednjih državah. Privlačnost Oktobra avtor razloži z »ljubeznijo« jugoslovanskih narodov do »velikega bratskega slovanskega ruskega naroda«. Vloga organizatorja in voditelja osvobodilnega boja med okupacijo je jugoslovanski komunistični partiji pripadla zato, »ker je zvesto sledila Leninu in Stalinu in ji desetletja ni bilo žal žrtev za borbo proti vsem oblikam politične reakcije in socialnega in nacionalnega zaslužnjevanja«.²⁷ Najdemo pa tudi pomemben poudarek, ki izenačuje pomen Stalina in Tita, pa tudi vero jugoslovanskih narodov v Sovjetsko zvezo z vero v lastne sile, kajti Pijade zapiše: »Bolj kot kdaj koli prej so [naši narodi] polni zaupanja v Sovjetsko Zvezo in bolj kot kdaj koli prej zaupajo v svojo lastno silo. Zato je danes veliki praznik sovjetskih narodov, praznik Oktobra, prav tako drag našim narodom, kakor je drag našim bratom v Sovjetski Zvezi. Zato ljubijo Stalina vsi naši narodi, borci in neborci, starci, žene in otroci, zato je vsaka narodna pesem v vsakem kraju naše domovine polna njegovega imena, zato je našim narodom najljubši, najdražji in srcu najbližji, kot jim je ljub, drag, in blizu srca tovariš Tito.«²⁸

Leta 1944 je dr. Aleš Bebler zapisal, da je Sovjetska zveza, utemeljena na Oktobru in »pogostokrat nagnusno klevetana«, med drugo svetovno vojno postala »osnovna sila v en mogočni blok združenih držav in narodov hrepenečih po kulturi, svobodi in miru«. Ob tem je spomnil, da je bila sovjetska Rusija tista, ki je obelodanila sramotni londonski pakt, in izrazil upanje, da bo Sovjetska zveza tudi v prihodnje, če bo treba, podprla slovenske pravične teritorialne zahteve.²⁹

Pomen Oktobra so seveda naglaševali tudi v širšem prostoru. O njem so med obema vojnama komunisti pisali v legalnih komunističnih časopisih, kadar so okoliščine dopuščale njihovo izhajanje. Med drugo svetovno vojno so o tem pisali

26 SI AS 1887, t. e. 21, Moša Pijade, 26. obletnica velike oktobrske revolucije in osvobodilna borba jugoslovanskih narodov, november 1943, sig. 783, 3–5.

27 Ibid., 7, 8.

28 Ibid., 14, 15.

29 Aleš Bebler, »Obletnica rojstva nove Rusije«, *Ljudska pravica*, 4. 11. 1944, 1, 2.

časopisi, ki formalno niso bili partijski, temveč so pripadali OF, zato so članki večkrat bili manj utemeljeni na revolucionarnosti in še bolj na protifašizmu.³⁰ O pomenu Oktobra je Radio Osvobodilna fronta imel posebno predavanje.³¹ Tudi v uvodu sovjetske ustave iz leta 1936, ki so jo med vojno ponatisnili v Sloveniji in je bila namenjena širši uporabi, se neizogibno omenja oktobrska revolucija. V Stalinovem predgovoru k ustavi je rečeno, da se že 19 let, tj. od Oktobra, Sovjetska zveza »dviga kakor svetilnik, ki delavskemu razredu vsega sveta vliva duha osvoboditve in izziva bes sovražnikov delavskega razreda«. ³² Naključno ali ne, na praznik oktobrske revolucije je bila leta 1942 ustanovljena Delavska enotnost, ki je bila sprva zamišljena kot organizacija, ki z enotnostjo na temelju delavskega razreda predstavlja najtrdnejše jamstvo za enotnost OF kot celote.³³

Med vojno so izhajali tudi obširnejši teksti, ki so bili pomembno študijsko gradivo, pri čemer je treba upoštevati, da se je KPS med drugo svetovno vojno postopoma številčno krepila, novi člani pa pogosto niso imeli osnovnega znanja o vprašanih revolucije, zato je bilo takšno gradivo nepogrešljivo. Med takšna vprašanja je tudi v vojnem obdobju sodilo vprašanje določanja strategije in taktike boljševiške stranke v revolucionarnem času v Rusiji, kar je pomenilo predvsem prepoznavati zaveznike in nasprotnike v posameznih fazah zgodovinskega razvoja ter določati smer glavnega udara, vprašanje o obstoju socializma samo v eni deželi in o svetovni revoluciji, o mednarodnem pomenu Oktobra, kakor je o tem učil Stalin, sklicujoč se pri tem tudi na Lenina;³⁴ naprej o značilnostih proletarske revolucije v primerjavi z meščansko,³⁵ o stranki kot »organizirani četi delavskega razreda«, ³⁶ o temeljih leninizma s poudarkom na revolucionarnih metodah delovanja, teoriji proletarske revolucije, diktaturi proletariata, na kmečkem in nacionalnem vprašanju, strategiji in taktiki ter revolucionarni stranki.³⁷

30 Gl. mdr. »Reportaža o paradi na Rdečem trgu 7. XI. v Moskvi,« *Slovenski poročevalec*, 13. 11. 1941, 187, 188. »Odmev Stalinovega govora v Angliji in svetu,« *Slovenski poročevalec*, 13. 11. 1941, 188. »Produkcijski zagon po proslavi 24. obletnice oktobrske revolucije,« *Slovenski poročevalec*, 13. 11. 1941, 188. »Narodi Jugoslavije! Delavci, kmetje, meščani! Vojaki, podoficirji, oficirji in politični delavci Narodno Osvobodilne Vojske in Partizanskih Odredov Jugoslavije! Mladina Jugoslavije!,« *Naša vojska*, 5. 11. 1944, 1. »Dnevno povelje maršala Stalina za 7. november,« *Naša vojska*, 14. 11. 1944, 2. »Letošnji 7. november,« *Delavska enotnost*, 20. 11. 1944, 43, 44. »Iz govora maršala Stalina ob 27. obletnici Oktobrske revolucije,« *Delavska enotnost*, 20. 11. 1944, 44, 45.

31 Jože Javoršek, *Radio Osvobodilna fronta* (Ljubljana: Partizanska knjiga, 1979), 183.

32 SI AS 1887, t. e. 29, Ustava (Temeljni zakon) Zveze sovjetskih socialističnih republik. Z uvodnim govorom tovariša Stalina ob sprejemu Ustave ZSSR na VIII. izrednem kongresu Sovjetov 6. decembra 1936. Izdala Agitacijsko-propagandistična komisija 1942, sig. 1165, 18, 19.

33 Bojan Godeša, »Delavska enotnost 1941–1945,« v: *Delavsko gibanje in delavska enotnost. Zbornik ob 75-letnici Delavske enotnosti*, ur. Franček Kavčič (Ljubljana: Zveza svobodnih sindikatov Slovenije, 2017), 115.

34 SI AS 1887, t. e. 26: Stalin, O strategiji in taktiki v Oktobrski revoluciji, sig. 1027. J. V. Stalin, Oktobrska revolucija. Agitacijsko-propagandistična komisija Centralnega Komiteta Komunistične Partije Slovenije, 1944, sig. 1010.

35 SI AS 1887, t. e. 26, J. V. Stalin, Proletarska revolucija in diktatura proletariata. Agitacijsko-propagandistična komisija Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije, 1943, sig. 1038.

36 SI AS 1887, t. e. 26, J. V. Stalin, Stranka. Agitacijsko-propagandistična komisija Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije, sig. 1041.

37 SI AS 1887, t. e. 26: J. V. Stalin, Temelji leninizma. Agitacijsko-propagandistična komisija Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije, sig. 1045. Stalin, Osnove leninizma. Predavanje na sverdlovski univerzi v začetku aprila 1924, sig. 1024.

IV.

Tematika oktobrske revolucije za komuniste ni pomenila samo seznanjanja s potekom ruske revolucije, državljanske vojne, sprejetimi revolucionarnimi ukrepi, z izgradnjo socializma boljševiškega tipa, vlogo revolucionarne in drugih strank v radikaliziranih ali izrednih razmerah, o strategiji in taktiki, o viziji svetovne revolucije in tako naprej, temveč je v notranjem partijskem življenju bila tudi spodbuda za teoretične in politične razprave o tem, kdaj in na kakšen način se bo revolucija izvedla v Sloveniji in Jugoslaviji.

Pripomniti velja, da so komunisti od ustanovitve stranke naprej kar precej prebirali marksistično literaturo in se individualno ali v organiziranih oblikah obširneje seznanjali s spredaj navedenimi vprašanji. Kot primer s povsem začetnega obdobja navedimo krajevno komunistično organizacijo v Strnišču pri Ptujju, kjer so po prepovedi komunistične stranke oblasti v januarju 1921 zasegle naslednje brošure z zgoraj naznačeno tematiko: *Teze druga Lenina o buržoazni demokratiji i proletarski diktaturi* (Moskva, 1919); *Lenin, Proletarska revolucija i renegat Kautski* (Moskva, 1920); *Lenin, Politička partija u Rusiji i zadaci proletariata* (Moskva, 1919); Filip Filipović, *Partija, sindikati i sovjeti* (Beograd, 1920).³⁸

Med študijskim gradivom so bili pred in med drugo svetovno vojno nepogrešljiva dela *Zgodovina VKP(b)*,³⁹ *Stalinova Vprašanja leninizma*,⁴⁰ različni Marxovi, Leninovi in Stalinovi spisi itd.⁴¹ Med Leninovimi deli je bila tudi knjiga *Država in revolucija*, ki jo je napisal tik pred boljševiškim prevzemom oblasti oziroma oktobrsko revolucijo leta 1917. V njej je na podlagi pogledov Marxa in Engelsa utemeljeval revolucijo kot nasilno dejanje, kot dejanje, ki poraja strah, kar je neizogiben pogoj proletarske delavske strategije, s katero naj si delavstvo prilasti oblast. Med drugim pravi: »Revolucija je gotovo najbolj avtoritativna stvar na svetu, je dejanje, s katerim del prebivalstva vsili svojo voljo drugemu delu s puškami, bajoneti in topovi, torej s samimi zelo avtoritativnimi sredstvi. In če zmagovita stranka noče, da bi bil njen boj zastoj, mora svoje gospostvo uveljaviti s strahom, s katerim njeno orožje navdaja reakcionarje.«⁴²

Jugoslovanski in slovenski komunisti so seveda ves čas živeli v pričakovanju revolucije in skladno z usmeritvami Kominterne ter sovjetskega državnega vodstva

---

38 Marjeta Adamič et al., ur., *Viri za zgodovino komunistične stranke na Slovenskem v letih 1919–1921* (Ljubljana: Partizanska knjiga, 1980), 235, dok. I, 110.

39 »Historija Savezne Komunistične Stranke (boljševika),« *Proleter*, maj 1939, 637, 638. »Kratki kurs historije S. K. P. (b),« *Proleter*, januar-februar 1940, 653. Vida Deželak Barič, »O študiju Kratke zgodovine VKP(b): z narodno spravo – konec državljanske vojne?,« *Borec* 42, št. 5-7 (1990): 586–90.

40 Josip Stalin, *Vprašanja leninizma* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1948).

41 Vida Deželak Barič, »Partijsko šolstvo med narodnoosvobodilnim bojem v Sloveniji,« v: *Prosveta i školstvo u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji naroda i narodnosti Jugoslavije*, ur. Čedomir Popov (Novi Sad: Savet akademija nauka i umetnosti SFRJ, 1984), 505–16. Mihajlo Ogrizović, *Marksističko obrazovanje partijskih kadrova u NOB* (Zagreb: Radničke novine, 1988).

42 Vladimir Ilič Lenin, *Država in revolucija: marksistični nauk o državi in naloge proletariata v revoluciji* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1972), 57. Navedeno knjigo je že pred vojno v slovenščino prevedel France Klopčič, leta 1934 pa jo je izdala Založniška zadruga inozemskih delavcev v ZSSR v Moskvi.

uravnavali lastne usmeritve in taktiko, tako da so revolucionarni cilji neposredno prihajali do izraza le občasno (npr. ob ustanovitvi stranke, ko stranka odkrito napove boj za revolucionarni prevzem oblasti, leta 1924 ob ustanavljanju Proletarskih akcijskih čet, na prelomu iz dvajsetih v trideseta leta, ko se v Sloveniji revolucionarna usmeritev najbolj značilno manifestira v t. i. mariborski oficirski aferi leta 1932).⁴³

V spreminjajočih se domačih in širših okoliščinah ter usmeritvah Kominterne in različnih ocenah razmer so se v vrstah jugoslovanskih komunistov pojavljali različni pogledi glede možnosti izvedbe revolucije v bližnji ali pa oddaljeni prihodnosti, kar je prišlo do izraza že na vukovarskem kongresu, ko je sicer prevladala prva usmeritev.⁴⁴ Tudi na četrtem kongresu KSJ novembra 1928 v Dresdnu, ko je bila sprejeta Kominternina ocena o krizi imperializma in nastajanju novega revolucionarnega vala, so v okviru KSJ potekale razprave o tem, ali stopa Jugoslavija v meščanskodemokratsko ali pa proletarsko revolucijo.⁴⁵ Malo pred napadom sil osi na Jugoslavijo pa je bila na V. državni konferenci KSJ oktobra 1940 sprejeta ocena, da v Jugoslaviji še ni pravega revolucionarnega poleta in da so komunisti šele v »fazi zbiranja revolucionarnih sil«, kar je pomenilo, da je treba revolucionarno akcijo zadrževati.⁴⁶ Zlasti v procesu intenzivne boljševezicije komunistične stranke, s frakcijskimi in ideološkimi spori, je bil poudarek ne samo na študiju literature, ampak je ta morala biti »pravilno« izbrana in interpretirana, o čemer je na V. državni konferenci govoril Boris Kidrič, ki je v zvezi s tem priporočil Zgodovino VKP(b).⁴⁷

Pomembno vlogo pri spoznavanju teorije in prakse revolucije je med obema vojnama imelo šolanje partijskih kadrov v Sovjetski zvezi na Komunistični univerzi narodnih manjšin zahoda, v Mednarodni leninski šoli⁴⁸ ali pa na »Rdeči univerzi« v kaznilnici v Sremski Mitrovici.⁴⁹ Tudi med drugo svetovno vojno so se slovenski komunisti usposabljali v različnih šolah in tečajih, najpomembnejša partijska šola je bila pri centralnem komiteju KPS. V njej je Edvard Kardelj, član politbiroja centralnega komiteja KPJ, eden najvplivnejših politikov v jugoslovanskem partijskem vodstvu in glavni ideolog slovenske ter jugoslovanske komunistične partije,⁵⁰ v začetku leta 1944, ko je predaval o strategiji in taktiki komunistične partije, udeležencem partijskega tečaja razlagal, da se je v Jugoslaviji revolucija začela s trenutkom, »ko smo prijeli za puško in pričeli z združevanjem elementov, ki bodo šli zvesto s proletariatom«,

43 Vida Deželak Barič, *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007), 15–34.

44 Pleterski, *Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije*, 73–76.

45 SI AS 1550, t. e. 1, Moša Pijade, *Zgodovina partije*, 11. Pleterski, *Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije*, 102, 103.

46 Pero Damjanović et al., ur., *Peta zemaljska konferenca KPJ. Izvori za istoriju SKJ* (Beograd: Komunist, 1980), 204, dok. 13.

47 Ibid., 99–112, dok. 3.

48 France Klopčič, *Desetletja preizkušenj. Spomini* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980), 417–33. Miha Marinko, *Moji spomini* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1974), 82–99. Ivan Maček-Matija, *Spomini* (Zagreb in Ljubljana: Globus in Delo, 1981), 61–73. Ivan Regent, *Spomini* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1967), 211–18.

49 Jelena Kovačević, »Frakcijske borbe medu članovima KPJ u sremskomitrovačkoj kaznionici 1937–1939,« *Arhiv. Časopis Arhiva Jugoslavije* 16, št. 1–2 (2015): 105–17. Maček, *Spomini*, 84–88. Milan Apih, *Enajsta šola Andreja Klasa* (Ljubljana: Borec, 1984), 114–200.

50 Božo Repe, *Rdeča Slovenija. Tokovi in obrzi iz obdobja socializma* (Ljubljana: Sophia, 2003), 225–28, 238.

in da je zmaga revolucije dobljena z več taktičnimi uspehi, ne pa z enkratno bitko. Tedanjo stopnjo revolucije je ocenil kot stopnjo meščanskodemokratske revolucije, v kateri pa komunistična stranka zavzema položaje, ki ji bodo v prihodnje omogočili prehod v proletarsko revolucijo, tako da v smislu Leninovega postavljanja vprašanja strategije in taktike obenem potekata meščanskodemokratska in proletarska revolucija, komunistična partija pa zavzema položaje, ki ji bodo omogočili takojšen prehod v proletarsko revolucijo, pri čemer ni nujen revolucionaren prehod, temveč je za izvedbo ciljev proletarske revolucije mogoča tudi reformistična pot; položaj naj bi bil podoben položaju v Sovjetski zvezi februarja 1917, ko je tudi Lenin dopuščal možnost reformističnega preraščanja v proletarsko revolucijo. Revolucijo je opredelil kot proces, ki jo v razmerah okupacije bistveno določuje osvobodilni boj, v katerem pa si mora proletariat (dejansko komunistična partija) zagotoviti vodilno vlogo in si s tem ustvariti zanesljivo izhodišče za dokončno izvedbo revolucije in prevzema oblasti po končani vojni. Ugotovil je, da proletariat trenutno zavzema komandne položaje, ki mu bodo omogočili reševanje vseh vprašanj tudi v obliki reform, te bodo imele revolucionaren značaj, in da bo zunanja oblika sprememb gotovo drugačna, kot je bila revolucija v Sovjetski zvezi. Poudaril je še, da se z nalogami, kakor jih je opredelil 7. kongres Kominterne leta 1935 (boj proti vojni in fašizmu, za demokratične in nacionalne pravice), ni postavilo vprašanje novega strateškega načrta, ampak samo vprašanje nove taktike. Opozoril je še, kako je za komuniste izjemno pomembno, da bodo svoj nastop proti domačim nasprotnikom, s ciljem njihovega razbitja, tudi v prihodnje utemeljevali na narodnoosvobodilni, in ne na razredni podlagi.⁵¹ Slednji poudarek je vsekakor simptomatičen, saj govori o prisotni potrebi brzdanja revolucionarne vneme pri komunistih.

Na vprašanje značaja in časovne določitve posameznih faz revolucije je ob zaključku vojne, na ustanovnem kongresu Komunistične partije Srbije maja 1945, odgovoril sekretar centralnega komiteja KPJ Josip Broz Tito. Ta je še poleti 1944 za zunanje politične potrebe zatrjeval Churchill, da njegov namen ni uvesti komunizma, ker morajo po vojni vse evropske države imeti demokratične sisteme in Jugoslavija glede tega ne sme biti izjema.⁵² Na kongresu srbske partije pa je na razširjeno mnenje med komunisti, da bo zdaj ob koncu vojne nastopila t. i. druga (oktobrska) etapa, odgovoril, da jugoslovanska komunistična partija na neopazen način že stopa v drugo etapo. Tudi on je poudaril, da v revolucionarnem procesu ni treba pričakovati ostrega preloma («da se čez noč uresniči komunizem»), ker bo partija uresničila svoj cilj po poteh, ki jih je določilo dejstvo osvobodilne vojne, zaradi česar etape meščanskodemokratske in proletarske revolucije niso jasno opredeljene. Glede na pogovor, ki ga je o tem vprašanju imel s Stalinom, to naj tudi ne bi bilo z ničimer v nasprotju z leninističnimi načeli.⁵³

51 Vida Deželak Barič, »Osvobodilni boj kot priložnost za izvedbo revolucionarnih ciljev,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 35, št. 1-2 (1995): 148, 149, 158, 160.

52 Dušan Biber, ur., *Tito–Churchill: strogo tajno: zbornik britanskih dokumentov 28. maja 1943–21. maja 1945* (Zagreb in Ljubljana: Globus in Delo, 1981), 276, 277.

53 Josip Broz Tito, *Sabrana djela, 28. knjiga*, ur. Pero Damjanović (Beograd: Komunist, 1988), 33.

V skladu z navedenimi usmeritvami so bili komunisti iz taktičnih razlogov prisiljeni do konca vojne voditi skrbno odmerjeno popularizacijo svoje stranke in njenih ciljev, da ne bi ljudi, ki so bili zadržani do komunizma, če mu že niso nasprotovali, odbijali od osvobodilnega gibanja. Zato so stranko, kolikor so v javnosti o njej govorili, predstavljali predvsem kot nacionalnopolitični subjekt z največ zaslugami pri organiziranju in vodenju odpora proti okupatorju, stranko, ki deluje izključno v korist naroda. Zagotavljali so strankino iskreno privrženost narodnoosvobodilnim ciljem, zanikovali razredni značaj odpora in tako skušali odgovarjati na očitke protirevolucionarne strani o komunističnih ciljih OF, ob tem pa nenehno pozivali k narodni enotnosti.

Viri in literatura

Arhivski viri:

- SI AS, Arhiv Republike Slovenije:
  - SI AS 1550, Zbirka spominskega gradiva.
  - SI AS 1887, Zbirka NOB tiska.

Časopisni viri:

- Aleš Bebler, »Obletnica rojstva nove Rusije.«, *Ljudska pravica*, 4. 11. 1944, 1,2.
- *Delavska enotnost*, 20. 11. 1944, 43, 44, »Letošnji 7. november.«
- *Delavska enotnost*, 20. 11. 1944, 44, 45, »Iz govora maršala Stalina ob 27. obletnici Oktobrske revolucije.«
- *Delavsko-kmetski list*, 12. 11. 1925, 1, »Osemletnica obstoja Sovjetske Rusije.«
- *Delavsko-kmetski list*, 12. 11. 1925, 2, »Internac(ionalno) delavsko gibanje in ruska revolucija.«
- *Delavsko-kmetski list*, 28. 1. 1926, 1, »Leninizem.«
- *Delo*, september 1941, 96-98, »Za enotnost slovanskih narodov.«
- *Delo*, februar 1942, 111-13, »Sovjetska demokracija – vir nepremagljivosti Rdeče delavsko-kmečke armade.«
- *Delo*, 7. 11. 1942, 189, 190, »Slovenskemu narodu! Delavcem, kmetom in delovni inteligenci Slovenije.«
- *Delo*, 7. 11. 1942, 190-94, »Velika oktobrska socialistična revolucija največji mejnik v zgodovini človeštva.«
- *Enotnost*, 11. 11. 1926, 1, »Devet let sovjetske Unije.«
- *Enotnost*, 4. 11. 1927, 1, »Ob 10-letnici – 7 urni delavnik v USSR.«
- *Enotnost*, 4. 11. 1927, 2, »Ustroj Unije Socialističnih Sovjetskih Republik (USSR).«
- *Enotnost*, 11. 11. 1927, 1, »10 let delavsko-kmečke vlade.«
- *Enotnost*, 25. 11. 1927, 1, »10 let delavsko-kmečke vlade.«
- *Enotnost*, 2. 12. 1927, 3, »10 let delavsko-kmečke vlade.«
- *Enotnost*, 9. 11. 1928, 1, »7. XI. 1917 – 7. 11. 1928: Zmaga delavsko-kmečke revolucije v Rusiji je začetek gradbe novega socialističnega družbenega reda.«
- *Ljudska pravica*, sredi februarja 1941, 1, »Leninov dan.«
- *Naša vojska*, 5. 11. 1944, 1, »Narodi Jugoslavije! Delavci, kmetje, meščani! Vojaki, podoficirji, oficirji in politični delavci Narodno Osvobodilne Vojske in Partizanskih Odredov Jugoslavije! Mladina Jugoslavije!.«

- *Naša vojska*, 14. 11. 1944, 2, »Dnevno povelje maršala Stalina za 7. november.«
- *Proleter*, november 1930, 87, »13-godišnjica ruske revolucije.«
- *Proleter*, december 1932, 161-162, »Borba dvaju svijetova.«
- *Proleter*, februar 1933, 185, »Lenjinizam pobjedjuje.«
- *Proleter*, januar 1935, 336, »17. godina Oktobarske revolucije. Iz proglaša Izvršnog Odbora Komunističke Internacionale.«
- *Proleter*, januar-februar 1938, 620, 621, »Besmrtni Lenjin.«
- *Proleter*, maj 1939, 637, 638, »Historija Savezne Komunističke Stranke (boljševika).«
- *Proleter*, januar-februar 1940, 653. »Kratki kurs historije S. K. P. (b).«
- *Rdeči prapor*, 6. 11. 1920, 1, »Triletnica delavsko-kmečke ruske republike.«
- *Slovenski poročevalec*, 13. 11. 1941, 187, 188. »Reportaža o paradi na Rdečem trgu 7. XI. V Moskvi.«
- *Slovenski poročevalec*, 13. 11. 1941, 188 »Odmev Stalinovega govora v Angliji in svetu.«
- *Slovenski poročevalec*, 13. 11. 1941, 188. »Produkcijiski zagon po proslavi 24. obletnice oktobrske revolucije.«

Literatura:

- Apih, Milan. *Enajsta šola Andreja Klasa*. Ljubljana: Borec, 1984.
- Deželak Barič, Vida. »O študiju Kratke zgodovine VKP(b): z narodno spravo – konec državljanske vojne?.« *Borec* 42, št. 5-7 (1990): 586–90.
- Deželak Barič, Vida. »Partijsko šolstvo med narodnoosvobodilnim bojem v Sloveniji.« V: *Prosveta i školstvo u narodnoosvobodilačkom ratu i revoluciji naroda i narodnosti Jugoslavije*, ur. Čedomir Popov, 505–16. Novi Sad: Svet akademija nauka i umetnosti SFRJ, 1984.
- Deželak Barič, Vida. »Osvobodilni boj kot priložnost za izvedbo revolucionarnih ciljev.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 35, št. 1-2 (1995): 137–62.
- Deželak Barič, Vida. *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007.
- Godeša, Bojan. »Delavska enotnost 1941–1945.« V: *Delavska gibanje in delavska enotnost: zbornik ob 75-letnici Delavske enotnosti*, ur. Franček Kavčič, 112–31. Ljubljana: Zveza svobodnih sindikatov Slovenije, 2017.
- Javoršek, Jože. *Radio Osvobodilna fronta*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1979.
- Klopčič, France. *Desetletja preizkušenj. Spomini*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980.
- Kovačević, Jelena. »Frakcijske borbe medu članovima KPJ u sremskomitrovačkoj kaznioni 1937–1939.« *Arhiv. Časopis Arhiva Jugoslavije* 16, št. 1-2 (2015): 105–17.
- Lenin, Vladimir Ilič. *Država in revolucija: marksistični nauk o državi in naloge proletariata v revoluciji*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1972.
- Maček, Ivan–Matija. *Spomini*. Zagreb in Ljubljana: Globus in Delo, 1981.
- Marinko, Miha. *Moji spomini*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1974.
- Pleterski, Janko, Danilo Kecić, Miroљub Vasić, Pero Damjanović, Fabijan Trgo, Branko Petranović, Dušan Bilandžić in Stanislav Stojanović. *Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije*. Ljubljana: Komunist in Državna založba Slovenije, 1986.
- Regent, Ivan. *Spomini*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1967.
- Repe, Božo. *Rdeča Slovenija. Tokovi in obrazi iz obdobja socializma*. Ljubljana: Sophia, 2003.
- Stalin, Josip. *Vprašanja leninizma*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1948.

Tiskani viri:

- Adamič, Marjeta, Jasna Fischer, Milica Kacin-Wohinz, France Kresal, Alenka Nedog, Janko Prunk, Franc Rozman, Mirko Stiplovšek in Tone Zorn, ur. *Viri za zgodovino komunistične stranke na*

- Slovenskem v letih 1919–1921*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1980.
- Broz, Josip Tito. *Sabrana djela, 28. knjiga*, ur. Pero Damjanović. Beograd: Komunist, 1988.
  - Biber, Dušan, ur. *Tito–Churchill: strogo tajno: zbornik britanskih dokumentov 28. maja 1943–21. maja 1945*. Zagreb in Ljubljana: Globus in Delo, 1981.
  - Damjanović, Pero, Milovan Bosić in Dragica Lazarević, ur. *Peta zemaljska konferencija KPJ (19–23. oktober 1940)*. Izvori za istoriju SKJ. Beograd: Komunist, 1980.
  - *Delavska enotnost 1942–1943*. Ponatis. Ljubljana: Republiški svet Zveze sindikatov Slovenije, 1954.
  - *Delo: glasilo centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije 1941–1942*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1947.
  - Ferenc, Tone, Ferdo Fischer, Davorin Jeršek, Rozalija Lukman, Miroslav Luštek, Marija Oblak-Čarni in Terezija Traven, ur. *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 1*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1962.
  - Morača, Pero, ur. *Proleter. Organ centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije 1929–1942*. Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta, 1968.
  - Škerl, France, ur. *Slovenski poročevalec 1938–1941*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1951.
  - Vujošević, Ubavka, ur. *Drugi (vukovarski) kongres KPJ. Izvori za istoriju SKJ*. Beograd: Komunist, 1983.

Vida Deželak Barič

SLOVENIAN COMMUNISTS ON THE OCTOBER REVOLUTION BETWEEN 1920 AND 1945

SUMMARY

The Communist Party of Slovenia was established in 1920, as a part of the Communist Party of Yugoslavia. It formed its definite position with regard to the October Revolution at the second congress of Yugoslav communists in June 1920 in Vukovar. Here an agenda based on the programme of the Russian Bolshevik Party and the Comintern was adopted, which also, quite understandably, defined the Yugoslav communists' attitude towards the October.

Throughout the period under consideration, the Communist Party would unwaveringly maintain the ideologically-conditioned and idealised image of the October Revolution, which it saw as the most important watershed in the human history that “liberated mankind on one sixth of the Earth’s surface”. It also emphasised the revolutionary role of Lenin and Stalin, which led to a personality cult.

Among other things, the perception of the October Revolution also became important during the celebration of its anniversaries as well as the anniversaries of Lenin’s death, establishment of the Red Army, and so on. The October anniversaries would be celebrated regularly, and measures would be presented that had been adopted by the revolutionary authorities in order to construct the socialist society

as the fundamental “acquisition” of the October Revolution. The Party would often behave tactically, while emphasising clearly, on the other hand, that the Soviet Union was the “true homeland” of the entire international proletariat and hence also of the Yugoslav workers. According to the Party, the land of the October was a model, a signpost, and inspiration for all Communist Parties, the working people, and the whole of humankind in the capitalist countries. The Party also expressed its belief in a global revolution, which is why all the Communist Parties were obliged to defend the Soviet Union as the “fortress” of the international proletarian revolution in case of the imperialist threat. Throughout this time, an emphasis was placed on defending the policies and orientations of the Bolshevik Party, the Comintern, and the Soviet state.

The communists based the importance of the October Revolution on the ideological and concurrent grounds, and the anniversaries were a unique opportunity to present the achievements of the Soviet society in the economic, social, cultural, scientific, and other areas. They would repeatedly demonstrate the constant progress of the Soviet society, allegedly free of any crises in comparison with the capitalist countries, and saw the socialist system as the only possible future. During World War II, these emphases were also supplemented with the importance of the combat effectiveness of the Red Army in its struggle against fascism. In the context of the occupied Europe and the liberation movements, emphasising the military power and the leading role of the Red Army in the military campaign against the Axis Powers shifted the importance of the Revolution to the military and anti-fascist aspects and allowed the Slovenian communists to push the ideological and political questions on what was possibly a Bolshevik basis into the background, at least to a certain degree.

By studying various essays by Marx, Lenin, and Stalin, as well as by attending a variety of Party schools in the Soviet Union and in Yugoslavia, the communists would familiarise themselves with the issues involved in the implementation of the revolution; the role of the political party and the working class in it; as well as with strategy and tactics. In the internal Party life, however, the October Revolution represented an encouragement to engage in theoretical and political discussions about when and how the revolution would be carried out in Slovenia and Yugoslavia. In 1944, in the Party School with the Central Committee of the Communist Party of Slovenia, the leading Slovenian communist Edvard Kardelj would keep explaining that the processes in Yugoslavia at the time were taking place in the context of a democratic bourgeois revolution; but that the Party endeavoured to take control of the positions that would allow for the revolution’s immediate conversion to the proletarian kind. In this regard the revolutionary turning point was not obligatory: reforms could very well allow for the realisation of the proletarian revolution’s goals, as the situation was supposedly similar to the one in the Soviet Union in February 1917, when Lenin himself allowed for the possibility of a reformist transformation into a proletarian revolution.

Bojan Godeša*

»Komunizem največja nevarnost naše dobe« – o idejnopolitičnem profilu vodstva političnega katolicizma na Slovenskem na predvečer napada sil osi na Kraljevino Jugoslavijo**

IZVLEČEK

Prispevek obravnava idejnopolitični profil vodstva političnega katolicizma na Slovenskem na predvečer napada sil osi na Kraljevino Jugoslavijo, ki je stremelo h korporativno urejeni družbi, organizirani na podlagi papeških okrožnic in cerkvenega nauka. Zgled so bili stari stanovski koncepti iz »zlate dobe srednjega veka«. Pri tem katoliškim ideologom ni bilo jasno, kako naj bi jih v praksi uresničili. Poleg tega je bil politični režim v Sloveniji določen z režimom širše jugoslovanske države. V takšnih okoliščinah je bil brezkompromisni antikomunizem v času med svetovnima vojnama na Slovenskem instrumentaliziran predvsem kot sredstvo, ki naj bi katoliškemu taboru pripomoglo k rekatolicizaciji slovenske družbe. Sicer je bil družbeni koncept, ki ga je zagovarjala katoliška hierarhija na Slovenskem, povsem kompatibilen s totalitarnim in rasističnim Hitlerjevim »novim redom«. Kot tak je bil povezan z usodo sil osi v vojni in je po letu 1945 v celoti izgubil svojo legitimnost v demokratični evropski družbeni stvarnosti.

Ključne besede: politični katolicizem, totalitarni in rasistični »novi red«, antikomunizem, fašizem, druga svetovna vojna

* Dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; docent, Univerza v Novi Gorici, Vipavska 13, SI-5000 Nova Gorica, bojan.godesa@inz.si

** Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0281 *Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

ABSTRACT

“COMMUNISM, THE GREATEST THREAT OF OUR ERA” – ON THE IDEOLOGICAL-POLITICAL PROFILE OF THE POLITICAL CATHOLICISM LEADERSHIP IN SLOVENIA ON THE EVE OF THE INVASION OF THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA BY THE AXIS POWERS

The contribution focuses on the ideological-political profile of the political Catholicism leadership in Slovenia – which strived for a corporatist society, organised on the basis of papal encyclicals and Catholic teachings – on the eve of the invasion of the Kingdom of Yugoslavia by the Axis Powers. The old corporatist concepts from “the golden age of the medieval era” represented the model for these endeavours. The Catholic ideologues, however, did not have a clear idea of how to realise these concepts in practice. Furthermore, the political regime in Slovenia was determined by the regime of the wider Yugoslav state. In such circumstances, the unrelenting anti-communism in Slovenia between both world wars was used especially as an instrument which was supposed to assist the Catholic camp with the recatholicisation of the Slovenian society. The social concept, defended by the Catholic hierarchy in Slovenia, was nevertheless entirely compatible with Hitler’s totalitarian and racist “new order”. As such it was related to the destiny of the Axis Powers in the war and thus lost its entire legitimacy in the democratic European social reality after 1945.

Keywords: political Catholicism, totalitarian and racist “new order”, anti-communism, fascism, World War II

I.

»V okrožnici o brezbožnem komunizmu nasvetuje papež Pij XI. sredstva, s katerimi naj se katoličani bore proti ‘največji nevarnosti naše dobe’. Eno izmed uspešnih sredstev more biti, kakor pravi okrožnica, tudi katoliški tisk, čigar naloga je razlagati krščanska socialna načela; zavračati zmote in zablode komunizma; opozarjati na pretkano taktiko komunistov in odkrivati njih zvijačne metode ter pomagati, da se zajezi in onemogoči njih odkrita in skrivna propaganda. (...) Stvaren prikaz najhujšega nasprotnika Boga in krščanske kulture nam more samo koristiti, ker tako šele prav spoznamo, da je ‘skrivnost hudobije že na delu’. (...) kdor pa pozna nasprotnika, njegovo orožje in način bojevanja, se zlahka ne bo dal presenetiti, ampak se mu bo pogumno in razumno v bran postavil, posebno ko vidi, da ima v svojih rokah še učinkovitejše orožje kakor nasprotnik. Naše najboljše orožje proti komunizmu pa je resnica, pravica in ljubezen.«¹

Tako je Ivan Ahčin, glavni urednik osrednjega katoliškega dnevnika *Slovenec* in eden tedanjih vodilnih katoliških ideologov, sicer pa eden tesnih sodelavcev in

1 Ivan Ahčin, *Komunizem največja nevarnost naše dobe* (Ljubljana: Zveza fantovskih odsekov v Ljubljani, 1939), 3, 4.

obenem občudovalcev karizmatičnega voditelja slovenskega političnega katolicizma, dr. Antona Korošca, zapisal v uvodu knjige *Komunizem največja nevarnost naše dobe*, ki je izšla leta 1939.

Vendar pa v katoliškem taboru niso vseskozi imeli takšnega mnenja o komunizmu. V dvajsetih letih so namreč v njem še videli družbeni pojav, ki lahko tudi drugim socialnim gibanjem ponudi nekatere družbene in gospodarske rešitve. Kot se je spominjal član vodstva po uvedbi diktature kralja Aleksandra Karađorđevića (1929) razpuščene SLS, Janez Brodar, je Korošec slabo desetletje kasneje, leta 1932, o komunizmu dejal naslednje: »Komunizem je potrebno zlo! Jaz (Brodar – op. Godeša) mu ugovarjam in pravim: ‚G. predsednik, jaz tega ne razumem. Ako komunizem dela zlo, ni potreben. Ako pa je potreben, ne sme delati zla!‘ Dr. Korošec odgovori: ‚Pa tako je! Kapitalizem se je v svetu za svoj kapitalistični privilegij poslužil orožja in tako so se tudi mase nižjega ljudstva organizirale in tudi prijele za orožje. Bodoča vojska, katera se že sedaj pripravlja, bo socialna vojska. Komunizem ima v sebi veliko dobrega in kar ima dobrega, bo povzel cel svet, kar ima pa v sebi umetnega, nenaravnega, bo pa vsak narod vrgel iz sebe in tudi ruski narod je tako močan in zdrav sam v sebi, da bo to vrgel iz sebe.‘²

Do skrajne zaostritve v odnosu do komunizma je v okviru korenitega preobrata v idejnopolitičnih konceptih katoliškega tabora prišlo šele po izbruhu gospodarske krize oktobra 1929, ko je ta sicer svetovni pojav v začetku tridesetih let prejšnjega stoletja z zamikom dosegel tudi Jugoslavijo.

II.

V kakšnem položaju je bil, ko je gospodarska kriza izbruhnila tudi v Jugoslaviji, politični katolicizem na Slovenskem? Ključno prelomnico za katoliški tabor na Slovenskem je predstavljal vstop v vlado Milana Stojadinovića leta 1935 v okviru vsedržavne Jugoslovenske radikalne zajednice (JRZ), v katero se je, skupaj s srbskimi radikali (Narodno radikalna stranka) in Jugoslovansko muslimansko organizacijo, vključila do tedaj z diktaturo prepovedana SLS.³ Najpomembnejše za katoliško stranko je pri tem bilo, da so se dokopali do oblasti v Dravski banovini, ki so jo zadržali do napada sil osi na Jugoslavijo aprila 1941. Ahčin je v biografiji, ki jo je napisal po Koroščevi smrti, a je njen izid prehitela aprilska vojna, zelo nazorno opisal, kaj je ta sprememba pomenila za politično delovanje katoliškega tabora: »Liberalci so namreč v vsej tej dobi dosti trdno sedeli v vladi z vnemo, ki je samo nam Slovincem za takšne posle lastna, pomagali rušiti (slovenstvo in) kulturni in narodni značaj Slovenije. Srbski centralizem je v ‚Jutrovem‘ krogu našel nadvse gorečega pomočnika,

---

2 Janez Brodar, »Ob petinsedemdesetletnici mojega življenja,« v: Jože Dežman, *Le vkup, le vkup uboga gmajna: preganjanje kmetov in kmečki upori v Sloveniji 1945–1955* (Ljubljana in Dunaj: Mohorjeva družba, 2011), 291. Navedeno po Jurij Perovšek, »Ruski begunci in pogledi slovenske politike na Lenina ob njegovi smrti,« *Monitor ISH: revija za humanistične in družbene znanosti* 18, št. 1 (2016): 7–31.

3 Celovit prikaz problematike v: Jure Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo* (Ljubljana: Modrijan, 2007).

ki je belgrajsko vladajočo plast stalno opozarjal na načine, (s katerimi) bi nas mogel še učinkoviteje zadeti. Liberalna stranka je tedaj že prejkoslej znala v Belgradu ustvariti mnenje, da so slovenski klerikalci politično nezanesljivi, protidržavni in da se ob najvažnejših političnih odločitvah obračajo na papeža v Rimu, od koder dobivajo politična navodila. Naša zahteva po samoupravi se je od 'Jutrove' skupine v Belgradu stalno prikazovala kot separatizem in prikrita akcija proti jugoslovanski državi. (...) Toda Korošec je bil prepričan, da bi vstop v vlado mogel doseči le za ceno popolne kapitulacije in zatajitve strankinega programa – še bi moral oblast v Sloveniji najverjetneje deliti skupaj z liberalci, ki bi jih Belgrad bolj podpiral kot SLS. Nosil bi le odgovornost za centralistični režim – ne da bi mogli kaj otipljivega za slovenski narod doseči. Že tedaj se je torej pričevala ista zgodba, ki je tako usodno vplivala na politični razvoj in položaj Slovenije v Jugoslaviji. Najmočnejša politična stranka (SLS) je poleg drugih neprilik imela v centralistično usmerjenem Belgradu stalno še to težkočo, da je v nasprotju z njo liberalno politično skupino bilo mogoče vedno dobiti za vsako ceno. Čeprav so liberalci bili v Belgradu zastopani le z enim ali dvema poslancema – ker več ni bilo izvoljenih, je Srbom to zadostovalo, da so Srbi mogli reči: glejte, tudi Slovenci so v vladi zastopani. Na ta način so nas Srbi stalno izigrali. Le parkrat je Koroščeva skupina prišla v vlado, pa le zaradi tega, ker je Belgrad potreboval njenih glasov za kako proračunsko glasovanje. Čim pa je bil proračun sprejet, pa je (navadno) že po nekaj tednih SLS zopet zletela iz vlade. Bili smo dobri za proračunsko glasovanje, toda da bi s proračunskim denarjem tudi v kakem resorju razpolagali, tega pa že nismo smeli. Ta pravica je bila v glavnem prihranjena le za Srbe. Po tem sistemu se je v Jugoslaviji z ozirom na nas Slovence vladalo vse do l. 1935. Liberalci so se namreč za svoje sodelovanje v vladi zadovoljili navadno le z raznimi osebnimi koncesijami. Korošec je v teh trdih opozicijskih letih le poredkoma prihajal v Ljubljano, ker mu je verjetno bilo težko odgovarjati na neprestana vprašanja, 'kdaj gremo v vlado'. Preveč dobro je čutil, kakor se je napram meni nekoč izrazil, 'da krave še za tako nizko ceno ni mogoče prodati, ako je nihče ne kupuje'. Krava je v tem slučaju bila SLS in Korošec tudi ko bi hotel, ni mogel izpolniti pobud.⁴

V nadaljevanju biografije je Ahčin opisal, kako je Korošec, ko se je končno pojavila priložnost za bolj dolgoročno sodelovanje stranke v vladi, pojasnil okoliščine, ki so privedle do odločitve, da »klerikalci« vstopijo v vlado Milana Stojadinovića: »Bilo je nekega dne sredi junija (1935 – op. pisca), torej že po Jevtičevih volitvah, ko se je Korošec nenadno pripeljal v Ljubljano in sklical v Marijanišče nekaj članov strankinega vodstva, kolikor jih je pač na hitro roko mogel dobiti. Ob tej priliki nam je nekako tole povedal: Stvar z Jevtičem je propadla, kakor se Vam že preje napovedal. Sedaj prihaja čas, da se izpolni politična zamisel, kakor sva jo s Stojadinovičem že dolgo pripravljala. Možna je vladna kombinacija, ki bo vladala do kraljeve polnoletnosti in morda tudi še dalje. Na ta način bi naša stranka prišla iz opozicije v vlado, kakor ste že dolgo želeli. Toda moram vam povedati sledeče: Ta vlada ne pomenja izpolnjenja naših 16 letnih zahtev po slovenski samoupravi. Nato nam je pojasnil sklep kraljevih namestnikov, da

4 Bojan Godeša in Ervin Dolenc, *Izgubljeni spomin na Antona Korošca. Iz zapuščine Ivana Ahčina* (Ljubljana: Nova revija, 1999), 51.

ustave iz leta 1931 ne bodo pustili spremeniti, ker hočejo stanje, kakor so ga sprejeli, izročiti (ob polnoletnosti Aleksandrovemu sinu) novemu vladarju. Notranjo politiko bo torej treba voditi v okviru obstoječih ustavnih zakonov. Slovenci avtonomije do kraljeve polnoletnosti torej ne bomo dosegli (je tedaj Korošec zelo jasno naglašal). Gre le zato, da ostanemo v opoziciji z vsem političnim rizikom, s katerim mora opozicija računati, ali pa da gremo v vlado z gotovostjo, da svojega celostnega programa sicer ne bomo mogli uresničiti, pač pa nam bo dana možnost, da v vladi marsikaj neljubega in škodljivega preprečimo. Če v danih razmerah stopimo v vlado, bo to pomenilo, da se zaenkrat odločimo za oportunistično politiko. Ali dana bo verjetno možnost, da bomo iz vladnih klopi uspešneje pripravljali izpolnjenje našega slovenskega narodnega programa, kakor pa bi mogli to storiti v opoziciji. Večina (vodstva je bila) navzočih je bila mnenja, da takšne prilike priti v vlado ne kaže zametati, posebno ko je Korošec naglašal, da bo vlada skušala doseči s Hrvati sporazum. Korošec je dobil od strankinega vodstva proste roke, da ukrene, kar se mu zdi primerno v novi politični situaciji, ki se je napovedovala. Že nekaj dni kasneje je bila sestavljena nova vlada Milana Stojadinovića, v kateri je dr. Korošec prevzel mesto notranjega ministra.«⁵

Zunanje-politični urednik *Slovenca* Alojzij Kuhar je češkoslovaškemu diplomatu Josefu Körbelu (očetu Madeleine Albright, zunanje ministrice Združenih držav Amerike v času Clintonove administracije 1997–2001) konec leta 1937 prostodušno predstavil razpoloženje, ki je v tistem času vladalo v katoliških krogih: »Imamo svojo avtonomijo, kot smo si želeli, popolnoma obvladamo slovensko administracijo, v njej ne najdete nobenega Srba, in tukaj delamo, kar hočemo. Zaenkrat nam ni uspelo le to, da bi v Slovenijo vrnili toliko denarja, kolikor ga pošiljamo v Beograd. Zavedamo se, da nas Stojadinović ne mara, ampak v vladi ostajamo, saj nam to prinaša užitek.«⁶

Prvenstvo katoliškega tabora v slovenskem političnem življenju v drugi polovici tridesetih let torej ni bilo sporno, prav tako tudi njegovo ofenzivno delovanje, ki je imelo za cilj rekatolizacijo slovenske družbe. Pri tem vendarle ne gre spregledati, da je bilo tako stanje predvsem posledica dejstva, da katoliški tabor v tem času ni imel prave opozicije ali tekmeča, ki bi ga lahko resneje ogrožal. Slovenski liberalci so iskali pot iz krize identitete in bili ob tem tudi politično razcepljeni, tako da so se predvsem borili za lastno politično preživetje. O tem priča tedanje pojasnjevanje slovenskih liberalcev britanskim diplomatom, da si v politični dejavnosti prizadevajo predvsem zato, da se jim zagotovi, da SLS ni predstavnik celega slovenskega naroda in se tudi njim prizna pravica do obstoja.⁷ S takšnimi stališči slovenski liberalci niso mogli resneje ogroziti položaja katoliške stranke v Dravski banovini.

Slovenski komunisti so se v drugi polovici tridesetih let, ko je bila ustanovljena Komunistična partija Slovenije (KPS) (kot sestavni del v sklopu Komunistične partije Jugoslavije (KPJ)), s svojo politiko in zahtevami na nacionalnem področju (narodnoobrambni protifašizem, zahteve po demokratizaciji družbe) prilagodili

5 Ibid., 150.

6 Jure Gašparič, »Delovanje v tridesetih letih,« v: Marko Natlačen (1886–1942): v zgodovinskem dogajanju, ur. Zdenko Čepič (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012), 64.

7 Jera Vodušek Starič, »Liberalni patriotizem in intransigenca leta 1941,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 41, št. 2 (2001) (*Slovinci in leto 1941*): 63.

stvarnim razmeram in se približali nekaterim skupinam prebivalstva, zlasti študentom in izobražencem.⁸ S tem so komunisti sicer uspešno prebrodili osamo, v katero so jo pahnili pregoni in ideološki ekskluzivizem, a ljudskofrontno protifašistično in narodnoobrambno delovanje slovenskim komunistom v smislu strankarskega povezovanja ni prineslo trajnejših rezultatov.⁹

KPJ na Slovenskem je neprekinjeno delovala od sredine tridesetih let, a o nepretrgani številčni rasti lahko govorimo šele od ustanovitvenega kongresa KPS leta 1937, ko je v času priprav nanj štela 250 članov. Čez tri leta, junija 1940, je število komunistov znašalo 650, oktobra istega leta pa nekaj čez 800 ali morda okoli 900, organizacijo pa je povezovalo 14 okrožnih komitejev. Trend rasti se je še stopnjeval in tako se ocene števila članstva KPS ob napadu sil osi na Jugoslavijo gibljejo med 1200 in 1300 člani.¹⁰

Slovenski komunisti so bili v času med svetovnjima vojnama bolj na obrobju tedanjega političnega dogajanja in niso ključno vplivali na tedanje razmere. Po podpisu nenapadalnega pakta Ribbentrop-Molotov je bila zbegana tudi levica, kar je še dodatno hromilo delovanje slovenskih komunistov.¹¹ Boris Kidrič je tedanjo komunistično partijo kasneje označil za sekto, kar zgovorno priča o tem, kako zelo samokritično so ocenjevali lastni predvojni vpliv.¹² Vloga in pomen KPS v slovenski družbi sta se korenito spremenila šele v času okupacije, ko so s pozivom k takojšnemu oboroženemu uporju proti okupatorjem ter z ustanovitvijo partizanskih enot in vsenarodne organizacije Osvobodilna fronta slovenskega naroda tudi komunisti postali pomemben politični dejavnik na Slovenskem.

V tem pogledu lahko pritrdimo mnenju Hughja Setona Watsona glede splošne politične usmeritve mednarodnega komunističnega gibanja v času med obema vojnama v Srednji in Vzhodni Evropi, kjer je skušalo s pomočjo delovanja lokalnih komunističnih strank proti vladam teh držav sicer izkoristiti nacionalne spore in nasprotja, ki so ta prostor vzdrževala v stanju trajnega nemira, vendar je imelo pri tem le malo uspeha. Po mnenju britanskega poznavalca srednje- in vzhodnoevropskih razmer so imeli v tridesetih letih v tem pogledu, ko se je po izbruhu gospodarske krize poleg nacionalnega razširilo še socialno nezadovoljstvo, več koristi fašisti in nacisti kot pa komunisti. Toda če v mirnodobnih razmerah komunisti niso imeli preveč uspeha pri izkoriščanju nacionalnega in socialnega nezadovoljstva, se je po mnenju istega pisca položaj z izbruhom druge svetovne vojne precej spremenil.¹³

8 Bojan Godeša, *Kdor ni z nami, je proti nam. Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995), 46–52.

9 Peter Vodopivec, »Moč in nemoč ideje in politike ljudske fronte,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 41, št. 2 (2001) (Slovenci in leto 1941): 31–42. Alenka Nedog, *Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941* (Ljubljana: Založba Borec, 1982).

10 Vida Deželak Barič, *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007), 29, 30.

11 Lev Kreft, »Komunisti in neinstitucionalna levica,« v: *Slovenska trideseta leta. Simpozij 1995*, ur. Peter Vodopivec in Joža Mahnič (Ljubljana: Slovenska matica, 1997), 88–96.

12 *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 2 (april-julij 1942)* (Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1964), dok. 98.

13 Hugh Seton Watson, *Nacije i države. Ispitivanja porekla nacija i politike nacionalizma* (Zagreb: Globus, 1980), 420, 421.

Takšno mnenje Setona Watsona, namreč, da so prizadevanja komunistov v tridesetih letih v znatni meri spominjala na Sizifovo delo, a so s Hitlerjevim napadom na Poljsko nastopile povsem nove okoliščine, ki so povsem spremenile optiko komunističnega delovanja, potrjuje tudi korespondenca med Dušanom Kermavnerjem in Lojzetom Udetom jeseni 1939. V enem od pisem Udetu je Kermavner zapisal: »Tvoj članek in pismo pričata predvsem, da Ti zadaje novi položaj hujše skrbi za našo narodno usodo kakor dosedanji. Mene je nasprotno novi položaj pomiril, kajti od prvega dne sem čutil, da se morajo začeti stvari na svetu hitreje goditi, da je imperializem napravil velik korak naprej k svojemu propadu. (...) Niti na misel mi ni prišlo, da bi mogla sila Sovjetske zveze in to se pravi sila, ki uničuje imperializem, v Evropi tako narasti, kakor je narasla doslej. (...) Bojazen, ki je bila v nas vedno najhujša, je bila bojazen, da se ne bi vse sile imperialističnega sveta združile za napad na Sovjetsko zvezo, za uničevalno vojno združene reakcije proti sili napredka in miru. V takem boju nisi mogel izključevati možnost zmage imperializma na vsem svetu. Kaj bi bilo potem z malimi narodi in s slovenskim narodnim drobcom, si lahko misliš... (...) Zame je z vidika mojega naroda edino mogoče stališče prot imperialistično stališče. Z vidika svojega naroda nisem mogel nikdar pritrditi versajskemu evropskemu redu, s tega vidika me je mučil »monakovski« evropski red od 14. marca 1939 dalje, s tega vidika mi je novi, recimo, 'moskovski' evropski red, ko se mi je v perspektivi odprl, snel pezo z ramen. (...) Pred dobrim desetletjem, in vse desetletje odtlej se je marsikomu zdelo, da je ta orientacija oprta na neko himero, da je njena ideja brez moči, tako malo praktična je bila videti: Bog visoko, a Rusija – daleko. Danes, v zadnjih treh, štirih tednih pa se je položaj prav v tem spremenil, ta daljna Rusija se je približala in oprijemljiva je postala velika realna mogočnost, da se razširi zveza svobodnih narodov do nas.«¹⁴

Sicer pa nasprotniki režima JRZ, ki ga je v Sloveniji poosebljala bivša SLS, sploh niso bili tako maloštevilni, le da so imeli različna politična prepričanja in idejne nazore (Korošec jih je poimenoval »konglomerat«¹⁵), tako da med njimi ni bilo politične sile, ki bi jih povezala v enotno protirežimsko gibanje in se uprla težnji katoliškega tabora po podreditvi slovenskega naroda kot celote. Tako je bilo v Kocbekovi reviji *Dejanje* ob Koroščevi smrti ugotovljeno, da vzrok njegove tedanje politike »niso bile samo ozke razmere, ampak, tudi zelo siromašna in neaktivna opozicija njegovega političnega dela. Na eni strani je bil njegov najmočnejši nasprotnik liberalno-meščanski koncept slovenske politike, ki je bil po svojih metodah in morali na enaki višini in se je izživiljal predvsem v taktični borbi za oblast, na drugi strani pa se je zbirala slovenska opozicija iz bolj ali manj nezadovoljnih politikov, ki so sicer zgolj kritično spremljali politiko Korošca, niso pa znali odločno in jasno postaviti nov slovenski politični koncept, še

14 Bojan Godeša, »Polemika med Dušanom Kermavnerjem in Lojzetom Udetom v letih 1939–1941,« v: *Med politiko in zgodovino. Življenje in delo dr. Dušana Kermavnerja (1903–1975)*, ur. Aleksander Žižek in Jurij Perovšek (Ljubljana: SAZU-ZZDS, 2005), 131–38.

15 Anka Vidovič Miklavčič, »Idejnopolitični značaj Slovenske ljudske stranke od leta 1935 do začetka vojne leta 1941,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 41, št. 2 (2001) (*Slovenci in leto 1941*): 43–58.

manj pa tvegati samostojen in odločen politični nastop, s čimer se šele začenja prava politika.«¹⁶

V takih razmerah so privrženci katoliškega tabora mnogokrat samozadovoljno SLS kar enačili s celim slovenskim narodom in Korošca naslavljali z nazivom »nekronani kralj Slovenije«.¹⁷ To pa je bila le varljiva podoba. Začetek tridesetih let sta namreč občutno zaznamovali globoka politična in gospodarska kriza, kar je privedlo do razhajanj v socialnem in nacionalnem vprašanju. To je sprožilo proces razkrajanja in prestrukturiranja tradicionalne in ideološke delitve na liberalce, katoličane in marksiste.¹⁸ V obdobju velike gospodarske krize in političnih zaostritev se je začel razkrajati tudi dotlej najbolj homogen katoliški tabor. Na podlagi papeške okrožnice *Quadragesimo anno* (1931) so izbruhnili hudi spori med voditelji katoliškega gibanja, krščansko-socialističnim sindikatom Jugoslovanska strokovna zveza in tudi Krekovo mladino, pri tem je pomembno besedo dobila mlada generacija katoliških intelektualcev, križarjev.¹⁹ Tudi v tradicionalno homogenih katoliških krogih je tako bilo vse več skupin, ki so se zelo razlikovale po odnosu do ključnih problemov tedanjega časa.

Notranja trdnost in idejna enotnost v katoliških vrstah, značilni za prejšnja obdobja, sta bili, kljub samozavestnemu nastopu in poskusom notranjega poenotenja, torej močno načeti. Tega niso mogle prikriti niti nekatere zunanje populistične množične manifestacije niti visoka podpora na zadnjih predvojnih volitvah leta 1938 (78 %), na katerih si je stranka zagotovila vseh 27 poslanskih mest, ki so pripadala Dravski banovini. Volitve so bile javne in kot take niso bile ravno vzor demokratičnosti pa tudi ne verodostojen pokazatelj strankine moči. Janko Pleterski je takšen volilni sistem, kot je obstajal v tridesetih letih v Jugoslaviji, označil z besedami: »Javne volitve v državi, kjer vlada diktatura, so gotovo parodija demokracije.«²⁰ Tedaj je namreč katoliška stranka obvladovala Dravsko banovino in zato zlahka zlorabljala uzakonjeno javno glasovanje v svoj prid.²¹ To dokazuje tudi ravnanje strankinega načelnika Korošca, ki je bil v Stojadinovičevi vladi notranji minister v času volitev 1938. Korošec namreč le na Hrvaškem ni »ustrezno« ukrepal proti nasprotnikom vlade, s tem pa je omogočil, da je združena opozicija z Mačkom na čelu tu dosegla visok volilni rezultat. S takšno potezo je Korošec oslabil položaj koalicijskega partnerja v vladi, Stojadinoviča. Tudi prevzem oblasti v Dravski banovini leta 1935, ki ga je izvedla katoliška stranka, ni predstavljal zgolj oportunistične odločitve njenega vodstva, temveč je bil tudi plod zakulisnih kupčij, tako da je na petomajskih volitvah 1935 katoliška stranka abstinirala

16 Joško Zemljak, »Dr. Anton Korošec – politik«, *Dejanje* 4, št. 1 (1941): 31–33.

17 Miha Krek, »Ob 20-letnici smrti največjega slovenskega državnika Dr. Antona Korošca«, *Zbornik Svobodne Slovenije 1961* (Buenos Aires: Zedinjena Slovenija, 1961): 66.

18 Godeša, Kdor ni z nami, 39–46. Anka Vidovič-Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom. Pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929–1941 v jugoslovanskem delu Slovenije* (Ljubljana: Študentska organizacija Univerze, 1994), 193–98.

19 Janko Prunk, *Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1977), 87–134.

20 Janko Pleterski, »Politika naroda v krizi družbe, države in idej«, v: *Slovenska trideseta leta. Simpozij 1995*, ur. Peter Vodopivec in Joža Mahnič (Ljubljana: Slovenska matica, 1995), 48.

21 Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, 258, 259.

in k temu pozvala tudi svoje somišljenike. Seveda pa se ob takih »obvodih«, ki so političnemu katolicizmu omogočili prihod na oblast v Dravski banovini, upravičeno zastavlja vprašanje njene privrženosti načelom demokracije.²² Zato strankine legitimitete, kot to ugotavlja Jure Gašparič pravzaprav za vsa trideseta leta, ne moremo natančno izmeriti.²³ To vprašanje sta pred tem obravnavala že Bogo Grafenauer²⁴ in Janko Pleterski.²⁵ Ugotovila sta, da katoliški stranki sicer ne gre oporekati prvenstva v slovenskem političnem življenju v celem obdobju prve jugoslovanske države, toda za tako stanje je bilo ključno predvsem to, da jim je uspevalo v pravem trenutku poudariti načelne nacionalne zahteve (npr. avtonomistični program v času vidovdanske ustave, Koroščeve punktacije 1932), čeprav so pri tem pogosto izkazovali znatno mero pragmatičnega oportunitizma. Pleterski ugotavlja, da »že dejstvo, da so bili potrebni takšni vratolomni podvigi na področju narodnosti, da bi stranka obnovila svojo pozicijo, kaže na to, da je bila pozicija 'golega' političnega katolicizma samega dokaj šibka in da so tisti imenitni procenti absolutne večine med 1923 in 1927 bili le pogojni. Dejstvo je, da vse do konca mirnega življenja Jugoslavije ni bilo nikoli več regularnih volitev, na katerih bi se lahko razločno izmeril vpliv strank, ugotovilo razmerje moči političnega katolicizma v primerjavi z močjo sekulariziranega dela slovenske družbe v tridesetih letih.«²⁶

III.

Glavna težava katoliškega tabora torej ni bila toliko ogroženost od ostalih slovenskih političnih tekmecev, pač pa predvsem neenotnost in idejna nejasnost v lastnih vrstah. Brez pravih političnih tekmecev, a kljub temu politično in idejno nestrpen do drugače mislečih, katoliški tabor namreč ni imel jasno izdelanega enotnega koncepta družbenega modela. Zanj se je vedelo le, da mora biti v skladu s papeškimi okrožnicami na katoliških temeljih. To je vso katoliško občestvo postavljalo pred velike dileme, ker sta v svetovnem merilu po izbruhu gospodarske krize leta 1929 alternativa liberalno-demokraciji ureditvi v sovjetski praksi postala na državni lastnini utemeljeno plansko gospodarstvo in na drugi strani korporativni model, ki sta ga v okviru totalitarnega režima vzpostavili fašistična Italija in nacistična Nemčija.

---

22 Jure Gašparič, »Iskrena ali pragmatična demokracija? Slovenska ljudska stranka in vprašanje političnega sobivanja,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 51, št. 1 (2011): 77–92.

23 Jure Gašparič, »Demokracija in volitev v Dravski banovini?« v: *Problemi demokracije na Slovenskem v letih 1918–1941. Zbornik prispevkov na simpoziju 7. in 8. decembra 2006*, ur. Jože Pirjevec in Janko Pleterski (Ljubljana: SAZU, 2007), 185, 186.

24 Bogo Grafenauer, »Diferenciacija in grupiranje političnih tokov v slovenskem političnem življenju od 1935 do konca 1940,« v: *Slovenski upor 1941. Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja. Zbornik referatov na znanstvenem posvetu v dneh 23. in 24. maja 1991*, ur. Ferdo Gestrin, Bogo Grafenauer in Janko Pleterski (Ljubljana: SAZU, 1991), 7–20.

25 Pleterski, »Politika naroda v krizi,« 43–57.

26 *Ibid.*, 49, 50.

V takšnih nejasnih in negotovih mednarodnih razmerah se je tudi katoliški tabor na Slovenskem znašel v ambivalentnem in protislovnem položaju, razpet med različnimi koncepti dolgoročnega razvoja in pragmatično politiko, ki jo je poosebljal zlasti Korošec. Da brez jasnega dolgoročnega koncepta ne bo šlo, so se zavedali mnogi v katoliškem taboru in tudi ponujali najrazličnejše rešitve izhoda iz konceptualne krize.²⁷

V tem kontekstu je, zlasti po papeževi okrožnici *Divini Redemptoris* (1937), kot glavni sovražnik nastopal brezbožni komunizem. V katoliških krogih se je razplamtela prava propagandna vojna proti domnevni komunistični nevarnosti. Pri tej gonji, ki je imela pogosto ravno obratne učinke od želenih,²⁸ je šlo za ideološko pogojen pogled, ki ni izviral iz neposredne potrebe po obrambi »katoliških vrednot« in vere, te so bile, še zlasti po tem, ko se je političnemu katolicizmu v Dravski banovini uspelo zavihetiti na oblastne položaje, povsem ustrezno zavarovane. V ozadju te nestrpne propagande sta bili predvsem težnja po ponovni rekatolizaciji slovenske družbe, kar je bil temeljni cilj katoliških krogov, pa tudi ustrežljivost do vatikanske globalne politike, ki je zlasti s fašistično Italijo sklepala tudi za rimskokatoliško cerkev koristne kompromise (lateranska pogodba), nekoliko manj razumevanja sicer kazala za Hitlerjevo Nemčijo, a bila predvsem brezkompromisno usmerjena proti komunizmu in Sovjetski zvezi. Nesorazmerje med dejanskim političnim vplivom komunistov in njihovih idej v tedanji slovenski družbi in dramatičnim opozarjanjem na ogroženost katolištva in vere od komunizma je katoliškim ideologom hkrati služilo tudi kot klic katoličanom po strnitvi vrst in s tem po idejnopolitičnem poenotenju v katoliškem taboru.

Takšno opozarjanje na ogroženost katoliških vrednot in vere seveda ni predstavljalo novih metod delovanja slovenskega političnega katolicizma. V bistvu je šlo za vzorec idejnopolitičnega delovanja, ki ga je katoliški tabor na Slovenskem vzpostavil že v času, ko se je z ustanovitvijo političnih strank v devetdesetih letih 19. stoletja in z začetkom kulturnega boja oblikovalo moderno politično življenje na Slovenskem. V tedanjih okvirih so bili glavni politični in idejni nasprotnik liberalci, a so bili ti na Slovenskem vseskozi šibki. Kljub temu je v okviru kulturnega boja vseskozi potekala agresivna gonja proti liberalcem in liberalizmu, čeprav ti dejansko ne v političnem ne v organizacijskem smislu in tudi po gospodarski moči niso mogli resneje ogroziti prvenstva katoliškega tabora na Slovenskem. Prav na vseh omenjenih področjih je namreč katoliški tabor precej prekašal politične in idejne nasprotnike, to je predvsem liberalce. Še bolj očitna je takšna instrumentalizacija pri antisemitizmu, kjer Judov, razen v Prekmurju, skoraj ni bilo. Sicer pa je imel »antisemitizem brez Judov« v tem prostoru že dolgo tradicijo.²⁹

S tega vidika katoliški tabor ni imel pravih tekmecev, enako je veljalo tudi za obdobje med svetovnjima vojnama. V tem smislu katoliški tabor ni bil v nevarnosti. Ogrožen pa je bil, seveda v prvi vrsti na globalni ravni, zaradi splošnega procesa

27 Vidovič Miklavčič, »Idejnopolitični značaj Slovenske ljudske stranke«, 50.

28 Godeša, *Kdor ni z nami*, 52.

29 Egon Pelikan, »Antisemitismus ohne Juden in Slowenien«, *Jahrbuch für Antisemitismusforschung* 15 (2006): 185–99.

sekularizacije in pojava s tem povezanih idej, na katere v katoliških krogih niso našli ustreznega odgovora. Posledica je bilo upadanje vpliva rimskokatoliške cerkve v družbi, tako da je bila ta vseskozi v identitetni krizi. Pravih odgovorov, da bi zaustavili proces sekularizacije, očitno niso bili sposobni najti, tudi na Slovenskem ne, saj je bil tik pred okupacijo za enega vodilnih katoliških ideologov – Ahčina, ideal še vedno vrnitev v stanje pred začetkom francoske revolucije.

Čeprav je bilo očitno, da maloštevilni domači komunisti, Judje in tudi slovenski liberalci slovenskemu političnemu katolicizmu niso bili nevarni, je na brezrazredni družbi temelječi »brezbožni komunizem« po svetovni gospodarski krizi leta 1929 do neke mere vendarle predstavljal grožnjo kot mogoča globalna alternativa obstoječemu družbenemu redu. To pa je pomenilo, da je komunizem sicer bil označen za največjo nevarnost, ni pa predstavljal edinega sovražnika. Tudi prostožidarstvo, ki so ga šteli za glavnega zagovornika liberalno demokratičnega družbenega koncepta, in pa seveda tradicionalno tudi judovstvo, sta ostajala v percepciji katolicizma še naprej sovražnika, le njuna vloga naj bi se spremenila.

V tistem času sta bila prostožidarstvo in judovstvo razumljena predvsem kot tista dejavnika, ki komunizmu ustvarjata pogoje za prihod na oblast. V očeh katoliških ideologov sta bila predstavljena kot najbolj odgovorna (zlasti prostožidarstvo!) za nesposobnost družb, da se učinkovito obranijo brezbožne komunistične revolucije in da mu celo utirata pot do oblasti.

Tako je Ahčin v knjigi *Prostožidarstvo*, ki je izšla tik pred okupacijo Slovenije, pojasnil razloge za njen izid: »Svoje razprave sploh nisem zamišljal kot bojni spis proti prostožidarstvu, temveč kot prinos k spoznavanju ustanove, ki že nad dve sto let privlači in odbija duhove. Poznanje prostožidarstva nam vsekakor omogoča razumevanje za sicer skoraj nerazumljivo dozorelost sedanje meščanske družbe za brezbožno komunistično revolucijo.«³⁰ Načelno odklonilno stališče do prostožidarstva je Ahčin razložil z besedami: »Prostožidarstvo nasprotuje zaradi svoje dogmatične tolerance božji razodeti resnici in edinstvenosti katoliške Cerkve. Nasprotuje pa zaradi svojega racionalističnega duha in svoje brezbriznosti do vere krščanstvu sploh, posebno njegovemu nadnaravnemu značaju. (...) **Iz teh razlogov katoliška Cerkev odklanja prostožidarstvo in katoličanom pod kaznijo izobčenja prepoveduje članstvo v ložah.**«³¹ V skladu s tedanjo poudarjeno protijudovsko držo političnega katolicizma na Slovenskem je Ahčin v knjigi posebej poudaril povezanost prostožidarstva in judovstva ter velik vpliv slednjega na njegovo delovanje. S tem v zvezi je zapisal: »Preostane nam torej, da govorimo o židovskem vplivu v ložah, ki pa je v resnici nad vse velik. Deloma smo že imeli priložnost, da smo opozorili na veliko sorodnost prostožidarske in židovske miselnosti. (...) Prostožidarstvo in židovstvo – oba imata isto mišljenje in isto težnjo: odvrniti človekov pogled od nadnaravnega sveta in ga povsem usmeriti v tostranost. (...) Vidimo, kako globoko različni so židovski in prostožidarski cilji od krščanskih idealov. Zaradi tega se ne smemo čuditi, ako Cerkev

30 Ivan Ahčin, *Prostožidarstvo* (Ljubljana: Zveza fantovskih odsekov v Ljubljani, 1941), 4.

31 Ibid., 31.

vedno najde oba združena kot zaveznika in prijatelja v boju proti krščanstvu. (...) Židovstvo nima čuta za domovino. Njegovo zgodovinsko poslanstvo, kakor misli, je v tem, da izravnava neenakost v družbi in da vsem narodom prinese svobodo. Ta židovski mesijanizem je posebno prišel do izraza v materialističnem marksizmu in komunizmu, a je prav tako močno vplival tudi na oblikovanje družabnega ideala, kakor ga goji prostožidarstvo. (...) Številke kažejo, da so Židje danes v velikem številu člani prostožidarskih lož. Uradno je bil prvi žid sprejet v ložo 1732 v Londonu. Zlasti za evropske lože je brez razločka mogoče trditi, da je številčno židovski vpliv na prostožidarstvo odločujoč. Po vsem svetu so Judje najbolj delavni prostožidarji in znajo na vse načine ložam vtisniti svojega duha ter jih uporabljati kot mogočno orodje za doseg svojih ciljev. Prostožidarstvo ima za judovstvo glavno vrednost prav v tem, da se nežidje bore in potegujejo za židovske cilje. Po mnogih ložah so Židje vodilni člani. Prav tako so židje često tudi veliki mojstri. Židje so tisti, ki so prvi pričeli prostožidarstvo uporabljati za politične namene in so ložam nakazali čisto izrazito politične cilje. (...) Čeprav pa ima židovstvo danes prevladujoč vpliv v prostožidarstvu, vendar ustanova kot taka ni židovskega izvora.«³²

Razčlenitev Ahčinovih pogledov, izraženih v knjigah *Komunizem največja nevarnost naše dobe* in *Prostožidarstvo*, nazorno kaže, proti komu je bila naperjena ost delovanja katoliškega tabora na Slovenskem (komunizem, demokracija, liberalizem, prostožidarstvo, judovstvo, tržna ekonomija) v drugi polovici tridesetih let prejšnjega stoletja. Hkrati pa je za Ahčinov prikaz v omenjenih knjigah značilno, da v njih ni bilo napisanega nič, kar bi v negativni luči prikazovalo fašizem in nacizem ali ju predstavljalo kot nevarnost za katolištvo in njegove vrednote, predvsem vero.

IV.

Kako so razmišljali v pretežnem delu slovenskega katoliškega tabora, se je posebej transparentno pokazalo ob razumevanju vzrokov za špansko državljansko vojno med letoma 1936 in 1939. Spori v katoliških krogih so se leta 1937 namreč skrajno zaostriili z objavo članka Edvarda Kocbeka *Premišljevanje o Španiji*, s krizo *Doma in sveta* ter izidom nove neodvisne katoliške revije *Dejanje*. Ključna točka spora je bila obramba demokracije na eni strani in interesov rimskokatoliške cerkve ter političnega katolicizma na drugi strani.³³ V tem sporu je katoliški »main stream« že zelo enoznačno in neprikrito nakazal, kako namerava v prihodnje delovati. Do tistih, ki se znotraj katoliških krogov ne strinjajo z njihovimi stališči, bo zavzel brezkompromisno in izključujoče stališče, kjer ni prostora za različna mnenja in poglede. V spor se je vključila tudi najvišja cerkvena avtoriteta, ljubljanski škof Gregorij Rožman, ki je v *Ljubljanskem škofijskem listu* (2. avgusta 1937) obsodil

---

³² Ibid., 51–58.

³³ *Kriza revije »Dom in svet« leta 1937. Zbornik dokumentov*, ur. Marjan Dolgan (Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU, 2001).

Kocbekovo stališče o heretikih.³⁴ V tem načelnem sporu sicer ni šlo zgolj za to, da je prevladujoči del katoliške elite simpatiziral s fašizmom, ampak tudi za neposredno podporo frankističnemu zatiranju nacionalnih pravic Kataloncev in Baskov, predvsem pa za zadevo, ki je bila pravzaprav najbolj sporna, namreč za njeno odkrito podporo oboroženemu upor, ki ga je vodil general Franco proti zakoniti španski vladi, ta je bila povsem legalno izvoljena. Tako držo voditeljev katoliškega tabora je kasneje, na zborovanju partizanskih pravnikov na Suhorju 11. oktobra 1943, komentiral Lojze Ude v referatu z naslovom *Aktualna poglavja iz mednarodnega prava*: »Prav zadnje razdobje pa je pokazalo, da se stališča katoliške hierarhije do oblasti in bojnih metod in sredstev v borbi za oblast izpreminja po prilikah. Spomnimo se samo španske državljanske vojne. Franco se je uprl proti legalni španski vladi, v kateri ni bilo niti enega komunista. Po marksistični terminologiji je bila ta vlada meščansko levičarska. In vendar je že to zadostovalo, da se je španska katoliška hierarhija postavila na Francovo stran in z vso silo podprla njegov oboroženi upor proti tej izrazito legalni vladi. Torej: oborožen upor, kar je najučinkovitejše kaljenje reda in miru, če tako kaže, pokorščina, če kaže drugače. Načela, narod, ljudstvo? Stališče teh krogov do narodov Baskov, do Kataloncev? Izrazito nasilno, imperialistično.«³⁵ Sporočilo vodilnih v katoliškem taboru ob krizi revije *Dom in svet* je bilo tako nedvoumno, edino merilo ravnanja sta zaščita in obramba interesov rimskokatoliške cerkve ter njenih političnih podpornikov, ne glede na uporabljena sredstva.

V tistih katoliških krogih, kjer je prevladovala avtoritarno usmerjena konservativna struja, so se že v času španske krize, ki je bila sicer lokalno omejena, v precejšnji meri opredelili za smer, ki je prišla do izraza po izbruhu druge svetovne vojne, ko se je bilo treba odločiti za stran v globalnem spopadu. V knjigi o prostozidarstvu je Ahčin vso odgovornost za razmere, ki so nastale po nacističnem zavzetju Pariza poleti 1940 – te so bile vsekakor posledica vojne, ki jo je sicer povsem nedvoumno začel Hitler –, pripisal (predvsem) francoskemu prostozidarstvu kot sinonimu za liberalno demokracijo in posledično tudi za vso zahodno civilizacijo. O vzrokih za tedanji položaj, v katerem sta nacistična Nemčija in Mussolinijeva Italija vojaško ali gospodarsko in politično obvladali skoraj vso Evropo, je namreč Ahčin izrazil naslednje stališče: »Francosko prostozidarstvo je po številu, moči in vplivu bilo do leta 1940. na prvem mestu na evropski celini in je poleg anglosaškega prostozidarstva najpomembnejši predstavnik prostozidarske misli v svetu sploh. Francosko prostozidarstvo je dajalo ideje svobodomiselstvu po svetu. Svobodomiselstvo se je po njegovem zgledu ravnalo tako glede orožja, ki ga je uporabljalo, kakor glede načina boja proti Cerkvi. (...) Toda resnica je, da katoličani že več kot 150 let niso imeli na francosko zakonodajo nobenega bistvenega vpliva, ker so tako francoski parlamentarci kakor vodilni politiki do Cerkve bili brezbrizni ali celo sovražno razpoloženi. V politiki je francosko prostozidarstvo v zadnjih desetletjih zagovarjalo liberalizem,

34 Ibid., 279.

35 Lojze Ude, *Moje mnenje o položaju. Članki in pisma 1941–1944*, ur. Boris Mlakar (Ljubljana: Slovenska matica, 1994), 111–21.

individualizem in sestav številčne demokracije. (...) V zadnjih dveh desetletjih po svetovni vojni se je francosko prostozidarstvo usmerjalo vedno bolj proti levici in postalo glavni sedež tako imenovanih levičarskih strank. Ne samo velik del francoskih radikalov, temveč tudi zelo veliko socialističnih poslancev je bilo članov lože. (...) Prostoziidarski pisatelji sami priznavajo najširšo politično delavnost Velikega Orienta. Francosko prostozidarstvo nosi stoddotno odgovornost za francosko politično, kulturno in socialno življenje in je zaradi tega glavni krivec katastrofe, ki je zadela francoski narod v usodnem l. 1940. Francoskega poraza niso zakrivile toliko zunanje razmere kakor notranja nepripravljenost in duhovna razkrojenost francoskega naroda. Sadovi prostoziidarskega kulturnega liberalizma in praktičnega materializma so se morali prej ali slej pokazati. Umljivo, da je Petainova vlada, ki si je postavila nalogo obnoviti Francijo, razpustila vse prostoziidarske lože.«³⁶

Simpatije katoliških krogov na Slovenskem do Petaina pa niso bile usmerjene zgolj k njegovemu ideološkemu programu, ampak tudi k zunanjepolitični usmeritvi vichyjske Francije. O tem priča odobravajoče sklicevanje na »znamenito« srečanje Petaina s Hitlerjem oktobra 1940 v Montoiru, ki je postalo simbol za kolaboracijo z nacistično Nemčijo. Petain, za katerega je pisec članka v *Slovenecu* menil, da ga »je treba občudovati zaradi poguma«, je na njem izjavil, »da je pripravljen storiti vse, kar bi pospeševalo nujno potrebno sodelovanje med nemško državo in Francijo, da pa vztraja na nekaterih temeljnih točkah svojega preporoditvenega programa, ki je v zunanjepolitičnem pogledu ta, da Francija v sedanjem evropskem konfliktu sodeluje z Nemčijo kot popolnoma nevtralna država.«³⁷ V okviru takih pričakovanj v katoliškem taboru je *Slovenec* zaključil: »Zdaj je vse odvisno od maršala Petaina. Da želi odkrito in resno sodelovanje z Nemčijo in takega miru, ki bi v Evropi vsem državam zasigural dostojno mesto in z bodočo sporazumno politiko tudi gospodarski in kulturni preporod Evrope, o tem pač ni dvoma. Na drugi strani pa ni izlepa mogoče, da bi maršal Petain odstopil od svojega stališča, ki je to, da mora Francija ostati popolnoma izven vojaškega meteža.«³⁸

V tem pogledu je bil Korošec, voditelj političnega katolicizma na Slovenskem, povsem nedvoumen, ko je nemškemu veleposlaniku v Beogradu jeseni 1940 sporočil, da vidi »nedvomno edino možnost za zaščito svoje slovenske domovine v tem, da se najtesneje nasloni na os in zlasti na Nemčijo.«³⁹

Monografija *Čas odločitev* je razkrila, da je bilo za takšno Koroščevo odločitev in nadaljnje ravnanje predvojne politične elite ključno predvsem njihovo prepričanje o Hitlerjevi zmagi v svetovnem spopadu. Takšna ocena mednarodnih razmer je hkrati predpostavljala, da bo postal totalitarni in rasistični »novi red«, ki so ga zagovarjale sile osi, prevladujoča družbena ureditev v svetovnem merilu.⁴⁰ O nadaljnji usodi liberalne

36 Ahčin, *Prostoziidarstvo*, 66–68.

37 Bojan Godeša, »Maršal Petain, 'razkroj Zahoda' in nacistični novi red v očeh katoliškega tabora v času pred napadom sil osi na Jugoslavijo,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 49, št. 1 (2009): 255–66.

38 Ibid.

39 Dušan Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji (1933–1941)* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1966), 226, 227.

40 Bojan Godeša, *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011).

demokracije niso dvomili. Ahčin je poleti 1940 o njej menil: »Toda sedaj gre njegova doba h koncu in ni jih in jih niti ne bo veliko, ki bi za njim žalovali. Ko bi še pred nekaj leti zapisali, da se je liberalizem tudi politično preživel, bi vsaj pol Evrope skočilo na noge, da ga brani. A danes so se že tudi njegovi včerajšnji zagovorniki sprijaznili z mislijo na njegov pogreb – tako hiter je njegov propad.«⁴¹ Alojzij Kuhar, ki je veljal za osrednjega strokovnjaka v katoliškem taboru za zunanjepolitična vprašanja, pa je oktobra 1940 v *Reviji Katoliške akcije* objavil prispevek – šlo je za njegovo predavanje na vsebanovinskem katoliškem shodu v Kranju poleti 1940 – s pomenljivim naslovom *Razkroj zahoda*.⁴² V njem je ugotavljal, da je »'razkroj' samo nujno, zaključno poglavje dolgega bolezenskega razvoja, tem bolj nujen zaključek, ker je razvoj bolezní ostal neviden ali vsaj za nevarnega ni bila spoznana.«⁴³ Po Kuharjevem mnenju bi »do razpada prišlo tudi, če bi zahodne države imele vse materialne predpogoje za vojaško zmago nad nasprotnikom, le da bi bil razvoj šel bolj počasi in bi se bil posluževal drugih, morda še bolj bolečih okoliščin. Prave vzroke razkroja duhovne, socialne, politične in gospodarske kulture zahoda je treba iskati na drugem, ne na tehničnem polju, in če gledamo na dogajanje z nadnaravnimi očmi, moramo reči, hvala Bogu, da razpada ni zakrivila samo tehnika. Kajti sicer bi obstajala nevarnost, da bi hoteli razpad popraviti izključno samo s tehničnimi sredstvi, medtem ko je sedaj upravičeno upanje, da bo zlom, ki je prišel kot nujna posledica blodenj na moralnem polju, sprožil notranjo, moralno obnovo in se bo bodočnost gradila na novih zdravih moralnih temeljih.«⁴⁴

Sicer pa nastalih razmer, to je zatona liberalne parlamentarne demokracije ter tržnega gospodarstva ali »razkroja zahoda«, kot so tedanje stanje, zlasti po francoski kapitulaciji poleti 1940, ocenjevali v konservativnih katoliških krogih, ki so se nagibali k avtoritarnim rešitvam, sploh niso obžalovali, temveč so, nasprotno, v tem celo videli priložnost za uveljavitev korporativnega družbenega modela, ki je temeljil na papeških okrožnicah in na cerkvenem nauku. Tako je *Domoljub* v članku *Korporativna država* le tri dni pred Koroščevo smrtjo (11. decembra 1940) ugotavljal: »Izbruh sedanje vojne ni nikakor zamajal misli na osnovno preureditev države, ampak jo je nasprotno še bolj postavil v ospredje.«⁴⁵ Padec Francije je za avtoritarno desnico, ki je obvladovala večino katoliškega tabora, pomenil potrditev njihovih tez o nujnosti družbenih sprememb. Zato so ti katoliški krogi poraz Francije dojemali tudi kot simbolno ideološko zmago in potrditev lastnih pogledov.

Sicer pa v teh katoliških krogih tudi niso videli nobenih ovir v prilagoditvi družbeni ureditvi, ki je vladala v totalitarnih in rasističnih režimih nacistične Nemčije in fašistične Italije. Glede podreditve nacizmu in Hitlerjevemu »novemu redu« niso imeli nikakršnih pomislekov. Nacistom so se kar sami ponujali za sodelovanje, kar ni ušlo britanskim diplomatom v Beogradu. Nadrejenim v London so 22. oktobra

41 Drin=Ivan Ahčin, »V novo dobo,« *Slovenec*, 1. 7. 1940.

42 Alojzij Kuhar, »Razkroj zahoda,« *Revija Katoliške akcije* 1, št. 5 (1940), 443–64.

43 Ibid.

44 Ibid.

45 »Korporativna država,« *Domoljub*, 11. 12. 1940.

1940 poročali, da »odkar je bil imenovan, je dr. Korošec izvajal dosledno politiko prilizovanja silam osi, in čeprav je sprva naletel na določene pomisleke, je bil hitro sprejet kot človek nemške vlade«. ⁴⁶ V čem je bila pri uresničevanju te politike edina težava, priča zapis v dnevniku srbskega novinarja Milana Jovanovića Stoimirovića, ko mu je Korošec pojasnjeval: »Ja bih voleo, reče, 'da znam šta Nemci hoće pa da im se to učini; neka kažu kakvu hoće kutiju, pa če im se ta kutija napraviti; ali mi ne znamo šta oni hoće. (...) Uslova za korporativizam kod nas nema, nemamo aparat, personal. Inače ja nemam ništa protiv da se sa vaspitanjem omladine postupa kao u Nemčkoj. Uopšte da se radi sve što treba, samo da se ne dira u crkvu.« ⁴⁷

S poudarjanjem korporativizma, antiliberalizma, antikomunizma, nasprotovanja prostozidarstvu, skupaj z močno poudarjenim antisemitizmom, tudi na podlagi rasnih meril, je tedanji nesporni voditelj političnega katolicizma na Slovenskem Anton Korošec pošiljal Berlinu sporočilo, da so se takšni ureditvi pripravljeni brez predsodkov in prostovoljno prilagoditi. V idejnem smislu so se nacizmu v katoliškem taboru najbolj približali s poudarjanjem agresivnega antisemitizma, čeprav je papež Pij XI. v okrožnici *Mit brennender Sorge* (*Z žgočo skrbjo*) leta 1937 v kritiki nacionalsocialistične ideologije, poleg njenega pretiranega nacionalizma, kot nesprejemljive za katoličane poudaril prav njene rasne vidike. Takšni rasistični poudarki, ki jih v katoliškem taboru v tistem času niti niso skušali prikrivati, so na simbolni ravni pomenili tudi najpomembnejšo »vstopnico« v svet totalitarnega in rasističnega »novega reda«, ki sta ga širila Hitler in Mussolini. V tem pogledu se je najbolj izpostavil Korošec kot minister za prosveto v Cvetkovićeви vladi z brezkompromisnim zavzemanjem za sprejetje protijudovskih ukrepov, kjer pa mu je uspelo doseči le sprejetje uredbe o omejitvi vpisa (*numerus clausus*) judovskih dijakov in študentov na jugoslovanske izobraževalne ustanove.

Pri tem je bil Korošec tudi zelo prepričljiv, kot je to razvidno iz priporočila nemškega veleposlanika v Beogradu, ki je poleg Koroščeve pripravljenosti za dolgoročno tesno sodelovanje z Berlinom zaradi njegovega prepričanja o nemški zmagi ravno v tedanjem ideološkem profilu slovenske katoliške stranke prepoznal elemente, ki so koristili nacistični penetraciji v jugovzhodno Evropo s širitvijo rasističnega totalitarnega »novega reda« v ta prostor. Veleposlanik Viktor von Heeren je namreč v Berlin sporočil: »Ne glede na znane pomisleke, ki jih mi že dolgo imamo proti Korošču kot voditelju slovenskih klerikalcev, bi se lahko podelitev mandata za sestavo vlade Korošču izkazala kot danes koristna za nemške interese. Kajti če izvzamemo Stojadinovića, čigar povratak na mesto ministrskega predsednika bi že na hrvaški odpor vse preveč obremenil notranji položaj, je Korošec edini jugoslovanski državnik formata, ki z resničnim notranjim prepričanjem vodi boj proti Judom, framasonom in komunistom in ki bi tudi imel potrebno avtoriteto in energijo, da premaga odpor.« ⁴⁸

46 Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1939–1941* (3. knjiga) (Beograd: Arhiv Jugoslavije-Jugoslovenska knjiga, 1996). Poročilo prvega sekretarja poslaništva v Beogradu državnemu sekretarju lordu Halifaxu 22. 10. 1940. Dokument 218, 534.

47 Milan Jovanović Stoimirović, *Dnevnik 1936–1941* (Novi Sad: Matica srpska, 2000), 376.

48 Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*, 226, 227.

Zato je priporočil v Berlin, »da naj nemški tisk ne objavi ničesar, kar bi se moglo tolmačiti kot načelna odklonitev morebitnega Koroščevega mandata.«⁴⁹

Korošec ni prepričal zgolj Berlina, temveč je s svojim silam osi naklonjenim delovanjem vzbudil pozornost tudi med odločujočimi dejavniki jugoslovanske politike. O tem so si britanski diplomati ustvarili naslednje mnenje: »Več kot očitno je, da dr. Korošec, kot tudi že v kabinetu g. Stojadinoviča pred dvema oz. tremi leti, tudi v sedanjem kabinetu kaže nagnjenost, da deluje na svojo roko, brez posvetovanja s predsednikom vlade. (...) Vendar je pri tem potrebno izpostaviti, da je vlada v Jugoslaviji odgovorna kroni in da je, če izvzamemo padec Stojadinovičevega kabineta, februarja 1939, dr. Korošec deloval v skladu z željami kneza namestnika. Njegova kraljevska visokost je vedno izkazovala veliko naklonjenost do dr. Korošča in ga imela za najbolj premišljenega in sposobnega jugoslovanskega politika. Knez namestnik do sedaj ni nikoli sprejemal misli, da bi dr. Korošec kdaj mogel delovati proti interesom države. Zanimivo je zato opomniti, da je ob sprejemu g. Campbella v avdienco, 15. oktobra, prvič z določenim nezaupanjem in nelagodnostjo govoril o dr. Korošču in njegovih pronemških aktivnostih.«⁵⁰

Korošec je nato prizadevanja za poglobitev sodelovanja s silami osi le še stopnjeval. Njegovi načrti so namreč segli še dlje, vse do zrušitve obstoječe Cvetkovičeve vlade, ki jo je nameraval, nezadovoljen z njeno zunanjepolitično in tudi notranjepolitično usmeritvijo, nadomestiti z novo vladno koalicijo, ki bi bila bolj naklonjena silam osi ter bi skladno s tem korenito spremenila notranjo ureditev države v duhu načel nacističnega »novega reda«. V takih okoliščinah je prišel Korošec s svojim delovanjem jeseni 1940 po več kot dvajsetih letih skrbno gojenih pristnih odnosov v prvi resen konceptualni spor s kraljevim dvorom ter je izgubil zaupanje in podporo kneza namestnika Pavla.⁵¹

V začetku decembra 1940 je bila odločitev o Koroščevi odstranitvi iz vlade dokončno sprejeta. Vendar je Korošec teden dni za tem, 14. decembra 1940, umrl za posledicami hude sladkorne bolezni. Uresničitev v vladi že sklenjene in od kneza namestnika Pavla odobrene odločitve o Koroščevi zamenjavi je tako prehitela njegova smrt.⁵² Ob pogrebu je vsa jugoslovanska politična javnost sicer izkazala čast Koroščevemu spominu in zaslugam, ki jih je imel za Slovenijo in Jugoslavijo, toda z njegovo smrtjo je za dolga desetletja ostala prikrita odločitev vrhov jugoslovanske politike o njegovi politični odstranitvi, ko je izgubil tudi zaupanje kneza namestnika Pavla, s čimer je bila že pred smrtjo zapečatenata tudi Koroščeva dolgoletna politična kariera.⁵³

Zaradi tega so se kasneje pojavljale različne domneve o nadaljnji usodi političnega katolicizma na Slovenskem, če bi bil njegov dolgoletni nesporni voditelj Korošec še

49 Ibid.

50 Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji* (3), 535.

51 Godeša, *Čas odločitev*, 87–96.

52 Ob tem so se takoj pojavile govorice o njegovi domnevni zastrupitvi. Takšne špekulacije kasneje niso nikoli postale predmet resnejših analiz (Ruda Jurčec, *Skozi luči in sence 1914–1958* (3. knjiga – 1935–1941) (Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1969)).

53 Godeša, *Čas odločitev*, 87–96.

živ. Tako so bili nekateri prepričani, da bi SLS pod njegovim vodstvom med okupacijo delovala povsem drugače,⁵⁴ drugi so Korošču pripisovali, da bi lahko le on dosegel priključitev Primorske k matični domovini.⁵⁵ Vendar lahko po tem, kar vemo o zadnjih mesecih njegovega delovanja, pravzaprav trdimo ravno nasprotno, da je bil prav Korošec dejanski začetnik in pobudnik tiste politične usmeritve, ki je privedla do aprilske opredelitve vodstva SLS, ko so se katoliška stranka in nato v Narodnem svetu za Slovenijo (ustanovljenem 6. aprila 1941)⁵⁶ zbrani predstavniki predvojnih strank povsem nedvoumno postavili na stran sil osi.⁵⁷

Ob napadu sil osi na Jugoslavijo aprila 1941 je namreč s pobudo za ustanovitev slovenske države, ki naj bi pristopila k trojnemu paktu, tega jim sicer ni uspelo uresničiti, pretežni del slovenske predvojne politične elite sklenil svoj nadaljnji obstoj povezati z usodo sil osi, ki so skušale z vojno proti zaveznikom doseči svetovno prevlado in ustvariti totalitarni in rasistični »novi red«.

V skladu s takšno odločitvijo so predvojni nosilci oblasti v okoliščinah, na katere sami sicer niso mogli vplivati, saj so bili zgolj v vlogi statistov, sprejeli aneksijo Ljubljanske pokrajine h Kraljevini Italiji kot dolgoročno rešitev. S tem se je skladalo tudi mnenje nekaterih katoliških razumnikov, ki so trdili, da »rajši vidijo nadoblast Italijanov kot pa Nemcev ali Srbov«,⁵⁸ sicer pa so imeli pred očmi zlasti skrb za ohranitev predvojnih vodilnih položajev v slovenski družbi. V tem smislu gre razumeti tudi prizadevanje pretežnega dela predvojne politične elite, da se s prostovoljno pripravljenostjo za lojalno sodelovanje z novimi oblastniki v danih okoliščinah ne le čim bolj integrira z novo državno oblastjo in njenim družbenopolitičnim režimom, temveč tudi identificira z njenimi cilji. V ta namen je npr. ljubljanski škof Gregorij Rožman 22. maja 1941 v stolnici – ob prisotnosti vodilnih predstavnikov slovenskega družbenega in političnega življenja ter najvišjih civilnih in vojaških predstavnikov italijanskih oblasti v Ljubljanski pokrajini – daroval zahvalno mašo ob zaključku vojne proti Jugoslaviji.⁵⁹ Vključitev ozemlja Ljubljanske pokrajine v Kraljevino Italijo je namreč, kljub s statutom zagotovljeni kulturni avtonomiji, pomenila tudi priznanje njene družbene ureditve in s tem privolitev v fašistični red, ki so se mu nameravali tudi prilagoditi.

Poleg takšnega stališča pretežnega dela predvojne politične elite je treba omeniti, da je v nekaterih katoliških krogih obstajal tudi drugačen pogled na razmere, ki so nastale s priključitvijo Ljubljanske pokrajine h Kraljevini Italiji. Ta je razviden iz članka *Imenovanje Sosveta in njegov pomen*, posvečenega »zgodovinskemu pomenu«

54 Krek, »Ob 20-letnici smrti,« 71. Podobno tudi Marjan Žnidarič, *Usodna razhajanja. Slovenska pota in stranpota med drugo svetovno vojno* (Maribor: Muzej narodne osvoboditve Maribor, 2005), 20.

55 Bojan Godeša, »O primorskem antifašizmu,« v: *TIGR v zgodovini in zgodovinopisju*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017), 24, 25.

56 O vlogi Narodnega sveta gl. Bojan Godeša, »Okupacija kot prelomnica v organiziranju slovenskih političnih subjektov – o »zgodovinski« vlogi Narodnega sveta za Slovenijo,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 57, št. 2 (2017): 91–110.

57 Godeša, *Čas odločitev*, 121.

58 Tomaž Simšič, »Ugo Ubaldi di Piandemeleto (1885–1968) e gli sloveni della Venezia Giulia nel periodo tra le due guerre,« *Studi Montefeltrani* 32 (2010): 439–74.

59 »Zahvalna služba božja v stolnici,« *Slovenec*, 23. 5. 1941.

ustanovitve pokrajinskega fašističnega sosveta ali konzulte 27. maja 1941, ki ga je naslednji dan objavil *Slovenski dom*. Nepodpisani avtor članka, verjetno urednik *Slovenskega doma* Mirko Javornik, je v njem ugotavljal naslednje: »Trdo potrebo po tem smo čutili že prejšnje čase vsak dan bolj. Svoje rešitve so nam ponujali isti sistemi kakor drugod, toda naše ljudstvo, zapadnjaško po svoji omiki in katoliško po svojem nazoru jih navzlic propagandi ni maralo. Čakalo je, a je dočakalo začetek novega reda šele po zgodovinskih političnih spremembah. Ideja korporativizma je bila pri nas sicer že znana, razpravljana in zaželeno; zlasti mlajši znanstveni rod je v njej pravilno slutil edino možno in pravično rešitev vprašanja v socialni ureditvi, toda možnosti za uresničenje te misli ni bilo. Možnost je dala šele vključitev slovenskega ozemlja v sestav Velike Italije. (...) Pomen novega reda, v katerega zdaj stopamo po Ducejevi volji, je za nas Slovence, delovni narod kmetov, obrtnikov, delavcev in razumnikov, ogromen in daljnosežen za naše življenje in bodočnost, da tega ni mogoče nakazati v kratkem sestavku.«⁶⁰

Po teh ugotovitvah ob imenovanju fašističnega pokrajinskega sosveta lahko sklenemo, da je bilo vzpostavljane fašističnega sistema v Ljubljanski pokrajini pri delu katoličanov, kot njegovi zagovorniki so v članku omenjeni Ehrlichovi »stražarji«, pozdravljeno kot uresničitev njihovih družbenopolitičnih stremeljenj, za katere so si prizadevali že v času pred okupacijo.⁶¹

Sklep

Za idejno usmeritev pretežnega dela katoliške hierarhije na predvečer napada sil osi na Jugoslavijo lahko ugotovimo, da je ta stremela k idealu korporativno urejene družbe, organizirane na podlagi papeških okrožnic in cerkvenega nauka. V tem pogledu so bili ideologi političnega katolicizma, ne le na Slovenskem, sicer prepričani, da je potrebno prekiniti družbeni razvoj »po francoski revoluciji« in vzpostaviti nov družbeni model na podlagi starih stanovskih konceptov iz »zlate dobe srednjega veka«, a jim ni bilo jasno, kako naj bi tak model »družbene prenove« deloval, še manj pa, po kakšni poti in s kakšnimi sredstvi naj bi ga uresničili, saj je realizacija na drugi strani praktično pomenila ukinjanje institucij demokratične, parlamentarne države.⁶²

Drugo visoko oviro je predstavljalo dejstvo, da so imeli katoliški krogi na Slovenskem za uresničitev tovrstnih družbenih idej v znatni meri zvezane roke. Janko Pleterski je na posvetu o slovenskih tridesetih letih, ki ga je leta 1995 pripravila Slovenska matica, o tej zadregi zapisal: »Politični režim v Sloveniji je bil v 30. letih določen z režimom širše jugoslovanske države. Slovenija ni bila dovolj samostojna, da bi razvila lasten režim po načinu držav Srednje in Zahodne Evrope, med katere

---

60 »Imenovanje Sosveta in njegov pomen,« *Slovenski dom*, 28. 5. 1941.

61 Bojan Godeša, »Fašizem, klerofašizem, obmejni fašizem in Slovenci,« *Acta Histriae* 24, št. 4 (2016): 767–86.

62 Egon Pelikan, »Slovenski politični katolicizem v tridesetih letih v luči evropskih vplivov,« v: *Evropski vplivi na slovensko družbo*, ur. Venenka Troha, Mojca Šorn in Bojan Balkovec (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2008), 211–29.

je sodila. Kakšen bi utegnil biti tak samostojno razviti režim v Sloveniji, je seveda mogoče samo domnevati. A če upoštevamo tri v Zahodni in Srednji Evropi udejanjene opcije režimov, je bilo glede na obstoječe slovenske razmere kaj malo možnosti za režim liberalne ali socialne demokracije. Dejstvo, da je bila moč stranke političnega katolicizma že od prve svetovne vojne skrčena primerno srednjeevropskim sorazmerjem, in dejstvo, da se je v 30. letih del njenih organiziranih pripadnikov pridružil sekularizacijski plati slovenske družbe, sta v njenem vodstvu, bolj kot pripravljenost na vrnitev k staremu konceptu katoliške ljudske demokracije, krepili nagnjenost k avtoritarnemu katoliškemu integralizmu. Navezanost na jugoslovanski državni prostor je preprečevala nastanek takemu integralizmu primerne režima in je Slovenijo zadržala v blažjih mejah režima tradicionalne diktature.«⁶³

V okoliščinah, kjer so bile možnosti za »družbeno prenovo« omejene, predstave o tem, kako naj ta prenova konkretno poteka, pa precej nejasne in tudi zelo raznolike, je stalno opozarjanje na nevarnost brezbožnega komunizma predstavljalo predvsem priročno sredstvo pri vzpostavljanju vzdušja ogroženosti temeljnih krščanskih vrednot in vere. Brezkompromisni antikomunizem je bil v času med svetovnima vojnama na Slovenskem instrumentaliziran predvsem kot sredstvo, ki naj bi katoliškemu taboru pripomoglo k obvladovanju slovenske družbe z uveljavitvijo družbenega koncepta, ki je imel za cilj rekatolizacijo slovenske družbe. To je bilo racionalno jedro antikomunistične propagande. Čeprav je bil v očeh katoliških ideologov komunizem »največja nevarnost naše dobe«, pa ni bil edini sovražnik. Tudi liberalizem in judovstvo sta še naprej ostajala v tej »vlogi«. Na predvečer okupacije Slovenije je bilo poudarjanje agresivnega antisemitizma znova v ospredju delovanja političnega katolicizma na Slovenskem, saj je pomenilo najbolj razpoznavno simbolno točko privolitve v ureditev, ki so jo v svetovnem oboroženem spopadu uveljavljale sile osi. Tudi sicer je bil družbeni koncept, ki ga je zagovarjala katoliška hierarhija na Slovenskem, povsem kompatibilen s totalitarnim in rasističnim Hitlerjevim »novim redom«.

Razmerje med nacizmom in katolicizmom, kakor so ga v tistem času v vodilnih slovenskih katoliških krogih videli sami, je natančno povzel Ahčin, ko je srbskemu novinarju Milanu Jovanoviću Stoimiroviću svetoval, s kakšnimi argumenti naj brani pisanje *Slovenca* pred nemškimi očitki: »Mi imamo svoj Weltanschauung, nacionalsocialisti pa svojega. Vi nas morate braniti tako, da smo mi z njimi na isti liniji v treh stvareh: masoni, Judje in komunisti – in jaz vas sprašujem, kdo je kot mi, v Jugoslaviji v teh treh stvareh tako dosledno vedno z njimi.«⁶⁴

Prav ideološko sozvočje, ki ga je poudaril Ahčin, je bilo najpomembnejše vezivo, ki je slovenskim katoliškim krogom omogočalo tesno naslonitev na sile osi. Zato so po Koroščevi odločitvi za podreditev totalitarnemu nacističnemu novemu redu te elemente še posebej poudarjali. Po nemškem mnenju naj bi po Koroščevi smrti tudi

63 Pleterski, »Politika naroda v krizi«, 56.

64 Jovanović Stoimirović, *Dnevnik*, 432.

Kulovec nadaljeval enako politično usmeritev.⁶⁵ To kompatibilnost je Eric Hobsbawm poimenoval »naravno« zaveznitvo na desnici med obema vojnama, ki je segalo »od tradicionalnih konservativcev via reakcionarjev starega kova pa do skrajnosti fašistične patologije«. ⁶⁶

Družbeni koncept, ki ga je v času tik pred aprilsko vojno zagovarjal znaten del katoliške hierarhije na Slovenskem, je temeljil na brezkompromisnem antikomunizmu v kombinaciji z antiliberalno in antidemokratsko ostjo, podkrepjeno z agresivnim antisemitizmom kot temeljnim sistemom družbenih vrednot. Kot tak je bil »vezan« na zmago sil osi, ki so si prizadevale za vzpostavitev rasističnega totalitarnega »novega reda« v globalnem spopadu. Njihova brezpogojna kapitulacija pa ni pomenila zgolj navadnega vojaškega poraza sil osi. Leto 1945 namreč pomeni tudi popoln poraz Hitlerjevega nacističnega režima, tako da nacistično gibanje ni imelo možnosti političnega preživetja.⁶⁷ Tako so po koncu druge svetovne vojne tudi vsi družbeni koncepti in subjekti, ki so se razvili v okviru tega modela, dokončno in v celoti izgubili svoji legitimnost in verodostojnost ter postali popolnoma nesprejemljivi v demokratični evropski družbeni stvarnosti. Zato so poskusi rehabilitacije teh družbenih konceptov in njihovih nosilcev, ki jih skušajo po padcu berlinskega zidu, predvsem z relativizacijo po načelu »vsi antikomunisti = vsi demokrati«, ⁶⁸ prikazati kot zgodovinsko in moralno upravičene in celo družbeno sprejemljive, ob upoštevanju znanstvenih meril in zgodovinskega konteksta povsem neutemeljeni.

Viri in literatura

Časopisni viri

- *Domoljub*, 11. 12. 1940. »Korporativna država.«
- *Slovenec*, 23. 5. 1941. »Zahvalna služba božja v stolnici.«
- *Slovenski dom*, 28. 5. 1941. »Imenovanje Sosveta in njegov pomen.«

Tiskani viri in literatura

- Ahčin, Ivan. *Komunizem največja nevarnost naše dobe*. Ljubljana: Zveza fantovskih odsekov v Ljubljani, 1939.
- Ahčin, Ivan. *Prostozidarstvo*. Ljubljana: Zveza fantovskih odsekov v Ljubljani, 1941.

⁶⁵ Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*, str. 398. Bojan Godeša, »Kulovecovo zaveznitvo s HSS – sprememba v politični strategiji SLS po Koroščevi smrti«, *Studia historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije* 8, št. 2-3 (2008): 404–06.

⁶⁶ Eric Hobsbawm, *Čas skrajnosti. Svetovna zgodovina 1914–1991* (Ljubljana: Sophia, 2000), 117.

⁶⁷ John Lukacs, *The Legacy of the Second World War* (Yale: Yale University Press, 2010), 9–16.

⁶⁸ Egon Pelikan, »Vsi antikomunisti-vsi demokrati«, v: *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino: zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19.–21. oktober 2006*, ur. Mitja Ferenc in Branka Petkovšek (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2006), 273–83.

- Avramovski, Živko. *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1939–1941 (3. knjiga)*. Beograd: Arhiv Jugoslavije-Jugoslovenska knjiga, 1996.
- Biber, Dušan. *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji (1933–1941)*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1966.
- Brodar, Janez. »Ob petinsemdesetletnici mojega življenja.« V: Jože Dežman, *Le vkup, le vkup uboga gmajna: preganjanje kmetov in kmečki upori v Sloveniji 1945–1955*, 269–325. Ljubljana in Dunaj: Mohorjeva družba, 2011.
- Deželak Barič, Vida. *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007.
- *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 2 (april 1942 – julij 1942)*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1964.
- Drin=Ahčin, Ivan. »V novo dobo.« *Slovenec*, 1. 7. 1940.
- Gašparič, Jure. *SLS pod kraljevo diktaturo*. Ljubljana: Modrijan, 2007.
- Gašparič, Jure. »Demokracičnost volitev v Dravski banovini?« V: *Problemi demokracije na Slovenskem. Zbornik prispevkov na simpoziju 7. in 8. decembra 2006*, ur. Jože Pirjevec in Janko Pleterski, 171–88. Ljubljana: SAZU, 2007.
- Gašparič, Jure. »Delovanje v tridesetih letih.« V: *Marko Natlačen (1886-1942): v zgodovinskem dogajanju*, ur. Zdenko Čepič, 55–66. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012.
- Gašparič, Jure. »Iskrena ali pragmatična demokracija? Slovenska ljudska stranka in vprašanje političnega sobivanja.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 51, št. 1 (2011): 77–92.
- Godeša, Bojan. *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011.
- Godeša, Bojan. »Fašizem, klerofašizem, obmejni fašizem in Slovenci.« *Acta Histriae* 24, št. 4 (2016): 767–86.
- Godeša, Bojan in Ervin Dolenc, ur. *Izgubljeni spomin na Antona Korošca. Iz zapuščine Ivana Ahčina*. Ljubljana: Nova revija, 1999.
- Godeša, Bojan. *Kdor ni z nami, je proti nam. Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995.
- Godeša, Bojan. »Kulovčevo zaveznitvo s HSS – sprememba v politični strategiji SLS po Koroščevi smrti.« *Studia historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije* 8, št. 2-3 (2008): 397-422.
- Godeša, Bojan. »Maršal Petain, „razkroj Zahoda“ in nacistični novi red v očeh katoliškega tabora v času pred napadom sil osi na Jugoslavijo.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 49, št. 1 (2009): 255–66.
- Godeša, Bojan. »Okupacija kot prelomnica v organiziranju slovenskih političnih subjektov – o »zgodovinski« vlogi Narodnega sveta za Slovenijo.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 57, št. 2 (2017): 91–110.
- Godeša, Bojan. »O primorskem antifašizmu.« V: *TIGR v zgodovini in zgodovinopisju*, ur. Aleš Gabrič, 9–40. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017.
- Godeša, Bojan. »Polemika med Dušanom Kermavnerjem in Lojzetom Udetom v letih 1939–1941.« V: *Med politiko in zgodovino. Življenje in delo dr. Dušana Kermavnerja (1903–1975)*, ur. Aleksander Žižek in Jurij Perovšek, 131–38. Ljubljana: SAZU in ZZDS, 2005.
- Grafenauer, Bogo. »Diferenciacija in grupiranje političnih tokov v slovenskem političnem življenju od 1935 do konca 1940.« V: *Slovenski upor 1941. Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja. Zbornik referatov na znanstvenem posvetu v dneh 23. in 24. maja 1991*, ur. Ferdo Gestrin, Bogo Grafenauer in Janko Pleterski, 7–20. Ljubljana: SAZU, 1991.
- Hobsbawm, Eric. *Čas skrajnosti. Svetovna zgodovina 1914–1991*. Ljubljana: Založba Sophia, 2000.
- Jovanović Stojimirović, Milan. *Dnevnik 1936–1941*. Novi Sad: Matica srpska, 2000.
- Jurčec, Ruda. *Skozi luči in sence 1914–1958 (3. knjiga – 1935-1941)*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1969.
- Lukacs, John. *The Legacy of the Second World War*. Yale: Yale University Press, 2010.
- Krefť, Lev. »Komunisti in neinstitucionalna levica.« V: *Slovenska trideseta leta. Simpozij 1995*, ur. Peter Vodopivec in Joža Mahnič, 88–96. Ljubljana: Slovenska matica, 1997.

- Krek, Miha. »Ob 20-letnici smrti največjega slovenskega državnika Dr. Antona Korošca.« *Zbornik Svobodne Slovenije 1961* (Buenos Aires: Zedinjena Slovenija, 1961): 61–75.
- *Kriza revije »Dom in svet« leta 1937. Zbornik dokumentov*, ur. Marjan Dolgan. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Kuhar, Alojzij. »Razkroj zahoda.« *Revija Katoliške akcije* 1, št. 5 (1940): 443–64.
- Nedog, Alenka. *Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941*. Ljubljana: Založba Borec, 1982.
- Pelikan, Egon. »Vsi antikomunisti-vsi demokrati.« v: *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino : zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19.-21. oktober 2006*, ur. Mitja Ferenc in Branka Petkovšek, 273–83. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2006.
- Pelikan, Egon. »Antisemitismus ohne Juden in Slowenien.« *Jahrbuch für Antisemitismusforschung* 15, (2006): 185–99.
- Pelikan, Egon. »Slovenski politični katolicizem v tridesetih letih v luči evropskih vplivov.« V: *Evropski vplivi na slovensko družbo*, ur. Nevenka Troha, Mojca Šorn in Bojan Balkovec, 211–29. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2008.
- Perovšek, Jurij. »Ruski begunci in pogledi slovenske politike na Lenina ob njegovi smrti.« *Monitor ISH: revija za humanistične in družbene znanosti* 18, št. 1 (2016): 7–31.
- Pleterski, Janko. »Politika naroda v krizi družbe, države in idej.« V: *Slovenska trideseta leta. Simpozij 1995*, ur. Peter Vodopivec in Joža Mahnič, 43–57. Ljubljana: Slovenska matica, 1997.
- Prunk, Janko. *Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1977.
- Seton Watson, Hugh. *Nacije i države. Ispitivanja porekla nacija i politike nacionalizma*. Zagreb: Globus, 1980.
- Simšič, Tomaž. »Ugo Ubaldi di Piandemeleto (1885–1968) e gli sloveni della Venezia Giulia nel periodo tra le due guerre.« *Studi Montefeltrani*, 32 (2010): 439–74.
- Ude, Lojze. *Moje mnenje o položaju. Članki in pisma 1941–1944*, ur. Boris Mlakar. Ljubljana: Slovenska matica, 1994.
- Vidovič-Miklavčič, Anka. *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom. Pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929–1941 v jugoslovanskem delu Slovenije*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze, 1994.
- Vidovič-Miklavčič, Anka. »Idejnopolitični značaj Slovenske ljudske stranke od leta 1935 do začetka vojne leta 1941.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 41, št. 2 (2001) (*Slovinci in leto 1941*): 43–58.
- Vodopivec, Peter. »Moč in nemoč ideje in politike ljudske fronte.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 41, št. 2 (2001) (*Slovinci in leto 1941*): 31–42.
- Vodušek Starič, Jera. »Liberalni patriotizem in intransigenca leta 1941.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 41, št. 2 (2001) (*Slovinci in leto 1941*): 59–76.
- Zemljak, Joško. »Dr. Anton Korošec – politik.« *Dejanje* 4, št. 1 (1941): 31–33.
- Žnidarič, Marjan. *Usodna razhajanja. Slovenska pota in stranpota med drugo svetovno vojno*. Maribor: Muzej narodne osvoboditve Maribor, 2005.

Bojan Godeša

**“COMMUNISM, THE GREATEST THREAT OF OUR ERA”
– ON THE IDEOLOGICAL-POLITICAL PROFILE OF THE
POLITICAL CATHOLICISM LEADERSHIP IN SLOVENIA
ON THE EVE OF THE INVASION OF THE KINGDOM OF
YUGOSLAVIA BY THE AXIS POWERS**

SUMMARY

It can be established that on the eve of the invasion of Yugoslavia by the Axis Powers, the ideological orientation of the majority of the Catholic hierarchy strived for a corporatist society, organised on the basis of papal encyclicals and Catholic teachings. They were convinced (and not only in Slovenia) that the social development “after the French Revolution” should be discontinued and replaced with a new social model, based on the old corporatist concepts from “the golden age of the medieval era”. The Catholic ideologues, however, did not have a clear idea of how such a model of “social renewal” should function, and were even less certain about the way and means of its implementation, as its realisation practically implied the abolishment of the institutions of the democratic parliamentary state. Another significant obstacle was represented by the fact that the hands of the Catholic circles were mostly tied when it came to the realisation of such social ideas in Slovenia. As it was, the political regime in Slovenia was determined by the regime of the wider Yugoslav state. In such circumstances, the unrelenting anti-communism in Slovenia between both world wars was used especially as an instrument which was supposed to help the Catholic camp control the Slovenian society by introducing a social concept aimed at recatholicising it. That represented the rational core of the anti-communist propaganda. Although communism was deemed as “the greatest threat of our era” by the Catholic ideologues, it was not their only enemy. Liberalism and the Jewish culture continued to fill that “role” as well. On the eve of the occupation of Slovenia, the political Catholicism reverted to emphasising aggressive anti-Semitism, as it represented the most recognisable symbolic point of consent to the system, enforced by the Axis Powers in the global armed conflict. The social concept, defended by the Catholic hierarchy in Slovenia, was nevertheless completely compatible with Hitler’s totalitarian and racist “new order”. Eric Hobsbawm described this compatibility as the “natural” alliance of the Right between the wars that “went from traditional conservatives via old-style reactionaries to the outer fringes of fascist pathology”. As such, the social concept of the Catholic hierarchy in Slovenia was “subject to” the victory of the Axis Powers, which strived to establish the racist totalitarian “new order” in the global conflict. Thus all social concepts and subjects that had developed in the context of the Nazi

“new order” finally and completely lost their legitimacy and credibility after 1945 and became entirely socially unacceptable in the democratic European social reality. Consequently the attempts to rehabilitate these social concepts and their instigators after the fall of the Berlin Wall by means of relativisation according to the “all anti-communists equals all democrats” principle, as well as to present them as historically and morally justified or even socially acceptable, are completely unfounded in view of the scientific criteria and historical context.

Zdenko Čepič*

Jugoslovanska revolucija in rdeči oktober: podobnosti in različnosti**

IZVLEČEK

Primerjati podobna zgodovinska »dejanja«, npr. revolucijo v eni in drugi državi, je nevhvaležno. Avtor prikazuje bistvene poteze socialistične revolucije v Jugoslaviji/Sloveniji, ki se je zgodila v času druge svetovne vojne v pogojih odpora proti okupatorjem, in »išče« stične točke (vendar jih ne najde!) s prvo socialistično revolucijo, ki se je zgodila v Rusiji novembra 1917. Obe socialistični revoluciji, ruska in jugoslovanska, nastali v različnih zgodovinskih, družbenih in političnih pa tudi vojaških pogojih, z različnimi izhodišči in povodi, vendar z enakim namenom – osvojiti oblast in spremeniti družbene odnose, sta bili uspešni. Med obema so sicer stične točke, predvsem pa so razlike. Avtor ugotavlja, da je bila socialistična revolucija v Jugoslaviji, čeprav z enakim namenom kot tista v Rusiji leta 1917, zaradi različnih okoliščin povsem drugačna. Predvsem pa je bila socialistična revolucija v Jugoslaviji izvirna. Nastala in razvijala se je sama, brez pomoči in vpliva od drugod. Podobnost obeh revolucij je v upoštevanju t. i. stopenj revolucije. V jugoslovanski socialistični revoluciji je bila postopnost sicer aktualna, vendar manj izrazita. Jugoslovanska socialistična revolucija je bila dvostopenjska, vendar pada t. i. druga stopnja, tj. razredna etapa, večinoma v poveljni čas. V prvem poveljnem obdobju pa je bilo v jugoslovanski revoluciji mnogo posnemanja vsega, kar je nastalo v Sovjetski zvezi ali je bilo značilno za njen razvoj, npr. vojni komunizem, NEP in kolektivizacija. Tukaj je bilo zato med obema revolucijama še največ podobnosti.

Ključne besede: socialistična revolucija, Rusija, Jugoslavija, Slovenija, stopnje revolucije

* Dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI – 1000 Ljubljana, zdenko.cepic@inz.si

** Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0281 *Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

ABSTRACT

YUGOSLAV REVOLUTION AND RED OCTOBER: SIMILARITIES AND DIVERSITY

To compare similar historical "actions", for example revolutions in two different countries, is an ungrateful task. The author outlines the essential features of the socialist revolution in Yugoslavia/Slovenia, which took place during World War II in the circumstances of the resistance against the occupiers. He "looks for" (but cannot identify!) any common points with the first socialist revolution, which had occurred in Russia in November 1917. Both of these socialist revolutions – the Russian as well as the Yugoslav – occurred in different historical, social, political, and military circumstances, with different starting points and causes, and yet with the same purpose: to take over the power and change the social relations. Both were successful. These two successful socialist revolutions do exhibit some similarities, yet disparities are much more prominent. The author establishes that due to the different circumstances the socialist revolution in Yugoslavia was completely unlike the one in Russia in 1917, even though they both shared the same intention. Most importantly, the Yugoslav socialist revolution was original. It started and developed on its own, without any external assistance or influences. The similarities between the two revolutions lie mostly in the fact that they both took into account the so-called stages of revolution, but in the Yugoslav case this was less evident. The Yugoslav socialist revolution consisted of two stages, though most of the so-called second, i.e. class stage, took place after the war. In the first post-war period, however, the Yugoslav revolution emulated a lot of what had been achieved in the Soviet Union or had an impact on the development of the Soviet Union – for example the wartime communism, new economic policy, and collectivisation. Therefore most similarities between the two revolutions can be found in regard to these particular characteristics.

Key Words: socialist revolution, Russia, Yugoslavia, Slovenia, phases of revolution

Dvajseto stoletje je stoletje dveh svetovnih vojn. Je pa tudi stoletje proletarskih revolucij. Med temi vsekakor izstopata dve. Prva, ki se je zgodila v Rusiji v času prve svetovne vojne, in druga, ki se je zgodila v Jugoslaviji v času druge svetovne vojne. Obe sta bili povezani z vojno. Ta je obema omogočila možnost izvedbe. Zgodili sta se v dveh različnih državah, v dveh različnih obdobjih, v različnih zgodovinskih okoliščinah in v različnih družbenih, političnih pa tudi vojaških pogojih za družbeno revolucijo, z različnimi izhodišči pa tudi razlogi in povodi, vendar z istim namenom – doseči zamenjavo oblasti, osvojiti oblast iz rok meščanstva in vzpostaviti oblast delavskega razreda, odpraviti kapitalistične odnose in vzpostaviti socialistične. Pri obeh revolucijah gre za proletarski ali socialistični revoluciji, s katerima je bila vzpostavljena oblast komunistov. Zaradi tega dejstva se obe imenujeta tudi komunistični. Med obema socialističnima revolucijama, pri čemer sta bili obe uspešni, saj sta dosegli

zamenjavo oblasti – resda na zelo različen način –, so stične točke, predvsem pa razlike. So tudi podobnosti, ki so bolj ali manj posledica zavestnega posnemanja, iskanja vzorov in vzorcev pri prvi socialistični revoluciji, ne glede na to, ali nanjo gledamo ozko, kot na dejansko osvojitve oblasti, ali širše, če ne kar široko, ko gre za celovite spremembe v družbi posamezne države. Cilj obeh revolucij je bil enak, različna je bila pot k njemu, če pri tem uporabimo misel t. i. revizionista marksizma – in tudi zamisel o revolucionarnem spreminjanju družbe, natančneje njene oblasti – Eduarda Bernsteina o cilju in poti k njemu. Kaj od obojega je pomembnejše glede doseganja družbenih sprememb. Za obe revoluciji, rusko in jugoslovansko, je bil vsekakor pomemben cilj osvojiti oblast in z njeno močjo spreminjati družbo v socialistično. Pot do tega cilja pa je bila drugačna.

Primerjati dva zgodovinska pojava, kot sta socialistični revoluciji v Rusiji in Jugoslaviji, je v veliki meri nemogoče. To sicer velja za zgodovinpisje, ne pa za politiko, ki ni zavezana nobenim normam, niti stvarnim niti moralnim. Mogoče je sicer med obema revolucijama iskati posamezne stične točke, podobnosti, morda tudi enakosti, saj so se zaradi organizacijskega ustroja in ideološke povezanosti komunistov po svetu z državo prve uspešno izvedene socialistične revolucije jugoslovanski komunisti želeli nasloniti na izkušnje »ruskega rdečega oktobra« in vsega, kar je izšlo iz njega. Dogajanje v Jugoslaviji v času druge svetovne vojne je pokazalo, da to ni bilo mogoče. Vse okoliščine, vsi dejavniki, potrebni za uspešno socialistično revolucijo, so bili različni, predvsem pa so se okoliščine, v katerih se je izvedla ali zgodila socialistična revolucija v Jugoslaviji, razlikovale od tistih v Rusiji ob njihovem »rdečem oktobru«. Poleg tega je mogoče tudi vprašanje, ali je bila socialistična revolucija v Jugoslaviji enovita in enaka na vsem ozemlju te države ali pa so bile pri različnih narodih njihove nacionalne socialistične revolucije različne glede na različne okoliščine in posebnosti, čeprav je bilo vodstvo eno, namen revolucije/revolucij pa enoten. Odgovor na to vprašanje je lahko le takšen, da je bilo tudi pri jugoslovanski revoluciji med različnimi deli jugoslovanske države (ozemlji jugoslovanske države) in narodi, ki tam živijo, veliko različnosti, medtem ko je bil cilj osvobodilnega boja in tudi revolucije enoten. Cilj je bil en, poti do njega pa so bile različne.

Vprašanje je, ali je mogoče brez pridržkov govoriti o jugoslovanski revoluciji, ki bila sicer zaradi organiziranosti subjekta, ki jo je vodil, komunistične stranke z njenim vodstvom, centralnim komitejem in njegovim politbirojem, »centralizirana«, poenotena, ne pa povsem enaka. To npr. velja zlasti za Slovenijo, kjer je osvobodilno gibanje vodila Osvobodilna fronta, in ne neposredno komunistična partija, česar v centralnem vodstvu niso niti povsem razumeli niti povsem odobraval. So pa to sprejeli. To je veljalo vsaj do začetka leta 1943, do t. i. Dolomitske izjave, ki je bila tudi izraz opustitve določenih slovenskih posebnosti v slovenski socialistični revoluciji na račun poenotenja glede vloge komunistične partije v njej. Dolomitska izjava je bila tudi izraz centralizma v jugoslovanski revoluciji. Kljub še nadaljnjemu obstoju Osvobodilne fronte je bilo jasno, da je komunistična partija postala dejansko prva po sebi in za sebe in ni bila več prva med enakimi, kot je to veljalo za

njena položaj in vlogo v Osvobodilni fronti pred Dolomitsko izjavo. Razlog pa je bil v cilju revolucije.

Revolucija v Rusiji v prvi svetovni vojni in revolucija v Jugoslaviji v drugi sta imeli isti cilj, pri čemer sta bili obe uspešni glede njegove dosege – osvojiti oblast, vendar je bila pot do cilja različna. Primerjati obe revoluciji, iskati in najti podobnosti ali kar enakosti, ki bi pokazale, da je jugoslovanska socialistična revolucija podobna ali celo enaka ruski, boljševiški, da je le njena kopija, je nesmiselno pa tudi nemogoče. Gre za dve revoluciji, vsaka se je zgodila v svojem času, v drugi državi, pod drugimi pogoji in v drugih ter drugačnih okoliščinah. Glede posnemanja ali kar kopiranja, sprejemanja načina revolucije je bila resda želja, če ne kar zahteva iz države, kjer je bila izvedena prva uspešna socialistična revolucija, da naj se druge podobne revolucije čim bolj naslonijo na njihove izkušnje in jih prenesejo v svoje okolje. Še zlasti se je to pokazalo glede t. i. socialistične graditve po osvojitvi oblasti, kar je bil prvi cilj socialistične revolucije in pogoj za njeno uspešnost. Vprašanje je, koliko je bilo to upoštevano v primeru socialistične revolucije, ki je bila izvedena v Jugoslaviji v času druge svetovne vojne v okviru boja proti okupatorjem jugoslovanske države, imenovanega narodnoosvobodilni boj. Odgovor je jasen – malo. Jugoslovanska socialistična revolucija je bila namreč samosvoja, precej samostojna, skratka izvirna. Je pa v njej mogoče iskati in tudi najti, sicer precej težko in ne povsem prepričljivo, elemente ali značilnosti revolucije v Rusiji, ki so jo izvedli sovjeti in začeli v svoji domovini razvijati socializem, pri čemer so že imeli željo ali kar namero, da socializem, kakršnega so razvijali, »izvozijo« in razširijo po vsem svetu.¹ Mogoče je vprašanje, ali so jugoslovanski komunisti svojo revolucijo začeli zaradi »svetovne revolucije« ali zaradi razmer v sicer okupirani in med okupatorje razkosani jugoslovanski državi, da bi z njo dosegli ne le njeno osvoboditev, ampak tudi nujne politične in družbene spremembe. Odgovor bi se lahko glasil, da so bili jugoslovanski komunisti s svojo organizacijo, Komunistično partijo Jugoslavije (del te je bila Komunistična partija Slovenije), sicer sestavni del svetovne komunistične organizacije Komunistične internacionale (Kominterne), ta je bila v veliki meri v »službi« sovjetske države in njene politike, in so ji bili zavezani in tudi podrejeni, kar pa jih ni omejilo, da svoje revolucije ne bi izvajali na svoj način. Za to so sicer dobivali opomine in napotke od Kominterne, kaj in kdaj lahko storijo ter tudi kako, vendar je revolucija v Jugoslaviji bolj ali manj potekala tako, kot si jo je zamislilo in jo vodilo jugoslovansko komunistično vodstvo. Odvijala se je v skladu z danimi pogoji ali tako, ko so ji narekemale vojne razmere. Revolucija v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno je bila odvisna od vojaške uspešnosti osvobodilnega gibanja. Od uspešnosti partizanov.

Obe revoluciji sta se zgodili v času svetovne vojne. Ruska v času prve, jugoslovanska v času druge. To je pomenilo, da so bile razmere različne, čeprav sta bili obe revoluciji povezani z vojaškim stanjem vojske in njeno vojaško učinkovitostjo ali neučinkovitostjo. V Rusiji so vojna, potek vojne, vojaški porazi – pri tem ni

1 O tem »pripoveduje« Silvio Pons v knjigi *Svetovna revolucija: zgodovina mednarodnega komunizma: 1917–1991* (Ljubljana: Sophia, 2017), v kateri predstavlja širjenje socializma po svetu, pri čemer je, vse od uspešne revolucije v Rusiji pa do propada »komunistične oblasti v Sovjetski zvezi, imela glavno besedo »Moskva«.

nepomembno dejstvo, da je rusko carsko vojsko v prvi svetovni vojni vodil kar car Nikolaj II. – povzročili negotovanje, kar se je sprevrglo v padec carja in vzpostavitev meščanske vlade Kerenskega, nato pa v njegovo »zrušitev« od komunistov boljševikov pod vodstvom Lenina. Leninovi boljševiki so proti meščanski vladi Kerenskega nastopali z zahtevo po miru – to je bil motiv, s katerim so prepričevali ljudstvo v Petrogradu –, prvi »revolucionarni« ukrep po osvojitvi oblasti pa je bil Dekret o miru, ki je napovedal izstop Rusije iz vojaškega spopadanja. Na revolucijo v Rusiji, meščansko februarsko in proletarsko socialistično iz oktobra so vplivali vojaški dogodki, slabo vojaško stanje ruske vojske in želja po koncu vojne ali po izstopu iz vojne. V Jugoslaviji pa je bila druga svetovna vojna v znamenju poraza njene vojske in posledično okupacije, ki je bila »nadgrajena« z razkosanjem ozemlja države in njeno debelacijo. In v teh okoliščinah se je začel odpor, katerega namen je bil doseči osvoboditev države, kar je hitro preraslo v celovito osvobodilno gibanje z jasnim političnim programom, ki so ga oblikovali oziroma narekovali komunisti. Osvobodilni boj je postal sredstvo za njihove politične namere, kar pa so precej uspešno »skrivali« ali jih vsaj niso pretirano razglašali. Osvobodilnega boja niso vodili s poudarjanjem razrednega, ampak s poudarkom na nacionalnem osvobodilnem momentu. »V imenu svobode in narodne neodvisnosti poziva Komunistična partija Jugoslavije vse rodoljubne narodne elemente (najbrž bi moralo biti prevedeno kot ljudske, pač v smislu takratnega razumevanja ljudske demokracije – op. Z. Č.), da se združijo v borbi proti skupnemu sovražniku – proti fašističnemu okupatorju in domačemu izdajalcu«, je bilo zapisano v enem prvih pozivov KPJ na osvobodilni boj ali na »partizanske borbe«.² Bilo je sicer kar nekaj poskusov, da bi osvobodilno gibanje dobilo razredni primat, vendar so se ti hitro končali. Poudarjanje razrednega je bilo za komunistično partijo precej neuspešno in – kot so hitro ugotovili – nevarno za celo osvobodilno gibanje. Zato so se po prvotnem navdušenju nad revolucijo in zaradi negativnosti, ki jo je to prinašalo, temu izogibali in so revolucijo izvajali bolj prikrito. Razlog za to je bilo tudi vmešavanje takratne brezpogojne avtoritete, Komunistične internacionale, Kominterne, v takšno politično dogajanje glede delovanja komunistov, torej tudi izvajanja revolucije. Ta je omejevala in usmerjala razrednost jugoslovanskih komunistov. Revolucija, ki so jo želeli izvesti nekako na hitro, na primer pozno jeseni 1941 in pozimi na prehodu v leto 1942, je bila tako ustavljena oziroma močno upočasnjena in vrnjena v okvir nacionalno osvobodilnega boja proti okupatorju in kolaborantom. Ta razredni »izlet« so kasneje imenovali levi odklon in so ga želeli tudi po osvojitvi oblasti nekako »pozabiti« ali ga vsaj ne poudarjati.

Socialistična revolucija v Jugoslaviji je bila vsekakor izvirna. Nastala in razvijala se je sama, brez pomoči in vpliva od drugod, če pa je tak vpliv obstajal, je bil usmerjevalen ali glede na tok revolucije včasih kar zaviralen. V veliki meri je bila v odnosu do »komunistične centrale« v Moskvi, do Kominterne, tudi samostojna. Bila je tudi pristna, vsaj glede resničnega razpoloženja zanjo, saj je bila vpeta v odpor

2 Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 1 (marec 1941–marec 1942) (Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1962), dok. 15, 58.

proti okupatorju, v osvobodilni boj, v »nacionalno« revolucijo. V svoji izvedbi je bila za tiste, ki so se pridružili odporu proti okupatorju, tudi prepričljiva. Odpor proti okupatorju so enačili z odporom proti vsemu prejšnjemu, tudi glede podobe družbe. O tem jih je še posebej prepričala kolaboracija z okupatorji ali razlog zanjo.

Pri socialističnih revolucijah v Rusiji in Jugoslaviji je šlo za dva dogodka in za dva procesa, ki sta bila različna, skupen pa je bil njun namen. Socialistična revolucija v Jugoslaviji je vsekakor prva tovrstna revolucija, ki je sledila ruskemu »rdečemu oktobru« in vsemu, kar je iz njega izšlo. Pozitivnega in negativnega. Pri jugoslovanski socialistični revoluciji gre sicer za »ponovitev« ruske revolucije, revolucije, ki so jo izvedli boljševiki, nikakor pa ne gre za enačenje ali golo posnemanje. Jugoslovanskim revolucionarjem je bila boljševiška revolucija vsekakor vzor, ne pa vzorec, čeprav so nemalokrat želeli marsikaj iz izkušenj te revolucije »prenesti« v jugoslovanske razmere. Predvsem pa so se želeli držati »dogem«, ki so o revoluciji nastale pod peresom Lenina in Stalina. Dejansko jim je bilo to, kako izvesti (ali izvajati) revolucijo, zapovedano v Leninovi in še zlasti v Stalinovi politični misli, kot zvesti sledilci te misli ali naukov pa so želeli uporabljati te »kuharske recepte«. Vendar so hitro spoznali, da jed s sestavinami, ki jih imajo, ne bo enaka, zlasti pa ne bo užitna. Povedano jasneje – revolucija v Jugoslaviji ni mogla biti taka, kot jo je predvidel Stalin. Razmere in zgodovinski razvoj, ki te pogojuje, so bili v Jugoslaviji pač zelo različni od ruskih razmer. Pogoji za revolucijo so bili različni, zato je bil različen tudi način, čeprav je bil namen, osvojiti oblast, enak. Zato je imela jugoslovanska revolucija, ki se je zgodila v času vojne, v razmerah okupacije in odpora proti okupatorjem, povsem različno izvedbo kot boljševiška revolucija v Rusiji. Jugoslovanska socialistična revolucija je bila samonikla. Ni bila »naročena«, ni je vodila Kominterneta. Vodenje je ta sicer želela posredno prevzeti in je s svojimi »navodili oziroma direktivami«, ki jih je pošiljala jugoslovanskemu komunističnemu vodstvu, revolucijo v Jugoslaviji celo omejevala oziroma vplivala nanjo, da ni bila pretirano »levičarska« ali izrazito razredna. Zaradi Kominterne, ta je bila sicer le transmisija pogledov Sovjetske zveze in njenih interesov, zlasti zunanjepolitičnih in vojaških, so revolucijo v Jugoslaviji zavirali, omejevali in taktično prikrivali. Vse zaradi okoliščin druge svetovne vojne ter strateških in taktičnih političnih in diplomatskih zadev Sovjetske zveze v odnosih z zahodnimi zavezniki, ki jih je potrebovala zaradi vojaških zadev.

Zavestnega posnemanja ruske revolucije ali sovjetskega, boljševiškega socializma je bilo v jugoslovanski revoluciji nedvomno precej. Iskali so stične točke, uporabljali izraze in nazive iz boljševiške revolucije. Organe ljudske oblasti, narodnoosvobodilne odbore, v slovenščini ljudske osvobodilne odbore (po navodilu iz »centra« jugoslovanske revolucije so se morali imenovati narodnoosvobodilni odbori), dejansko so ti predstavljali novo oblast, je npr. Boris Kidrič poleti 1942 na partijski konferenci na Cinku v Kočevskem rogu (5.–8. julij) enostavno izenačil s sovjeti oziroma jih označil za »zarodek sovjetov«. ³ Edvard Kardelj pa je v njih videl »posebno obliko

3 *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 2 (april 1942–julij 1942)* (Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1964), dok. 98, 266.

sovjeta«. ⁴ Obe oznaki partizanskih organov oblasti sta bili podani v času, ko se je v t. i. partizanski državi, na ozemlju, ki ga je v velikem delu Dolenjske in Notranjske obvladovala partizanska vojska in na katerem se je dogajala »ljudska revolucija«. Nedvomno sta oba želela poudariti podobnost, če ne kar enakost jugoslovanskih narodnoosvobodilnih odborov z boljševiški sovjeti oziroma z njihovo vlogo in nalogami.

Kljub dejstvu, da so se jugoslovanski komunisti glede »svoje« socialistične revolucije naslanjali na teorijo marksizma, glede oblasti predvsem na nauke in prakso, je težko ugotoviti in določiti, kaj je tisto, čemur bi lahko rekli prelomni trenutek za izvedbo in uspešnost jugoslovanske revolucije. V jugoslovanski socialistični revoluciji enostavno ni bilo takšnega dogodka, kot sta bila v Rusiji strel s križarke Aurora s t. i. slepo granato in boljševiški »puč« z »naskokom« na Zimski dvorec. Oba imata za rusko oktobrsko in tudi t. i. svetovno revolucijo simboličen pomen. Bila sta simbol preloma s starim na hiter in učinkovit način. Označuje ju kot izraz revolucije, čeprav je ta v bistvu šele sledila boljševiški osvojitvi oblasti in je v veliki meri spremenila svet, svetovni »red«, kakršen je bil do tedaj.

Razmere pa tudi razmerja v jugoslovanski revoluciji so bili drugačni, drugačni so bili pogoji. Pa tudi razlogi. Vprašanje je, za kateri dogodek v jugoslovanski revoluciji je mogoče z gotovostjo reči, da je prelomen in odločilen za revolucijo in še zlasti za njeno uspešnost pri prevzemu oblasti. Vsekakor je kot tako dejanje mogoče razumeti sklep, sprejet na drugem zasedanju AVNOJ-a konec novembra 1943 v Jajcu, glede razglasitve tega do tedaj političnega organa jugoslovanskega protiokupatorskega, osvobodilnega gibanja za oblastni organ, za »vrhovno zakonodajno in izvršilno predstavniško telo Jugoslavije«, in odločitev, da se »izdajalski jugoslovanski begunski 'vladi' odvzamejo vse pravice zakonite vlade Jugoslavije«. ⁵ Oboje je pomenilo dejanje zamenjave oblasti. Vendar ni šlo za prevzem oblasti komunistov, ampak širše politično in svetovnonazorsko sestavljenega osvobodilnega gibanja, v katerem so komunisti res imeli vodilno vlogo. Kljub temu pa za AVNOJ ni mogoče kar enostavno reči, da je to komunistični prevzem oblasti, da je to dejanje jugoslovanskega »oktobra«. AVNOJ je bil res revolucionaren organ, katerega prvenstvena naloga je bila državotvorna. Bil je bolj organ nacionalne revolucije in ne toliko razredne.

Z AVNOJ-em je povezana bistvena sprememba, ki jo je izvedla jugoslovanska revolucija v času vojne. Poleg tega, da se je razglasil za oblastni organ in prevzel oblast, s tem da je jugoslovanski vladi odvzel pravico zakonite vlade in prepovedal vrnitev kralja v domovino (na ozemlje jugoslovanske države), je bila to sprememba v organiziranosti države. Ta je bila revolucionarna, saj je uvedla federativnost na osnovi samoodločbe naroda, načela, ki vsebuje tudi pravico do odcepitve. Konec je bilo s centralizirano in unitarno Jugoslavijo, ki je priznavala le en narod, jugoslovanski, državni. Odlok o federativni organiziranosti Jugoslavije je bil dejansko prvi vsebinski odlok na novo vzpostavljene jugoslovanske oblasti. Šlo je za nacionalno

4 Ibid., dok. 113, 324.

5 Prvo in drugo zasedanje Antifašističnega veča narodnog oslobođenja Jugoslavije (26 i 27 novembra 1942; 29 i 30 novembra 1943), po stenografskim beleškama i drugim izborima (Beograd: Prezidijum narodne skupštine FNRJ), 223.

osvobodilni namen, ne pa v prvi vrsti za razredni. Glede na vsebino je bila to revolucionarna odločitev, ki je posegla v organiziranost države, ne pa v spreminjanje družbe. Tako upoštevanje pravice naroda do samoodločbe, kot je federativnost, za kar so se jugoslovanski komunisti odločili dvajset let pred odločitvijo AVNOJ-a za federativnost, pa so »našli« v Zvezi sovjetskih socialističnih republik (osnovani 30. decembra 1922), torej pri Leninovem razumevanju samoodločbe in federativnosti. Pri tem so izhajali iz »pravice vsakega naroda do samoodločbe, vključujoč pravico do odcepitve ali do združitve z drugimi narodi«, kar je leninsko načelo organiziranja federativne države. Poudarek je bil na narodu, njegovih nacionalnih pravicah, in ne na razrednosti, kar pa je za centraliste in unitariste, ki niso želeli priznati (ali so jih stežka priznavali) nacionalnih individualnosti različnih narodov, ki so živeli na ozemlju jugoslovanske države. Federativnost, kakršno je uvedlo osvobodilno gibanje, jim je predstavljala velik, skoraj prevelik dosežek revolucije, ki jo je izvajalo osvobodilno gibanje z večjim poudarkom na nacionalnem kot na razrednem. Srbski t. i. meščanski politiki, ki so v začasni vladi Demokratične federativne Jugoslavije ali pa v začasni Ljudski skupščini (ta je delovala do izvolitve Ustavodajne skupščine, ki se je sestala 29. novembra 1945) predstavljali demokratično opozicijo, kar je bilo v skladu z načelom ljudske demokracije, so se stežka sprijaznili z Makedonijo kot eno od federalnih enot jugoslovanske federacije in z Makedonci kot narodom, saj so želeli to ozemlje ohraniti kot južno Srbijo, kot so jo razumeli v prvi Jugoslaviji. Težko so se pač sprijaznili s federativnostjo, zasnovano na načelu pravice naroda do samoodločbe.

Vprašanje je, ali ni bila jugoslovanska družbena revolucija, kakšna se je začela v času druge svetovne vojne v razmerah osvobodilne vojne proti okupatorju (in nanj vezanim kolaborantom), glede na svoj osvobodilni značaj morda bolj podobna »ameriški revoluciji«, kakor se tudi imenuje vojna za osamosvojitve od Velike Britanije in uvedbo »ameriške« demokracije z voljenim monarhom na čelu države, kot pa ruskemu boljševiškem »oktobru«. Pri jugoslovanskem osvobodilnem boju, pri jugoslovanski revoluciji je tako kot pri »ameriški revoluciji« v prvi vrsti šlo za vzpostavitev države. V jugoslovanskem primeru za njeno obnovitev in vzpostavitev na drugačnih osnovah glede narodov, ki so živeli na njenem ozemlju. Jugoslovanska revolucija je bila tako prvenstveno narodnoosvobodilna, državotvorna. Dejansko je bilo to njeno pglavitno dejstvo. Bila je mešanica osvobodilne, narodne in družbene revolucije. Njen revolucionarni, spreminjevalni izraz je bil »nosilec« osvobodilnega boja, ljudske revolucije, komunistične partije. Glede na političnega nosilca jo je mogoče razumeti kot socialistično, proletarsko, glede na večino tistih, ki so se udeležili osvobodilnega boja v agrarni državi, kot je bila predvojna Jugoslavija, pa je vprašanje, ali je mogoče brez pridržkov govoriti o proletarski revoluciji. Vsekakor je bila socialistična, če ne zaradi drugega zato, ker je v času vojne komunistična partija osvojila oblast, kar je bil osnovni pogoj za nadaljnje družbene spremembe, skladne z ideologijo komunistov.

Socialistična revolucija v Jugoslaviji, ki se je dogajala in se glede bistva za politično revolucijo, torej spremembe oblasti oziroma osvojitve oblasti, dogodila med drugo

svetovno vojno, je bila vsekakor revolucija brez »zimskega dvorca« in križarke Aurore. Vprašanje je, kaj v jugoslovanski socialistični revoluciji je predstavljalo »zimski dvorec« oziroma njegovo osvojitve. O tem priča že dejstvo, da je bil proces osvajanja, osvojitve in prevzema oblasti v jugoslovanski revoluciji dolg, in ne »hipen«, ni bil »pučističen«, kot je bila Leninova osvojitve oblasti, ali vezan na neki določen dogodek ali datum. Morda bi mejnik lahko bila razglasitev AVNOJ-a za zakonodajni organ 29. novembra 1943, kar pomeni zamenjavo oblasti, čeprav se je oblika vladavine, tj. monarhija, formalno ohranila vse do sklepa Ustavodajne skupščine dve leti kasneje, ko je ta uvedla republikansko obliko vladavine. Zimskega dvorca in Aurore v jugoslovanski revoluciji enostavno ni bilo, bila pa sta zato »Kerenski« in »Lenin«. Bila sta v osebi Josipa Broza Tita. Tita kot predsednika »revolucionarne« vlade, Nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije pa tudi t. i. začasne vlade DFJ kot prehodne vlade do izvolitve Ustavodajne skupščine oziroma do ukinitve monarhije in razglasitve republike, ki je bil hkrati »Kerenski« in »Lenin«. Šlo je za obdobje nekakšnega »dovladja« in za nekakšno »personalno unijo«, za prevzem oblasti v okviru starega pravnega stanja. Tito v vlogi »Kerenskega« kot vodja prehodne vlade je zamenjal Tita v vlogi »Lenina«, ko je – v nasprotju s »pučistično« osvojitvijo oblasti v ruskem oktobru – po parlamentarni poti prevzel oblast kot predsednik vlade Federativne ljudske republike Jugoslavije.

Z usodo Kerenskega kot tistega, ki je sicer »zrušil« carja in carizem, nato pa so ga boljše vrgli z oblasti, so nasprotniki osvobodilnega gibanja strašili nekomuniste v tem gibanju, češ da so le krinka za komuniste in »njihovo« revolucijo in da bodo postali »Kerenski«, ko jih ti ne bodo več potrebovali. V Kerenskem so videli pozitivno politično osebnost, ki pa je zaradi boljše doživela neupravičeno usodo. Slovenski komunisti so zanikali, da bi kdo ali katera od skupin v Osvobodilni fronti imela vnaprej načrtovano vlogo Kerenskega. Glede oblasti, ki so jo nameravali osvojiti, so v šesti točki programa OF iz novembra 1941, v t. i. Temeljnih točkah OF, zapisali, da bo po »narodni osvoboditvi« na slovenskem ozemlju oblast prevzela Osvobodilna fronta kot celota. Tega so se dejansko držali, čeprav formalno, ko so konec aprila 1945 sestavljali Narodno vlado Slovenije (imenovana je bila 5. maja 1945 v Ajdovščini), saj je imela ta vlada glede na člane, ki so formalno prihajali iz vseh t. i. ustanovnih skupin Osvobodilne fronte (nekaj ministrov ni bilo iz teh skupin, eden pa je bil predvojni minister in član SLS), koalicijski značaj, kakršnega je imela OF jeseni 1941, v času sprejemanja svojega programa (izražen je bil v enajstih točkah). Najbrž je bilo vprašanje »Kerenskega« tisto, na katero je mislil Kardelj, ko je sredi decembra 1942 v poročilu Titu pisal tudi o perspektivi OF in o tem, kaj bo z »zavezniki« komunistov v njej »v času socialistične revolucije, za katero so vsi naši zavezniki prepričani, da bo nastopila«. ⁶ Kardelj in nasploh vodstvo slovenskih komunistov so namreč iz taktičnih in praktičnih razlogov v vseh skupinah, ki so sestavljale Osvobodilno fronto, videli svoje nujne zaveznike, ko so bili formalno komunistom enakovredni in

6 Jesen 1942, *Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča* (Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1963), str. 557, dok. 207.

enakopravni vse do Dolomitske izjave v začetku marca 1943.⁷ Komunistični partiji so bili v dotedanjem poteku osvobodilnega boja potrebni, ko pa so komunisti menili, da je treba zaradi vojaškega položaja v svetovnem merilu pričakovati skorajšnji konec vojne in misliti na prevzem oblasti, so si jih želeli podrediti. Z Dolomitsko izjavo je KPS prevzela »boljševiško« vlogo in to je pomenilo nekakšen prehod iz ene v drugo stopnjo (fazo) revolucije v Sloveniji ali vsaj ustvaritev pogoja za t. i. drugo, »proletarsko« fazo revolucije. Z njo je slovenska komunistična partija (kot del jugoslovanske) tudi dejansko prevzela »avantgardno vlogo« voditelja in edinega usmerjevalca osvobodilnega boja, čeprav so ji takšno vlogo tudi do tedaj priznavali vsi »partnerji« v OF. V Dolomitski izjavi so se sklicevali na proletariat, na misel, ki je bila sicer že večkrat pred tem povedana v partijskih dokumentih, namreč, da osvobodilni boj in politika, s katero ga vodi komunistična stranka, temeljita na Cankarjevih besedah: »Na tvojih plečih, na plečih delavca-proletarca, sloni bodočnost naroda, naroda proletarca.« Razrednost je dobila z Dolomitsko izjavo večji poudarek, kar je za predlagatelja izjave, to je bilo vodstvo KPS, pomenilo potrditev pravilnosti prepričanja, »da pripada družbeno vodstvo« slovenskega naroda proletariatu Slovenije in »da je za slovensko nacionalno bodočnost pravilna samo pot, ki jo je že prehodil veliki ruski narod«. Poleg tega pa je bilo poudarjeno dejstvo, da je Komunistična partija Slovenije sestavni del Komunistične partije Jugoslavije, ta pa je sekcija Komunistične internacionale – »svetovne stranke mednarodnega proletariata, najnaprednejšega družbenega razreda v zgodovini človeštva« –, in tudi, da je Sovjetska zveza »vzela v svoje roke usodo zatiranih narodov ter stvar vsega svobodoljubnega človeštva«, iz česar je po mnenju, zapisanem v izjavi, razumljivo, »da prevzame Komunistična Partija Slovenije iniciativo za Osvobodilno fronto kot vsenarodno organizacijo za osvoboditev in združitve slovenskega naroda«. ⁸ V razlagi svojim podrejenim organom o namenu in pomenu Dolomitske izjave je vodstvo KPS povedalo tudi, da jim je »kot marksistom-leninistom popolnoma jasno, da posameznih etap naše borbe ni mogoče med seboj mehanično ločiti, je tudi povsem razumljivo, da nekatere točke sporazuma, kakršnega predstavlja Izjava, nujno segajo preko sedanje narodnoosvobodilne etape, čeprav gre samo za ureditev odnošajev v tej etapi in za čim ugodnejšo enotno borbo v tej etapi«. ⁹ To je (bilo) mogoče razumeti kot napoved za nadaljevanje revolucije v njeni naslednji stopnji.

Z Dolomitsko izjavo so bili dotedanji enakopravni in enakovredni zavezniki Komunistične partije Slovenije postavljeni v nekakšen položaj »Kerenskega«. Bili so sredstvo ali »faza« v procesu osvajanja oblasti. »Zavezniki« komunistov v OF z Dolomitsko izjavo sicer niso doživeli usode Kerenskega in so s komunisti nadaljevali osvobodilni boj, vključno z revolucijo.

7 Gl. Zdenko Čepič, »Nekaj stopinj revolucije v pluralni dobi Osvobodilne fronte«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 38, št. 1-2 (1998): 89–110.

8 *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 6 (marec-april 1943)*. (Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1981), dok. 3, 14, 15.

9 *Ibid.*, dok. 4, 19.

Vprašanje podobnosti med oktobrsko in jugoslovansko revolucijo obstaja tudi glede upoštevanja »aprilskih tez« kot enega od pojmov ali dejstev, ki se dotikajo »rdečega oktobra« ali imajo z njim vzročno-posledično povezavo. Bistveno v njih je glede socialistične revolucije vprašanje postopnosti revolucije ali stopnjevanja revolucije iz t. i. meščanske demokratične revolucije v proletarsko, s ciljem osvojitve oblasti in uvedbe diktature proletariata. Lenina padec carja in uvedba demokracije v obliki vlade meščanskih strank nista zadovoljila, saj je hotel, da oblast prevzamejo »njegovi« boljševiki, kar je povedal, ko se je po dolgi odsotnosti iz Rusije vrnil v Petrograd. Gre skratka za vprašanje »etapnosti«, postopnosti socialistične revolucije in prehajanja z ene stopnje na drugo. To so želeli v svoji revoluciji upoštevati tudi jugoslovanski komunisti, kar pa se jim zaradi okoliščin revolucije in hkratnega osvobodilnega boja proti okupatorjem ni povsem izšlo. Stopnji revolucije, t. i. meščanska in t. i. proletarska, sta se mnogokrat prekrivali ali pa je proletarska, t. i. druga stopnja, zaradi politične nestrpnosti komunistov prehitela prvo, meščansko stopnjo revolucije. Jugoslovanska revolucija, vsaj v času druge svetovne vojne, ni imela jasno izraženih stopenj. Ne glede na »mešanje« stopenj revolucije je bila jugoslovanska socialistična revolucija vseeno dvostopenjska. Toda drugače, kot je bilo to razumljeno v leninsko-stalinski misli o dvostopni revoluciji, kjer naj bi bili stopnji čisti in naj bi sledili druga drugi. V Jugoslaviji, v pogojih druge svetovne vojne, namreč ni bilo klasične meščanskodemokratične revolucije niti klasične proletarske, socialistične, marveč se je oboje, kolikor je to sploh mogoče imenovati kot eno ali drugo, zgodilo v okviru osvobodilne vojne proti okupatorju in kolaborantom. To je pojasnil Tito srbskim komunistom na začetku maja 1945 (na ustanovnem kongresu Komunistične partije Srbije), ko so »zagreto« pričakovali napoved »druge faze« revolucije. Povedal jim je, da »gremo k našemu cilju po novih poteh, drugačnih poteh, ki nam jih je postavila situacija te velike osvobodilne vojne, zato tudi nista tako jasno izoblikovani etapi buržoazno-demokratične in socialistične revolucije«. ¹⁰ Najbrž je bilo srbskim komunistom to treba posebej razložiti, kajti tam je revolucija zaradi vojnih razmer, ker je bilo tam osvobodilno gibanje od konca leta 1941 precej šibko, nekoliko »zamujala«. V Sloveniji so komunisti vprašanje dvostopnosti revolucije in to, na kateri njeni stopnji so bili ob koncu vojne, precej dobro razumeli. Razumeli so, da se bo revolucija, kar je pomenilo zamenjavo oblasti, spremenila v evolucijo, v reformno spreminjanje družbenega stanja. Kidrič je zato na začetku leta 1945 ugotovil: »Pri nas v Jugoslaviji je sedaj (po osvojitvi oblasti – op. Z. Č.) možen miren razvoj v socializem brez vsakega nasilja, to je čisto evlucijskim potom s forsiranjem državnega gospodarstva preko državnega kapitalizma v socializem.« ¹¹ V drugi stopnji revolucije je videl možnost postopnega spreminjanja družbe, tj. evlutivno, in t. i. lastninske »revolucije« ni razumel kot druge stopnje revolucije.

10 Оснивачки конгрес КП Србије (8–12 маја 1945) (Београд : Институт за историју радничког покрета Србије, 1972), 212.

11 PF UL, Inštitut za javno upravo, Arhiv L. Vavpetiča; Zapisnik 12. seje Študijske komisije in IOOF z dne 10. I. 1945.

Jugoslovanska socialistična revolucija, če gledamo le njen politični del, tj. osvojitve oblasti, je bila že sama postopna. Ni šlo za neko revolucionarno dejanje, za kakšen naskok na Zimski dvorec, ampak je bila osvojitve dolgotrajen proces, ki je v Jugoslaviji potekal vso vojno. Do razglasitve AVNOJ-a za oblastni organ je preteklo več kot dve leti od začetka vojne oziroma od začetka organiziranega odpora. Res so v Sloveniji s tem nekoliko pohiteli ali prehiteli, ko so politični organ Osvobodilne fronte, Vrhovni plenum, pretvorili v Slovenski narodno osvobodilni odbor. To je bila revolucija na političnem področju, ki ji je kot »druga stopnja« sledila revolucija na celotnem področju družbe. To pa se je zgodilo po koncu vojne, po osvoboditvi države in utrditvi v vojni pridobljene oblasti. Takrat se je začela t. i. lastniška revolucija, katere namen je bil spremeniti osnovo gospodarstva iz prevlade zasebnega kapitala, iz kapitalizma, v državni kapital, ki bi ga nadzorovala oziroma z njim upravljala nova oblast, oblast v rokah komunistov. Oblast v rokah komunistov in lastninske spremembe naj bi pomenile uvedbo socializma (ne komunizma, kot se danes »poenostavljeno« govori).

V času vojne se je v Jugoslaviji izvedla revolucija na političnem področju. Izvedla se je zamenjava oblasti, kar je mogoče razumeti kot prvo stopnjo jugoslovanske revolucije. Tej stopnji je sledila tista, ko je oblast spreminjala družbeno stanje. So pa bile v jugoslovanskem osvobodilnem, protiokupatorskem boju, v okviru katerega je potekala revolucija na političnem področju, prelomne točke, za katere je mogoče reči, da so pomenile nekakšno cezuro ali kar prehod z ene stopnje politične revolucije v drugo. V Sloveniji je bila Dolomitska izjava vsekakor točka prehoda z ene na drugo stopnjo, čeprav je šlo pri tem bolj za organizacijsko vprašanje kot za vsebinsko ali politično, kajti nihče v Osvobodilni fronti, nobena skupina ni nasprotovala poseganju v družbene razmere in njihovemu spreminjanju. Edvard Kocbek je jeseni leta 1941 menil (to je »zaupal« dnevniku), da bi bila za Slovence zgolj narodna osvoboditev iluzorna brez gospodarske osamosvojitve in družbene remedure, torej izboljšanja.¹² Na sestanku krščansko socialistične skupine in komunistov novembra 1941 je Kocbek govoril o postopnosti revolucije, kot so jo razumeli in nameravali izvajati komunisti. »Na Slovenskem se razredna revolucija, ki jo ta vojna odpira, začenja v obliki narodne revolucije, se pravi v obliki radikalno rešene narodne problematike. S tem je označen potek družbene revolucije najbrž za vso Evropo /.../ Osnovne skupine (v OF – op. Z. Č.) si moramo priti na jasno, da je prvi cilj slovenske narodne osvoboditve dosledno izvedena demokratična revolucija. Formalno demokracijo hočemo spremeniti v vsebinsko, to je napredno demokracijo.«¹³ Kocbek je govoril o preraščanju revolucije iz narodne, osvobodilne v družbeno, torej o stopnjah revolucije, kot so jih, glede na leninsko-stalinski pogled na dvostopenjskost proletarske revolucije, razumeli komunisti. Junija 1942, ko se je rezultat revolucijske oblasti v »partizanski državi« kazal, je o revoluciji, ki je bila po njegovem nujna, menil, da je šele antifašizem pri Slovencih »prebudil spoznanje, da bosta odprava izkoriščanja in uvedba

12 Edvard Kocbek, *Pred viharjem* (Ljubljana: Slovenska matica, 1980), 112.

13 Ibid., 143, 144.

socialističnega reda neposredno pripomogli k pravi slovenski narodni osvoboditvi. /.../ Slovenski narod se mora iz današnje stiske rešiti le z družbeno-revolucionarnim odporom, nikoli pa ne z zgolj demokratičnimi sredstvi. /.../ Tega ne mislim tako, da bi najprej izvedli zapozneno meščansko revolucijo in šele nato socialistično, marveč tako, da se v osvobodilnem postopku strneta procesa demokratizacije in socializacije v enega samega, ki bo imel v naših okoliščinah izvorno obliko, ki se bo izvedel na višji stopnji, krajše in s pripravnejšimi sredstvi.«¹⁴ Nauk o postopni revoluciji, kot so jo razumeli komunisti, so v Osvobodilni fronti prevzeli tudi drugi.

V jugoslovanski socialistični revoluciji je bilo vprašanje postopnosti revolucije nedvomno močno prisotno. Jugoslovanski komunisti so se zagotovo želeli držati napotka glede stopenj, kar pa jim v času vojne ni uspevalo, tako da so takrat bolj ali manj ostali na prvi stopnji, tj. na stopnji demokratične revolucije, ki je potekala skupaj z bojem proti okupatorjem. Kot stopnjo meščanskodemokratične revolucije je mogoče šteti osvobodilni boj kot »narodno« revolucijo, v kateri so sodelovali vsi, ki so dejavno, z orožjem nasprotovali okupatorjem, medtem ko naj bi v naslednji stopnji, v socialistični revoluciji, sodelovali predvsem ali izključno le komunisti in si sami zagotovili oziroma prisvojili oblast, ki bi jo po svojem razumevanju uporabili za korenito spreminjanje družbe. Ta stopnja revolucije je v veliki meri sledila po koncu vojne, tako da je mogoče t. i. postopnost revolucije v času vojne zaznati le v omejeni obliki, kljub nekaterim poskusom, da se stopnje revolucije uresničijo že med vojno. Temu so rekli levičarjenje, levi odklon ali tudi sektašenje. V tem je mogoče videti »jugoslovanski rdeči oktober«, ki pa ga je prekinila Kominternina, češ da še ni nastopil čas zanj.

Z levičarjenjem ali z izvajanjem t. i. druge faze revolucije so jugoslovanski komunisti v razmerah odpora oziroma osvobodilnega boja začeli sorazmerno zgodaj, že novembra 1941, ko se jim je zdelo, da je glede na protiofenzivo Rdeče armade pred Moskvo in obljubo Stalina, da se bo vojna zato končala že v letu 1942, treba pohiteti in izvesti komunistično revolucijo, torej vzpostaviti svojo oblast. V sorazmerno kratkem času tega levičarjenja, saj se je po »direktivi« Kominterne končalo s pismom iz začetka marca 1942,¹⁵ je bilo v imenu »komunizma« storjenih precej stvari, ki niso bile v čast niti osvobodilnemu gibanju niti komunistični partiji in so celemu osvobodilnemu gibanju povzročile kar nekaj škode. Kasneje so to obdobje oziroma pojave revolucionarnosti želeli prikriti in »pozabiti« nanj. V to levičarjenje spada tudi ustanovitev prve proletarske brigade, v kateri naj bi bili predvsem »proleterji«, ki naj bi bili udarna pest komunistične partije pri izvajanju njenih razumevanj socialistične revolucije. Kominternina se je v pismu Titu spraševala, »zakaj vam je bilo na primer treba ustanavljati posebno proletarsko brigado«.¹⁶ V letu 1942 je še

14 Edvard Kocbek, *Zbrano delo, šesta knjiga* (Ljubljana: DZS, 1996), 69, 70.

15 Tito (Josip Broz), *Zbrana dela*, 9, 222.

16 Ibid. Za pripadnike proletarske brigade (ustanovljena je bila v Rudu 21. 12. 1941, na Stalinov rojstni dan (sic!)) so predvideli celo posebna pokrivala, kape, ki naj bi bile podobne kapam rdečearmejcev. Tito pa je Kominterni o proletarski brigadi pojasnil, da vanjo ne vključujejo kmetov, čeprav ti želijo postati njeni borci, in da so zato ustanovili »prostovoljske enote, da bi vse rodoljube združili v boju proti okupatorjem«. – Tito, *Zbrana dela*, 9, 92. Pri proletarski brigadi je vsekakor šlo za izraz partijskega »sektašenja« v partizanski vojski.

nekajkrat ponovila svoje nestrinjanje glede ustanavljanja proletarskih brigad. Prav tako se nekaj mesecev kasneje ni strinjala, da bi se v Sloveniji partizanska brigada, imenovana po Tonetu Tomšiču, imenovala proletarska.¹⁷ Po mnenju Kominterne so jugoslovanski komunisti takrat s svojim levičarjenjem prehiteli »po desni« in s tem škodili položaju Sovjetske zveze v njenem odnosu do zahodnih zaveznikov.

Partijsko napotilo, če ne kar zapoved, glede uvedbe t. i. druge faze revolucije je v Slovenijo prišlo v začetku leta 1942.¹⁸ Komunistična partija Slovenije kot del Osvobodilne fronte naj bi se od nje »osamosvojila« in prevzela svojo »revolucionarno podobo« proletarske partije, ker, kot je v pismu zapisal Kardelj, »brez dvoma vstopamo v novo etapo naše borbe. Toda to novo etapo ni treba razumeti kot oster prelom v naši dosedanji politiki, / ... / toda treba je imeti jasno pred očmi izdajalsko vlogo reakcionarne buržoazije, ki vedno bolj nestrpno zbira svoje moči proti naši Partiji«. V okviru slovenskih partizanov je priporočil tudi ustanovitev proletarskega bataljona, ki naj bo udarna enota partije s svojimi emblemi, kar naj bi po njegovem mnenju »samo dvignilo ugled partije v splošnem osvobodilnem boju«. Svoje tovariše v Sloveniji je opomnil, da premalo popularizirajo partijo, katere dejavnost se po njegovem mnenju preveč izenačuje z dejavnostjo OF.¹⁹ Zahteva po »rdečem oktobru«, ki jo je to pismo vsebovalo, se v Sloveniji takrat sicer ni uresničila (pismi CK KPJ, naslovljeni na CK KPS, sta zaradi težav s »pošto« v Slovenijo prišli z zamudo), se je pa na neki drug način to zgodilo leto in pol kasneje, v začetku marca 1943 z Dolomitsko izjavo. Takrat se je partija postavila v dejansko vodilno vlogo, čeprav so ji to priznavali že ves čas od ustanovitve OF. Res pa je, da ni bila formalizirana.

Misel o stopnjah revolucije, ki je bila med komunisti zakoreninjena kot dogma, je bila aktualna ves čas druge svetovne vojne. O stopnjah socialistične revolucije v Jugoslaviji, kot jih je poznala leninsko-stalinska politična misel, je februarja 1944, približno leto dni po Dolomitski izjavi, natančneje spregovoril Edvard Kardelj, ki je bil najbrž med tistimi jugoslovanskimi komunisti, ki je marksistično politično misel, posebno Leninovo in Stalinovo, najbolje poznal. V sicer internem predavanju za partije, naslovljeno je bilo »Strategija in taktika osvobodilne borbe«, a je bilo nato uporabljano širše, tudi za tečajnike t. i. partijske šole, je podal presek ravnanja KPJ in njeno nadaljnjo revolucijsko politiko.²⁰ V tem predavanju je razložil tudi postopnost jugoslovanske revolucije. Kot strateški načrt »naše Partije« je predstavil dvostopenjsko revolucijo, pri kateri prva stopnja predstavlja meščanskodemokratsko revolucijo, »ki z neprekinjenim preraščanjem prehaja v drugo etapo, v proletarsko revolucijo«.

17 Po nasvetu Kominterne je CK KPS na začetku avgusta 1942 preimenoval prvo slovensko partizansko brigado (ustanovljena je bila 16. 7. 1942), imenovano po organizacijskem sekretarju CK KPS, ki je bil ustreljen maja v Ljubljani, iz proletarske udarne v udarno brigado, zato da se ne bi »sovražniki naše osvobodilne borbe sklicevali na ime in na značke brigade ter s tem špekulirali in intrigirali med ljudstvom, češ da ta naša brigada predstavlja komunistično vojsko«. – *Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 3 (avgust 1942-oktober 1942)* (Ljubljana, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1966), dok. 29. 55.

18 *DLR I*, dok. 109, 244–52, dok. 121, 269–73; obe pismi je v imenu CK KPJ napisal E. Kardelj.

19 *Ibid.*, dok. 109, 251.

20 Vida Deželak Barič, »Osvobodilni boj kot priložnost za izvedbo revolucionarnih ciljev«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 35, št. 1 (1995): 139.

Razložil je, da revolucija ni enkratni dogodek, ampak da je proces in da so bili tedaj (februarja 1944) v »okvirju buržoazne revolucije, zavzemamo pa položaje, ki bodo omogočili takojšen prehod v proletarsko revolucijo«. Poudaril je, da ima osvobodilni boj poseben značaj, »tako da ne moremo govoriti o buržoazno demokratični revoluciji v njenem pravem obsegu«, in da so cilji te stopnje revolucije delno izpolnjeni. Pri tem je omenil delno rešitev vprašanja monarhije, rešitev vprašanja fevdalnih ostankov. Glede revolucije in njenega nadaljevanja je morda povedal bistveno, namreč, da je partija v položaju, »ko ni nujen revolucionarni prehod, temveč je mogoča za izvedbo ciljev proletarske revolucije reformistična pot«, kajti po njegovi oceni je bil položaj približno tak, kakor je bil v Rusiji februarja 1917, »ko je tudi Lenin dopuščal možnost reformističnega preraščanja v proletarsko revolucijo«. Dejstvo, da je »proletariat zavzel komandne pozicije«, je tisto, ki bo omogočalo »reševati vsa vprašanja tudi v obliki reform (ki pa bodo imele revolucionaren značaj)«. Posebej pa je poudaril, da ni mogoče enostavno kopirati iz ruskih razmer, kajti »zunanja oblika sprememb bo gotovo drugačna kot pa je bila revolucija v SZ«. Glede taktike pa je med drugim rekel, da je v vsaki revoluciji pomembno najti »pravi trenutek za izvršitev revolucionarnih nalog«, in pri tem kot argument za to trditev navedel Stalinovo misel iz njegovega dela *Temelji leninizma*, namreč, da je treba izbrati trenutek za odločilni udarec, ko je avantgarda pripravljena, da se bije do konca, in ko je v sovražnikovih vrstah največja zmeda. To Stalinovo trditev je pospremil z ugotovitvijo, da osvobodilni boj sicer ni proletarska revolucija, da pa Stalinova misel velja tudi zanj.²¹

Kardeljeva razlaga stopenj revolucije in z njimi povezani strategija in taktika komunistične partije so se v Jugoslaviji dejansko uresničile. Revolucionarnost partije se je kazala na evolutiven način, kar pa ni pomenilo, da revolucije ni bilo. Bila je in v marsičem je posnemala način iz Sovjetske zveze.

Osvobodilno vojno kot celoto je mogoče razumeti kot prvo stopnjo jugoslovanske socialistične revolucije, ko se razrednost ni posebej poudarjala ali se je celo skušala zatajevati, medtem ko se je druga stopnja začela dejansko po vojni, ko je bila nova oblast s komunisti na čelu potrjena in utrjena ter je dobila mednarodno priznanje. Druga stopnja je bila v znaku uvajanja družbenih sprememb. Pri prvi stopnji je šlo za doseganje političnih sprememb, pri drugi pa za družbene spremembe.

Druga faza v jugoslovanski revoluciji se je začela s t. i. lastniško revolucijo, s spreminjanjem lastništva nad proizvodnimi sredstvi. Začetek tega so bile zaplembe, ki so bile sicer dopolnilni kazenski ukrep zaradi dejanj na t. i. nacionalni osnovi, npr. zaradi sodelovanja z okupatorjem. To se je omejeno, kjer so pač dopuščale vojne razmere, izvajalo že v času vojne. To velja tudi, vsaj v Sloveniji, za agrarno reformo. Je pa bila agrarna reforma kot prvi ukrep spreminjanja lastniškega stanja ali poseganja vanj uzakonjena že avgusta 1945, v sklopu t. i. volilne zakonodaje (za volitve v Ustavodajno skupščino), ki jo je sprejela Začasna ljudska skupščina na zasedanju avgusta 1945. Glede tega je mogoče jugoslovansko agrarno reformo razumeti kot jugoslovanski »Dekret o zemlji«, ki je imel za Lenina in boljševike enak namen. Poleg Dekreta o

21 Ibid., 146, 148, 159.

miru²² so boljševiki dan po »Aurori in Zimskem dvorcu« na 2. vseruskem kongresu boljševiških sovjetov sprejeli Dekret o zemlji, torej o zemljiški reformi lastništva nad kmetijskimi posestvi. Šlo je za razlastitev teh v korist skupnosti, tj. države, brez nadomestila ali plačila. Uzakonitev agrarne reforme je imela glede na dejstvo, da je bila Jugoslavija pretežno agrarna država, po posestni sestavi pa so prevladovali mali kmetje ali kar »kočarji«, vsekakor močan politično-propagandističen namen. Kmete so želeli pridobiti za »proletarsko« revolucijo.

Bila je zelo pomembno politično sredstvo pri njenem utrjevanju na oblasti. Sicer pa so vse zemljiške reforme, ki so imele bolj značaj ukrepa t. i. meščanskodemokratskih revolucij, imele tak namen. Odločitve zanjo so namreč v prvi vrsti politične, oblast, ki tako reformo v agrarnih državah običajno uvede kot enega svojih prvih ukrepov, pa ima z njo predvsem politični namen. Obstajalo je le vprašanje glede razlik v izvajanju oziroma pripravljenosti oblasti, da uzakonjeno uresniči (agrarna reforma v prvi Jugoslaviji se je »ustavila« pri izvedbi). Agrarna reforma, ki jo je nova jugoslovanska komunistična oblast uzakonila in začela precej hitro izvajati, je bila bolj v okviru ukrepa meščanskodemokratske revolucije kot izrazito komunistične. Po vsebini, če ne po namenu, se je jugoslovanska agrarna reforma iz avgusta 1945 bistveno razlikovala od Leninovega Dekreta o zemlji, kajti agrarna reforma je zemljiško posest lastniško preuredila in ni povsem brezobzirno razlaščevala. Različnost glede »rešitve« zemljiškega vprašanja in lastnine zemlje je bila razumljiva, saj je šlo za različnost v razvoju. Zlasti glede lastništva zemlje. Kmetje v Jugoslaviji so bili teritorializirani, tj. imeli so svojo zemljiško posest (tudi majhni kmetje in »bajtarji« so bili zemljiški lastniki), medtem ko v Rusiji ne. V Jugoslaviji agrarna reforma ni odpravila zasebne zemljiške lastnine, jo je pa omejila in prerazporedila po načelu »zemljo tistemu, ki jo obdeluje«. Izjema so bili t. i. veleposestniki, ki so imeli fevdalni izvor.²³ Namen jugoslovanske agrarne reforme je bil sicer politično tak, kot ga je imel Dekret o zemlji v boljševiški revoluciji, izvedba in učinek pa sta bila bistveno drugačna. V Jugoslaviji je zemljiška posest ostala večinsko zasebna.

K drugi stopnji jugoslovanske socialistične revolucije, ta je bila dejansko komunistična stopnja, ki je bila dejansko uvajanje in oblikovanje socializma in jo je mogoče glede na trajanje razumeti tudi kot permanentno,²⁴ stalno trajajočo revolucijo – »revolucijo, ki poteka« (tako so vse politične spremembe in procese v socialistični Jugoslaviji radi pojasnjevali jugoslovanski komunistični teoretiki), spadajo t. i. revolucijski ukrepi na lastninskem področju, s katerimi so želeli odpraviti zasebno

22 Smiselna možnost pa je, da gre pri tem za »izpolnitev« obljube Lenina Nemčiji, da bo Rusija izstopila iz vojne na strani Antante, kar je bila »cena« za to, da so ga »poslali« v Rusijo v »zaplombiranem« vlaku in je lahko tako prišel tja, da bi izvedel boljševiško revolucijo.

23 O agrarni reformi v Sloveniji gl. Zdenko Čepič, *Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji (1945–1948)* (Maribor: Obzorja, 1995). O agrarni reformi v Jugoslaviji gl. Nikola L. Gačša, *Agrarna reforma in kolonizacija u Jugoslaviji, 1945–1948* (Novi Sad: Matica srpska, 1984).

24 Razumevanja oz. interpretacije pojma permanentna revolucija so različna. Ali gre pri tem za čas trajanja, tj. da se kot revolucija razume ves družbeni razvoj, ali pa gre za prostorsko, ozemeljsko razprostranjenost socialističnih revolucij po svetu. Gre za vprašanje postopnosti revolucije in razširjanja socialističnih revolucij po svetu iz »prve države« socializma. Pri nas so revolucijo razumeli kot celoten razvoj socializma v Jugoslaviji.

lastnino in z njo njeno izkoriščevalsko bistvo (»ekspropriacija ekspropriatorjev«), na eni in na drugi strani okrepiti državno lastnino, s katero upravlja državna oblast.²⁵ To je dalo novi oblasti ekonomsko osnovo in na njej so gradili svoje nadaljnje ukrepe na področju gospodarstva. Pri tem so se zgledovali po teoriji in praksi Sovjetske zveze in njenega načrtnega gospodarstva na način »petletk«. Podržavljenju je sledila »prva petletka«. Domala nekritično posnemanje »prve države socializma«, sicer z nekaj prilagoditvami, je trajalo do t. i. spora z Informbirojem sredi leta 1948 oziroma še kakšni dve leti kasneje. Zaradi tega spora sta se jugoslovanska teorija in praksa socializma »osamosvojili« od sovjetskega modela. Cilj je sicer ostal enak, različna pa je bila pot k njemu.

Pri povojnem razvoju jugoslovanskega socializma, zlasti v letih posnemanja vsega, kar je nastalo v Sovjetski zvezi, se je mogoče vprašati tudi o uvajanju boljševiške gospodarske prakse, vojnega komunizma in NEP-a (nove ekonomske politike), obdobj, značilnih za Sovjetsko zvezo v prvih desetih letih njenega obstoja, pa tudi stalinske industrializacije in kolektivizacije v jugoslovanski razvoj socializma. Prvo obdobje jugoslovanskega socializma, ki ga označujejo tudi kot čas jugoslovanskega stalinizma, tj. do začetka petdesetih let, je imelo kar nekaj značilnosti boljševiškega vojnega komunizma, ki je bil tam v veljavi v času vojnega stanja »rdečih« proti »belim«, tem so vojaško pomagale nekatere države iz nekdanje antante. V tem času je bilo v jugoslovanskem razvoju opaziti tudi posamezne značilnosti NEP-a, vendar je bilo teh manj kot tistih, značilnih za vojni komunizem. Tako so npr. odpravili zasebno trgovino, zasebne trgovske lokale, ki so postali državni, in nasploh nacionalizirali vse, od velike industrije do najmanjših proizvodnih obratov, za preskrbo prebivalstva pa so uvedli zagotovljeno preskrbo, ki je zamenjala racionirano preskrbo, značilno za čas vojne.²⁶ Iz načel NEP-a so povzeli povezovanje mesta in vasi, gospodarsko »sodelovanje« proletariata in »delovnih« kmetov. Ker to solidarnostno povezovanje ni imelo pravega učinka, vzrok je bil tudi v hitri, skokoviti deagrarizaciji zaradi potreb industrializacije, saj kmetje s svojo pridelavo niso mogli dohajati potreb novonastalega proletariata, se je začela »kolektivizacija kmetijstva«, katere namen je bil pod nadzorom države prisiliti zasebne kmete, da pridelajo več, in to glede na postavljene zahteve od države, in da čim več t. i. tržnih viškov oddajo državi pod njenimi pogoji. Takemu diktatu so se kmetje upirali na različne načine, oblast pa je odgovorila z diktaturo nad njimi.

Nekritično posnemanje ruske, boljševiške teorije in prakse je bila vsekakor kolektivizacija v kmetijstvu, kar je bil eden najbolj značilnih pojavov stalinizma oz. Stalinove politike pri uvajanju socializma. Glede tega so med rusko, sovjetsko prakso in jugoslovansko sicer obstajale razlike v načelnih rešitvah, ne pa toliko v namenu in pri uvajanju. Je pa vprašanje, ali so jugoslovansko »kolektivizacijo« – uvajanje kmečkih delovnih zadrug, kot so se pri nas imenovali sovjetski kolhozi – uvedli zaradi obtožb

25 O podržavljanju v Sloveniji gl. Jože Prinčič, *Povojne nacionalizacije v Sloveniji: 1945–1963* (Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1994).

26 Zdenko Čepič, »Oris načel zagotovljene preskrbe v Jugoslaviji,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 39, št. 2 (1999): 157–68.

Stalina, da je jugoslovanska kmetijska politika napačna, ker ne sledi povsem njegovi, ali zaradi nuje oziroma potrebe, ki je bila pogojena s procesom industrializacije in deagrarizacije, kar je pomenilo večanje nekmečkega prebivalstva in večje potrebe po njegovi preskrbi. Gre skratka za vprašanje soodvisnosti t. i. spora z Informbirojem in jugoslovanske kolektivizacije v kmetijstvu. Ali je spor jugoslovanskih komunistov, njihovega vodstva s Stalinom oziroma z Informbirojem vplival na jugoslovansko kmetijsko politiko proti kolektivizaciji ali pa je šlo za samostojen razvoj v to smer, ker so bile takšne gospodarske okoliščine in potrebe? V veljavi je sicer prepričanje, da so jugoslovanski komunisti uvedli jugoslovansko inačico kolhozništva, da bi ugodili Stalinu in mu pokazali, da se pri izgradnji socializma v Jugoslaviji držijo enakih načel in metod kot v Sovjetski zvezi. Dejstvo pa je, da so na odločitev za spremembo odnosa do kmetov v Jugoslaviji bolj kot »ideološki« razlogi vplivale razmere, ki so zahtevale večjo kmetijsko proizvodnjo.

Stalin je tudi v Jugoslaviji vsekakor pričakoval sprejemanje in povzemanje ali kar nekritično posnemanje prakse razvoja socializma iz Sovjetske zveze. Ker se to po njegovem mnenju zlasti na področju kmetijstva in v odnosu do kmetov v Jugoslaviji ni izvajalo, je izzvalo njegovo ostro kritiko »jugoslovanskih tovarišev«. Očital jim je, da je njihov odnos do kmetov »nerazreden«, nepravilen. Stalin je jugoslovanskim komunistom, njihovem vodstvu, očital, da v politiki KPJ »ni čutiti duha politične razredne borbe, da na vasi in prav tako v mestu rastejo kapitalistični elementi«. ²⁷

Do kolektivizacije v kmetijstvu bi v Jugoslaviji prišlo ne glede na Stalinove očitke o nepravilni jugoslovanski razredni politiki do kmetov, kajti uvedbo te je narekovalo stanje v kmetijstvu in celotnem procesu industrializacije. Šlo je za način, kako ob slabi mehanizaciji hitro in uspešno doseči večjo učinkovitost kmetijstva. Oblasti so rešitev videli v vodeni kolektivni obdelavi sicer večinsko zasebne zemlje. Kolektivizacija v Jugoslaviji namreč ni pomenila spreminjanja posestne sestave zemlje, ampak »zapovedano« in nadzorovano organizirano skupno obdelavo sicer zasebne zemlje, ki so jo bili kmetje prisiljeni združiti v kmečkih delovnih zadrugah (nemalokrat so se imenovali tudi kmetijske obdelovalne zadruge – KOZ). Podobnost kolektivizacije v Sovjetski zvezi in Jugoslaviji je vsekakor obstajala, po namenu in načinu. Kolektivizacija v kmetijstvu, običajno je bila nasilna, se je v Jugoslaviji hitro končala, saj je bil gospodarski pa tudi politični učinek te majhen. Politiko do kmetov in kmetijstva, kakršna je bila kolektivizacija, so zato po dobrih treh letih opustili. Pustila pa je pečat v zgodovinskem spominu in postala nekakšen simbol jugoslovanskega stalinizma.

Ne glede na to, da socialističnih revolucij v Rusiji in Jugoslaviji, prve in druge uspešno izvedene revolucije te vrste, ni mogoče neposredno, »mehanično« primerjati, je dejstvo, da je bila za jugoslovansko revolucijo boljševiška revolucija vzor v širšem smislu, ne le v političnem in ideološkem, marveč so v njej iskali in našli tudi vzorce za posnemanje. Vendar očitno ne dovolj in ne zadosti razredno pravilno.

²⁷ *Pisma CKKPJ in pisma CK VKP(b)* (Ljubljana: Ljudska pravica, 1948), str. 46, Pismo Stalina Titu, Kardelju, CK KPJ z dne 4. maja 1948.

V jugoslovanski stopnji socialistične revolucije, ki je sledila osvojitvi oblasti, so se boljševiški politični in družbeni procesi sicer zgostili v nekaj letih po koncu vojne. V sorazmerno kratkem času, v petih let po koncu vojne, se je v Jugoslaviji v okviru t. i. druge stopnje socialistične revolucije zgodilo vse, kar sta bili v Rusiji po boljševiški osvojitvi oblasti sovjetska gospodarska teorija in še bolj praksa. Zaradi Stalinove politike do po njegovem mnenju nepravilnega razrednega razumevanja in ravnanja jugoslovanskih komunističnih oblasti, so se te odzvale z iskanjem alternativnega načina socializma, ki so ga našle v samoupravljanju.

K revoluciji spada tudi odziv nanjo. Običajno ima revolucija svoje nasprotje, protirevolucijo, katere namen je v ohranitvi starih, prejšnjih političnih in ekonomskih odnosov. Nasprotje med revolucijskimi in njim nasprotnimi pogledi pa se navadno izraža v državljanski vojni. Ta je v bistvu vojna za oblast, za vse, kar ta prinaša, za vse tisto, kar predstavlja. To je oborožen spopad med novimi in starimi političnimi silami za eno in isto oblast v državi. Tudi to se je v času druge svetovne vojne odigralo v Jugoslaviji. Na državljansko vojno, ki je sicer v Jugoslaviji potekala med drugo svetovno vojno – znotraj te so bile razlike – sta vplivali okupacija in z njo povezana kolaboracija. V Jugoslaviji državljanska vojna zato ni bila »čisti« spopad med politično različnima stranema, revolucionarno in njej nasprotno, kajti protirevolucionarna stran se je po vojaško pomoč zatekla k okupatorju.

Za državljansko vojno v Jugoslaviji sta bila okupator in z njim povezana kolaboracija »lepotna napaka«, ki jo je omejevala in ji jemala prepričljivost. V Rusiji pa je po boljševiški osvojitvi oblasti potekala državljanska vojna v bolj »čisti« obliki, čeprav je imela protirevolucionarna stran, ta je v nasprotju z revolucionarno vojaško formacijo Rdečo gardo ali Rdečo armado dobila ime bela garda ali bela armada, pomoč v t. i. intervencionistih iz osmih držav. To pa ni bila kolaboracija, kot jo iz druge svetovne vojne v razmerah okupacije poznamo tudi v Jugoslaviji in Sloveniji, marveč je šlo za vojaško sodelovanje oziroma vojaško pomoč. Intervencionisti so vojaško pomagali ruskim protirevolucionarjem pri dosegu njihovih ciljev. Pri tem pa so bili neuspešni.

Z revolucijo in njenim nasprotjem je povezano tudi vprašanje nasilja v revoluciji in protirevoluciji. Gre za t. i. revolucionarni teror, pri čemer je vprašanje, ali je to nasilje že samo po sebi revolucija. Gre za revolucionaren in tudi protirevolucionaren način delovanja. Oba spremlja nasilje in to postane bistvo pogledov na revolucijo, manj pa na njeno nasprotje.

Kakor koli že, nehvaležno je primerjati podobna zgodovinska »dogajanja« ali procese, kar revolucija nedvomno je. Vsekakor sta imeli obe revoluciji, tista v Rusiji 1917 in tista v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno, enak namen, izhajali sta iz enake ideološke osnove, medtem ko so bile okoliščine pri obeh različne, kar je vplivalo tudi na različnost izvedbe revolucij – pri prevzemu oblasti in nadaljnjem spreminjanju družbe na osnovi te oblasti, torej celotnem družbenem razvoju v dveh državah, v katerih so komunisti na svoj način osvojili oblast. Jugoslovanski in slovenski »oktober« je drugačen od ruskega. Razlikujejo se že »oktobri« v Jugoslaviji.

Primerjava je sicer mogoča, ni pa pretirano ustvarjalna. Razen za tiste, ki sta jim zgodovina in zgodovinski razvoj zgolj politično sredstvo in v obeh vidijo le gorivo za politikantstvo. Ti lahko primerjajo in enačijo »jabolka in hruške« glede na svojo politično potrebo, zgodovinopisje pa mora biti glede tega zelo previdno in zadržano.

Viri in literatura

Arhivski viri:

- PF UL, Inštitut za javno upravo:
  - Arhiv L. Vavpetiča, Zapisnik 12. seje Študijske komisije in IOOF z dne 10. 1. 1945.

Literatura:

- Čepič, Zdenko. *Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji (1945–1948)*. Maribor: Obzorja, 1995.
- Čepič, Zdenko. »Nekaj stopinj revolucije v pluralni dobi Osvobodilne fronte.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 38, št. 1-2 (1998): 89–110.
- Čepič, Zdenko. »Oris načel zagotovljene preskrbe v Jugoslaviji.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 39, št. 2 (1999): 157–68.
- Deželak Barič, Vida, »Osvobodilni boj kot priložnost za izvedbo revolucionarnih ciljev.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 35, št. 1 (1995): 137–62.
- Gačša, Nikola L.. *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji, 1945–1948*. Novi Sad: Matica srpska, 1984.
- Kocbek, Edvard. *Pred viharjem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1980.
- Kocbek, Edvard. *Zbrano delo, šesta knjiga*. Ljubljana: DZS, 1996.
- Pons, Silvio. *Svetovna revolucija: zgodovina mednarodnega komunizma: 1917–1991*. Ljubljana: Sophia, 2017.
- Prinčič, Jože. *Povojne nacionalizacije v Sloveniji: 1945–1963*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1994.

Tiskani viri:

- *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 1 (marec 1941–marec 1942)*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1962.
- *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 2 (april 1942–julij 1942)*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1964.
- *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 3 (avgust 1942–oktober 1942)*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1966.
- *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 6 (marec–april 1943)*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1981.
- *Jesen 1942: korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1963.
- *Оснивачки конгрес КП Србије (8–12 маја 1945)*. Београд : Институт за историју радничког покрета Србије, 1972.
- *Pisma CKKPj in pisma CK VKP(b)*. Ljubljana: Ljudska pravica, 1948.

- *Prvo in drugo zasedanje Antifašistič kog več a narodnog oslobođenja Jugoslavije (26 i 27 novembra 1942; 29 i 30 novembra 143), po stenografskim beleškama i drugim izborima.* Beograd: Prezidijum narodne skupštine FNRJ.
- Tito [Broz, Josip]. *Zbrana dela, knjige 6–24.* Ljubljana: Komunist, Borec, 1980–1989.

Zdenko Čepič

YUGOSLAV REVOLUTION AND RED OKTOBER: SIMILARITIES AND DIVERSITY

SUMMARY

It is difficult to compare similar historical “acts” – which is something that revolutions definitely are. Concretely we are referring to two revolutions in two separate states, Russia and Yugoslavia, in two different periods of time. We are therefore looking at two identical phenomena, carried out with the same purpose, yet in different circumstances and in various forms.

In the 20th century, century of world wars and also century of proletarian revolutions, stand out the first one in Russia, and the second one in Yugoslavia. Both of them were related too made possible by wars, which enabled both possibility of realization. Both were taking place in different historical, social, political, as well as military circumstances, with different starting points and causes, yet with the same purpose: to take over the power and change the social relations; and both were successful. They had a few common points, yet the differences between them were far more prominent.

The Yugoslav Socialist Revolution was not the imitation of the Russian Bolshevik Revolution. The Yugoslav revolutionaries did indeed model their aspirations after the Bolshevik Revolution, but did not replicate it. Therefore the execution of the Yugoslav revolution, which took place during World War II in the circumstances of the occupation and the resistance against the occupiers, was completely different from that of the Bolshevik Revolution in Russia. The Yugoslav socialist revolution did not involve any momentous events like the shot from the Russian cruiser Aurora and the Bolshevik “coup” with the “storming” of the Winter Palace. The circumstances as well as the relations during the Yugoslav revolution were different, as were the conditions and the reasons for it.

The “April Theses” with regard to the stages of the socialist revolution were related to the October Revolution in Russia as well. In case of the Yugoslav Socialist Revolution, the stages were certainly important, but not as all-present and obvious. In the Yugoslav Socialist Revolution the second, class stage of revolution began with the so-called property revolution, by altering the ownership of the so-called means of production at the end of the war and after it. The Yugoslav Socialist Revolution – if

we only take into account its political part, i.e. the takeover of power – proceeded gradually rather than taking place instantaneously. During the first period of post-war development of Yugoslav socialism, there was a lot of copying of everything that was created in the Soviet Union, such as wartime communism, and New economic policy (NEP) and also collectivisation.

The two revolutions also involved the reactions to them – counter-revolutions with elements of civil wars. In Yugoslavia the civil war was not a “clear-cut” conflict between politically different – revolutionary and counter-revolutionary – sides, as the counter-revolutionary side resorted to seeking the military assistance of the occupiers. The Yugoslav counter-revolution did collaborate with the enemy. Because of the collaboration, in Yugoslavia civil war was not “pure”, while in Russia the civil war took place in a “purer” form. The aid to “white” in the civil war in Russia was the Alliance, and not the collaboration as we know from the Second World War.

Av gust Lešnik*

»Ruski oktober« v znanstvenem opusu zgodovinarja Marjana Britovška

IZVLEČEK

Marjan Britovšek (1923–2008) je bil prvi slovenski zgodovinar, ki se je sistematično in znanstveno začel ukvarjati z raziskovanjem zgodovine mednarodnega delavskega gibanja ter še posebej stalinizma in destalinizacije v Sovjetski zvezi, hkrati pa je veljal za največjega slovenskega/jugoslovanskega poznavalca frakcijskih spopadov v bivši Sovjetski zvezi in Kominterni. V ospredju Britovškovih objav te vrste stojijo obsežne knjige, ki zaokrožajo avtorjeve raziskave »ruske stvarnosti« od začetka 19. stoletja do destalinizacije v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja: *Revolucionarni idejni preobrat med prvo svetovno vojno* (1969); *Boj za Leninovo dediščino* (1976); *Carizem, revolucija, stalinizem* (1980); *Stalinov termidor* (1984). S svojimi knjigami, oprtimi na arhivsko gradivo, se je uvrstil med ugledne mednarodne raziskovalce stalinizma.

Britovšek k »ruskemu oktobru« raziskovalno ni pristopal zgolj kot k boljševškemu aktu revolucionarnega prevzema oblasti (načrtovani boljševiški revoluciji), pač pa ga je – kot je razbrati iz naslovov navedenih knjig – razumel in obravnaval v širšem problemskem/tematskem in časovnem okviru. Ta se začne z rusko revolucijo 1905–1907, kot »generalko« za obe revoluciji v letu 1917, in se razteza v sredino tridesetih let, ko je Stalin s svojo »administrativno revolucijo od zgoraj« (>termidorjem<>) dokončno razblinil ideale oktobrske revolucije.

Ključne besede: Marjan Britovšek, zgodovina/zgodovinar mednarodnega delavskega gibanja, oktobrska revolucija/ruski oktober

* Dr., redni profesor, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana, avgust.lesnik@ff.uni-lj.si

---

ABSTRACT

**THE "RUSSIAN OCTOBER" IN THE SCIENTIFIC OPUS
OF THE HISTORIAN MARJAN BRITOVŠEK**

---

*Marjan Britovšek (1923–2008) was the first Slovenian historian to systematically and scientifically research the history of the international workers movement', especially Stalinism and destalinisation in the Soviet Union, while he was at the same time known as the foremost Slovenian/Yugoslav expert in the conflicts between the fractions in the former Soviet Union and Comintern. Britovšek's work on this topic culminated in the lengthy books, crowning the author's research of the "Russian reality" since the beginning of the 19th century until the destalinisation in the 1950s and 1960s: *Revolucionarni idejni preobrat med prvo svetovno vojno* (Revolutionary Ideological Watershed During World War I, 1969); *Boj za Leninovo dediščino* (The Struggle for Lenin's Legacy, 1976); *Carizem, revolucija, stalinizem* (Tsarism, Revolution, Stalinism. Social Development in Russia and the Perspectives of Socialism, 1980); *Stalinov termidor* (Stalin's Thermidor, 1984). With his books, based on the archive and documentary materials, he asserted himself as one of the renowned international researchers of Stalinism.*

Britovšek did not research the "Russian October" merely as the Bolshevik act of the revolutionary takeover of power (the envisioned Bolshevik Revolution), but rather – as it is obvious from the titles of the aforementioned books – understood and examined it in the wider framework of issues, topics, and time. This framework began with Russian Revolution 1905–1907 as a "dress rehearsal" for both revolutions that took place in 1917, and extended into the middle of the 1930s when Stalin with his "administrative revolution from above" ("Thermidor"), ultimately put an end to the ideals of the October Revolution.

Keywords: Marjan Britovšek, history/historian of the international workers' movement, October Revolution/Russian October

---

**Britovškova pot do raziskovalca zgodovine
mednarodnega delavskega gibanja**

Marjan Britovšek je študiral in diplomiral na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (1945–1949), kjer si je pridobil, kot je sam večkrat povedal, ne samo védenja o historični materiji, pač pa tudi potrebna metodološka znanja, ki jih je s pridom izkoristil in dograjeval v svojem kasnejšem raziskovalnem delu. V mislih je imel predvsem proučevanje in analiziranje primarnega arhivskega gradiva in dokumentov ter pojmovno pojasnjevanje in primerjalno posploševanje. Takšen metodološki pristop postane stalnica v njegovem raziskovalnem delu, ne glede na problemsko tematiko; od tod tudi verodostojnost njegovih objavljenih del.

Podiplomski interdisciplinarni študij je nadaljeval na tedaj elitnem jugoslovanskem *Inštitutu za družbene vede* v Beogradu med letoma 1949 in 1951, kjer je vzpostavil tudi študijski most k (historični) sociologiji. Seveda ne gre prezreti podatka, da je študiral v času jugoslovanskega spora z informbirojem oziroma Stalinom, torej v času iskanja lastne jugoslovanske poti v socializem; toliko bolj, ker brez tega »kopernikanskega« političnega in družbenega preobrata na jugoslovanskih tleh zagotovo ne bi bilo njegovih študij o stalinizmu.

V začetku petdesetih let se je smelo odločil za raziskovalno in pedagoško pot; najprej kot asistent (1951–1962) na zgodovinskem oddelku FF v Ljubljani, kjer je maja 1960 tudi doktoriral, nato kot univerzitetni učitelj. Katedro za pedagoško in znanstveno delo mu je dal Oddelek za sociologijo na ljubljanski Filozofski fakulteti (1962), potem ko je bil – po opravljenem habilitacijskem delu »Stališča mednarodnega delavskega gibanja do vojne in kolonialnega vprašanja (1848–1918)« – izvoljen v docenta za socialno zgodovino 19. in 20. stoletja (s posebnim ozirom na zgodovino delavskega gibanja). Predmet je znanstveno razvijal in ga predaval vse do upokojitve (1993), od leta 1975 z nazivom rednega profesorja. Za svoje znanstvenoraziskovalno, pedagoško in javno delovanje je prejel vrsto nagrad in priznanj ter dobil naziv »zaslužnega profesorja« Univerze v Ljubljani.

Britovškov znanstveni in publicistični opus – podrobno ga ponazarja njegova obsežna bibliografija del¹ – obsega mdr. 17 knjig in več kot 160 razprav, objavljenih doma in v tujini – tematsko in časovno zaobsega štiri področja.² Sprva se je raziskovalno ukvarjal s problemskimi vprašanji »slovenske agrarne in socialne zgodovine novoveškega obdobja«. S tega prvega področja je tudi njegova publicirana doktorska disertacija: *Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem* (1964).³ »Zdi se, da jo kaže uvrstiti med tehtnejša Britovškova znanstvena dela«, je poudaril L. Čarni.⁴ Delo, ki je v celoti zasnovano na arhivskem gradivu, še danes sodi med redkejše tovrstne raziskave slovenske agrarne in socialne zgodovine od 16. do sredine 19. stoletja. Knjiga načena vrsto vprašanj in kategorij, s katerimi se še posebej ukvarja historična sociologija (družbena struktura, procesi, odnosi, modernizacija idr.). Ž. Lazarevič pa je Britovškov prispevek ocenil takole: »V jedru zavidljivo obsežne doktorske raziskave je bil agrarno tehnični prevrat s proizvodno modernizacijo kmetijstva in formalno-pravna defevdalizacija kmetijskega sektorja. /.../ Profesionalna kariera je Britovška žal odpeljala iz gospodarsko-zgodovinskih voda. Žal zato, ker bi s svojo vnemo in natančnostjo lahko veliko prispeval h gospodarskemu zgodovinopisju. Če je bil izgubljen za gospodarsko zgodovinopisje, pa ni bil za zgodovinopisje kot tako, čeprav je obstal na njegovem obrobju.«⁵

1 Alojz Cindrič, »Bibliografija prof. dr. Marjana Britovška,« v: *Kriza socialnih idej. Britovškov zbornik*, ur. Avgust Lešnik (Ljubljana: Oddelek za sociologijo Filozofske fakultete, 1996), 21–26.

2 Avgust Lešnik, »Znanstveni in publicistični opus zaslužnega prof. dr. Marjana Britovška – med socialno zgodovino in historično sociologijo,« v: Marjan Britovšek, *Socialna zgodovina – Historična sociologija. Izbrani spisi*, ur. Avgust Lešnik (Ljubljana: ZZ FF, 2015), 7–24.

3 Marjan Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem* (Ljubljana: Slovenska matica, 1964).

4 Ludvik Čarni, »Ob sedemdesetletnici Marjana Britovška,« v: *Britovškov zbornik*, 13.

5 Op.: mišljeno je na presečišču sociologije in zgodovine oz. historične sociologije. Eminentni historični sociolog Dennis Smith je v delu *Vzpon historične sociologije* (Ljubljana: Sh, 2011) razvrstil sociologe in zgodovinarje ta-

Postal je cenjen raziskovalec zgodovine mednarodnega delavskega gibanja. Usmeril se je v tedaj družbeno bolj cenjeno zgodovino mednarodnega delavskega gibanja in zgodovino Sovjetske zveze. Tako obravnava kmetijskega sektorja v drugi polovici 19. stoletja do danes še ni dočakala nadaljevanja v enaki sistematiki in enaki globini.«⁶

Britovškov »prehod« (z zgodovinskega na sociološki oddelek ter s tem na nova raziskovalna področja) je sovpadal s t. i. obdobjem »vzpona historične sociologije«, kot ga je poimenoval D. Smith. Med temami zanimanja historičnih sociologov so bile tisti čas »velike« revolucije. V tem kontekstu navaja delo T. Skocpolove,⁷ ki je »v enovit interpretacijski okvir vključila tri revolucije (francosko, rusko, kitajsko), ki jih sicer jasno ločuje zgodovina, geografija in ideologija.«⁸ V to polje historične sociologije se je umestil tudi Britovšek s svojimi temeljnimi deli o Rusiji/Sovjetski zvezi – *Boj za Leninovo dediščino* (1976),⁹ *Carizem, revolucija, stalinizem* (1980),¹⁰ *Stalinov termidor* (1984)¹¹ –, s katerimi se je uveljavil tudi kot mednarodno priznan poznavalec stalinizma in sovjetske novejšje zgodovine.

Še pred temi študijskimi projekti se je Britovšek raziskovalno posvetil »revoluciji 1948 v Avstriji«, ki predstavlja njegovo drugo področje. Posebnost njegovega pristopa je bila v tem, da je v ospredje postavil revolucionarno dejavnost Radovljičana Antona Fistra – Prešernovega in Slomškovega sodobnika, aktivnega udeleženca marčne in oktobrske revolucije 1848 na Dunaju ter dolgoletnega emigranta v ZDA – »človeka, ki je daleč presegal kakršenkoli provincializem in bil med najbolj izobraženimi Slovenci svojega časa« ter velja za »enega najpomembnejših slovenskih mislecev 19. stoletja«, kot ga je označil Frane Jerman,¹² prevajalec Fistrovih *Izbranih spisov, I–IV*.¹³ Raziskovalni rezultat Britovškovega dela v arhivih in bibliotekah na

kole: »Nekateri sociologi so 'nehistorični': empirično zanemarljivo preteklost, konceptualno pa ne upoštevajo niti časovne razsežnosti družbenega življenja niti historične specifičnosti družbenih struktur. Podobno so nekateri zgodovinarji 'nesociološki': empirično zanemarljivo razlike med procesi in strukturami v posameznih družbah, konceptualno pa se ne ukvarjajo niti s splošnimi lastnostmi procesov in struktur niti z njihovim odnosom do dejanj in dogodkov. V nasprotju z njimi se s historično sociologijo ukvarjajo zgodovinarji in sociologi, ki raziskujejo medsebojno prežemanje preteklosti in sedanjosti, dogodkov in procesov, delovanja in strukturiranja. Ti raziskovalci skušajo združiti pojmovno pojasnjevanje, primerjalno posploševanje in empirično raziskovanje« (na straneh 12 in 13). Britovška lahko zagotovo umestimo med slednje.

6 Žarko Lazarevič, »Identitete in imena gospodarskega zgodovinopisja v Sloveniji«, *Ekonomski in ekohistorija* 8, št. 8 (2012): 120–22.

7 Theda Skocpol, *States and Social Revolutions. A Comparative Analysis of France, Russia and China* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979).

8 Smith, *Vzpon historične sociologije*, 18.

9 Marjan Britovšek, *Boj za Leninovo dediščino, I–II* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976).

10 Marjan Britovšek, *Carizem, revolucija, stalinizem. Družbeni razvoj v Rusiji in perspektive socializma, I–II* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1980).

11 Marjan Britovšek, *Stalinov termidor* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984).

12 Frane Jerman, *Slovenska modroslovna pamet* (Ljubljana: Prešernova družba, 1987), 66.

13 1. knjiga (1987): *Spomini od marca 1848 do julija 1849* (uvodna študija Marjan Britovšek, »Spomini revolucionarnega demokrata dr. Antona Fistra na revolucijo«). 2. knjiga (1988): *Vzgoja v duhu svobode* (uvodna študija Jože Ciperle, »Dr. Anton Fister, pedagog in vzgojitelj«). 3. knjiga (1992): *Govori o religiji* (uvodni študiji Marko Kerševan, »Aktualnost objave Fistrovih govorov o religiji«, in Vekoslav Grmič, »Teološki pogled na razumevanje vere Antona Fistra«). 4. knjiga (1998): *Spomini – Osemindvajset let pregnanstva. Učna leta in leta popotovanja* (uvodni študiji Marjan Britovšek, »Uvodne misli k Fistrovim spominom iz emigracije«, in Janez Stanonik, »Združene države v 19. stoletju: njihov politični, kulturni in idejni razvoj«).

Dunaju je bil izid monografije *Anton Fuster in revolucija 1848 v Avstriji* (1970)¹⁴: »Dr. Anton Fuster/Fister (1808–1881), profesor teologije in pedagogike na dunajski univerzi, je v revoluciji 1848 odigral pomembno vlogo kot vojni kurat akademske legije in poslanec levega krila dunajskega parlamenta. Drzno in odkrito je v revoluciji izpričal svoje revolucionarne demokratične nazore, prepletene z radikalnim jakobinstvom. Postal je priljubljen propagandist novih idej med študenti in delavci, predstavniki starega reda pa so ga napadali kot avstrijskega Marata. Prav o njem bo govor v naši raziskavi.«

»To je poleg Apihove knjige o *Slovincih in 1848. letu* (napisane 1888) ter Malovega prikaza v *Zgodovini slovenskega naroda*, ki je izšel skoraj pol stoletja kasneje (1934–1936), tretji najobsežnejši opis Slovencev v marčni revoluciji« (Melik);¹⁵ »/.../ knjiga, kjer je pritegnjeno bolj obsežno gradivo kakor kadarkoli doslej, je velik avtorjev napor, da pridemo do zgodovinsko točne slike o Fistru« (Zwitter).¹⁶

V ta Britovškov raziskovalni kompleks »revolucij 1848« se umešča tudi tehtna Britovškova študija »Zgodovinski oris stališč Marxa in Engelsa do slovanskih narodov« (1971): »Marx in Engels sta začela spremljati problem avstrijskih Slovanov med revolucijo leta 1848. Nacionalno vprašanje je postalo leta 1848 usodno za avstrijsko revolucijo. V t. i. pomladi narodov so se na zgodovinskem prizorišču pojavili nezgodovinski narodi. 'Plebejski narodi', ki so se začeli šele prebujati, so bili za samostojno državno življenje komaj zreli, saj je bilo njihovo meščanstvo in delavstvo šele v procesu nastajanja. Usodno in tragično je bilo, da so upravičene zahteve slovanskih narodov postale igra reakcionarnih sil, slovanski narodi pa so v Avstriji bistveno pripomogli k zadušitvi revolucije. Marx in Engels sta reakcionarna stališča avstrijskih Slovanov pojasnjevala z nerazvito razredno strukturo. Engelsova shematska koncepcija revolucionarnih in kontrarevolucionarnih narodov je temeljila na historični situaciji 1848/49, ko je (ruska) carska podložniška vojska skupaj s četami, zvestimi habsburški hiši, ogrozila in zatrla revolucijo. Iz te Marxove in Engelsove paradigme je izšel njun program velike vojne proti Rusiji, ki sta jo povezovala s Poljsko kot ščitom Evrope pred ruskim carizmom. Zmaga nad protirevolucionarno silo na vzhodu bi po njenem mnenju pomenila hkrati obnovev svobodne Poljske, ki je bila po Marxovem in Engelsovem mnenju pomemben člen nove Evrope demokratičnih konstelacij.«¹⁷

Razprava o kontroverznih stališčih obeh klasikov je imela tudi mednarodni odmev; dopolnjena je izšla v srbskem¹⁸ in nemškem prevodu¹⁹ ter predstavlja nekakšen most k osrednjemu, tretjemu in četrtemu Britovškovem raziskovalnemu področju, tj. zgodovini mednarodnega delavskega gibanja in stalinizma/Sovjetske zveze.

14 Marjan Britovšek, *Anton Fuster in revolucija 1848 v Avstriji* (Maribor: Obzorja, 1970).

15 Vasilij Melik, »Marjan Britovšek – petinšestdesetletnik,« *Zgodovinski časopis* 43, št. 1 (1989): 120.

16 Fran Zwitter, »Dr. Marjan Britovšek, Anton Fister in revolucija 1848 v Avstriji,« *Zgodovinski časopis* 25, št. 1-2 (1971): 151.

17 Marjan Britovšek, »Zgodovinski oris stališč Marxa in Engelsa do slovanskih narodov (1971),« v: Britovšek, *Izbrani spisi*, 203.

18 Marjan Britovšek, »Stavovi Marksa i Engelsa prema slovenskim narodima – istorijski prikaz,« *Medjunarodni radnički pokret* 15, št. 1 (1972): 73–95.

19 Marjan Britovšek, »Die slawische Nationalbewegung und die Perspektiven der Revolution,« v: *Zwischen Utopie und Kritik. Friedrich Engels – ein Klassiker nach 100 Jahren*, ur. Theodor Bergmann et al. (Hamburg: VSA-Verlag, 1996), 140–56.

Marjan Britovšek – prvi slovenski raziskovalec zgodovine mednarodnega delavskega gibanja in še posebej stalinizma

Z raziskovanjem zgodovine mednarodnega delavskega gibanja ter še posebej stalinizma in destalinizacije v Sovjetski zvezi se je Marjan Britovšek umestil, kot je zapisal P. Vodopivec, med tiste redke slovenske zgodovinarje, ki so presegli nacionalne meje pri raziskovanju zgodovine.²⁰ V okviru tega tematskega sklopa je osrednjo pozornost namenil glavnim razvojnim fazam v delavskem gibanju,²¹ njegovi organski in organizacijski rasti ter še posebej njegovim različnim idejnim smerem v okviru I. in II. internacionale: »Zgodovina I. internacionale je prepletena z ideološkim sporom med marksistično in anarhistično koncepcijo vizije socializma. To je bil konflikt o različnih konceptih organizacijskih oblik Internacionale, o metodah socialne revolucije in ciljih socializma. Kot vsak ideološki spor v zgodovini socialnih in verskih bojev se je tudi ta izrodil v sovraštvo med privrženci obeh smeri.«²²

Napisal je vrsto knjig in razprav,²³ ki so bile objavljene v slovenskih in tujejezičnih revijah.²⁴ Med knjigami velja posebej opozoriti na njegovo že omenjeno habilitacijsko delo, ki je dopolnjeno in razširjeno izšlo v dveh knjigah v Beogradu – *Stavovi Druge internacionale prema ratu i kolonialnom pitanju* (1965);²⁵ *Gledišta radničkih vodja socijaldemokratije po vojnom pitanju do propasti Druge internacionale* (1966)²⁶ – ter na knjigo *Revolucionarni idejni preobrat med prvo svetovno vojno. Lenin v boju za Tretjo internacionalo* (1969).²⁷ Pomen in aktualnost tega dela je P. Vodopivec ocenil takole: »Ob izidu je bila Britovškova knjiga upravičeno deležna posebne pozornosti. Ne le zato, ker se redko zgodi, da dobimo v roke delo – in to delo domačega avtorja –, ki se dotika problematike mednarodnega delavskega gibanja, pač pa predvsem zato, ker je čas, ki ga Britovšek obravnava, še vedno silno 'občutljivo' obdobje, prepogosto določeno s kasnejšimi ocenami, ki močno otežujejo zgodovinarjevo delo. Britovšek uvodoma poudarja, da je knjiga 'nadaljevanje tematike, s katero se je intenzivno ukvarjal več kot osem let'.

20 Peter Vodopivec, »Zgodovino pisje,« v: *Enciklopedija Slovenije*, 15, ur. Alenka Dermastia et al. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001), 171.

21 Marjan Britovšek, *Zgodovinski pogled na glavne razvojne faze v delavskem gibanju* (Ljubljana: ZDLU Slovenije, 1960).

22 Marjan Britovšek, »Delavsko gibanje in anarhizem (1979),« v: Britovšek, *Izbrani spisi*, 274.

23 Naj na tem mestu opozorimo na njegovo tehtno razpravo »O zgodovini nastanka 'Komunističnega manifesta',« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 11–12 (1971–1972): 145–61. Britovšek jo je predstavil na znanstvenem srečanju »Stoletnica prevoda 'Komunističnega manifesta' v srbsčino« (Pančevo, 4. in 5. oktober 1971) in je izšla kot separat v franc. prevodu pri Srbski akademiji znanosti in umetnosti: *De la genèse historique du »Manifeste du parti communiste«* (Beograd: Académie serbe des sciences et des arts, 1974).

24 Britovšek je bil član uredniških odborov/svetov revij *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* (1960–1977), *Mednarodni radnički pokret* (Beograd), *Prilozi za istoriju socializma* (Beograd), *The International Newsletter of Communist Studies* (Köln).

25 Marjan Britovšek, *Stavovi Druge internacionale prema ratu i kolonialnom pitanju* (Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta, 1965).

26 Marjan Britovšek, *Gledišta radničkih vodja socijaldemokratije po vojnom pitanju do propasti Druge internacionale* (Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta, 1966).

27 Marjan Britovšek, *Revolucionarni idejni preobrat med prvo svetovno vojno. Lenin v boju za III. internacionalo* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1969).

Izčrpne bibliografske priprave tako doma kot v tujini so mu omogočile podrobnejše proučevanje; dodaja pa, da želi njegov prispevek ohraniti izrazito rekonstruktiven značaj z upoštevanjem monografskega vidika obravnave. /.../ Britovškovo delo je opremljeno z obširnimi in izčrpnimi opombami, ki podrobneje argumentirajo posamezna poglavja. Poudarek študije je na razvoju Leninovih političnih ocen in idejnih izhodišč (delo tako opredeljuje že podnaslov: *Lenin v boju za Tretjo internacionalo*); avtor pa poizkuša vestno rekonstruirati tudi vlogo Zinovjeva, Radeka, Buharina, Kamenjeva, Trockega in mnogih drugih, ki so zaradi svoje usode in kasnejših negativnih političnih ocen pogosto odrinjeni na rob ali pa so se celo povsem 'izgubili'. Prav to prizadevanje ima v času, ki kaže ne samo med zgodovinarji, temveč tudi med mlajšo inteligenco nasploh vse večje zanimanje za koncepte, razprave, idejne razlike in nesoglasja med marksističnimi misleci dvajsetih let, poseben in izjemen pomen.²⁸

V širši javnosti je bilo najbolj odmevno in aktualno Britovškovo raziskovanje »stalinizma in destalinizacije v Sovjetski zvezi«. Brez dvoma je bil M. Britovšek prvi slovenski zgodovinar, ki se je sistematično in znanstveno začel ukvarjati s tem obdobjem, hkrati pa je veljal za največjega slovenskega/jugoslovanskega poznavalca frakcijskih spopadov v bivši Sovjetski zvezi in Kominterni.²⁹ Še več, s svojimi analizami, oprtimi na arhivsko in dokumentarno gradivo, ki ga je proučeval v arhivih in bibliotekah v Moskvi, Berlinu, Leipzigu, na Dunaju, v Amsterdamu in drugje, se je uvrstil med ugledne mednarodne raziskovalce stalinizma. V ospredju njegovih objav te vrste stojijo tri obsežne in temeljne knjige: *Boj za Leninovo dediščino, I–II*, 1976 (hrvaški prev., 1976); *Carizem, revolucija, stalinizem. Družbeni razvoj v Rusiji in perspektive socializma, I–II*, 1980; *Stalinov termidor*, 1984 (češki prev., 1991). Vsa navedena dela »temeljijo na neposrednih raziskavah, in so vsaj enakovredna, če ne boljša od mnogih del svetovnih avtorjev«, poudarja B. Repe.³⁰ S. Cvetković (Inštitut za novejšo zgodovino v Beogradu) pa je upravičeno zapisal, da je bila »vrednost Britovškovega raziskovalnega dela na tem segmentu sodobne zgodovine še posebno v tem, da naša zgodovinska zavest ni bila obremenjena s političnimi pogledi in enostranskimi razlagami sovjetskega zgodovinoписа, kot je bilo to v drugih socialističnih državah«. ³¹ Zagotovo smo prav s pomočjo teh Britovškovih eruditskih knjig in razprav začeli razumevati srčiko »ruskega« socializma.

28 Peter Vodopivec, »Marjan Britovšek, Revolucionarni idejni preobrat med prvo svetovno vojno (Lenin v boju za tretjo internacionalo)«, *Kronika* 18, št. 1 (1970): 55–57.

29 Kot član uredniškega odbora je M. Britovšek sodeloval pri izdaji stenogramov in dokumentov vseh sedmih kongresov Kominterne, ki jih je izdal Inštitut za mednarodni radnički pokret v Beogradu pod naslovom *Komunistička internacionala – Kominterni* v 12 knjigah (1981–1983), ter napisal »Predgovor k 5. kongresu Kominterne« (6. knj., 1982, v–xxvii).

30 Božo Repe, *Rdeča Slovenija. Tokovi in obrazi iz obdobja socializma* (Ljubljana: Sophia, 2003), 193.

31 Slavoljub Cvetković, »Marjan Britovšek kao naučni istraživač istorije medjunarodnog radničkog pokreta«, v: *Britovškov zbornik*, 19.

Vpogled v vsebino Britovških knjig o »ruskem oktobru«

Britovšek k »ruskemu oktobru« raziskovalno ni pristopal zgolj kot k boljševškemu aktu revolucionarnega prevzema oblasti (načrtovani boljševiški revoluciji), pač pa ga je – kot se da razbrati že iz naslovov navedenih knjig – razumel in obravnaval v širšem problemskem/tematskem in časovnem okviru. Ta se začne z rusko revolucijo 1905–1907 kot »generalko« za obe revoluciji v letu 1917 in se razteza v sredino tridesetih let, ko je Stalin – kot zmagovalc v frakcijskih bojih, ki so vseskozi pretresali Vsezvezno komunistično partijo (boljševikov) /VKP(b)/ – s svojo »administrativno revolucijo od zgoraj«, s »termidorjem«, dokončno razblinil ideale oktobrske revolucije.

Seveda pa ruski »oktober« v vsej svoji kompleksnosti še zdaleč ni bil le notranja ruska/sovjetska zadeva, saj je zaznamoval polarizacijo sveta v 20. stoletju (kapitalizem–socializem) in usodno vplival tudi na mednarodno delavsko gibanje. V medvojnem »zimmerwaldskem gibanju« levih in centrističnih struj, zraslem na zlomu II. internacionale po izbruhu vélike vojne – to obdobje je Britovšek problemsko osvetlil in analiziral v že citiranem delu *Revolucionarni idejni preobrat med prvo svetovno vojno. Lenin v boju za III. internacionalo* (1969) –, so bile Leninove ideje o preobrazbi imperialistične vojne v državljansko z nastavkom za socialistično revolucijo zgolj teoretsko sprejete. Za to, da bi se ta položaj lahko spremenil v radikalnem smislu, so bile potrebne dolgoročne revolucionarne akcije, ki bi bile boljševiški politiki zmožne podeliti verodostojnost; to se je zgodilo šele z oktobrsko (načrtovano) boljševiško revolucijo.³² V zaključnem poglavju pričujoče knjige Britovšek obširneje razpravlja o februarški revoluciji leta 1917 v Rusiji in o njenem odmevu v mednarodnem delavskem gibanju. Podrobno osvetli boj med eseri, menjševiki in boljševiki za prevzem oblasti ter na osnovi izvirnega in dokumentarnega gradiva kritično oceni dogajanja, ki so privedla do oktobrske revolucije. Na osnovi izrekanja za ali proti revoluciji (kot nedemokratičnemu aktu prevzemanja oblasti) se je delavsko gibanje po prvi svetovni vojni organizacijsko in idejno razcepilo na socialnodemokratsko in komunistično gibanje, v nacionalnem in internacionalnem pogledu. Glavna gonilna sila nove Komunistične internacionale (KI) so bili od prvega dne njenega obstoja Lenin, boljševiki in oktobrska revolucija.

Naslednje temeljno delo, *Carizem, revolucija, stalinizem* (1980), je zasnovano v obliki sintetičnega zgodovinskega orisa družbenega razvoja domala stotih let v Rusiji, od pomladi narodov 1848 do vključno procesa destalinizacije, ki ga je začel Hruščov. Britovšek »družbeni razvoj v Rusiji in perspektive socializma« obravnava v treh tematskih sklopih:

1. *Marx in Engels o carizmu in revolucionarnih perspektivah v Rusiji*: po njuni predstavi je na eni strani Rusija okostenele aristokracije in despotizma, na drugi Rusija

³² Več o tem Latinka Perović, *Planirana revolucija. Ruski jakobinizam i blankizam* (Beograd: BIGZ in Zagreb: Globus, 1988).

agrarne revolucije. Pričakovanje revolucionarnega razvoja v Rusiji je postalo zanju, po uvedbi kmečkih reform (1861), stalna teza;

2. *Leninov koncept revolucionarne partije med meščanskodemokratsko revolucijo 1905–1907, oktobrsko socialistično revolucijo 1917 in graditvijo socializma*: znotraj slednje tematike je Britovšek analiziral ključna problemska vprašanja in dileme družbenoekonomskega in političnega razvoja sovjetske Rusije/Sovjetske zveze, s katerimi se je soočalo neenotno boljševisko vodstvo v prvih dveh desetletjih po prevzemu oblasti, kot so: vojni komunizem, nova ekonomska politika, teror, birokratizacija, prepoved frakcij, vloga in položaj sindikatov, nacionalno vprašanje, federacija, industrializacija, kolektivizacija idr., pa tudi Leninovo vlogo pri oblikovanju sovjetske ustave in federacije ter njegove napore za premagovanje kriz v Ruski komunistični partiji (boljševikov) /RKP(b)/ med letoma 1918 in 1922. Ta sklop zaključuje Leninov testament: »Nisem prepričan, da bo to oblast znal Stalin vselej zadosti previdno uporabljati. /.../ Stalin je preveč surov /.../ zato predlagam tovarišem, naj premislijo, na kakšen način bi premestili Stalina s položaja generalnega sekretarja«;
3. *Oblikovanje Stalinove osebne oblasti in dogmatska praksa v razvoju socializma*: v ospredju Britovškovega zanimanja je razraščanje Stalinove despotske oblasti v kontekstu frakcijskih bojev znotraj VKP(b), njegova zmotna teorija o odmiranju države s krepitvijo terorja do neslutnih razsežnosti ter še posebej razraščanje njegovega kulta osebnosti, ki je presegel celo kult ruskih carjev. Svoje delo Britovšek zaključuje z »Epilogom k procesu destalinizacije po 20. partijskem kongresu v Sovjetski zvezi«, v katerem prikazuje prizadevanja Stalinovih naslednikov (Hruščov), da bi odpravili najhujše deformacije, ne da bi se lotili poglobljene analize geneze tega pojava.

Sovjetske razlage deformacij stalinizma kot napak Stalina, prikazane na XX. kongresu KPSZ (1956), Britovška kot raziskovalca seveda niso zadovoljile. O tem problemu je napisal študijo *Korenine stalinizma in negativne posledice kulta osebnosti* (1980)³³ ter objavil nekaj razprav: »Ko so skušali pojasniti zgodovinski proces z objektivnimi dejstvi, s pomočjo antivoluntativne marksistične analize, sta CK in Hruščov prišla do subjektivnih sklepov in krivila za vse napake kult osebnosti.«³⁴ Britovšek opozarja: »Kritike stalinizma ni mogoče reducirati le na kult osebnosti, temveč je treba proučiti družbene okoliščine, ki so dopustile, da je prišlo do takšnega kulta, da se je lahko razvil do takšnih razsežnosti. Ozko zastavljena kritika ni kos razčistiti tega družbenega fenomena. S stalinizmom razumemo sistem, ki je nastajal v specifičnih razmerah graditve sovjetske države v prehodnem obdobju. Pomenil je deformacijo, ki so jo določale posebne zgodovinske okoliščine.«³⁵ In nadaljuje: *Reducirati te deformacije na kult osebnosti pomeni, da s takšnim pristranskim pristopom drsimo v*

33 Marjan Britovšek, *Korenine stalinizma in negativne posledice kulta osebnosti v graditvi socializma* (Ljubljana: Zavod SRS za šolstvo, 1980).

34 Britovšek, *Stalinov termidor*, 474.

35 Marjan Britovšek, »Delavski razred – avantgarda – partija (1977)«, v: Britovšek, *Izbrani spisi*, 260.

subjektivistični voluntarizem, ko določeno deformacijo epohe prehodnega obdobja vežemo izključno na osebnost. /.../ Sociološka proučevanja prehodnega obdobja od kapitalizma k socializmu so namreč mnogo bolj zapletena, kot je menil Stalin v svoji mehanicistični teoriji.«³⁶

Eno najbolj dramatičnih obdobjev v zgodovini sovjetske republike je bilo, po Britovškovi oceni, obdobje, ko je Lenin zapuščal politično prizorišče, njegovi najožji sodelavci (Zinovjev, Kamenjev, Stalin, Trocki, Buharin) pa so se zapletli v ostre frakcijske boje, vsak je hotel po svoje tolmačiti Leninov nauk. To je bilo obdobje medvladja, ko je bil Lenin zadet od kapi, priklenjen na bolniško posteljo, vodilno jedro partije pa so sestavljali Zinovjev, Kamenjev in Stalin. Uspelo jim je izolirati Trockega in obrzdati njegove bonapartistične tendence, ki jih je izrazil v boju proti CK RKP(b) oziroma proti partijskemu aparatu. V tem boju se je začel vedno bolj uveljavljati Stalin, ki je zaradi taktične spretnosti, pretehtanih nastopov v javnosti, realistične presoje položaja in utrjevanja partijskega aparata postal vodilna osebnost v trojki. To zapleteno obdobje, s poudarkom na frakcijskih bojih znotraj RKP(b) –, ki so globoko posegli tudi v Kominterno ter še posebej v priprave na nemško revolucijo 1923, ko so člani ruskega politbiroja, in to ne brez razloga, računali na možnost izbruha proletarske revolucije v Srednji Evropi – je Britovšek obravnaval v knjigi *Boj za Leninovo dediščino* (1976). Tik pred Leninovo smrtjo je prišlo do razcepa v partiji, ki ga je Lenin v svojem testamentu preroško predvidel, zaradi vedno bolj zaostrenih odnosov med Trockim in vodilnim jedrom, posebno pa med Trockim in Stalinom. Trocki je s svojim nastopom proti CK RKP(b) in proti aparatu partije vsekakor spodkopaval in ogrozil organizacijsko strukturo leninske partije, hkrati pa je s svojim nebrzdanim nastopom omogočil Stalinu, da je okreplil svoj položaj v vodilnem jedru, je v zaključku poudaril Britovšek.

V tretjem temeljnem delu – *Stalinov termidor* (1984) – je Britovšek raziskoval usodo revolucije in socializma v Sovjetski zvezi po Leninovi smrti. V teh okvirih se je lotil še podrobnejše analize vzvodov Stalinove osebne oblasti in v tem kontekstu idejnih bojev v VKP(b), iz katerih je Stalin z najbolj grobimi metodami izšel kot zmagovalec: »Zmagoviti obračun – tako z levo Združeno opozicijo (Trocki, Zinovjev, Kamenjev) kot z desno (Buharin) – je omogočil Stalinu, da se je razglasil za edinega dediča in nadaljevalca Leninovega nauka. Buharinova skupina, ki jo je Stalin označil za desno opozicijo, je predstavljala zadnji poskus, da ohranijo v VKP(b) kolektivno vodstvo in preprečijo Stalinovo osebno diktaturo. Buharinov poraz je imel še posebej velike socialne posledice. Za razliko od boljševiške levice, ki je predstavljala disidentsko skupino voditeljev brez socialne baze, je imela desna opozicija močno množično podporo v deželi; njeno kmečko politiko je podpirala večina kmetov. Spor med Stalinom in Buharinom je z zgodovinskega vidika predstavljal uvod v »politično revolucijo od zgoraj« in v zgodovinsko obdobje stalinizma.»³⁷

36 Ibid., 263, 264.

37 Marjan Britovšek, »Razraščanje Stalinovega despotizma v ognju frakcijskih bojev (1998),« v: Britovšek, *Izbrani spisi*, 359.

Britovšek je Stalinovo obdobje delil v dve podobdobji: prvo – do Kirove smrti (1934) –, v katerem je Stalin brezobzirno obračunal z levo (Trocki) in desno (Buharin) opozicijo; drugo, v katerem prevladujejo despotske poteze njegovega značaja in vladanja. Ko so Stalinu na 7. kongresu Kominterne (1935) priznali, da je skupaj z Marxom, Engelsom in Leninom četrti klasik marksizma, je to pomenilo višek njegove moči. Na 18. partijskem kongresu, ki so ga sklicali marca 1939, po »veliki čistki«, je bil Stalin že absolutni diktator. CK in njegovi izvršilni organi (politbiro, organizacijski biro in sekretariat), izvoljeni na tem kongresu, so bili zgolj osebni posvetovalni organi generalnega sekretarja CK – Stalina. Britovšek posebej poudarja, da se od takrat Stalin ni več oziral na politbiro in plenum CK niti ni skliceval kongresov partije; nastavitve in imenovanja je izvajal sam, torej brez odobritve plenumov in kongresov. Pred sklicem naslednjega kongresa je hotel doseči predvsem dva cilja: »uzakonitev« svoje osebne diktature v partiji in državi z uradnim priznanjem kulta osebnosti ter s partijskim statutom. Razraščanje Stalinove birokratsko-administrativne »revolucije od zgoraj« so spremljali hude deformacije na vseh področjih družbenega življenja in pošastno uničevanje leninskih kadrov, kar je položilo temelje kulta osebnosti in velikodržavja, kult despota pa je dobil mitološke razsežnosti. Kriza v vrhovih Stalinove partije se je vse bolj zaostrovala in se končala s skrivnostno Stalinovo smrtjo, zaključuje Britovšek to svoje delo.

Stalinizem, povzema Britovšek, pomeni specifično deformacijo izvajanja oblasti, ki je zrastle na temeljih proletarske družbe. Stalinizem je socialno porodila začasna, relativna osamosvojitve voditeljev od njihove družbene baze. Diktatura proletariata je dobila značaj nadomestne diktature; pri tem so državno oblast odtujili njenim dejanskim družbenim nosilcem. Stalin se ni boril samo za oblast, temveč za določeno smer v notranji in zunanji politiki. Stalinovih prestopkov ni mogoče pojasniti s paranojo ali kako drugo duševno boleznijo. Stalin je bil politik, ki je uporabljal makiavelistične metode; njegovi prestopki so se skladali z njegovimi cilji.³⁸

O odmevnosti Britovškovega dela »Stalinov termidor«

Britovškova dela so ob izidu vzbudila veliko pozornost slovenske javnosti, saj so odprla številna zgodovinska, idejna, sociološka in politična vprašanja, hkrati pa so predstavljala izhodišče za širše spraševanje o stalinizmu, kultu osebnosti, Oktobru in njegovi usodi. Naj spomnimo, da je uredništvo *Naših razgledov* povabilo večje število družboslovcev, zgodovinarjev, publicistov, da v kratkih prispevkih opredelijo svoje poglede na vprašanja, ki jih odpirajo Britovškove knjige; prispevki so bili objavljeni v *Naših razgledih* v drugi polovici leta 1981. Revija *Anthropos* pa je januarja 1985 organizirala »Razgovor ob izidu Britovškove knjige *Stalinov termidor*«; avtorski prispevki (Avgusta Lešnika, Cvetke Tóth, Dubravke Stajić, Vere Mujbegović in Ludvika Čarnija) so bili objavljeni v št. 3-4/1985. Poudarimo ključne misli.

---

³⁸ Ibid., 16.

»Britovšek v knjigi *Stalinov termidor* nadaljuje s proučevanjem in poglobljanjem enega ključnih problemov zgodovine komunističnega gibanja, ki je bistveno in usodno vplivalo in zaznamovalo polpretekli in sedanji tok marksistične misli ter celotni razvoj sovjetskega in mednarodnega delavskega gibanja, tj. stalinizma. Ta ključni problem, ki se ga vse prepogosto obravnava površinsko in aktualistično, raziskuje Britovšek v kompleksnem zgodovinskem procesu njegovega nastajanja. Zato bi kazalo na tem mestu opozoriti, da vsa tri Britovškova dela – *Boj za Leninovo dediščino* (1976), *Carizem, revolucija, stalinizem* (1980), *Stalinov termidor* (1984) – tvorijo trilogijo, saj zaokrožajo avtorjeve raziskave 'ruske stvarnosti' od 19. stoletja do sodobnosti.«³⁹

»Za vsakega, ki razmišlja o tem fenomenu (stalinizmu), se zastavlja dokaj težavna naloga, priti do take zgodovinsko-pojmovne rekonstrukcije tega, kar je ruska revolucija (priljubljen izraz Rose Luxemburg za oktobrsko revolucijo) doživljala kot svojo 'najintimnejšo' zgodovinsko dilemo in protislovje v svojih zelo težkih in tudi glede na neposredne protagoniste po Leninovi smrti, tj. Leninovo gardo oz. Leninsko partijo v celoti, zahtevnih prvih in začetnih poskusih nadaljevanja institucionalizacije revolucije in izgradnje socializma v času po Leninu. Zgodovinski nasledek te institucionalizacije revolucije je bil pač Stalinov termidor, zato se upravičeno vedno znova zastavlja vprašanje, kje v tem procesu, ko revolucionarno gibanje prehaja v legalno institucionalne forme političnega in vsesplošnega družbenega življenja, so dejanski nastavki, tudi kot zgodovinska podlaga, za Stalinov termidor in za dejstvo, da revolucija sama pristane v termidorju, sarkastično potrjujoč v času francoske revolucije izrečeno misel, da revolucija žre svoje lastne revolucionarje – kot bog Saturn svoje otroke.«⁴⁰

»Britovškova raziskava stalinizma temelji na empiričnih dejstvih, ki vodijo v sintezo makro ravni raziskovanja (družbeni procesi, frakcijski boji) z mikro ravnijo (osebnosti boljševiških voditeljev, njihove ideološke platforme). Posebej je raziskal odnos med Stalinom kot političnim voditeljem in VKP(b). Enostranskosti, ki jih najdemo v raziskavah Isaaca Deutscherja,⁴¹ ki predstavljajo 'the study of case', so Britovška privedle do preučevanja vzročne zveze med političnim sistemom in ideološkimi stališči, ki so bila sporna. Precej prostora je posvetil vodilnim idejam partijskih frakcij. /.../ Avtor je tezo o 'termidorskem značaju' Stalinove politične dejavnosti preveril v njenem političnem in ideološkem smislu – kot degeneracijo osnovnega cilja oktobrske revolucije, izgradnje demokratične družbe, v kateri je socializem samo prva razvojna faza. Če je revolucija nasilno avtoritarno dejanje osvajanja oblasti, se postavlja vrsta vprašanj o konstituiranju celotne družbenoekonomske in politične ureditve po osvojitvi oblasti v imenu delavskega razreda. Niti leva niti desna opozicija nista oporekali nujnosti nasilnih metod v začetni fazi vzpostavljanja oblasti; obe pa sta se motili – nekaj zaradi podcenjevanja faktorja zaostalosti in zgodovinskih nasledkov

39 Avgust Lešnik, »Razgaljeni stalinizem«, *Anthropos* 17, št. 3-4 (1985): 231–35, tu 231.

40 Cvetka Tóth, »Kakšno sporočilo prinaša najnovejše delo dr. Marjana Britovška 'Stalinov termidor' in v kakšnem kontekstu?«, *Anthropos* 17, št. 3-4 (1985): 236–44, tu 237.

41 Issac Deutscher, *Stalin. Politična biografija* (Zagreb: Globus, 1977).

v Rusiji,⁴² deloma pa zaradi revolucionarne zahteve po hitrejših in vsebinskih spremembah družbe.«⁴³

»Znotraj fenomena stalinizma zavzema tema o odnosu Stalina in Kominterne posebej pomembno mesto. Tema, ki zahteva veliko pozornosti, doslej še ni bila nikjer celovito obdelana, medtem ko je M. Britovšek podal samo osnovne obrise. Na pomembno vprašanje – ali je bila KI stalinistična organizacija oziroma epifenomen stalinizma – dobivamo danes v glavnem *a priori* pritrđen odgovor. Toda tudi tu moramo upoštevati zgodovinsko stališče, ki kaže, da med KI in stalinizmom ne bi smeli postavljati enačaja. Če upoštevamo, da se je KI oblikovala na valovih revolucionarnega vrenja v Evropi leta 1919 in je dobivala inspiracijo predvsem iz Leninovih idej in tem, ki so bile formulirane kot temeljne ideje KI v obdobju 1919–1924, to je na prvih petih kongresih, potem lahko vidimo, da je bila KI organizacijsko, idejno in teoretsko utemeljena in ustanovljena brez Stalina oziroma z njegovim minimalnim in nebitnim sodelovanjem. V tem smislu pa je zelo pomembno obdobje od 1924 do 1929, ko Stalin začne postopno 'prevzemati' KI in ko revolucionarno organizacijo s svetovnimi cilji dejansko spreminja v instrument svoje notranje in zunanje politike. Preučevanje tega obdobja je zelo pomembno, ker se je tedaj zgodilo vse, kar je določalo nadaljnjo usodo Sovjetske zveze in Kominterne, in ker se je takrat oblikoval in vzpostavil sistem, ki ga kasneje opredelimo kot stalinizem. /.../ Veliko družbenozgodovinskih okoliščin je prispevalo k stalinističnim tendencam, te pa so: 1. stagnacija revolucionarnih procesov v svetu; 2. problemi v Sovjetski zvezi in boj z opozicijo; 3. krize mnogih komunističnih partij, njihov ilegalni status in iskanje zaslombe v čvrstem in močnem centru (KI). Že od leta 1930 se v Kominterni ne menjajo samo osebe, marveč se spreminja tudi idejna osnova. S tezo o brezpogojni podpori izgradnji 'socializma v eni deželi', kar naj bi bila prvobitna naloga vsake komunistične partije, je bila narejena revizija temeljnih načel proletarskega internacionalizma, kakor ga je formuliral Lenin. Boj za varnost Sovjetske zveze je postal glavna naloga, sama KI pa se je postopoma spreminjala od samostojne organizacije v 'sekcijo' VKP(b). S kultom leninizma je Stalin ustvaril idejno osnovo za svojo praktično in teoretsko nadmoč in absolutno osebno oblast. Ko je VKP(b) podredil svojemu aparatu, pa tudi centralne organe Kominterne, ni mogel v enaki meri podrediti komunističnih partij, glede na to, da so vladale velike razlike glede stopnje zanimanja Sovjetske zveze za posamezne dežele in partije,« poudarja V. Mujbegović.⁴⁴

42 »Nadaljnje raziskave pojava stalinizma morajo temeljiti na multidisciplinarnem pristopu, ki bo upošteval dejstvo, da 'avtoritarnost' ni le mednarodni pojav, marveč da se poraja tudi iz konkretne zgodovine in politične tradicije posameznih družb; raziskovanje stalinizma se nujno opira na raziskovanje zgodovinskih virov dveh odločilnih strani politične tradicije in kulture: 'demokratične' in 'avtoritarne'. Brez konkretno-zgodovinskega raziskovanja zgodovinskega porenja teh dveh tradicij ne moremo priti do sintetičnih rezultatov. Drugačni pristopi se zvajajo na prenegljeno sklepanje o apriorni avtoritarnosti delavskega gibanja, kar pripelje do ideologizacije problema,« argumentirano poudarja Dubravka Stajić, »Marjan Britovšek, 'Stalinov termidor',« *Teorija in praksa* 23, št. 9-10 (1986): 1078.

43 Dubravka Stajić, »Razgovor ob izidu Britovškove knjige 'Stalinov termidor',« *Anthropos* 17, št. 3-4 (1985): 250–55, tu 252 in 253.

44 Vera Mujbegović, »Razgovor ob izidu Britovškove knjige 'Stalinov termidor',« *Anthropos* 17, št. 3-4 (1985): 248–50, tu 249 in 250.

Ne bo odveč, če v tem kontekstu spomnimo na še vedno aktualno opozorilo L. Čarnija: »V tuji in naši literaturi je bila večkrat zapisana misel, da ima stalinizem svoj izvor pri Leninu ali celo pri Marxu. Po tej logiki ima fašizem, ki ga ne moremo enačiti ali primerjati s stalinizmom, svoj izvor v meščanski demokraciji ali celo pri glasnikih buržoazne družbe. Razmišljali pa bi lahko tudi tako, to bi najbrž bolj ustrezalo zapisani misli, da so bili Stalinovi predhodniki Lenin, Marx, Hegel, Kant itd. vse do grških mislecev, ker je imel vsak določenega predhodnika ali predhodnike. Tako razmišljanje ne sili v raziskovanje stvarnih zgodovinskih okoliščin, zato je bolje, da ga čimprej pozabimo.«⁴⁵

Zaključek

Poudariti velja, da Britovšek ni pisal o stalinizmu kot veliki temi, tj. ekskluzivistično, prav tako njegovo raziskovanje pričujoče tematike ni bilo neposredno politično motivirano. Nasprotno, v svojem raziskovanju je osrednjo pozornost namenil temeljiti zgodovinski rekonstrukciji stalinizma kot političnega in družbenega sistema, in to na podlagi verodostojnega arhivskega gradiva in dokumentov. Vseskozi je bil prepričan, da šele takšen pristop omogoča odprto, resno in znanstveno umirjeno razpravo na daljši rok v mednarodnih okvirih. V kontekstu povedanega ne gre prezreti, da je prof. Britovšek čutil omejene možnosti odprtega/svobodnega razpravljanja z raziskovalci z vzhoda in zahoda v obdobju hladne vojne.

So pa zato prelomne družbene spremembe vzhodno od »železne zavese«, ki so sledile »padcu« berlinskega zidu (1989), omogočile tudi začetek sodelovanja ter živahnega in organiziranega razpravljanja o »stalinizmu« med raziskovalci z obeh polov, v katerega se je aktivno vključil tudi M. Britovšek. Ključno vlogo v tem »združevalnem« procesu zagotovo pripada prof. Th. Bergmannu,⁴⁶ ki je v Wuppertalu, Engelsovem rojstnem kraju, obudil in organiziral mednarodne konference, na katerih je z referati sodeloval tudi M. Britovšek: o Nikolaju Buharinu⁴⁷ (1988), Levu Trockem⁴⁸ (1990), V. Iljiču Leninu⁴⁹ (1993) in Friedrichu Engelsu⁵⁰ (1995). »Posebne pozornosti konferenčnega avditorija je bil deležen Marjan Britovšek

---

45 Ludvik Čarni, »Ob knjigi dr. M. Britovška 'Stalinov termidor',« *Anthropos* 17, št. 3-4 (1985): 245–48, tu 248.

46 Prof. Theodoru Bergmannu (1916–2017) smo se – ob njegovi 90-letnici – poklonili z jubilejnim zbornikom (Festschrift): *Ausblicke auf das vergangene Jahrhundert. Die Politik der internationalen Arbeiterbewegung von 1900 bis 2000*, ur. Wladislaw Hedeler et al. (Hamburg: VSA-Verlag, 1996). Študijo o jubilarntu je napisal Mario Keßler: »Theodor Bergmann – Eine biographische Skizze« (str. 13–22); Britovšek pa razpravo: »Stalins und Bucharins Vision des Sozialismus« (str. 49–58). Za *Britovškov zbornik* (1996) je T. Bergmann prispeval študijo »Od boljševidacije Kominterne do uničenja svetovnega komunističnega gibanja« (str. 185–98).

47 Marjan Britovšek, »Der Endkampf mit Stalin in Jahre 1929,« v: »Liebling der Partei«. *Bucharin – Theoretiker des Sozialismus*, ur. Theodor Bergmann in Gert Schäfer (Hamburg: VSA-Verlag, 1989), 61–71.

48 Marjan Britovšek, »Die Dilemmata des 'Neuen Kurses' von Leon Trotzki,« v: *Leo Trotzki. Kritiker und Verteidiger der Sowjetgesellschaft*, ur. Theodor Bergmann in Gert Schäfer (Mainz: Decaton, 1993), 194–207.

49 Marjan Britovšek, »Die erste sowjetische Verfassung und die Bildung der Föderation,« v: *Lenin. Theorie und Praxis in historischer Perspektive*, ur. Theodor Bergmann et al. (Mainz: Decaton Verlag, 1994), 232–42.

50 Gl. op. 19.

tako glede referata 'Buharinovi ekonomski in politični pogledi – s poudarkom na Buharinovem boju proti Stalinovi kolektivizaciji 1928/29' kot tudi predstavitev svoje knjige *Stalinov termidor*.⁵¹

»Britovšek se je uvrstil med ugledne raziskovalce stalinizma«, je zapisal L. Čarni in dodal: »Raziskovalcem po razpadu Sovjetske zveze se, vsaj tako se sliši, obetajo vzpodbudnejše razmere za delo, če so oziroma bodo ustrezni arhivi dostopni. Njihove sodbe bodo celovitejše, kakor sodbe dosedanjih raziskovalcev, trdnejše, na različne načine poglobljene itd. Tudi v tem primeru bo Britovškovo raziskovanje zaradi načina dela ohranilo vrednost kot prispevek k razumevanju političnih dogajanj v Sovjetski zvezi in k oceni hotenj in dejanj vodilnih političnih osebnosti.«⁵²

V tem kontekstu se zastavlja še vprašanje, v katero teoretsko šolo raziskovalcev stalinizma bi umestili M. Britovška. Če sledimo tipologiji, ki jo je pred leti postavil G. Boffa v svojem delu *Fenomen Stalin* (1985),⁵³ smo še najbližje odgovoru, da se zagotovo ni umeščal v t. i. »šolo kontinuitete«, kot bi morda na prvi pogled skleпали iz naslova njegovega dela *Carizem, revolucija, stalinizem* (1980); tega je treba razumeti v smislu dialektičnega zakona »negacija negacije«. Po ocenjevanju stalinizma bi ga lahko (pogojno) umestili v »šolo termidora«, ne nazadnje tudi po nedvoumnem naslovu dela *Stalinov termidor* (1984). V podkrepitev naj spomnim na strnjeno misel, ki jo je izrekel v enem izmed mnogih intervjujev, ki jih je imel o stalinizmu. Na novinarsko vprašanje Bernarda Nežmaha, objavljeno v *Mladini* (15. februarja 1994), »Ali je možna obnovitev komunizma v Rusiji?«, je M. Britovšek odgovoril: »Komunizem je evropski pojav, to je socialna demokracija, to je 200 let razvoja, to ni le Marx, to so korenine iz francoske revolucije. Veste, Stalin je (s svojim termidorjem) uničil komunizem. Komunizem stalinskega formata se ne more več ponoviti. To je najbolj brutalna oblika uničenja človeške individualnosti, pridobitve francoske revolucije.«⁵⁴

***

Prof. Britovšek je svoje raziskovalne rezultate, kot že omenjeno, mednarodni strokovni javnosti prezentiral na številnih mednarodnih zborovanjih in simpozijih, na katerih je vselej vzbudil posebno pozornost, pa tudi s prevodi knjig in razprav v tujih revijah in zbornikih. Zato tudi ni bilo naključje, da ga je Mednarodni inštitut za socialno zgodovino (IISH) v Amsterdamu (v 90. letih minulega stoletja) uvrstil med ugledne sodelavce mednarodnega raziskovalnega projekta *Kominterna*, mednarodno uveljavljena revija *The International Newsletter of Communist Studies* (Köln-Mannheim-Berlin) pa izvolila v svoj izdajateljski svet.

---

51 Avgust Lešnik, »Mednarodni Buharinov simpozij (Wuppertal, 10.–13. oktober 1988)«, *Zgodovinski časopis* 43, št. 1 (1989): 131.

52 Čarni, »Ob sedemdesetletnici Marjana Britovška«, v: *Britovškov zbornik*, 13, 14.

53 Giuseppe Boffa, *Fenomen Stalin* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985).

54 Britovšek, *Izbrani spisi*, 18.

In prav Britovškovi odmevni rezultati znanstvenoraziskovalnega dela doma in v tujini, njegova vpetost v mednarodne raziskovalne projekte ter uspešno sodelovanje z raziskovalci uglednih mednarodnih institucij so botrovali odločitvi njegovih sodelavcev, da se mu ob 70-letnici in hkratni upokojitvi (1993) oddolžimo za dolgoletno in ustvarjalno delo s priložnostnim zbornikom ter na ta način obogatimo tudi področja, s katerimi se je ukvarjal. Rezultat skupnega »projekta« – petdesetih priznanih tujih in domačih raziskovalk in raziskovalcev (iz Avstrije, Francije, Hrvaške, Italije, Nemčije, Nizozemske, Rusije, Slovenije, Srbije in Švice), s katerimi je Britovšek sodeloval ali/in soustvarjal – je bila izdaja 530 strani obsežnega zbornika z naslovom *Kriza socialnih idej. Britovškov zbornik*,⁵⁵ pri čemer ne gre prezreti, da problematika »socialnih idej« vsebinsko simbolizira celotni Britovškov znanstveni opus. Naj na tem mestu bralstvo opozorim tudi na ponatis Britovškovih razprav v njegovih *Izbranih spisih* (2015).⁵⁶ Kako cenjen in spoštovan je bil Britovšek v mednarodnih raziskovalnih krogih, lahko razberemo iz spominskega zapisa B. Bayerleina, pobudnika, soustanovitelja in glavnega urednika revije *The International Newsletter of Communist Studies*: »Adieu, Marjan!«⁵⁷

Viri in literatura

- Bayerlein, Bernhard. »Adieu, Marjan! In memoriam Marjan Britovšek.« *The International Newsletter of Communist Studies Online* 15, št. 22 (2009): 357, 358. Dostopno na: http://newsletter.icsap.de/home/data/pdf/INCS_22_ONLINE.pdf (15. 2. 2018).
- Boffa, Giuseppe. *Fenomen Stalin*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985.
- Britovšek, Marjan. »Stalins und Bucharins Vision des Sozialismus.« V: *Ausblicke auf das vergangene Jahrhundert. Die Politik der internationalen Arbeiterbewegung von 1900 bis 2000*, ur. Wladislaw Hedeler et al., 49–58. Hamburg: VSA-Verlag, 1996.
- Britovšek, Marjan. »Delavski razred – avantgarda – partija (Zgodovinski oris).« *Teorija in praksa* 14, št. 5-6 (1977): 456–78 [ponatis: Marjan Britovšek, *Socialna zgodovina – Historična sociologija. Izbrani spisi*, ur. Avgust Lešnik (Ljubljana: ZZ FF, 2015), 243–65].
- Britovšek, Marjan. »Delavsko gibanje in anarhizem.« *Časopis za kritiko znanosti* 7, št. 35–36 (1979): 105–86 [delni ponatis: Marjan Britovšek, *Socialna zgodovina – Historična sociologija. Izbrani spisi*, ur. Avgust Lešnik (Ljubljana: ZZ FF, 2015), 267–83].
- Britovšek, Marjan. »Der Endkampf mit Stalin in Jahre 1929.« V: »*Liebling der Partei*«. *Bucharin – Theoretiker des Sozialismus*, ur. Theodor Bergmann in Gert Schäfer, 61–71. Hamburg: VSA-Verlag, 1989.
- Britovšek, Marjan. »Die Dilemmata des 'Neuen Kurses' von Leon Trotzki.« V: *Leo Trotzki. Kritiker und Verteidiger der Sowjetgesellschaft*, ur. Theodor Bergmann in Gert Schäfer, 194–207. Mainz: Decaton, 1993.

55 Avgust Lešnik, ur., *Kriza socialnih idej. Britovškov zbornik. Mednarodna izdaja zgodovinskih in socioloških razprav / The Crisis of Social Ideas. A Festschrift for Marjan Britovšek. An International Edition of Historical and Sociological Studies* (Ljubljana: Oddelek za sociologijo Filozofske fakultete, 1996).

56 Britovšek, *Socialna zgodovina*.

57 Bernhard Bayerlein, »Adieu, Marjan! In memoriam Marjan Britovšek,« *The International Newsletter of Communist Studies Online* 15, št. 22 (2009): 357, 358.

- Britovšek, Marjan. »Die erste sowjetische Verfassung und die Bildung der Föderation.« V: *Lenin. Theorie und Praxis in historischer Perspektive*, ur. Theodor Bergmann et al., 232–42. Mainz: Decaton Verlag, 1994.
- Britovšek, Marjan. »Die slawische Nationalbewegung und die Perspektiven der Revolution.« V: *Zwischen Utopie und Kritik. Friedrich Engels – ein »Klassiker« nach 100 Jahren*, ur. Theodor Bergmann et al., 140–56. Hamburg: VSA-Verlag, 1996.
- Britovšek, Marjan. »O zgodovini nastanka 'Komunističnega manifesta'.« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 11–12 (1971–1972)*: 145–61 [ponatis: Marjan Britovšek, *Socialna zgodovina – Historična sociologija. Izbrani spisi*, ur. Avgust Lešnik (Ljubljana: ZZ FF, 2015), 225–42].
- Britovšek, Marjan. »Razraščanje Stalinovega despotizma v ognju frakcijskih bojev.« V: *Čarnijev zbornik (1931–1996)*, ur. Alojz Cindrič, 53–63. Ljubljana: Oddelek za sociologijo Filozofske fakultete, 1998 [ponatis: Marjan Britovšek, *Socialna zgodovina – Historična sociologija. Izbrani spisi*, ur. Avgust Lešnik (Ljubljana: ZZ FF, 2015), 357–71].
- Britovšek, Marjan. »Stavovi Marksa i Engelsa prema slovenskim narodima – istorijski prikaz.« *Medjunarodni radnički pokret* 15, št. 1 (1972): 73–95.
- Britovšek, Marjan. »Zgodovinski oris stališč Marxa in Engelsa do slovanskih narodov.« V: *Simpozij »Aktualnost misli Hegla, Marxa, Engelsa in Lenina v družbenem življenju in znanosti XX. stoletja«*, ur. Ivan Hvala, 266–97. Ljubljana: Anthropos & Teorija in praksa, 1971 [ponatis: Marjan Britovšek, *Socialna zgodovina – Historična sociologija. Izbrani spisi*, ur. Avgust Lešnik (Ljubljana: ZZ FF, 2015), 181–222].
- Britovšek, Marjan. *Anton Füstler in revolucija 1848 v Avstriji*. Maribor: Obzorja, 1970.
- Britovšek, Marjan. *Boj za Leninovo dediščino, I–II*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976.
- Britovšek, Marjan. *Carizem, revolucija, stalinizem. Družbeni razvoj v Rusiji in perspektive socializma, I–II*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1980.
- Britovšek, Marjan. *De la genèse historique du »Manifeste du parti communiste«*. Beograd: Académie serbe des sciences et des arts, 1974.
- Britovšek, Marjan. *Gledišta radničkih vodja socijaldemokratije po vojnom pitanju do propasti Druge internacionale*. Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta, 1966.
- Britovšek, Marjan. *Korenine stalinizma in negativne posledice kulta osebnosti v graditvi socializma*. Ljubljana: Zavod SRS za šolstvo, 1980.
- Britovšek, Marjan. *Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1964.
- Britovšek, Marjan. *Revolucionarni idejni preobrat med prvo svetovno vojno. Lenin v boju za III. internacionalo*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1969.
- Britovšek, Marjan. *Socialna zgodovina – Historična sociologija. Izbrani spisi*, ur. Avgust Lešnik. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015.
- Britovšek, Marjan. *Stalinov termidor*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984.
- Britovšek, Marjan. *Stalinův termidor*. Praha: Naše vojsko, 1991.
- Britovšek, Marjan. *Stavovi Druge internacionale prema ratu i kolonijalnom pitanju*. Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta, 1965.
- Britovšek, Marjan. *Zgodovinski pogled na glavne razvojne faze v delavskem gibanju*. Ljubljana: ZDLU Slovenije, 1960.
- Cindrič, Alojz. »Bibliografija prof. dr. Marjana Britovška.« V: *Kriza socialnih idej. Britovškov zbornik*, ur. Avgust Lešnik, 21–26. Ljubljana: Oddelek za sociologijo Filozofske fakultete, 1996.
- Cvetković, Slavoljub. »Marjan Britovšek kao naučni istraživač istorije medjunarodnog radničkog pokreta.« V: *Kriza socialnih idej. Britovškov zbornik*, ur. Avgust Lešnik, 17–19. Ljubljana: Oddelek za sociologijo Filozofske fakultete, 1996.
- Čarni, Ludvik. »Ob knjigi dr. M. Britovška 'Stalinov termidor'.« *Anthropos* 17, št. 3-4 (1985): 245–48.
- Čarni, Ludvik. »Ob sedemdesetletnici Marjana Britovška.« V: *Kriza socialnih idej. Britovškov zbornik*, ur. Avgust Lešnik, 13–15. Ljubljana: Oddelek za sociologijo Filozofske fakultete, 1996.

- Deutscher, Issac. *Stalin. Politična biografija*. Zagreb: Globus, 1977.
- Jerman, Frane. *Slovenska modroslovna pamet*. Ljubljana: Prešernova družba, 1987.
- Keßler, Mario. »Theodor Bergmann – Eine biographische Skizze.« V: *Ausblicke auf das vergangene Jahrhundert. Die Politik der internationalen Arbeiterbewegung von 1900 bis 2000*, ur. Wladislaw Hedeler et al., 13–22. Hamburg: VSA-Verlag, 1996.
- Lazarevič, Žarko. »Identitete in imena gospodarskega zgodovinopisja v Sloveniji.« *Ekonomski i ekohistorija* 8, št. 8 (2012): 116–36.
- Lešnik, Avgust, ur. *Križa socialnih idej. Britovškov zbornik. Mednarodna izdaja zgodovinskih in socioloških razprav / The Crisis of Social Ideas. A Festschrift for Marjan Britovšek. An International Edition of Historical and Sociological Studies*. Ljubljana: Oddelek za sociologijo Filozofske fakultete, 1996.
- Lešnik, Avgust. »Mednarodni Buharinov simpozij (Wuppertal, 10.–13. oktober 1988).« *Zgodovinski časopis* 43 št. 1 (1989): 129–31.
- Lešnik, Avgust. »Razgaljeni stalinizem.« *Anthropos* 17, št. 3-4 (1985): 231–35.
- Lešnik, Avgust. »Znanstveni in publicistični opus zaslužnega prof. dr. Marjana Britovška – med socialno zgodovino in historično sociologijo (Predgovor urednika).« V: Marjan Britovšek, *Socialna zgodovina – Historična sociologija. Izbrani spisi*, ur. Avgust Lešnik, 7–24. Ljubljana: ZZ FF, 2015.
- Melik, Vasilij. »Marjan Britovšek – petinšestdesetletnik.« *Zgodovinski časopis* 43, št. 1 (1989): 120, 121.
- Mujbegović, Vera. »Razgovor ob izidu Britovškove knjige 'Stalinov termidor'.« *Anthropos* 17, št. 3-4 (1985): 248–250.
- Perović, Latinka. *Planirana revolucija. Ruski Jakobinizam i blankizam*. Beograd: BIGZ; Zagreb: Globus, 1988.
- Repe, Božo. *Rdeča Slovenija. Tokovi in obrazi iz obdobja socializma*. Ljubljana: Sophia, 2003.
- Skocpol, Theda. *States and Social Revolutions. A Comparative Analysis of France, Russia and China*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
- Smith, Dennis. *Vzpon historične sociologije*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2011.
- Stajić, Dubravka. »Marjan Britovšek, Stalinov termidor.« *Teorija in praksa* 23, št. 9-10 (1986): 1078–81.
- Stajić, Dubravka. »Razgovor ob izidu Britovškove knjige 'Stalinov termidor'.« *Anthropos* 17, št. 3-4 (1985): 250–55.
- Tóth, Cvetka. »Kakšno sporočilo prinaša najnovejše delo dr. Marjana Britovška 'Stalinov termidor' in v kakšnem kontekstu?.« *Anthropos* 17, št. 3-4 (1985): 236–44.
- Vodopivec, Peter. »Marjan Britovšek, Revolucionarni idejni preobrat med prvo svetovno vojno (Lenin v boju za tretjo internacionalo).« *Kronika* 18, št. 1 (1970): 55–57.
- Vodopivec, Peter. »Zgodovinopisje.« V: *Enciklopedija Slovenije*, 15, ur. Alenka Dermastia et al., 165–72. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001.
- Zwitter, Fran. »Dr. Marjan Britovšek, Anton Fister in revolucija 1848 v Avstriji.« *Zgodovinski časopis* 25, št. 1-2 (1971): 144–51.

Avgust Lešnik

**THE “RUSSIAN OCTOBER” IN THE SCIENTIFIC OPUS
OF THE HISTORIAN MARJAN BRITOVŠEK**

SUMMARY

Professor Marjan Britovšek (1923–2008) was the first Slovenian historian to systematically and scientifically research the history of the international workers' movement, especially Stalinism and destalinisation in the Soviet Union, while he was at the same time known as the foremost Slovenian/Yugoslav expert in the conflicts between the fractions in the former Soviet Union and Comintern. With his analyses, based on the archive and documentary materials that he studied in the archives and libraries in Moscow, Berlin, Leipzig, Amsterdam, Vienna, etc., he asserted himself as one of the renowned international researchers of Stalinism. Britovšek's research of this segment of contemporary history was valuable especially because our (Slovenian/Yugoslav) historical conscience was not burdened with the political outlooks and one-sided explanations of the Soviet historiography, which was notable in the other socialist countries before the fall of the Berlin Wall.

Britovšek's work on this topic culminated in the lengthy books, crowning the author's research of the “Russian reality” since the beginning of the 19th century until the destalinisation in the 1950s and 1960s: *Revolucionarni idejni preobrat med prvo svetovno vojno. Lenin v boju za tretjo internacionalo (Revolutionary Ideological Watershed During World War I. Lenin in the Struggle for the Third International, 1969)*; *Boj za Leninovo dediščino (The Struggle for Lenin's Legacy, 1976)*; *Carizem, revolucija, stalinizem. Družbeni razvoj v Rusiji in perspektive socializma (Tsarism, Revolution, Stalinism. Social Development in Russia and the Perspectives of Socialism, 1980)*; *Korenine stalinizma in negativne posledice kulta osebnosti (The Roots of Stalinism and the Negative Consequences of the Personality Cult, 1980)*; *Stalinov termidor (Stalin's Thermidor, 1984)*. At the time of their publication, Britovšek's works, based on hands-on research, stirred up considerable attention of the expert as well as the general public, as they raised numerous historical, ideological, sociological, and political questions; while they at the same time represented a foundation for a broader examination of Stalinism, the cult of personality, as well as the October and its ultimate destiny.

Britovšek did not research the “Russian October” (the envisioned Bolshevik Revolution) merely as the Bolshevik act of the revolutionary takeover of power, but rather – as it is already obvious from the titles of the aforementioned books – understood and examined it in the wider framework of issues, topics, and time. This framework began with the Russian Revolution 1905–1907 as a “dress rehearsal” for both revolutions that took place in 1917, and extended into the middle of the 1930s when Stalin – who emerged victorious from the struggle between fractions that kept taking place in the All-Union Communist Party (Bolsheviks) – hereinafter VKP(b).

Stalin's "administrative revolution from above" and "Thermidor" ultimately put an end to the ideals of the October Revolution.

The paper examines the key issues and dilemmas regarding the socio-economic and political development of the Soviet Russia or the Soviet Union, which the disunited Bolshevik leadership faced during the first two decades after their takeover of power, including the following: wartime communism, new economic policy, terror, bureaucratisation, prohibition of factions, role and position of trade unions, national question, federation, industrialisation, collectivisation, and so on.

Britovšek's research of these issues in the period of Leninism and Stalinism (which Britovšek distinguished rather than equated!) is based on the empirical facts, resulting in the synthesis between the macro level of the research (social processes, conflicts between factions, etc.) and the micro level (personalities of Bolshevik leaders, their ideological platforms, etc.). He researched the relationship between Stalin as a political leader and the VKP(b) especially closely. The one-sided views like those found in Isaac Deutscher's research – which represented "the case study" at the time of Britovšek's work – encouraged Britovšek to start studying the causal relationship between the political system and the disputable ideological standpoints. He paid special attention to the leading ideas of the Party fractions (Trotsky, Bukharin, Zinoviev, Radek, Kamenev, and others). Britovšek verified the thesis of the "Thermidor character" of Stalin's political activities in its political and ideological sense – as the degeneration of the primary goal of the October Revolution: the construction of a democratic society where socialism was only supposed to be the first stage of development. If a revolution is a violent authoritarian act of assuming the power, then a wide range of questions present themselves about the constitution of the whole socio-economic and political system after the takeover of power in the name of the working class. Neither the leftist nor the rightist opposition disputed the unavoidability of the violent methods at the initial stages of the assumption of power. However, both of these sides were wrong: partially due to the underestimation of the factor of Russia's backwardness and historical heritage, and partially due to the revolutionary demands for swifter and substantive changes of the Soviet society.

Naturally, the "Russian October" in all its complexity was not merely an internal Russian/Soviet matter, as it characterised the polarisation of the world in the 20th century (capitalism–socialism) as well as influenced the international workers' movement fatally. The Zimmerwald movement, based on the demise of the Second International due to the outbreak of the World War, accepted Lenin's ideas about the transformation of the imperialist war into a civil war merely on the theoretical level. Long-term revolutionary actions, capable of bestowing authenticity upon the Bolshevik politics, were required in order to change this situation in the radical sense; and this did not happen until the (planned) October Revolution. On the basis of either supporting or rejecting the Revolution (as an undemocratic act of assuming the power), after World War I the workers' movement split, in terms of its organisation and ideology, into the socialist and communist movements – in the national as well as

international sense. Since the very first day of its existence, the main driving force of the new Communist International included Lenin, the Bolsheviks, and the October Revolution.

The important question whether the Communist International was a Stalinist organisation or an epiphenomenon of Stalinism is nowadays a priori mostly answered in the affirmative. However, even in this regard we should take into account the historical standpoint, which indicates – as Professor Britovšek emphasises – that we should not simply equate the Communist International with Stalinism. As it happened, the Communist International was forged in the revolutionary fire in Europe in 1919, and it was inspired mostly by Lenin's ideas and topics, formulated as the fundamental ideas of the Communist International at the first five congresses (1919–1924). Therefore the Communist International was – in the organisational, ideological, and theoretical sense – established without Stalin or with his minimal and non-essential cooperation. In this sense the period between 1924 and 1929 was very important, as at that time Stalin started gradually “taking over” and “Bolshevising” the Communist International, while transforming the revolutionary organisation with global goals into an instrument of his domestic and foreign politics. According to Professor Britovšek, it is vital that this period be studied, as everything that defined the subsequent fate of the Soviet Union and the Communist International happened during this time, and because this was when the system that would later be defined as Stalinism actually took shape and established itself. Namely, not only were the officials of the Communist International replaced as of 1930, but the ideological foundations started changing as well. With the thesis of the unconditional support to the construction of “socialism in a single country”, which was supposed to be the priority of every Communist Party, a revision of the fundamental principles of proletarian internationalism, as formulated by Lenin, was carried out. The struggle for the security of the Soviet Union became the main goal, while the Communist International itself gradually transformed from an independent organisation into a “section” of the VKP(b). With the cult of Leninism, Stalin created the ideological foundations for his practical and theoretical domination as well as his absolute personal authority, after he subordinated the VKP(b) as well as the central bodies of the Communist International – and consequently also more or less the whole Communist Party as a section of the Communist International – to his own apparatus. This topic calls for much attention: to date it has not yet been analysed comprehensively, and even Professor Britovšek only described the basic outlines in his works.

Zapisi - Notes

Jerzy J. Wiatr*

Reflections on the Russian Revolution

IZVLEČEK

REFLEKSIJE O RUSKI REVOLUCIJI

Ruska revolucija iz leta 1917 je bila ena od prelomnic svetovne zgodovine, čeprav se je izkazalo, da je bila njena radikalna (komunistična) faza zgodovinska slepa ulica. Revolucija je bila ena sama – nista se zgodili dve revoluciji, kot je v preteklosti razlagalo sovjetsko zgodovinopisje. Edinstvenost ruske revolucije izhaja iz dejstva, da se je radikalni prevzem oblasti novembra 1917 izkazal za začetek dolgega procesa totalitarne diktature, ki je trajal več kot 70 let. Danes je dediščina zmage v drugi svetovni vojni tista, na kateri temelji ustanovni mit moderne ruske države.

ABSTRACT

The Russian revolution of 1917 was one of the turning points in world history, even if its radical (communist) stage proved to be a historical blind street. There was just one revolution – not two, as it had been interpreted by the Soviet historiography. The uniqueness of the Russian revolution results from the fact that the radical seizure of power in November 1917 turned to be the beginning of a long process of totalitarian dictatorship, which lasted for more than seventy years. Today, it is the heritage of the victory in the Second World War that constitutes the founding myth of modern Russian state.

From the perspective of one hundred years, the Russian revolution of 1917 remains one of the crucial events in world history. In contemporary Russia it is condemned by both the liberal democrats and conservative nationalists, while idealized by Russian (and foreign) communists. Some see it as a blind street in Russian history, which brought nothing but great human sufferings. Some see it as the event which turned Russia into a great power, victorious in the World War Two and capable of standing

* Professor of Sociology, PhD, European School of Law & Administration, Warsaw, jwiatr@ewspa.edu.pl

up to the West during the cold war. Still others, while recognizing the tragic cost of the revolution and of the tyrannical regime created by it, stress the impact the revolution had on the mentality of the working masses giving them hope that there can be a way out from capitalist oppression.

For decades, historians of the revolution discussed the question of its “inevitability”. Communist authors argued that the revolution, and particularly its radical (Bolshevik) stage were the inevitable consequences of the “law of combined development” which made the capitalist periphery the cradle of the anti-capitalist revolution. “The law of combined development in backward countries – Trotsky wrote – in the sense of a peculiar mixture of backward elements with the most modern factors – here rises before us in the most finished form, and offers a key to this fundamental riddle of the Russian revolution. If the agrarian problem as a heritage from the barbarism of the old Russian history, had been solved by the bourgeoisie, if it would have been solved by them, the Russian proletariat could not possibly have come to power in 1917, In order to realize the Soviet state, there was required a drawing together of mutual penetration of two factors belonging to completely different historic species: a peasant war – that is, a movement characteristic of the dawn of bourgeois development – and a proletarian insurrection, the movement signaling its decline”¹.

Socialists (Karl Kautsky in particular) saw in it a gross mistake made by ambitious politicians in search for power.² Between these extremes I should like to argue that the Russian revolution – while not inevitable (since nothing is inevitable in history – has become the most likely outcome of the existing conditions: (1) the sclerosis of the tsarist regime, deepened by the failure of the moderate reformists after the first revolution (1905), (2) the mistake of going to war when the Russian state was unprepared for it, and (3) the unwillingness of the Provisional Government to end the war. I agree with Richard Pipes who writes that “while the collapse of tsarism was not inevitable, it was made likely by deep-seated cultural and political flaws that prevented the tsarist regime from adjusting to the economic and cultural growth of the country, flaws that proved fatal under the pressures generated by World War I”³.

More complicated is the question of the “inevitability” of the Bolshevik seizure of power. It is true that the revolution of 1917 experienced the process of polarization, natural for all great revolutions. The counter-revolutionary (unsuccessful) military coup of general Lawr G. Kornilov in August weakened the Provisional Government and helped the Bolsheviks to build their military formation (Red Guard). Nonetheless, it was still possible to rescue the Provisional Government by accepting defeat in the war and accepting peace (with armistice) with Germany. Such a move would deprive the Bolsheviks of their most powerful weapon: the support of the demoralized army, demanding the end of hostilities at any cost.

Were there two revolutions (as the orthodox Soviet history claimed) or just one? The former communist Issac Deutscher, in his lectures delivered on the fiftieth

1 Leon Trotsky, *The History of the Russian Revolution* (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1952), 50, 51.

2 Karl Kautsky, *The Dictatorship of Proletariat* (Westport, Conn.: Greenwood Press, 1981).

3 Richard Pipes, *Russia under the Bolshevik Regime* (New York: Alfred A. Knopf, 1993), 497.

anniversary of the Russian revolution, argued that “the February revolution of 1917 holds its place in history only as a prelude to October”.⁴ I doubt it. What happened in February (old style) marked the definitive end of the old, tsarist Russia and opened the long process of transformation, which takes more than a century and is still not yet finished. What happened in February 1917 (old style) was in the full meaning of the term a popular, spontaneous revolution of the masses contrasting with the October seizure of power which was more a coup d'état, carried by well-organized party, than a popular revolution. The Bolshevik seizure of power could be compared to the radical shifts in the history of earlier revolution (like the Jacobinian stage of the French Revolution) from which it differed only in one respect: the Bolsheviks defeated their enemies and stayed in power for more than seventy years. The consequence of their victory was the establishment of a totalitarian regime.

The reasons for the Bolshevik victory in the civil war were far from obvious. Originally, Lenin and his colleagues themselves were convinced that without the victory of the revolution in the West the Russian revolution was doom to defeat. The outcome, however, was paradoxical: the communist revolution failed in the West but won in Russia. Was such an effect result of the objective factors: the fact that the Bolsheviks controlled the most populated central parts of Russia and that their adversaries were divided into several groups with differing programs.⁵ Undoubtedly, these factors did play a role, but there have not made the victory of the Bolsheviks inevitable. There were two other factors, both of subjective character. The first was the unwillingness of the West to fully engage in the Russian civil war. Contrary to the official myth of the Soviet historiography, the Western powers offered the “Whites” only limited support. Part of this was the decision made in 1919 by the Polish head of state Jozef Pilsudski to stop the military activities in the undeclared war with Russia until the Bolsheviks were able to defeat their “white” adversaries, whom the Polish marshal considered dangerous for Poland's newly regained independence.⁶

The second “subjective” factor working for the Bolsheviks was ideological: the weakness of the republican faction in the opposing camp. Most of the “whites” fought under the banner of the restoration of the tsarist regime, deeply compromised in the eyes of the majority of the Russian population. In addition, the Bolsheviks skillfully exploited the unwillingness of the “whites” to offer independence to the non-Russian peoples of the old empire. To the ethnic minorities Lenin and Trotsky declared support for their right of self-determination, which they eventually violated – but only after the victory in the civil war.

While the revolution and the victory of the Bolsheviks were not inevitable, the emergence of the totalitarian regime was the only alternative to defeat of the revolutionaries because of (1) the intensity of mutual hatred born during the civil war

4 Isaac Deutscher, *The Unfinished Revolution: Russia 1917–1967* (London, Oxford and New York: Oxford University Press, 1967), 7.

5 Pipes, *Russia Under the Bolshevik Regime*, 9, 10.

6 Norman Davies, *White Eagle, Red Star: The Polish-Soviet War 1919–1920*, (New York: St. Martin's Press, 1972). Marian Kamil Dziewanowski, *Poland in the Twentieth Century* (New York: Columbia University Press, 1971).

and making impossible the establishment of even elementary forms of democratic rivalry, and (2) the isolation of the Soviet Russia in world politics, resulting from the collapse of revolutions in Central Europe (Germany, Austria, Hungary) and the failure of the attempt to export the revolution “on bayonets” (as the result of Soviet defeat in the war against Poland in 1920).

The establishment of the totalitarian regime opened the way to its extreme degeneration in the form of Stalinist “terror state” – a combination of the pathological personality of its leader⁷ and the psychology of the new power elite. Disillusioned communists saw this as the betrayal of the revolution, something that could have been avoided had a different faction won the internal struggle for power within the ruling party. The winning faction has been described as the new privileged stratum of bureaucracy, which captured political power from the proletariat.⁸ Consequently, Trotsky based his hopes in the perspective of a new, anti-bureaucratic revolution.⁹ Years later, the Slovenian historian Marjan Britovšek provided a different interpretation of the “Stalinist Thermidor”, in which he saw the consequence of the defeat of the more moderate Bolshevik faction led by Nicholas I. Bucharin.¹⁰ Communist critics of the Stalinist regime tend to see it as a consequence of the dilemma in which the isolated Soviet state found itself after the civil war. Simultaneously, however, great emphasis has been put on the role of Stalin, whose personality was presented by his successor Nikita Khrushchev as the sole reason of mass terror. Alternatively, it has been argued that the terror state was an inevitable consequence of totalitarianism.¹¹ This view has been revised by in the aftermath of post-Stalin changes in the USSR and in the other communist states.¹²

Critics of the Russian revolution considered the terroristic regime born by it as an inevitable product of the revolution. To my way of thinking, it is largely a simplification. Some elements of totalitarianism were inevitable in the post-revolutionary state, in which the ruling party was losing popular support but continued to promote radical transformation to which it had been committed. Ideology provided the rationale for using state power to promote radical social transformation, even against the will of the majority. The psychological make-up of the Bolshevik cadres made the acceptance of such policies easy. This does not mean that all crimes of Stalinism were historically inevitable. The pathological psychology of the dictator explains the extreme brutality of the regime, particularly the purge of the most devoted communists. Post-Stalin history of the communist states showed that a totalitarian system could survive for several decades without mass terror.

7 Robert C. Tucker, *The Soviet Mind: Stalinism and Post-Stalinism* (New York: W.W. Norton, 1971).

8 Leon Trotsky, *The Revolution Betrayed. What Is the Soviet Union And Where Is It Going?* (New York: Pathfinder Press, 1937), 277–79.

9 *Ibid.*, 288.

10 Marjan Britovšek, *Stalinov Termidor* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984).

11 Carl J. Friedrich and Zbigniew K. Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* (Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1956), 9, 10.

12 Carl J. Friedrich, “Totalitarianism: Recent Trends,” *Problems of Communism* XVII, No. 3 (1968).

In late thirties, the Soviet state was in serious crisis. The mass purge of the old generation of communist leaders and of the great part of the military created a highly volatile situation in which power rested mostly on naked fear. Such a situation normally leads to the breakdown of the regime caused by internal tensions and by the dissatisfaction of the people. 1941 changed everything. Soviet Russia faced the mortal danger not only to her regime but to the very existence of the Russian state. The "Great Patriotic War" changed the nature of relations between the Soviet people and its leader, making Stalin the symbol of resistance to the foreign invader and of final victory.

Could the communist regime survive without another war? The *ex post facto* speculation cannot provide a definitive answer. What seems to be unquestionable is that in the World War Two the Soviet Union not only avoided defeat but won the greatest victory since the defeat of Napoleon's France in the wars 1812-1814.

The Second World War serves as the ideological justification for the Soviet regime. Confronted with by far more powerful adversary than the imperial Germany of 1914, the USSR was able to stand up to the aggressor and to make the decisive impact on the final outcome of the war. Indirectly, this serves as the main justification of the revolution. Partly it is true, that the Soviet regime in spite of all its crimes was able to mobilize the patriotic sentiments of the people to the degree unthinkable for the tsarist system. It must, however, be remembered that Nazi Germany with her racists policy was a different kind of adversary than the old German state.

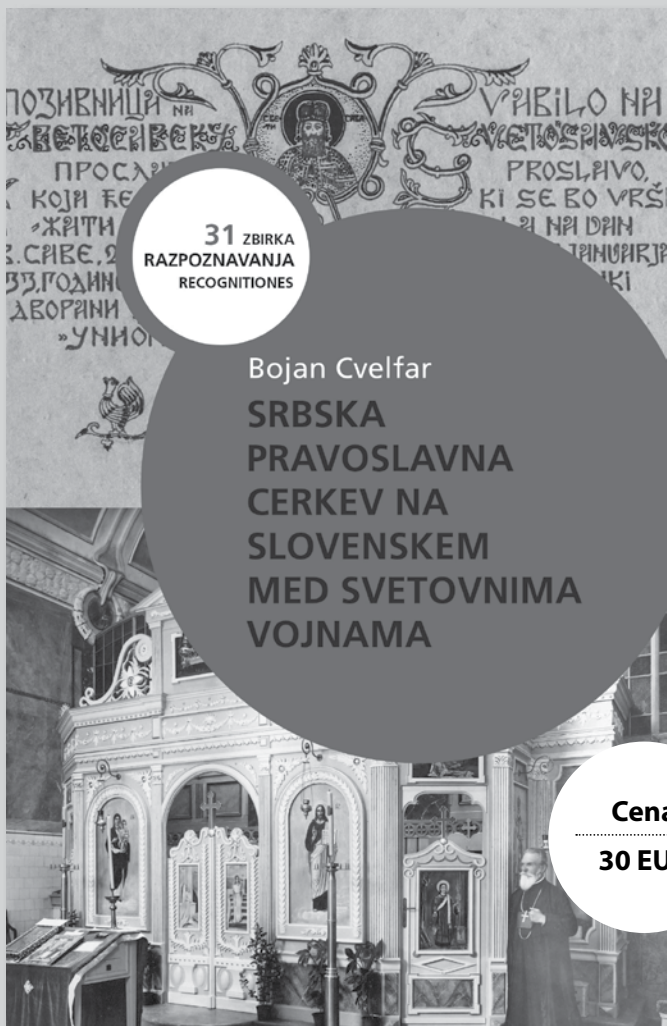
On November 7, 2017 Russia celebrated not the anniversary of the Bolshevik revolution but the anniversary of the day on which the military units after having taken part in the parade on the Red Square (on the anniversary of the revolution) marched to the front to take part in the battle of Moscow – the first battle lost by Nazi Germany, rightly considered now the turning point in the Great Patriotic War. It is not the revolution but the war that serves now as the founding myth of contemporary Russian state.

Victory in the war not only made the Soviet Union one of two superpowers but also provoked a chain of revolutionary upheavals in East- Central Europe and in Asia, the most consequential among which has been the Chinese revolution. In this, the revolution of 1917 became one of the great turning point in world history. While its impact on Eastern and Central Europe was temporary, its role in the victory of the revolutionary upheavals outside Europe (particularly in Asia) cannot be denied. In this, the events of 1917 must be considered one of the crucial turning points in world history.

Sources and Literature

- Britovšek, Marjan. *Stalinov Termidor*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984.
- Davies, Norman. *White Eagle, Red Star: The Polish-Soviet War 1919–1920*. New York: St. Martin's Press, 1972.
- Deutscher, Isaac. *The Unfinished Revolution: Russia 1917–1967*. London, Oxford and New York: Oxford University Press, 1967.
- Dzierzanowski, Marian Kamil. *Poland in the Twentieth Century*. New York: Columbia University Press, 1971.
- Friedrich, Carl J. "Totalitarianism: Recent Trends," *Problems of Communism* XVII, No. 3 (1968).
- Friedrich, Carl J. and Zbigniew K. Brzezinski. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1956.
- Kautsky, Karl. *The Dictatorship of Proletariat*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1981 [translation from the German edition of 1918].
- Pipes, Richard. *Russia under the Bolshevik Regime*. New York: Alfred A. Knopf, 1993.
- Trotsky, Leon. *The History of the Russian Revolution*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1952 [copyright 1932 by Simon and Schuster Inc.].
- Trotsky, Leon. *The Revolution Betrayed. What Is the Soviet Union And Where Is It Going?*. New York: Pathfinder Press, 1937.
- Tucker, Robert C. *The Soviet Mind: Stalinism and Post-Stalinism*. New York: W.W. Norton, 1971.

31 ZBIRKA
RAZPOZNAVANJA
RECOGNITIONES

Bojan Cvelfar
**SRBSKA
PRAVOSLAVNA
CERKEV NA
SLOVENSKEM
MED SVETOVNIMA
VOJNAMA**

Cena
.....
30 EUR

Razmišljanja in razpravljanja - Reflections and Discussions

Janko Prunk*

Salus revolutiae, ultima lex

IZVLEČEK

Ruski boljševiki, predvsem njihov voditelj Vladimir Iljič Uljanov Lenin, so spremenili osnovno Marxovo predstavo, da bo socialistično revolucijo izvedel industrijski proletariat, ko bo dovolj številen in se bo povzpел do razredne zavesti. Njihovo vodilo je bilo, da lahko majhna, čvrsto centralistično organizirana stranka nadomesti proletariat v izvedbi revolucije. Boljševiki so fetišizirali revolucijo. Na svojem kongresu v Londonu leta 1903 so v resolucijo zapisali nesrečno tezo, ki je imela hude posledice za socializem: »Salus revolutiae, ultima lex.« Ta je, če bi strankini voditelji tako sklenili, v prid revolucije dovoljevala omejitev in oškodovanje temeljnih meščanskih pravic, svobode in nedotakljivosti človekove osebe. Na taki ideološki podlagi so boljševiki leta 1917 osvojili oblast. Kratka oznaka boljševističnega režima bi lahko bila vsestranski revolucionarni voluntarizem, ki ga je izvajala ena sama politična boljševiška stranka. Vse druge so prepovedali. Po zatrtem uporu mornarjev in delavcev v Kronstadtu marca 1921 je boljševiški režim predstavljal le strankarsko birokratsko elito, čeprav se je s spretno intenzivno propagando poskušal prikazovati kot delavska vlada v delavski državi. Tej propagandi so nasedali mnogi levičarski revolucionarni delavci pa tudi tako usmerjeni intelektualci, organizirani v komunističnih strankah, ki so dolga leta verjeli v delavsko naravo sovjetskega sistema in sledili politiki Sovjetske zveze.

Ključne besede: oktobrska revolucija, Vladimir Iljič Uljanov Lenin, Lev Davidovič Trocki, boljševizem, totalitarizem, Rosa Luxemburg, začetek »sodobne zgodovine«

ABSTRACT

SALUS REVOLUTIAE, ULTIMA LEX

The Russian Bolsheviks and their leader Vladimir Ilyich Ulyanov Lenin altered the fundamental Marx's supposition that the socialist revolution would be carried out by the industrial proletariat once it was numerous enough and as soon as it achieved class consciousness. The Bolshevik guideline was that a small, tight-knit centrally-organised political party could replace the proletariat in the realisation of a revolution. The Bolsheviks

* Dr., redni prof. v pokoju, znanstveni svetnik, Meškova 11, SI-1000 Ljubljana

fetishized the Revolution. At their congress in London in 1903, they included a very unfortunate thesis in their resolution – “salus revolutiae, ultima lex” – allowing for the restriction and breach of the fundamental citizens’ rights, freedoms, and inviolability of human life in the name of the revolution, should the Party leaders so decide. This would eventually have severe consequences for socialism. On such ideological grounds, in 1917 the Bolsheviks took over the power. The Bolshevik regime could be labelled, in short, as universal revolutionary voluntarism carried out by a single political Bolshevik party. All other parties were forbidden. After the uprising of sailors and workers in Kronstadt had been stifled in March 1921, the Bolshevik regime only represented the bureaucratic elite of the Party, even though it attempted to present itself, by means of cunning and intense propaganda, as a government of workers in a state of workers. Many leftist revolutionary workers as well as leftist intellectuals organised in the Communist Parties fell for it, and kept believing in the workers’ nature of the Soviet system as well as adhering to the Soviet Union politics.

Keywords: October Revolution, Vladimir Ilyich Ulyanov Lenin, Lev Davidovich Trotsky, Bolshevism, totalitarianism, Rosa Luxemburg, the beginning of “contemporary history”

Ruski boljševizem je idejni dedič evropske revolucionarne strasti, ki se je razmahnila v drugi fazi francoske revolucije v času jakobinske diktature v letih 1793–1794, ki pa so jo boljševiki pripojili na slabo razvito rusko meščansko družbo v začetku 20. stoletja. Boljševiki, ki so izhajali iz nerazvite, reformno nesposobne ruske družbe, so v marksizem, ki se je od konca 19. stoletja že vse bolj reformistično usmerjal in vsaj v praksi opuščal svojo idejo o revoluciji, vnesli nekaj tipičnih ruskih elementov: nasilno anarhistično teorijo in prakso, v kateri ni bilo demokratične tradicije.¹

Ruski boljševiki, predvsem njihov voditelj Vladimir Iljič Uljanov Lenin, so spremenili osnovno Marxovo predstavo, da bo socialistično revolucijo izvedel industrijski proletariat, ko bo dovolj številen in se bo povzpел do razredne zavesti. Leninovo stališče je bilo, da lahko majhna, čvrsto centralistično organizirana stranka, nadomesti proletariat v izvedbi revolucije. Boljševiki so fetišizirali revolucijo. Na svojem kongresu v Londonu leta 1903 so v resolucijo zapisali strašno nesrečno tezo, ki je imela hude posledice za socializem: »Salus revolutiae, ultima lex«. Ta je, če bi strankini voditelji tako sklenili, v prid revolucije dovoljevala omejitev in oškodovanje temeljnih meščanskih pravic, svobode in nedotakljivosti človekove osebe. Takšen sklep je formulirala prav kulturna oseba ruskega marksizma, ki so ga cenili na Zahodu, Gregorij Plehanov. Po boljševiškem udaru oktobra 1917 je opustil takšno stališče, toda Lenin ga je brez pomislekov sprejemal in uporabljal v politični praksi. To stališče

1 Angleški zgodovinar marksistično komunistične orientacije Eric Hobsbawm to dejanje visoko vrednoti kot prispevek boljševikov k neposredni rešitvi »bistvenega elementa v marksizmu – revolucionarnosti«, ki je v tistem času že zamirala. To je jasno povedal leta 1982 na konferenci zgodovinarjev mednarodnega delavskega gibanja v Linzu.

se je gledovalo po Françoisu-Noëlu Babeufu, Louisu Augustu Blanquiju in Pjotru Nikitiču Tkačovu in se je bistveno razlikovalo od praktičnega programa večine evolucijsko usmerjenih zahodnih socialistov s konca 19. stoletja. Ta razlika je bila odločilna in označuje rojstvo neke nove dobe.²

S takšno ideološko podlago so ruski boljševiki dočakali izbruh prve svetovne vojne. Lenin je v izgnanstvu v Švici že zgodaj izoblikoval oceno, da je nastopila kriza imperializma in celotnega kapitalizma, ki jo je treba izrabiti za vseevropsko revolucijo. V Švici je začel zbirati leve protivojne socialiste iz evropskih držav. Odzvala pa se jih je le peščica, saj so socialnodemokratske stranke vztrajale v patriotizmu, II. internacionala pa je razpadla. Lenina so najbolj razočarali nemški socialni demokrati, ki so bili največja in najbolj vplivna stranka v internacionali in se niso odločili za revolucijo. V prvih letih vojne je bilo navdušenje zanjo med prebivalci vseh v spopad vključenih evropskih držav veliko in tega so se socialisti zavedali.

Nove razmere so nastale iz izbruhom revolucije ljudskih množic v Rusiji februarja 1917 (po julijanskem koledarju). Revolucija je odnesla nesposoben carski režim in carja. Na oblast so prišle meščanske stranke, ki so imele oporo v izobraženstvu, po rusko imenovanem inteligencija, to je v tistem izobraženstvu, ki je hotelo v politiko, pa zanjo ni imelo nobenih izkušenj. Nova začasna vlada, ki jo je podpirala tudi delavska reformistična stranka menjševikov, je naredila nekaj usodnih napak. Na prigovarjanje antante je ostala v vojni in po vrsti doživljala vojaške poraze. Na notranjem področju pa je zgolj razmišljala o reformah, agrarni, socialni in upravni, ter odlagala volitve v ustavodajno skupščino. Tako ravnanje in zaradi skoraj kolapsiranega transporta vsakršno pomanjkanje življenjskih sredstev sta politično krizo v Rusiji še poglobila. Začasna vlada je z odpuščanjem carskih uradnikov skoraj razbila državni aparat. V ta vakuum so stopili delavski in vojaški sveti – sovjeti, ki so spontano ustanavljali organe delavcev v podjetjih, mestnih četrtih in vojaških enotah. Ustanavljale so jih vse delavske in malomeščanske stranke, med njimi prav vneto najmanjša, boljševiška. V strukturi prebivalstva je bilo v Rusiji leta 1917 le 10 odstotkov delavstva. Razen v velikih centrih, npr. v Petrogradu, kjer so bili veliki moderni industrijski obrati, je bilo socialno in kulturno neosveščeno.

Boljševiki so imeli v začetku leta 1917 le 23.600 članov, od tega 60 odstotkov delavcev. Znatno številčnejši so bili eseri (socialni revolucionarji) z okoli 100.000 članov. Največji vpliv so imeli med vojaki in kmeti. Menjševiki, ruska inačica reformističnih zahodnoevropskih socialistov, so imeli maja 1917 45.000 članov. Njihovo oporišče so bili industrijski delavci in mala buržoazija.³

Aprila 1917 se je z nekaj svojimi sodelavci iz Švice vrnil voditelj boljševikov Lenin. Nekaj dni po vrnitvi je na prvi konferenci boljševiške stranke nastopil z referatom (aprilske teze), v katerem je stranko pozval, naj nadaljuje revolucijo in odstrani meščansko vlado, vso oblast pa naj v svoje roke prevzamejo sovjeti. V aprilskih tezah

2 Isaiah Berlin, *Freiheit: vier Versuche* (Frankfurt: Fischer Taschenbuch Verlag, 2006), 84–86.

3 Nikola Popović, »Predgovor«, v: Aleksandar Rabinović, *Boljševici dolaze na vlast: revolucija 1917. u Petrogradu* (Beograd: Vuk Karadžić, 1982), 34.

je orisal, kakšna bo sovjetska socialistična oblast po zmagi socialistične revolucije. Na kratko: razpustili bodo vojsko in ustanovili ljudsko milico, zaplenili banke in jih združili v eno samo narodno banko pod nadzorom sovjeta. Vsa oblast bo pripadla delavcem in delo bo zaščiteno. Ta boljševiški program ni mogel nagovoriti širših, predvsem kmečkih množic, zato je Lenin tezam dodal točke o takojšnjem končanju vojne, sklenitvi miru in agrarni reformi, ki bo kmetom dala veleposestniško zemljo. Zlasti ti dve točki sta boljševikom prinesli priljubljenost in njihov vpliv je začel rasti. Lenin je postal odločilen človek v Rusiji.

In kakšen je bil človek, ki je dal revoluciji pospešek? Richard Pipes, eden najbolj poučenih in prodornih zgodovinarjev ruske zgodovine, je Lenina primerjal z Maximilienom Robespierrom: »V svojem mišljenju je politiko pojmoval kot vojskovanje. Razlikoval je samo dobre in slabe državljane, med katerimi ne more biti kompromisa, ampak le popolna kapitulacija ali celo uničenje.«⁴

Na prvem vsruskem kongresu sovjetov v začetku junija 1917 so bili boljševiki še v precejšnji manjšini. Imeli so le 105 sedežev v primerjavi z 285 sedeži eserov in 248 sedeži menjševikov. Toda pred svojimi socialističnimi tekmeci so imeli več prednosti. Poleg njihovega edinstvenega statusa, edine alternative obstoječemu stanju, in prav tako edinstvene paravojaške organizacije (edini so imeli svojo Rdečo gardo), si pozornost zaslužita še dve drugi prednosti: »V nasprotju z menjševiki in eseri, ki so imeli polna usta revolucionarnih gesel, a so se splašili, ko so morali delovati v skladu z njimi, so boljševiki svoj program vzeli dobesedno. Zato so lahko pokazali svoje socialistične tekmece kot licemerce, sebe pa kot vest revolucije.«⁵ Odlični Pipes morda pretirava s poudarjanjem bojzljivosti eserov in menjševikov. Njihova zadržanost do revolucionarnega nasilja je bila tudi posledica njihovih pomislov, kakšno stanje bo ustvarila zmaga revolucije.

O oktobrski revoluciji obstaja obilica zgodovinske literature. Do propada ruskega boljševiškega sistema je bilo zgodovinopisje močno polarizirano. Simpatizerji boljševiškega sistema so si na vse načine prizadevali povečevati oktobrsko revolucijo in so izbirali takšna dejstva, ki so to potrjevala. Nasprotniki sistema, ki so to lahko počeli izven Sovjetske zveze, pa so na revolucijo gledali odklonilno in izbirali temu primerna dejstva. Od začetka osemdesetih let imamo o revoluciji številna objektivna, na dokumentih temelječa dela, ki natančno prikazujejo in ocenjujejo potek dogajanja pred, med in takoj po revoluciji.⁶

Revolucionarnemu razpoloženju množic so pomagale tudi močno anarhične razmere v državi. Na podeželju je potekala spontana agrarna revolucija. Kmetje brez

4 Richard Pipes, *Kratka zgodovina ruske revolucije* (Ljubljana: Študentska založba, 2011), 131.

5 Ibid., 156.

6 Pri pisanju prispevka sem se največ opiral na najbolj celovite preglede Aleksandra Rabinoviča, *Boljševici dolaze na vlast* (Beograd: Vuk Karadžić, 1982), Manfreda Hildermeierja, *Die Russische Revolution 1905–1921* (Frankfurt: Suhrkamp Verlag, 1989), Waltherja L. Berneckerja, *Europa zwischen den Weltkriegen 1914–1945* (Stuttgart: UTB, 2002), predvsem pa na prodornega angleško-ameriškega zgodovinarja Richarda Pipesa in njegovo knjigo *Kratka zgodovina ruske revolucije* (Ljubljana: Študentska založba, 2011). Knjiga ni nič kaj kratka in Pipes je v njej strnil svoje veliko znanje o ruski zgodovini, ki nam omogoča doumeti revolucijo, to nenavadno izvorno rusko dejanje. Knjigi je dodana spremna beseda slovenskega zgodovinarja ddr. Igorja Grdine, odličnega poznavalca ruske zgodovine in temeljnih problemov ter spletnih dilem zgodovinske vede, ki še obogati že tako dobrega Pipesa.

ali s premalo zemlje so zasedali veleposestniško zemljo in zemljo samostojnih kmetov. Pri posestniških krogih je, podobno kot v prvem obdobju francoske meščanske revolucije, zavladal strah pred anarhijo. Medtem ko je francoska ustavodajna meščanska skupščina avgusta 1789 z zakonom o zemljiški odvezi pomirila kmete, se v Rusiji vladi to ni posrečilo. Njenemu kmetijskemu ministru Viktorju Mihajloviču Černovu, ki je bil tudi predsednik stranke eserov, z zakonom o agrarni reformi ni uspelo urediti agrarnega vprašanja. Njegov poskus je naletel na odpor vladnih meščanskih partnerjev. Na to so kmetje odgovorili z zmanjšanjem pošiljanja hrane v mesta.⁷

Pomanjkanje hrane v mestih je med širokimi nižjimi sloji zaostriło revolucionarno razpoloženje. To je bila voda na mlin boljševikov. Stopnjevali so propagando proti vojni in za dodelitev zemlje kmetom. Razpoloženje proti vladi in njenemu predsedniku, eseru Aleksandru Kerenskemu, se je junija 1917 še stopnjevalo zaradi poloma ruske ofenzive na jugozahodnem bojišču. Vojska je začela razpadati. Zato so boljševiki 3. julija 1917 s pomočjo Rdeče garde in polka mitraljezcev, ki je bil pod njihovim vplivom, z revolucionarnim udarom poskusili prevzeti oblast. Temu so nasprotovali menjševiki in eseri, vojaške enote v Petrogradu pa udara niso podprle. Vlada je aretirala nekaj boljševiških voditeljev, drugi so se poskrili, Lenin se umaknil celo na Finsko.

Politični položaj v državi se je še naprej slabšal in postajal vse bolj anarhičen. Predsednik vlade Kerenski, neke vrste reformistični socialist, je položaj napačno ocenjeval. Bal se je političnega udara desnice in je neosnovano domneval, da ga namerava izvesti poveljnik vojske general Lavr Georgijevič Kornilov. Zato ga je odstavil in bil pripravljen na sodelovanje z boljševiki. Ti pa so imeli svoj načrt: z revolucionarnim udarom čim prej odstaviti začasno koalicijsko vlado in prevzeti oblast v imenu sovjetov. Vseruski izvršni komite sovjetov pa je takšno politično dejanje zavrnil.⁸

Boljševiki so nato septembra 1917 vse svoje upe stavili na petrograjski sovjet, v katerem so postali najmočnejša stranka. Nameravali so ga razglasiti za novo revolucionarno vlado, a so zmerni socialisti tudi to zavrnilo. V tem času so boljševiki dobili večino še v moskovskem sovjetu delavskih in vojaških delegatov. Toda nekaj vodilnih boljševikov, med njimi najbolj ugledna Grigorij Jevsejevič Zinovjev in Lev Borisovič Kamenjev, je začelo dvomiti o smiselnosti in možnosti revolucionarnega udara, s katerim bi v imenu sovjetov prevzeli oblast.

Nasprotno pa je Lenin vztrajal pri revolucionarnem udaru in z vso silo svoje spretno agitacije pritiskal na člane sovjetov, predvsem na svoje boljševike, da se odločijo za nastop proti vladi. Na seji boljševiškega Centralnega komiteja (CK) 16. oktobra 1917 je imel govor, v katerem je zavrnil trditve nekaterih članov, da je revolucionarno razpoloženje množic upadlo. Potem je jasno izrazil svoj temeljni nazor o množici: »Mi se ne moremo ravnati po razpoloženju množic, ki je spremenljivo in

7 Bernecker, *Europa zwischen den Weltkriegen*, 122.

8 Rabinovič, *Boljševici dolaze na vlast*, 237.

ga je težko oceniti. Množice so pred nedavnim izrazile boljše vikom svoje zaupanje in ne pričakujejo od njih samo besed, ampak dejanj, odločno politiko, kot je nasprotovanje vojni in boj zoper gospodarske motnje.« Potem je podal lažno izjavo, da namerava začasna vlada predati Petrograd Nemcem, da bi preprečila revolucijo. »Zato je treba sedaj takoj, brez odlaganja, prevzeti oblast in to pomeni oboroženo vstajo. Vsak izgubljen dan bi bil lahko usoden. Zgodovina nam ne bo oprostila, če ne prevzamemo oblasti sedaj.«⁹ Ta Leninov govor, poln temeljnega boljše viškega podcenjevanja množic v prid izvedbe načrtov strankinega vodstva, in revolucionarna volja za oboroženo akcijo sta bila ključna pri odločitvi za nasilen obračun z začasno vlado. Mnogi zgodovinarji so mnenja, da je bila pri tem res odločilna Leninova vloga, da brez njega ne bi bilo oktobrskega udara, ki so ga boljše viki nato stilizirali v delavsko socialistično revolucijo.

V naslednjih dneh je Lenin vložil vse svoje sile, da bi v delavskih in vojaških sovjetih v Petrogradu in okolici zagotovil zadostno podporo za revolucionarni udar na začasno vlado in ad hoc zbrane meščanske politike in zmerne socialiste v tako imenovanem predparlamentu. Ta naj bi pripravil volitve v ustavodajno skupščino. Operativna izvedba udara je bila zaupana vojno-revolucionarnemu komiteju petrogradskega sovjeta, ki ga je vodil Lev Davidovič Trocki. Ta se je izkazal za odličnega in prepričljivega mobilizatorja, ki mu je za udar uspelo pridobiti veliko večino sovjetov v vojaških enotah v prestolnici in okolici ter v velikih pomembnih industrijskih obratih.

Lenin se je namenil izvesti revolucionarni udar in aretirati vlado neposredno pred zasedanjem vseruskega kongresa sovjetov 25. oktobra 1917 zvečer. Delegate, predvsem tiste zmerne, je nameraval postaviti pred izvršeno dejstvo, da so začasno koalicijsko vlado aretirali, vsa oblast pa je v rokah sovjetov, zato mora kongres to dejstvo le še formalno potrditi.¹⁰

Spopad med obema taboroma, začasno vlado in boljše viki, ki nista bila pripravljena na kompromis, ampak na nasilen obračun, se je začel dopoldne 24. oktobra 1917. Tedaj sta policija in odred kadetov oficirske akademije na ukaz začasne vlade zavzela delavsko tiskarno Trud, kjer so tiskali glavne revolucionarne časopise. Na to je že popoldne odgovoril vojno-revolucionarni komite s protinapadom sebi zvestih čet in Rdeče garde ter zavzel tiskarno. Vojnemu komiteju je uspelo ohraniti odprte mostove na Nevi, čez katere so lahko revolucionarni delavci in vojaki iz severnih delov mesta prihajali v center mesta. Začasna vlada je bila onemogočena, vojaštvo v mestu nameščenih polkov ji je odreklo poslušnost in se pridružilo vojno-revolucionarnemu komiteju, to je revoluciji. Revolucionarji so že zvečer, 24. oktobra 1917, in nato ponoči zasedli pomembne strateške točke v mestu: železniške postaje, pošto, telegraf in narodno banko.

Predsednik začasne vlade je zapustil njen sedež v Zimskem dvorcu in se umaknil v štab severnega poveljstva vojske v Pskov, da bi pridobil tamkajšnje enote za pohod na Petrograd in obračun z revolucionarji. Toda tudi te enote so mu odpovedale poslušnost.

9 Ibid., 286, 287.

10 Ibid., 315.

Spopad za tiskarno Trud 24. oktobra 1917 večina zgodovinarjev označuje za začetek oktobrske revolucije. Naslednje dejanje pred zmago revolucije je bila napeta razprava na vseruskem kongresu sovjetov v dvorcu Smoljni v Petrogradu 25. oktobra 1917 pozno zvečer. Na njem so z revolucijo obsedeni boljševiki z Leninom na čelu – na kongresu niso imeli večine, le 300 od 670 delegatov – poskušali prepričati delegate zmernih socialističnih strank, da mora kongres prevzeti oblast in strmoglaviti začasno vlado. Boljševike je podprlo levo krilo eserov, tako da so dobili večino. Medtem so rdeči gardisti, zvesti sledilci boljševiške politike, in nekatere vojaške enote skoraj brez odpora aretirali ministre začasne vlade. Ko so to izvedeli zmerni socialisti, eseri, menjševiki in še nekatere manjše skupine, ki so zagovarjali pogovore z vlado in nekak demokratičen kompromis, so protestno zapustili kongres. Boljševike so obtožili, da so izvedli državni udar, in jih postavili pred *fait a complit*.

Vodstva boljševikov to ni zmotilo. Na kongresu je sprejelo resolucijo, ki je oznanjala, da je oblast v Rusiji prevzel kongres sovjetov, in obljubljala takojšnjo sklenitev premirja na vseh frontah, prenos vse fevdalne in cerkvene zemlje brez odškodnine na kmečke komiteje, uvedbo popolne demokratizacije vojske, vzpostavitev delavskega nadzora nad industrijo, sklic ustavodajne skupščine, zagotovitev preskrbe mest z živežem ter zagotovitev vsem narodom, ki žive v Rusiji, pravico do samoodločbe. Na koncu zasedanja je kongres sovjetov izvolil revolucionarno vlado, ki jo je imenoval Svet ljudskih komisarjev. Sestavljali so jo samo boljševiki. Čez nekaj dni so v vlado vključili še nekaj predstavnikov zavezniških levih eserov. V oceni tega dejanja se lahko strinjamo s Pipesom: »Brezskrupulozni Lenin se je povzpел na oblast v splošni anarhiji, ki je vladala, h kateri je v marsičem sam pripomogel. Vsaki nezadovoljni skupini je obljubil, kar je hotela. Da bi pridobil kmete, je prevzel eserski program ‚podružabljenja zemlje‘. Med delavci je spodbujal sindikalistične težnje po delavskem nadzoru. Možem v uniformah je obetal mir. Etničnim manjšinam pa je ponujal narodno samoodločbo. Dejansko so bile vse te obljube v nasprotju z njegovim programom in kmalu za tem, ko so odslužile svojemu namenu – spodkopavanju Začasne vlade –, jih je prelomil.«¹¹

Prva najpomembnejša naloga, ki so si jo postavili boljševiki, je bila sklenitev miru s centralnimi silami. To je boljševikom prineslo nekaj simpatij doma in v tujini. Pozdravili so jih nemški socialdemokrati in pred novim letom 1918 predlagali Lenina in Trockega za Nobelovo nagrado za mir. Doma to boljševiško prizadevanje ni zadoščalo, da bi prepričalo množice, saj še ni moglo pokazati nobenega rezultata. Tako so se boljševiki na volitvah v konstituanto, ki so jih obljubljali pred revolucijo in v resoluciji kongresa sovjetov 25. oktobra 1917, slabo odrezali. Volitve so bile od 12. do 20. novembra (po starem ruskem julijanskem koledarju). Udeležba na volitvah je bila presenetljivo impresivna, rezultat pa za boljševike veliko razočaranje. Dobili so komaj eno četrtno glasov, skoraj dve tretjini pa stranka ruskega podeželja – eseri.¹² Obstajajo tudi drugačni podatki, ki govore celo o razmerju 4 : 1 v korist eserov (Pipes). To je postalo velika težava za nadaljnji obstoj boljševiške oblasti. Zato se je Lenin v

11 Pipes, *Kratka zgodovina ruske revolucije*, 454.

12 Janko Prunk, *Zgodovina Evrope v dobi racionalistične civilizacije 1775–2015* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 2015),

začetku januarja 1918 odločil, da takšno demokratično dumo razpusti. To je storil z makiavelistično utemeljitvijo, da je demokratična skupščina zelo dobra oblika oblasti v demokratičnih meščanskih državah, v Rusiji pa je oblast že v rokah delavskega razreda in njegovih organov – sovjetov, ki ne potrebujejo nobenega demokratičnega parlamenta več.

Zaradi tega Leninovega dejanja so se demokratično izvoljeni poslanci razpuščene ustavodajne skupščine (*dume*) začeli organizirati najprej za politični boj z boljševiki, ki je poleti 1918 prerasel v oboroženo triletno državljansko vojno.

To je nedvomno vplivalo na še večjo nepopustljivost boljševikov do vseh konkurentov in odkritih nasprotnikov, ki so jih začeli preganjati s politično in fizično represijo. Marca 1918 so zaradi Leninovega popuščanja pred zahtevami centralnih sil na mirovni konferenci v Brest-Litovsku iz vlade izstopili levi eseri in boljševiki so zavladali sami.

Kratka oznaka njihovega režima bi lahko bila vsestranski revolucionarni voluntarizem, ki ga je izvajala ena sama politična boljševiška stranka; vse druge so prepovedali. Gospodarstvo so popolnoma poddržavili in centralizirali. Nov boljševiški gospodarski aparat na terenu za to nalogo ni bil kvalificiran in ji ni bil kos. Prišlo je do krize v preskrbi mest. Boljševiki so jo poskušali reševati z revolucionarnim terorjem nad kmeti, ki so sabotirali prisilno oddajo pridelkov. Državljska vojna je zahtevala posebno skrb za vojsko, ki je imela prednostni položaj, saj je bila udarna pest obrambe boljševiške oblasti. Ta sistem so poimenovali vojni komunizem. Boljševiki so kmalu po prevzemu oblasti ustanovili tajno državno policijo Čeko z velikimi pooblastili. Uvedli so cenzuro in močno ideološko propagando. Metoda vladanja je bil vsestranski »rdeči teror«, kot ta sistem označujejo mnogi zgodovinarji. Morda najbolj lucidno oceno je podal Pipes, ki je zapisal, da je bil to sistem, ki ga svet še ni poznal in ki ni bil podoben nobenemu dotedanjemu vzorcu. »Šlo je za dvojno oblast: skrajno obliko diktature, ki jo je izvajala zasebna skupina – »partija« – za fasado ljudske samouprave, ki so jo predstavljali sovjeti. Za sistem je počasi prišla v uporabo oznaka totalitarizem.«¹³

Tak sistem je izzval ostro kritiko in popolno odklonilnost meščanske družbe na Zahodu pa tudi reformističnih socialističnih strank. Kritizirala ga je tudi najbolj prodorna socialistična teoretičarka na Zahodu, nemška socialistka Rosa Luxemburg.¹⁴ V treh mesecih – od oktobra do decembra 1918 – je letu dni boljševiške prakse posvetila imeniten kritičen politološki esej, v katerem je pokazala svojo analitično sposobnost. Z njo je s svojega levo socialističnega revolucionarnega stališča najprej pripisala boljševikom oziroma Leninu in Trockemu zgodovinsko zaslugo, da sta si prva na svetu upala tvegati z revolucijo in osvojiti oblast, ki naj bi delavstvu omogočila graditev socializma.

Nato je prešla na kritično vrednotenje Leninove oblasti, ki »se poslužuje le dekretov, diktatorskih pooblastil tovarniških nadzornikov, drakonskih kazni,

---

313.

13 Pipes, *Kratka zgodovina ruske revolucije*, 183.

14 Rosa Luxemburg, *Politische Schriften: III.*, ur. Ossip K. Flechtheim (Frankfurt: Europa Verlagsanstalt, 1970), 136.

strahovlade, kar pa je samo blažilo napačnega koncepta. Edina pot za prepород družbe je šola javnega življenja, neomejena široka demokracija in javno mnenje.«

Rosa Luxemburg je ugotovila, da v Rusiji vlada »diktatura, toda ne diktatura proletariata, ampak diktatura peščice politikov /.../ v smislu jakobinske vlade. /.../ Lenin in Trocki sta splošno ljudsko zastopstvo, ki je izšlo iz svobodnih volitev, razpustila in na mesto njega postavila sovjete. Toda z ukinitvijo političnega življenja v deželi mora vse bolj hrometi tudi življenje v sovjetih. Brez splošnih volitev, neoviranega tiska in svobode združevanja zamira življenje in postaja samo navidezno. Birokracija postaja edini dejaven element.«¹⁵

Rosa Luxemburg je opozorila, da je lahko revolucija samo uvodno dejanje za začetek graditve socialistične družbe, kjer pa mora revolucionarna oblast prisluhniti željam in pobudam ljudskih množic. Njena prodorna kritična ocena boljševiske prakse je obsegala tudi poudarek, da iz stiske, v katero je boljševice potisnila državljanska vojna, delajo čednost in jo določajo za teoretični temelj, ki ga kot model za posnemanje vsiljujejo vsem socialističnim strankam.¹⁶

Lenin je bil prepričan, da je ruska revolucija samo uvod v veliko vseevropsko socialistično revolucijo. Za njeno spodbujanje so boljševiski marca 1919 v Moskvi ustanovili novo Komunistično internacionalo, kratko imenovano Komintern. Sprva se je vanjo vključilo nekaj celotnih nacionalnih strank (npr. italijanska). V revolucionarni evforiji, ko je Rdeča armada poleti 1920 prodrla globoko na Poljsko in so se boljševiski tam in nato še v Nemčiji nadejali izbruha revolucije, je Lenin na II. kongresu Kominterne, ki je tedaj zasedal v Moskvi, vsilil resolucijo tako imenovanih 21 točk. Ta je zahtevala, da se levi revolucionarni socialisti doma odcepijo od svojih zmernih reformističnih tovarišev, ker bi jih lahko ti v primeru revolucionarnih razmer ovirali pri izvedbi revolucije. Ta sektaška voluntaristična poteza je imela usodne posledice za mednarodno delavsko gibanje – njegovo razklanost, ki ga je slabila ves čas med obema svetovnjima vojnama in še desetletja po drugi vojni.

Ko so boljševiski leta 1920 zmagali v državljanski vojni, je nastopila velika gospodarska kriza. Zaradi slabe preskrbe z živili v mestih, zaradi katere so najbolj trpeli delavci v industrijskih središčih, je delavstvo začelo protestirati in stavkati proti boljševiskom, ki jih je pripeljalo na oblast. Delavci so zahtevali svobodne sindikate in politični pluralizem socialističnih strank v sovjetih. Majhna skupina članov boljševiskega Centralnega komiteja, tako imenovana delavska opozicija (pravi delavec v CK je bil samo Aleksander Gavrilovič Šljapnikov), je poskušala ustreči stavkajočim, toda večina CK z Leninom je podprla nasilen obračun z delavci. Ko so delavci, predvsem tisti eserovski in anarhistični, marca 1921 zagrozili z generalno stavko, postavili barikade v Petrogradu in se zabarikadirali v vojni bazi Kronštad, je CK nadnje poslal Rdečo armado s topništvom. Rdeča armada je v krvavih bojih, ki so za zavzetje Kronštata potekali ves teden, strla delavski upor. Mrtvih je bilo več tisoč delavcev in to je bila moralna smrt tako imenovane delavske oblasti. Od tedaj dalje je

15 Ibid.

16 Ibid., 140.

boljševiški režim predstavljal le strankarsko birokratsko elito, čeprav se je s spretno intenzivno propagando poskušal prikazovati kot delavska vlada v delavski državi. Tej propagandi so nasedali mnogi levičarski revolucionarni delavci pa tudi tako usmerjeni intelektualci, organizirani v komunističnih strankah, ki so dolga leta verjeli v delavski značaj sovjetskega sistema in sledili politiki Sovjetske zveze.¹⁷

Pomembno zgodovinsko poglavje predstavlja še vpliv oktobrske revolucije na razvoj v Evropi in svetu. Lahko se strinjamo z nekaterimi modernimi zgodovinarji, ki oktobrsko revolucijo ocenjujejo za začetek »sodobne zgodovine«, kar je leta 1953 prvi zapisal kritični začetnik sodobnega zgodovinoписja, nemški zgodovinar Hans Rothfels. Njegov mlajši kolega, naš sodobnik Hagen Schulze, pa je oktobrsko revolucijo in vstop Združenih držav Amerike v prvo svetovno vojno istega leta imenoval kar »dve svetovni revoluciji«. ¹⁸

Res sta obe dejanji desetletja dolgo vplivali na zgodovinski razvoj in Evropi in svetu. Ruska revolucija v določenih pogledih pozitivno, v splošnem pa negativno ves čas obstoja boljševiškega sovjetskega sistema – kar tričetrt stoletja –, ZDA pa vplivajo že kar dobro stoletje in nič ne kaže, da bo njihov vpliv popustil.

Viri in literatura

- Berlin, Isaiah. *Freiheit: vier Versuche*. Frankfurt: Fischer Taschenbuch Verlag, 2006.
- Bernecker, Walther L.. *Europa zwischen den Weltkriegen 1914–1945*. Stuttgart: UTB, 2002.
- Furet, François. *Minule Iluzije: esej o komunistični ideji 20. stoletja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998.
- Hildermeier, Manfred. *Die Russische Revolution 1905–1921*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag, 1989.
- Luxemburg, Rosa. *Politische Schriften: III. Ur. Ossip K. Flechtheim*. Frankfurt: Europa Verlagsanstalt, 1970.
- Pipes, Richard. *Kratka zgodovina ruske revolucije*. Ljubljana: Študentska založba, 2011.
- Nikola Popović. »Predgovor.« V: Aleksandar Rabinovič, *Boljševici dolaze na vlast: revolucija 1917. u Petrogradu*, 29–39. Beograd: Vuk Karadžić, 1982.
- Prunk, Janko. *Zgodovina Evrope v dobi racionalistične civilizacije 1775–2015*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2015.
- Rabinovič, Aleksandar. *Boljševici dolaze na vlast: revolucija 1917. u Petrogradu*. Beograd: Vuk Karadžić, 1982.
- Schulze, Hagen. *Phoenix Europa*. Berlin: Siedler Verlag, 1998.

¹⁷ Več o tem François Furet, *Minule Iluzije: esej o komunistični ideji 20. stoletja* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998).

¹⁸ Hagen Schulze, *Phoenix Europa* (Berlin: Siedler Verlag, 1998), 334.

Janko Prunk

SALUS REVOLUTIAE, ULTIMA LEX

SUMMARY

Russian Bolshevism was an ideological heir to the European revolutionary passion that had spread during the second stage of the French Revolution, in the period of the Jacobine Dictatorship between 1793 and 1794. However, the Bolsheviks implemented their agenda in a poorly-developed Russian bourgeois society at the beginning of the 20th century. They introduced a couple of typical Russian elements into Marxism: violent anarchist theory and practice without any democratic traditions.

The Russian Bolsheviks and their leader Vladimir Ilyich Ulyanov Lenin altered the fundamental Marx's supposition that the socialist revolution would be carried out by the industrial proletariat once it was numerous enough and as soon as it achieved class consciousness. The Bolshevik guideline was that a small, tight-knit centrally-organised political party could replace the proletariat in the realisation of a revolution. The Bolsheviks were outright fetishists for the Revolution. At their congress in London in 1903, they included an extremely unfortunate thesis in their resolution – "Salus revolutiae, ultima lex" – allowing for the restriction and breach of the fundamental citizens' rights, freedoms, and inviolability of human life in the name of the revolution, should the Party leaders so decide. This would eventually have severe consequences for socialism.

On such ideological grounds, in 1917 the Bolsheviks took over the power. The Bolshevik regime could be labelled, in short, as universal revolutionary voluntarism carried out by a single political Bolshevik party. All other parties were forbidden. The economy was completely nationalised and centralised. Richard Pipes wrote that this was a system, unprecedented in the world and completely unlike any of the previous models. "The power was twofold: an extreme form of dictatorship, carried out by a private group – 'the Party' – behind a façade of the people's self-government, represented by the soviets. The use of the designation 'totalitarianism' has gradually asserted itself for this system."

Such a system provoked severe criticism and total rejection in the Western bourgeois society, as well as in the reformist socialist parties. It was also criticised by the most insightful socialist theorist in the West, the German socialist Rosa Luxemburg. She emphasised that the right way to a rebirth of the society could only be ensured with a school of public life, an unlimited and broadest democracy and public opinion. She also emphasised that the revolution was but an introductory act in the construction of the socialist society, where the revolutionary power had to observe the wishes and initiatives of the people's masses.

After the uprising of sailors and workers in Kronstadt had been stifled in March 1921, the Bolshevik regime only represented the bureaucratic elite of the Party, even

though it attempted to present itself, by means of cunning and intense propaganda, as a government of workers in a state of workers. Many leftist revolutionary workers as well as leftist intellectuals organised in the Communist Parties fell for it, and kept believing in the workers' nature of the Soviet system as well as adhering to the Soviet Union politics.

The German historian Hans Rothfels was the first to write that the October Revolution could be seen as the beginning of "contemporary history". His younger colleague Hagen Schulze, on the other hand, referred to the October Revolution and the entry of the United States into World War I in the same year simply as "the two global revolutions". Both of these phenomena would indeed influence the historical development in Europe and the world for decades. In certain aspects, the Russian Revolution represented a positive influence, though generally speaking it was negative throughout the existence of the Bolshevik system of soviets – for as long as three quarters of a century. The United States of America, on the other hand, have exerted their influence for over a hundred years, and there are no indications that their influence might wane any time soon.

VPOGLEDI
13

OD PRVIH OGLASOV DO INTERNETA

Cena
.....
20 EUR

Ocene in poročila - Reviews and Reports

**Jure Gašparič in Katja Škrubej, ur.
Odvetnik in oblast: dr. Igor Rosina
(1900–1969).**

Ljubljana: Inštitut za novejšo
zgodovino, 2017, 234 strani, ilustr.

V monografiji *Odvetnik in oblast* sta prikazana življenje in delo dr. Igorja Rosine, ki izhaja iz družine uglednega mariborskega pravnika in politika dr. Frana Rosine. Politično, publicistično in poklicno se je Igor Rosina uveljavil v obdobju od sredine dvajsetih let do konca prve Jugoslavije. Čeprav je sodeloval v narodnoosvobodilnem gibanju, mu je povojna oblast odvzela pravico do opravljanja odvetništva. Prav njegova povojna usoda, značilna za številne intelektualce, tudi

pravnike, je vplivala na odločitev raziskovalcev Inštituta za novejšo zgodovino, da skupaj s sodelavcema s Pravne fakultete in Odvetniške zbornice Slovenije osvetlijo življenjsko in delovno pot Igorja Rosine v kontekstu »časa in prostora« ali širšem družbenopolitičnem okviru.

Urednika dr. Jure Gašparič in dr. Katja Škrubej sta za pisce o posameznih obdobjih in problemih pridobila njihove uveljavljene raziskovalce. Na njuno željo sta univ. prof. dr. Alenka Šelih in dr. Andrej Rosina uvodoma z izbranimi biografskimi podatki prikazala življenjsko pot in značajske značilnosti svojega očeta, kar je dragocen prispevek k njegovi celoviti podobi.

Monografija obsega 11 poglavij, ki so kronološko razdeljena na tri dele, na obdobje prve Jugoslavije, na medvojni čas in na prvo povojno obdobje. Razprava o življenju in delu Frana Rosine ima uvodni značaj in je pomembna za osvetlitev razmer, ki so vplivale na začetke sinove politične, društvene in poklicne dejavnosti. Dr. Filip Čuček je delovanje Frana Rosine v krajih službovanja prikazal v širokem okviru narodnopolitičnih razmer, posebej na Spodnjem Štajerskem v zadnjih letih habsburške monarhije. Opisal je njegovo delovanje v sokolskih organizacijah,

čitalnicah in denarnih ustanovah, zaradi odločnih nastopov za slovenstvo pa je bil leta 1896 izvoljen za poslanca štajerskega deželnega zbora v Gradcu. Njegova najvišja funkcija je bila izvolitev za podpredsednika Narodnega sveta za Štajersko septembra 1918, v kateri je zastopal liberalno Jugoslovansko demokratsko stranko. Pri njegovi pomembni vlogi v prevratnem času je avtor posebej poudaril zaslugo, da je kot načelnik mariborske Posojilnice z visokim kreditom omogočil generalu Rudolfu Maistru, da je opremil in gmotno poskrbel za svoje borce za severno mejo. Na strokovnem področju pa je poudaril tudi njegovo odločilno vlogo pri izdajanju stanovskega glasila *Odvetniška pisarna*.

Pomembno idejno, politično in organizacijsko delovanje Igorja Rosine v okviru liberalnega tabora med vojnama so v svojih razpravah temeljito osvetlili dr. Jurij Perovšek, dr. Jure Gašparič in dr. Anka Vidovič Miklavčič, ki je bila tudi prva pobudnica za monografijo o njem. Avtorji so si predstavitev Rosinovega delovanja razdelili tako, da ga je Perovšek osvetlil v dvajsetih letih, Gašparič v obdobju od šestojanuarske diktature 1929 do okupacije leta 1941, Anka Vidovič Miklavčič pa je podrobneje prikazala njegovo vodstveno vlogo v Zvezi društev kmečkih fantov in deklet (ZDKFD). Rosinov vstop v politično življenje sredi dvajsetih let sovpada z zaključkom njegovega pravnega študija na ljubljanski univerzi. Iz Perovškove razprave se vidi, da je prevzel pomembne funkcije v Slovenski kmetijski stranki (SKS) in ZDKFD, ki sta bili pomembna subjekta usmeritve liberalnega tabora tudi na agrarno področje. Posebej se je uveljavil s svojimi socialnogospodarskimi, idejnimi in narodnopolitičnimi nazori, ki jih je oblikoval v številnih člankih v strankinem glasilu *Kmetijski list*. Poudarjal je odločujoči pomen kmečkostanovskega gibanja kot poroka demokracije oz. branitelja pred komunizmom in kapitalizmom ter stališče, »da morata kmet in delavec postati subjekta in nosilca vse politične oblasti« (str. 44 in 46). Glede na pragmatično politiko katoliške Slovenske ljudske stranke v letih 1927 in 1928 pa je poudaril, da je edino SKS »prava zagovornica slovenskih narodnoemancipacijskih prizadevanj« (str. 52). Gašparič je za obdobje 1929–1941 ugotovil, da se je Igor Rosina hkrati z opravljanjem advokatskega poklica v novih razmerah »politično docela profiliral« (str. 60), kar je sprva kazal v člankih v *Kmetiskem listu*, kasneje pa zlasti v številnih prispevkih v mariborskem liberalnem časniku *Večernik*. Po prepovedi SKS je bil ob nadaljevanju dejavnosti v ZDKFD zelo aktiven tudi v liberalni Zvezi kulturnih društev v Mariboru. Za Rosinove publicistične in političnoprogramske prispevke v časopisju je značilno postopno oddaljevanje od nove liberalne, v prvi polovici tridesetih let režimske Jugoslovanske nacionalne stranke, zlasti od njenega unitarnega nacionalnega programa, ki je bil v nasprotju s slovenstvu predanimi kmečkimi množicami. Zlasti v drugi polovici tridesetih let je Rosina kot liberalni politik mlajše generacije oblikoval tudi stališča do vedno bolj zaostrenih razmer v Jugoslaviji in Evropi, ki kažejo njegovo politično preusmeritev k levici. To se še posebej kaže v razpravi Anke Vidovič Miklavčič o Rosini kot ideologu in aktivistu ZDKFD, ki je nastala kot prosvetno-kulturna organizacija. Tesno se je povezala s SKS, toda vztrajala je pri organizacijski samostojnosti. V tridesetih letih

je ZDKFD sodelovala s sokolskimi organizacijami in postopoma »postala središčna mladinska kmetska organizacija v slovenskih vaseh« (str. 93). Rosina je kot njen tajnik in nato kot podpredsednik opravljala številne organizacijske naloge, idejnoprogramske članke pa je objavljal v glasilu ZDKFD *Grudi*. S svojim delovanjem je tehtno prispeval k usmeritvi ZDKFD v levičarsko narodnoobrambno gibanje ob začetku druge svetovne vojne.

Medvojni čas obravnavajo tri razprave, in sicer sta dr. Bojan Godeša in dr. Zdenko Čepič osvetlila tematiko, ki predstavlja širši okvir za opredelitve delovanja Igorja Rosine v letih 1941–1945, njegovo delovanje v Komisiji za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njegovih pomagačev pa je prikazal dr. Damijan Guštin. Godeša je razpravo začel z opisom njegove usode po nemški okupaciji, ko je Rosina advokatsko pisarno preselil iz Maribora v Ljubljano, kjer so ga italijanske oblasti februarja 1942 aretirale in je nato poldrugo leto preživel v zaporu in internaciji. Značajska doslednost mu ni dovoljevala, da bi za skrajšanje zapora prosil za politično posredovanje ljudi, ki so sodelovali z okupatorjem ali se opredelili za kolaboracijo. Njegovo sodelovanje v osvobodilnem gibanju je sledilo zavezniškemu priznanju partizanskega gibanja kot delu protifašističnega boja. Godeša je kot dober poznavalec problematike legalnosti in kontinuitete v času okupacije »kot temeljne usmeritve predvojne strankarske elite« (str. 98) zavrnil nekatere neverodostojne poglede nanj v nekaterih zgodovinopisnih delih. V sklepu je poudaril, da je bil Igor Rosina eden redkih predvojnih politikov, ki so dosledno spoštovali načelo zakonitosti. Čepič je v svoji razpravi posvetil posebno pozornost problematiki slovenske državnosti v osvobodilnem boju in vlogi pravnikov, med njimi je bilo največ odvetnikov, ki so se vanj vključili in sodelovali pri oblikovanju normativnih okvirov zanjo. Ugotovil je, da se do septembra 1943 vodstvu osvobodilnega gibanja ni zdelo pomembno, da pri snovanju slovenske državnosti sodelujejo tudi pravni strokovnjaki. Navedel je vse pravnike, ki so v organih osvobodilnega gibanja opravljali pomembne funkcije, posebej pa opozoril na zadržke, ki so jih imeli vodilni komunisti do odvetnikov, predvojnih pripadnikov različnih meščanskih političnih strank. Ti so lahko opravljali predvsem različna organizacijska dela v organih ljudske oblasti. Zaradi odklonilnih stališč v predvojnih člankih je imel težave tudi Igor Rosina. Njegovemu prijatelju, mariborskemu kolegu Maksu Šnuderlu, je kot predsedniku Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev šele avgusta 1944 uspelo doseči privolitev vodstvenih organov za vključitev Rosine vanjo. Čepič se je za osvetlitev – glede na ne vedno usklajene odnose med politiki in pravniki – oprl zlasti na Šnuderlov dnevnik. Ob sklepu je poudaril pomembnost pravne strokovnosti pri oblikovanju slovenske državnosti v osvobodilnem boju. Guštin je v razpravi podrobno opisal nastanek in naloge Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev od ustanovitve februarja 1944 do njene ukinitve konec leta 1947. Po prikazu rezultatov njenega delovanja je osvetlil strokovno sodelovanje Rosine v osrednji komisiji in od oktobra 1944 v njeni podružnici za Štajersko oz. za severovzhodno Slovenijo, ki jo je do konca leta 1945 tudi vodil. Mariborska podružnica je opravila obsežno delo in njeni referenti so izdali nad

7000 odločb o storilcih vojnih zločinov. Rosina se je posvetil predvsem proučevanju postopanja nemške okupacijske uprave in nemške manjšine na Štajerskem. Avtor je ugotovil, da je v komisiji »tvorno in dejavno sodeloval« (str. 147) skladno s svojim pravnim znanjem in izkušnjami ter svojim idejnopolitičnim pogledom. Toda partijska karakteristika ga je označila za politično nezanesljivega in predviden je bil za odpust. Rosina se je v razmerah, ko je predvidel konec delovanja komisije marca 1946, odločil za ponovno opravljanje odvetniškega poklica.

Povojno usodo in delovanje Rosine so prikazali dr. Aleš Gabrič in dr. Peter Vodopivec z INZ ter pravnik dr. Katja Škrubej in Stanislav Fortuna. Gabričeva in Vodopivčeva razprava se med seboj prepletata, obe temeljita zlasti na proučevanju arhivov organov za notranje zadeve, do podatkov in analiz v njih pa sta oba avtorja enako kritična. Gabrič je uvodoma navedel primere odvetniškega in drugega delovanja, s katerim se je Rosina zameril oblastem in od sodelavca OF postal sumljiva oseba, na kar je vplivala tudi njegova predvojna politična dejavnost. Rosino so nato začeli nadzorovati sodelavci Organizacije za zaščito naroda (OZNE) in Uprave državne varnosti (UDV oz. po srbsko UDBE) in njegovo delovanje intenzivno spremljali do leta 1964, ko so ugotovili, da pri njem ni mogoče zaslediti aktivnega delovanja za opozicijo ter nadzor zato ni več potreben. Peter Vodopivec je v svoji razpravi analiziral poročila sodelavcev UDV, iz katerih se vidi, da je Rosina ostal »demokrat-individualist« ter »pristaš večstrankarskega sistema« (str. 198), posebej pa je poudaril, da je ob poskusu pridobitve za sodelovanje za UDV, ko je tekel postopek za ponovno pridobitev advokature, leta 1951 odločno odklonil »špiclanje« za svojimi znanci, ker se upira »njegovemu značaju in vzgoji« (str. 198–199). Zaradi svojih stališč do povojne politične stvarnosti je prišel tudi v hude konflikte s prijateljem Šnuderlom. Iz Rosinove korespondence z njim ter iz enostranskih in nepopolnih poročil policije se vidi, »da Rosina tudi v času neprikritih političnih pritiskov ni bil pripravljen odstopiti od svojih predstav o svobodi govora, parlamentarni demokraciji, večstrankarstvu in človekovih pravicah ter od svojih pogledov na odgovornost odvetnika ali sodno ugotavljanje individualne krivde«, pri presojanju političnih razmer v dveh povojnih desetletjih pa je imel »mnogo več posluha« (str. 194) kot tisti njegovi znanci, ki so se politični realnosti poskušali čim bolj prilagoditi. Gabričeva in Vodopivčeva razprava se med seboj dopolnjujeta v temeljitem opisu povojne Rosinove usode.

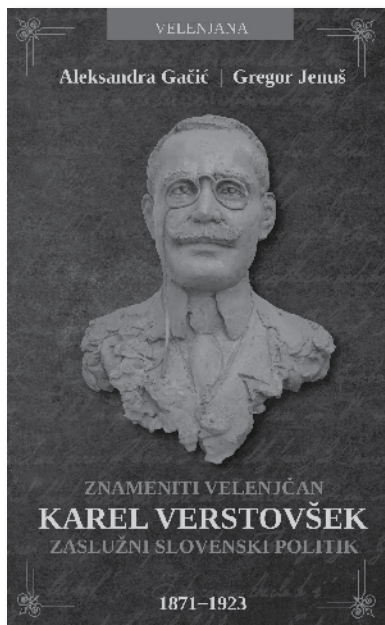
Katja Škrubej, prof. za pravno zgodovino, je Rosinovo življenje in delo predstavila predvsem v povezavi s težkim položajem Odvetniške zbornice kot inštitucije v politično občutljivem položaju njenih članov, ki so se bali celo oblastne ukinitve odvetništva. Uporaba šele pred kratkim urejenega dragocenega arhivskega gradiva Odvetniške zbornice ji je omogočila, da je tematiko svoje razprave osvetlila z novih vidikov in opozorila tudi na nekatere netočnosti v dosedanji literaturi. Z novimi podatki je prikazala odvzem odvetništva 39 oz. 35 dotedanjim članom Odvetniške zbornice leta 1947, med njimi tudi Rosini, pri čemer je poudarila, da so bili razlogi zanj v nasprotju z drugimi »globoko politični« (str. 194). Delovanje Odvetniške zbornice je prikazala od udejanjenja okupatorjevih zahtev za izključitev članov osvobodilnega

gibanja marca 1944 do novega ustanovnega občnega zbora julija 1947, na katerem je bilo izvoljeno njeno vodstvo. V vmesnem obdobju je zbornico vodil komisar, ki ga je imenoval minister za pravosodje, krščanski socialist dr. Jože Pokorn. Komisar, tudi predvojni krščanski socialist, je v sodelovanju z odvetniškim sosvetom vodil njeno delovanje, tudi vidiranje legitimacij, ki so bile pogoj za izvajanje odvetništva, za katere so morali pozitivno mnenje dati odbori OF. V tem času je Rosina sodeloval z Odvetniško zbornico kot zaupnik mariborskih sodelavcev in delegat ministrstva za pravosodje. Avtorica je v obdobju komisariata ugotovila »presenetljivo visoko stopnjo ohranjene (ali dopuščene) avtonomije delovanja« Odvetniške zbornice, za kar so imeli po njenem mnenju zasluge prav krščanski socialisti. Za Igorja Rosino pa je ob koncu poudarila, da mu je bila advokatura vrnjena šele leta 1961, po tem, ko je postala Odvetniška zbornica pri sprejemanju svojih članov formalno samostojna. Monografijo zaključuje prispevek odvetnika Stanislava Fortune, ki je poudaril, da si je Rosina s svojim klasičnim načinom opravljanja odvetništva »nakopal srd ljudske oblasti«, odvzem odvetništva leta 1947 pa ocenil »za navadno politično lustracijo« (str. 209). S prepovedjo njegovega odvetniškega delovanja je bilo slovensko odvetništvo »v času povojnih preizkušenj oropano njegove pokončne osebnosti« (str. 210).

Monografija o Igorju Rosini ima s pritegnitvijo pravnikov interdisciplinarni značaj in je pomembna kot posebna oblika izvajanja inštitutovega raziskovalnega programa Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju, znotraj katerega so raziskovalci usodo posameznika vtkali v širok družbenopolitični okvir. Svoje izsledke so bogato dokumentirali v znanstveno-kritičnem aparatu. S seznama virov in literature pa je razvidno, da so arhivsko gradivo proučevali v devetih arhivskih ustanovah, precej dokumentacije pa so pisci razprav uporabili prvi. Prav tako so uporabili tudi številne časnike, edicije virov in pravne vire ter vso relevantno literaturo. Izid interdisciplinarne monografije o Igorju Rosini in odnosu oblasti do odvetništva kot pomembne sestavine sodne veje oblasti pa je tudi nova obogatitev opusa Založbe Inštituta za novejšo zgodovino.

Miroslav Stiplovšek

**Aleksandra Gačič, Gregor Jenuš,
Znameniti Velenjčan
Karel Verstovšek (1871–1923),
zaslužni slovenski politik:
politična biografija:
ob 145. obletnici rojstva.**

Velenje: Ustanova Velenjska knjižna
fundacija, 2016 – (Fundacijska zbirka
Velenjana), 174 strani, ilustr.

Dr. Karel Verstovšek se je s prizadevnim opravljanjem svojih funkcij poslanca deželnega in državnega zbora, predsednika Narodnega sveta za Štajersko ter poverjenika –»ministra« za prosveto in kulturo v Narodni vladi SHS v Ljubljani in Deželni vladi za Slovenijo pomembno uveljavil v slovenskem in posebej v

štajerskem političnem življenju v prvih dveh desetletjih 20. stoletja. Mestna občina Velenje je svojemu rojaku ob 145. obletnici rojstva s postavitvijo spomenika in izdajo monografije izrazila spoštovanje in priznanje za vse njegove velike zasluge v prizadevanjih za uresničevanje slovenskih narodnostnih pravic ob koncu habsburške monarhije in za utrjevanje slovenske nacionalne identitete na prosvetno-kulturnem področju v začetnem obdobju jugoslovanske države.

Ob tem naj se spomnimo, da si je za objektivno ovrednotenje Verstovškove bogate dejavnosti in za njeno ustrezno počastitev prvi prizadeval prof. dr. Milan Ževart. Kot predsednik Šaleškega muzejskega in zgodovinskega društva je leta 1995 v Velenju organiziral simpozij o znamenitem rojaku, da bi na njem posebej osvetlili njegovo pomembno vlogo v prevratnem času. Za prikaz Verstovškovega delovanja kot vladnega poverjenika je za sodelovanje pridobil uveljavljenega raziskovalca slovenske kulturne zgodovine v prvi Jugoslaviji, dr. Ervina Dolenca z Inštituta za novejšo zgodovino, in avtorja tega prispevka s Filozofske fakultete v Ljubljani, z željo, da bi s proučevanjem arhivskih fondov poprevratnih slovenskih vlad v Arhivu Republike Slovenije in gradiva v Zgodovinskem arhivu in muzeju Univerze v Ljubljani še z novimi viri osvetlila njegova prizadevanja za slovenizacijo in napredek vseh vrst šolstva, posebej tudi za ustanovitev slovenske univerze.

Ževart je kot uvodni referent poglobljeno pozornost posvetil opisu pomembne Verstovškove vloge v deklaracijskem gibanju in pri vodenju Narodnega sveta (NS) za Štajersko. Ob upravičenosti velike pozornosti, ki sta jo zgodovinopisje in slovenska javnost namenila generalu Rudolfu Maistru za njegove zgodovinske zasluge, je poudaril, da ni pravično, ker je Verstovšek ostal pozabljen. Ugotovil je, da mu tudi

zgodovinopisje ni bilo vedno naklonjeno. Dodal je, da tudi v Verstovškovem rojstnem kraju nič ne spominja nanj. Ževart si je tudi kot ravnatelj Muzeja narodne osvoboditve Maribor prizadeval za vsestransko osvetlitev razmer na slovenskem Štajerskem po prevratu, za zbiranje ustrezne dokumentacije in muzealij pa je zadolžil kustosa Lojzeta Peniča, ki je že leta 1959 začel z diplomsko nalogo raziskovati to problematiko. Na razstavah v tem muzeju je tudi Verstovšek dobil svojim zaslugam primerno mesto. Ževart je kot član uredništva Časopisa za zgodovino in narodopisje poskrbel, da so bili v njem objavljeni vsi trije referati z velenjskega simpozija (1995, št. 2).

Leta 2016 se mu je Mestna občina Velenje oddolžila ne le s spomenikom, ki je delo priznanega prof. na ALU, akademskega kiparja Jurija Smoleta, temveč tudi s politično monografijo mladih raziskovalcev, dr. Aleksandre Gačič in dr. Gregorja Jenuša, s katero je Ustanova Velenjska knjižna fundacija začela izdajati novo zbirko Velenjana. Avtorja sta prav tako kot Ževart uvodoma ugotovila, da Verstovšek »kljub nedvomno pomembnim dejanjem, ki jih je opravil« (str. 6), ni dobil zasluženega priznanja. Ostal je v senci oseb, ki so znale uveljaviti svoje zasluge, medtem ko on o svoji vlogi v poprevratnih dogodkih na Štajerskem zaradi prezgodnje smrti ni napisal spominov.

Avtorja sta Verstovškovo politično pot prikazala v okviru vsakokratnih družbeno-političnih razmer, ki so vplivale na različna težišča njegove dejavnosti. Glede na to sta monografijo po kronološko-tematskih kriterijih razdelila na deset poglavij. V uvodnem poglavju so podatki o Verstovškovem šolanju in službovanju. Bil je sin usnarja in velenjskega župana. Po končani osnovni šoli v Velenju je nadaljeval šolanje na celjski gimnaziji. Po diplomi iz klasične filologije je leta 1897 nastopil službo gimnazijskega profesorja v Celju, od leta 1898 pa je bil zaposlen na klasični gimnaziji v Mariboru. Na graški univerzi je leta 1903 tudi doktoriral. Avtorja sta posebno pozornost posvetila osvetlitvi zaostrenih nacionalnopolitičnih razmer na Spodnjem Štajerskem, povezanih s krepitvijo ponemčevalnih procesov in s slovenskim narodnim prebujenjem, ki so v mladih letih vplivale na Verstovškovo narodno zavednost in opredelitev za katoliški konservativni tabor.

Na Verstovškovi politični poti od začetka 20. stoletja do prve svetovne vojne je bilo zlasti pomembno njegovo sodelovanje pri oblikovanju štajerske stranke katoliškega političnega tabora Slovenske kmečke zveze leta 1907 po koncu slogaštva. Avtorja sta podrobneje prikazala Verstovškove prepričljive zmage nad liberalnimi protikandidati na volitvah za štajerski deželni zbor leta 1909, na državnozbornih nadomestnih volitvah leta 1910 in na rednih volitvah naslednje leto, po katerih se začena tudi njegovo desetletno poklicno politično delovanje. Kot poslanec je zastopal tri sodne okraje, tudi šoštanjskega, in je bil tako v tej funkciji povezan tudi z rojstnim Velenjem.

Verstovškovo politično delovanje pri opravljanju poslanskih nalog sta podrobneje spremljala zlasti štajerska katoliška politična časnika *Stráža* in *Slovenski gospodar*. V štajerskem deželnem zboru v Gradcu, vanj je bil ponovno izvoljen tudi leta 1913, in v državnem zboru na Dunaju se je boril za priznanje slovenskih narodnostnih pravic, kot šolnik zlasti na izobraževalnem področju, posebej pa tudi za uveljavitev

slovenskega jezika v javni upravi. V državnem zboru je Verstovšek v zadnjih predvojnih letih posebno pozornost posvetil udejanjanju pravic do uporabe slovenskega jezika v uradnem poslovanju. Ostro je napadel ministra za pravosodje zaradi zamenjav slovenskega uradništva z nemškim, kar je ilustriral tudi s primerom sodišča v Šoštanju. V razpravah je grajal postopanje Nemcev in Madžarov proti Slovencem in Hrvatom ter poudaril, da bi morala država Jugoslovanom podeliti ustrezno zakonodajno in administrativno samostojnost. Ta prikaz Verstovškovih odločnih prizadevanj sta avtorja sklenila z obširnimi opisom vojnega absolutizma po izbruhu vojne, med ukrepi pa je bilo hkrati z mobilizacijo julija 1914 – »po Najvišjem nalogu« – do maja 1917 prekinjeno tudi zasedanje državnega zbora.

V poglavju Slovani in notranji spori v katoliškem taboru sta avtorja opisala proces krepitve jugoslovanskega gibanja in dogajanje v katoliškem političnem taboru po združitvi pokrajinskih katoliških političnih organizacij v Vseslovensko oz. Slovensko ljudsko stranko (SLS) leta 1909. Verstovšek je v njej krepil svojo vlogo, v državnem zboru pa je bil dejaven član Hrvaško-slovenskega kluba. Pred obnovitvijo dejavnosti državnega zbora maja 1917 je bil odločen privrženec dr. Antona Korošca in nasprotnik politike dr. Ivana Šuštaršiča. Sodeloval je pri oblikovanju Jugoslovanskega kluba in Majniške deklaracije, posebej pomembno vlogo pa je imel v deklaracijskem gibanju. Kot predstavnik Jugoslovanskega kluba je organiziral več shodov v podporo udejanjanju Majniške deklaracije, marca 1918 množičnega s 1500 udeleženci tudi v Velenju. V državnem zboru je na julijski seji v govoru, ki ga je začel v slovenskem jeziku, ostro protestiral proti oblastnim ukrepom za zatrtje deklaracijskega gibanja.

Verstovšek je avgusta 1918 postal član Narodnega sveta za slovenske dežele kot osrednjega političnega telesa v prizadevanjih za narodno samoodločbo in ustanovitev jugoslovanske države. Toda še pomembnejša je bila nato njegova izvolitev za predsednika Narodnega sveta za Štajersko, ki je imel glede na zaostrene slovensko-nemške odnose med vsemi pokrajinskimi odseki posebno zahtevne naloge pri uveljavitvi slovenske narodne osvoboditve. Nadaljnja potrditev Verstovškove pomembne vloge v SLS pa je bila njegova postavitve za poverjenika za uk in bogočastje oz. za področje šolstva in kulture v Narodni vladi SHS v Ljubljani, do katere je prišlo 31. oktobra 1918.

Avtorja sta podrobneje osvetlila dogajanje v Mariboru v prizadevanjih za uveljavitev slovenske oblasti v njem, posebej vlogo generala Maistra na vojaškem področju in NS za Štajersko pod Verstovškovim predsedstvom kot civilne oblasti. Ob tem sta poudarila, da je Maister z nekaterimi ukrepi »povzročil preglavice« Narodni vladi in štajerskemu NS, ocenila pa tudi, da je ljubljanska vlada »s svojimi odločitvami marsikdaj zamujala« (str. 103). Ustrezno bi bilo poudariti tudi nekatere druge ukrepe NS, ki so bili pomembni za uveljavitev njegove oblasti na celotnem Spodnjem Štajerskem, posebej imenovanje slovenskih okrajnih glavarjev. Verstovšek je bil v prevratnem času razpet med visokima funkcijama v Mariboru in Ljubljani. Tako se je moral edini od treh podpisnikov Maistrovega imenovanja za generala le on zagovarjati v Ljubljani, kjer se vlada ni strinjala z nekaterimi odločitvami štajerskega

NS, posebej ne s povišanjem Maistra v generala, ki je bilo nujno za prevzem vojaške oblasti v Mariboru.

Delovanje Verstovška kot najvišjega vladnega funkcionarja za prosvetno-kulturno področje sta avtorja predstavila v dveh poglavjih. Poglavje Deavstrizacija nemškega šolstva in Verstovškova prizadevanja za vzpostavitev slovenske šolske zakonodaje sta začela s prikazom njegovega predvojnega delovanja v štajerskem deželnem zboru za tako spremembo šolskega sistema, ki bi koristila slovenskim izobraževalnim interesom. S svojimi predlogi je naletel na odločen odpor nemških poslancev, ki so bili ogorčeni tudi zaradi nekaterih njegovih slovenskih govorov v deželnem zboru, nasprotovali pa so jim tudi slovenski deželnozborski poslanci in učitelji iz liberalnega tabora, ker da želi udejanjiti katoliške interese v šolstvu.

Po prevratu so bile razmere v šolstvu tako pereče in pomembne, da je moral Verstovšek sredi novembra 1918 prepustiti vodenje NS za Štajersko namestniku, sam pa v Ljubljani kot poverjenik takoj ukrepati za slovenizacijo šolstva in novo zakonodajo za ureditev vseh vrst šol. Za radikalne ukrepe je naletel na nasprotja tudi med mnogimi vladnimi poverjeniki, vendar mu je uspelo doseči sprejetje takšne uredbe, da se je lahko lotil »preustrojitve« šolstva, zlasti pri kadrovskih zadevah pa je moral krmariti med liberalnimi in katoliškimi učiteljskimi društvi. Narodni svet je posebej pozdravil Verstovškovo učinkovito ukrepanje za slovenizacijo šolstva na Štajerskem. Verstovšek se je po oblikovanju kompetenčno omejene Deželne vlade za Slovenijo, ki je sledila kmalu po prvodecembrskem nastanku Kraljevine SHS, vse do konca svojega sodelovanja v njej (decembra 1920) uspešno upiral vmešavanju ministra za prosveto v šolstvo v Sloveniji in je na tem področju ohranil slovensko avtonomijo.

Zato ga je liberalni politični tabor ostro napadel in kmalu po koncu svojega mandata je na njegove očitke, da je bil »nesreča« za šolstvo na Slovenskem, argumentirano odgovoril v obsežnem članku v *Slovincu* (januarja 1921). Ta podrobno, s številnimi podatki prikazuje Verstovškovo izjemno uspešno delo pri poslovenjenju in velikem napredku osnovnih in strokovnih šol ter gimnazij v obdobju 1918–1920. Verstovškove velike zasluge za razširitev mreže in izgradnjo slovenskega šolstva bi bilo v monografiji koristno osvetliti še z nekaj podatki. Avtorja sta v poglavju o prizadevanjih za ustanovitev slovenske univerze leta 1919 zlasti s pomočjo obsežne literature in časnikov podrobno osvetlila izjemno pomembno vlogo poverjenika Verstovška, ki si je zato upravičeno zaslužil, da ga imenujejo njen »politični oče«.

Monografijo sta sklenila s podatki o Verstovškovi vrnitvi na klasično gimnazijo in izvolitvi v mariborski občinski svet leta 1921. S pomočjo časopisja in arhivov sta osvetlila zasluženost pozornost, ki mu jo je slovenska javnost posvetila ob smrti; star je bil komaj 52 let. Navedla sta tudi podatek, da je bil zaradi zaslug častni član desetih štajerskih občin, tudi mariborske in velenjske.

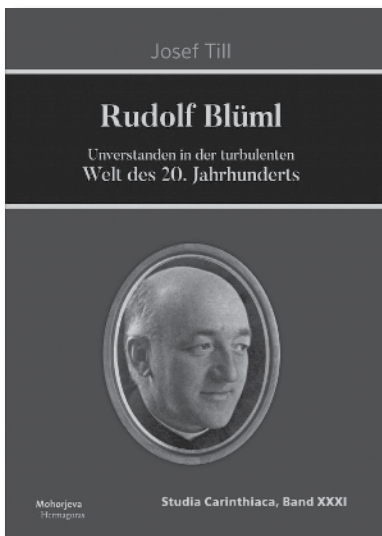
Monografijo zaključuje obsežen seznam virov in literature. Avtorja sta uporabila fonde in zbirke iz Pokrajinskega arhiva Maribor in Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu ter 11 slovenskih in nemških časnikov. Številna zgodovinska dela sta

uporabila posebej za prikaz nacionalnopolitičnih razmer na Spodnjem Štajerskem. Bogato dokumentiranost monografije kaže znanstveno-kritični aparat, ki obsega 435 opomb, dragoceno pa je tudi v njej objavljeno fotografsko in dokumentarno gradivo.

V zadnjih dveh letih sta izšli monografiji o Verstovšku in podpredsedniku štajerskega NS Rosini. Leta 2017 je publicist, novinar in raziskovalec Matjaž Brojan napisal knjigo *Dr. Franjo Rosina, pravi rodoljub: zgodba o pokončnem Slovincu, odločnem odvetniku in Maistrovi desni roki* (144 strani), za katero je bila pobudnica in izdajateljica Zveza društev general Maister. Avtor je uporabil številne vire in literaturo, posebej dragoceno gradivo in pričevanja pa sta mu posredovala vnuk in vnučinja.

Tako smo dobili monografije o vseh ključnih osebnostih zgodovinskega dogajanja na Spodnjem Štajerskem v boju za severno mejo in posebej za Maribor. O generalu Rudolfu Maistru je dr. Bruno Hartman izdal dve monografiji, leta 1989 v zbirki *Znameniti Slovenci* (216 strani) in leta 1998 pod naslovom *Rudolf Maister – general in pesnik* pri Državni založbi (132 strani). Ob tem ugotavljamo, da se te monografije v metodološkem pogledu in tudi glede nekaterih vsebinskih poudarkov razlikujejo. Za Verstovškovo monografijo sta značilni bogata dokumentiranost in mestoma zelo podroben opis splošnih razmer na Spodnjem Štajerskem ter v katoliškem taboru. Hartman je osvetlil Maistra tudi kot pesnika in se posvetil drugim oblikam njegove kulturne dejavnosti. V prvi monografiji je navedel uporabljeno literaturo, v drugi pa je ob ocenah Maistrovih zaslug v nekaterih zgodovinopisnih delih poudaril, da je za objektivni prikaz njegovega delovanja uporabil tudi gradivo iz dunajskih in beograjskih arhivov. Brojan je navedel vire in literaturo pri dobesednih citatih, Rosino pa je osvetlil tudi kot odvetnika. Tudi Hartman in Brojan sta svoja dela bogato ilustrirala. V zgodovinopisni in spominski literaturi so tudi nekateri različni podatki o zaslugah posameznikov. Ževart je na omenjenem simpoziju poudaril, da to vprašanje »le ni preveč pomembno. Pomembni so celota dogajanj in njeni rezultati« (ČZN, 1995, št. 2, str. 272), ti pa so bili na Štajerskem pri oblikovanju severne meje za Slovence ugodni, k čemur so pomembno prispevale vse osebnosti, prikazane v navedenih biografijah.

Miroslav Stiplovšek

**Josef Till, Rudolf Blüml.
Unverstanden in der turbulenten
Welt des 20. Jahrhunderts**

[Studia Carinthica; XXXI]. Klagenfurt
/ Celovec: Hermagoras Verlag /
Mohorjeva založba 2017, 351 strani

Iz monografije povzemamo, da je avtor z zbiranjem materiala zanjo pričel na začetku tega stoletja. Do končne objave je preteklo mnogo let. Nedvomno je bil Rudolf Blüml (16. 4. 1898–28. 9. 1966) pomembna osebnost iz vrst koroških Slovencev, ki je zasedala vidna mesta v hierarhiji krške škofije. Bil je predan veri in Cerkvi. V svojem življenju je prebrodil leta, ko so slovenski

duhovniki na Koroškem pred plebiscitom in po njem stali na udaru, in čas, v katerem je Cerkev s svojimi družbenimi nauki v avstrofašistični Avstriji bistveno sooblikovala politično življenje. Tedaj je na željo škofa Adama Hefterja postal član koroškega stanovskega deželnega zbora, kjer je zastopal interese kulta. V nacističnem času je doživljal prizadevanja Cerkve, da ohrani vsaj delček svojega vpliva, in prestal osebna preganjanja. Po drugi svetovni vojni je sooblikoval njeno ponovno afirmacijo v družbenem življenju dežele in države. Blümlovo delo za Cerkev je presegalo omejitve na koroške Slovence, čeprav je bilo eno izmed njegovih težišč.

Osnovna težava avtorja je bila, da Blümllove zapuščine ni najti, v izgubo je šla kmalu po njegovi smrti. Nekaj podobnega se je zgodilo z zapuščino Valentina Podgorca, še enega vidnega cerkvenega dostojanstvenika iz vrst koroških Slovencev. Josef Till pa se je deloma lahko naslonil na vire, ki drugim raziskovalcem niso bili na voljo ali pa le z omejitvami, če omenimo na primer le liber memorabilium celovške stolnice. Nikjer se nista ohranila kompleta ciklostiranih periodik, predvojnih *Obvestil Caritas-sekretariata* in povojnega *Našega dela za božje kraljestvo*, pri katerih je bil v ozadju Rudolf Blüml in iz katerih bi lahko dobili zanesljive podatke o njegovem delu. O času druge svetovne vojne je izšla zbirka virov Petra G. Tropperja (izd.), *Kirche im Gau*, s pomembno uvodno študijo izdajatelja (str. 1–39) in nič manj pomembno razpravo cerkvenega zgodovinarja Karla Heinza Frankla (str. 253–274). Viri delno ilustrirajo Blümlovo delo in pričajo o tem, da ga je cerkveno vodstvo cenilo. Bistvena sekundarna literatura, ki jo avtor uporablja in navaja (str. 337–350), je obsežna in je medtem zelo narasla. Josef Till v svoja razmišljanja ni vključil povezav Blümla ali koroške slovenske duhovščine z ljubljansko oziroma mariborsko škofijo in slovensko duhovščino.

Obširni slovenski povzetek monografije (str. 281–319) vsebinsko ni povsem skladen z nemškimi tekstom. Naj omenim le nova spoznanja glede Blümllove aretacije

6. aprila 1941 (str. 302) in uvodno zmotno oceno znamenite Spomenice duhovnikov Slovenske-Koroške konference zunanjih ministrov v Moskvi (str. 9 in 211 n). Za »nacionalistično nestrpnost« do Blümla v slovenskih krogih bo težko najti potrditev – *Slovenski vestnik* je o njegovi smrti in pogrebu poročal nevtrarno, lahko bi rekli dobrohotno, in z nobeno besedo ni omenil preprečitve spominske maše za umrle, nasilno pregnane koroške Slovenke in Slovence 15. aprila 1946 v celovski stolnici, torej tedaj, ko je bil Blüml stolni župnik. Da bi bil kdo kritiziral ali znanstveno analiziral njegovo delovanje v stanovski državi, ni znano. Zgodovinarji večinoma zelo kritično ocenjujejo sodelovanje Cerkev in njenih predstavnikov z avtoritarno stanovsko državo, o času govorijo kot obdobju avstrofašistične Avstrije (nazadnje npr. Emmerich Talos, Florian Wenninger, *Das austrofaschistische Österreich 1934–1938* = Politik und Zeitgeschichte 10. LIT Verlag, Wien 2017) in ne sprejemajo teze, da se je upirala nacizmu, ko pa je ukinila demokratično ureditev, preganjala in zapirala socialdemokrate in druge. Nekaj kritičnih pripomb na račun avtoritarne stanovske države zasledimo celo v sicer nadvse pohlevnem in lojalnem *Koroškem Slovencu*. Monopolizacija mladinskega dela ni šla v račun številnim slovenskim duhovnikom in tudi Slovenski prosvetni zvezi.

Pri obnovi slovenskih verskih struktur po prvi svetovni vojni je bil Blüml od leta 1927 naprej gotovo vodilni sodelujoči, nikakor pa ni bil edini. Da se je pri narodnostnih vprašanjih usmerjal po univerzalni katoliški Cerkvi, »ki pravi, da so verska vprašanja pomembnejša od narodnostnih in da je jezik le sredstvo komunikacije« (str. 318), pa je bilo jasno najkasneje leta 1930, ko se je Politično in gospodarsko društvo za Slovence odločilo, da na državnozbornih volitvah iz ideoloških razlogov podpre krščanske socialce. Kako je društvo prišlo do te odločitve, še ni povsem razčiščeno, zanimivo pa je, da Josef Till razhajanja med koroškimi Slovenci (polarizacijo in dihotomijo v njihovih aktivnostih po drugi svetovni vojni) postavlja na začetek tridesetih let prejšnjega stoletja (str. 120 n). Verjetno pri tem misli na narodnozavedni del Slovencev, kajti slovenski kmečki in delavski proletariat je – z majhnimi izjemami – slovenske vrste zapustil že prej. Teh ni zapuščal le delavski in kmečki proletariat, zapuščal jih je tudi ta ali drugi, ki je v katalogih celovške humanistične gimnazije zapisan kot »rojeni Slovenec« in je moral zato obvezno obiskovati ure slovenščine. Življenjske kariere teh niso raziskane. Izstopa le Michael Skubl iz Pliberka, ki je v gimnaziji koval še slovenske verze, na pravni fakulteti na Dunaju je vstopil med burše, v prvi avstrijski republiki in predvsem v času avstrofašistične Avstrije je zasedal vodilne policijske funkcije na Dunaju, marca 1938 pa je v dnevih »anšlusa« Avstrije nemškemu rajhu postal za en dan član kabineta Seyßa-Inquarta.

Visokoleteče teološke misli Rudolfa Blümla je dejansko le malokdo razumel, kot sta to zabeležili njegovi učenki na zasebnem učiteljišču uršulink v Celovcu (str. 105–108). Družbenopolitično se je Blüml naslanjal na sociologa Othmarja Spanna, na papeške enciklike in na svojega vzornika, kanclerja Ignaza Seipla, s katerim je gojil tesne prijateljske stike. Ta »prelat brez milosti«, kot so ga poimenovali nasprotni socialdemokrati, ga je pritegnil v njegovih dunajskih letih, o njem je kot njegov »zasebni tajnik« napisal tri razprave.

V Uvodni besedi Josef Till podleže koroškemu populističnemu narativu, ko zapiše, da so slovenski duhovniki zaradi diskriminacije na Koroškem pričakovali pomoč od Stalina. V razpravi tega ne ponovi, gotovo pa bo ta uvodna misel tista, ki jo bodo na Koroškem vseprek citirali. Duhovniki so zgoraj omenjeno Spomenico naslovili na Konferenco zunanjih ministrov v Moskvi, nikakor pa ne na Stalina (str. 9). Avtor je – verjetno v naglici – spregledal motečo napako, ki v slovenskem prevodu še bolj izstopa in moti ter izvira iz ene same črke. Na strani 180 in naslednji navaja pismo pomožnega škofa (kapiteljskega vikarja) Andreasa Rohracherja rajhovskemu namestniku z dne 7. maja 1941, v katerem teče govor o tem, da je bil Blüml v stanovskem deželnem zboru zastopnik kultusa (Kultusvertreter). V citatu postane iz zastopnika kultusa zastopnik kulture (Kulturvertreter, str. 180 n; pravilno pri Tropperju Kultusvertreter, str. 126–129). Napaka se nadaljuje v slovenskem tekstu (str. 303) in v površnem slovenskem prevodu, ko iz Slovenske prosvetne zveze (Slowenischer Kulturverband), ki je v izvirniku apostrofirana, nastane slovensko kulturno društvo. Avtorski naglici pripisujem tudi napačno datiranje nasilne izselitve koroških Slovencev v aprilu in oktobru 1941 (str. 182), pravilno aprila 1942. Nekako od septembra 1942 naprej je potekalo razkrivanje mreže Osvobodilne fronte na področju Železne Kaple, Sel in Borovelj, sledile pa so velike aretacije, pregoni in smrtne obsodbe.

Življenje Rudolfa Blümlla postavlja Josef Till v okvir splošnega verskega (verskopoličnega) in družbenega življenja vse od razpada avstroogrske monarhije do prvih dveh desetletij druge republike. Kritično razpravlja o avstrijskem episkopatu in njegovih stališčih do velike vojne ter ocenjuje, da se nikakor niso ujemala z mirovnimi prizadevanji papeža Benedikta XV. Njegova razmišljanja o odnosu katoliške cerkve do povojne demokracije (po prvi svetovni vojni nasploh), do socialnih demokratov posebej ter stanovske države (v terminologiji številnih zgodovinarjev do avstrofašizma) in njenih idejnih temeljev (str. 129–153) so gotovo izhodišča za nadaljnje diskusije.

Pri ekskurzu o Antonu Vogrinu, ki je na začetku 20. stoletja naletel na cerkveno nerazumevanje in odklanjanje, bi kazalo več pozornosti nameniti Vogrinčevim izkušnjam s koroškimi protestanti. Iz *Zbranih del Franca Ksaverja Meška* lahko sklepamo, da je tudi on imel pozitivne izkušnje s protestanti in protestantskim pastorjem, ko je služboval v Gnesauu, povsem nemškem kraju dežele.

Blüml je izhajal iz revne družine iz Krnice, ki je spadala pod faro Šentpavel na Zilji. V nemščini se je izuril, kot številni njegovi sovrstniki slovenskega rodu, na celovski benediktinski glavni šoli. Vstopil je v celovško humanistično gimnazijo in po Tillu sodeloval pri listu *Vzbudi se Sloven*. Prebival je v marijanišču in se po maturi odločil za študij teologije, ki ga je začel v Celovcu, nadaljeval v Mariboru in zaključil leta 1922 v Ljubljani. Študij teologije je nadaljeval na Dunaju in ga zaključil z doktoratom pri Theodorju Innitzerju, poznejšem dunajskem kardinalu. V tem času se je seznanil z Ignazem Seiplom, avstrijskim kanclerjem in vodilnim predstavnikom političnega katolicizma, ter zaključil še študij sociologije (državnopravni študij) z nadaljnjim doktoratom. Vrata znanstvene kariere na dunajski univerzi so Blümlu po pisanju avtorja ostala zaprta zaradi intrig. Posebno pomembno za njegovo poznejše delo

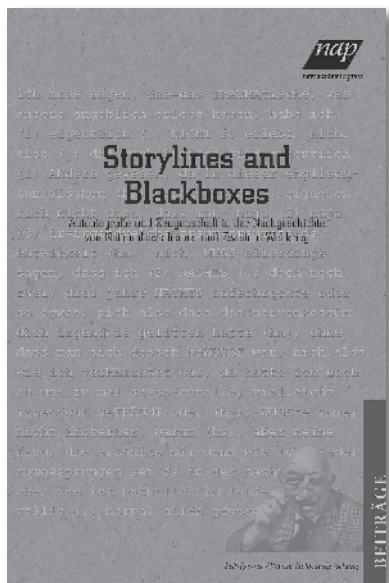
med koroškimi Slovenci je bilo, da se je na Dunaju seznanil z liturgičnim gibanjem Piusa Parscha. Po vrnitvi na Koroško leta 1927 ga je škof Adam Hefter imenoval za voditelja Karitas-sekretariata za slovenski del škofije. Na osnovi svojega sociološkega znanja je v škofiji vzpostavil in izgradil izrazito slovenske cerkvene strukture, od tako imenovanih Marijinih vrtcev, verskih stanovskih organizacij do prosvetnih domov in Doma duhovnih vaj v Tinjah. Vendar je vse to njegovo delovanje treba videti kot del vzpostavitve struktur Katoliške akcije. Slovenska društva, predvsem kulturna, so v svojem nazivu sicer nosila tudi pridevnik »katoliška«, vendar niso veljala za cerkvena. V okviru duhovniškega združenja Sodalitete je Blüml prevzel vodilno funkcijo, iskal sodelovanje z Akademijo slovenskih bogoslovcev, postal njen mentor in k sodelovanju pritegnil maloštevilne katoliške laike, med njimi Vinka Zwittera. Till ne analizira, kako je Blüml premostil skepso, ki je med slovensko duhovščino obstajala glede Katoliške akcije, prav tako ostaja zastrto tesno sodelovanje Blümlla in Vinka Zwittera pri urejanju in ideološkem usmerjanju tednika *Koroški Slovenec*. Tudi Vinko Zwitter je bil učenec Othmarja Spanna in v uvodnikih lista zaznamo idejne konstrukte tega »idealističnega sociologa«, ki se kažejo v apoteozi preteklosti in hrepenenju po novi družbeni harmoniji. Vinko Zwitter je temam za domačo rabo dodal še ideale »slovenske družine«, »slovenske družinske matere«, »vaške kmečke skupnosti« in neke »starodavne slovanske starosvetnosti«. Seveda bi morali glede tega analizirati tudi pisanje slovenskega verskega tiska, ki je v pomembnem številu izvodov prihajal na Koroško, da bi zaznali, od kod so prihajali vsi vplivi. Več o razširjenosti slovenskega verskega tiska na Koroškem izvemo iz oznanilnih knjig slovenskih župnij. Že omenjeno liturgično gibanje s funkcionalizacijo ljudskega jezika je Blüml razširjal s pomočjo Tomaža Holmarja. Ohranili so se le drobci tega obširnega dela obeh zavzetih duhovnikov, ki se jima je pridružil še Filip (Lip) Millionig. Niti v farnih arhivih niti v Arhivu krške škofije ni mogoče izslediti ustreznih arhivalij, ki bi dokumentirale to delo. Ohranjena je le zbirka *Svete pesmi*, ki je izšla že pod nacizmom, po aprilu 1941 so izvode v cerkvah južne Koroške pobrali, ponatis je izšel po vojni.

Blüml je bil med tistimi šestimi slovenskimi duhovniki, ki jih je moral ordinariat na zahtevo novih oblastnikov premestiti takoj po »anšlusu«, da ne bi motili glasovanja, napovedanega za 10. april 1938, za priključitev Avstrije nemškemu rajhu. Till ne tematizira nacističnih prizadevanj, da s pomočjo prižnice in slovenskega jezika prepričajo slovensko prebivalstvo, da glasuje za priključitev. Nacistov ni motilo, da so v slovenskih farah s prižnic dvakrat prebrali znamenito pismo avstrijskega episkopata za »anšlus« in posebno osebno stališče škofa Adama Hefterja v slovenščini. Po nedatirani vrnitvi je Blüml nadaljeval versko delo, dobrodelnost (karitas) pa si je pridržala nacistična stranka in Cerkvi odvzela vse take pristojnosti. Avtor korigira zmotno pisanje recenzenta glede Blümlove aretacije 6. aprila 1941, ki ga je ta prevzel po pisanju Felicije Griller. Na osnovi že omenjene farne kronike stolne cerkve v Celovcu meni, da je tako pisanje »lepa legenda in dober primer za nastajanje legend«, ki se je že usidral med koroškimi Slovenci. Blümlla so nacisti aretirali v župnišču stolne cerkve. Till pa brez nadaljnega povzema zapis Felicije Griller glede tega, da so povojne

jugoslovanske oblasti obsodile na smrt generalnega vikarja Josefa Kadrasa. Otipljivega dokaza za kaj takega ni. Po aretaciji so nacistične oblasti Blümla pregnale na Dunaj in od tam na Salzburško, od koder se je vrnil 1. julija 1945. Po vrnitvi na Koroško je takoj prevzel vse svoje cerkvene funkcije, se povsem posvetil obnovi slovenskega verskega življenja na Koroškem, iniciiral ponovno izhajanje *Nedelje*, to pot kot slovenskega verskega tednika krške škofije, bil je dejaven pri obnovi celovške Mohorjeve družbe, katere vodstvo je ob sodelovanju Janka Hornbocka potem prevzel Aleš Zechner. Vodil je duhovniško združenje Sodaliteta in v njegovem okviru s pomočjo škofije v Tinjah najprej organiziral Škofijsko kmetijsko šolo, po njeni ukinitvi pa pospešeno pomagal pri izgradnji Katoliškega izobraževalnega doma v Tinjah. Kot pred drugo svetovno vojno se je publicistično udeleževal pri *Nedelji* in mesečniku *Vera in dom*. V cerkveni hierarhiji je neprestano napredoval, prevzemal pomembne funkcije v škofiji in postal še predavatelj na celovškem bogoslovju. Zaradi hude prometne nesreče in njenih posledic je bolehal in moral ponovno zaprositi za bolniški dopust. Nazadnje Till Blümla opiše še kot osebo z vodstvenimi sposobnostmi in kot znanstvenika s posebnim ozirom na kanclerja Ignaza Seipla ter na straneh 333–335 navaja njegove publikacije in članke, ki mu jih pripisuje.

Na straneh 258–280 Josef Till objavi kronološki pregled dogajanj v Cerkvi in državi od 1898 do 1966, ob upoštevanju življenjskih podatkov Rudolfa Blümla. Gotovo je tak pregled težaven in odpira številne pasti, da avtor spregleda ta ali drugi pomemben mejnik ali dogodek. V preglednico bi kazalo dodatno vključiti še: majniško deklaracijo Jugoslovanskega kluba v dunajskem državnem zboru (30. maj 1917) in prepoved ordinariata ali škofa, da slovenski duhovniki agitirajo in pobirajo podpise zanje (1. oziroma 8. marec 1918) – to predvsem na ugotovljeno dejstvo, da avstrijski episkopat ni sledil mirovnim pozivom papeža, deklaracijsko gibanje pa je močno poudarjalo tudi mirovni vidik; napad na župnika Valentina Limpla (16./17. februar 1921); ustanovitev verskega mesečnika *Nedelja* (1926); državno- in deželnozborske volitve 9. novembra 1930 s stališčem duhovščine; Navodila za uvajanje nemščine pri javnem bogoslužju na jezikovno mešanem področju krške škofije (29. maj 1941, pastirsko pismo kapiteljskega vikarja z istim datumom upošteva); noti britanskega poslanika v Beogradu maršalu Jugoslavije Josipu Brozu Titu in poslanika ZDA v Beogradu maršalu Jugoslavije Josipu Brozu Titu (12. in 15. maj 1945); Navodila o politični dejavnosti duhovščine (15. maj 1945); Spomenico duhovnikov Slovenske Koroške Konferenci zunanjih ministrov v Moskvi (13. februar 1947); obnovo Mohorjeve družbe v Celovcu (8. december 1947); papeško obsodbo komunizma (30. junij 1949) in z njim povezana stališča ordinariata krške škofije; ustanovitev Krščanske kulturne zveze (30. december 1953) itd.

Avtor študijo zaključi s seznamom krajev in osebnih imen ter seznamom arhivalij in literature.

**Johanna Gehmacher, Klara Löffler
(izd.), Storylines and Blackboxes.
Autobiographie und Zeugenschaft
in der Nachgeschichte von
Nationalsozialismus und Zweitem
Weltkrieg = Beiträge der VWI zur
Holocaustforschung 4. zv.**

Wien: New academic press, 2017,
260 strani

V zborniku je objavljenih enajst prispevkov o doživetem nasilju, ki sta jih izdajateljici združili v sklope: Spraševani spomini, Pripovedovati, poročati, prikazovati in Posredovanja, uporaba. Skrbno urejen zbornik je rezultat posveta treh dunajskih znanstvenoraziskovalnih inštitutov

maja 2014. V prvi vrsti je namenjen tematiki holokavsta ali (po)doživljanju uničevanja judovskih ljudi, posameznikov in skupin ter njihovega izročila v času, ko prizorišče zapuščajo zadnje žrtve ali priče. Avtorji in avtorice obravnavajo tudi spomine drugih žrtev nacističnega nasilja, na primer prisilnih delavk in delavcev iz nekdanje Sovjetske zveze ter koroških Slovencev in Slovencev.

Izdajateljici zbornik uvajata s kratkim, tehtnim teoretičnim razmišljanjem zgodovinsko posredovanih kulturnih vzorcev avtobiografskega. Ponazarjata, kako so se predavateljice in predavatelji odzvali na poziv k sodelovanju in izbiro tem. Na str. 9–18 povzemata glavne misli avtorskih prispevkov in končno nakažeta ter utemeljujeta potrebo po meddisciplinskem raziskovalnem pristopu (str. 18 n) pri obravnavi izkušenega, doživetega nasilja in z njim povezanih travm. Opozorita na to, da bi bilo treba razmišljati tudi o obliki pričevanja in avtobiografskega zapisa, ki je po njunem mnenju edina možnost, da se doživeto nasilje lahko opiše. Prispevke urednici uvajata z angleškimi izvlečki, avtorji jih večinoma zaključujejo s povzetki.

»Zgodovina po nacionalsocializmu in po drugi svetovni vojni vsekakor ni zaznamovana le s tem, kaj se v posameznih družbah da pripovedovati na kakšen način, temveč tudi s tem, po čem se v teh družbah lahko povprašuje in koga«, med drugim menita Johanna Gehmacher in Klara Löffler. Tej izhodiščni ugotovitvi lahko tudi s pogledom na koroško-slovensko spominsko literaturo samo pritrdimo, še posebej če in ko se ta postavlja v kontekst avstrijske in zaznamo njeno družbenopolitično kontekstualizacijo. Morda bi v slovenskem primeru vprašanjem kaj, o čem in koga lahko dodali še vprašanje o času, zlasti ko upoštevamo številne nemške prevode slovenske spominske literature in vrednotenje pričevanj Slovenk in Slovencev o njihovi prehojeni poti v nacističnem času, do česar je pri velikem delu večinskega

prebivalstva prišlo šele desetletja po koncu druge svetovne vojne. V skrajnih oblikah je objavljenemu mnenju uspelo, da so posamezne žrtve iz vrst koroških Slovenk in Slovencev skušale pozabiti doživeto, se umaknile v zasebnost in se obremenjevale z mislimi o sokrivdi. Ta vidik v svojem prispevku v primernem obsegu tematizira zgodovinarica Brigitte Entner.

V prvi sklop sta izdajateljici uvrstili tri prispevke. Zgodovinarica Sonja Kopp v svojem prispevku nakazuje ogromen obseg pričevanj preživelih, navrže vprašanja glede metod analize virov in opozarja na nejezikovne oblike izražanja pri audiovizualnih medijih, kot so drža telesa, gestika, mimika, krajši in daljši presledki pri pripovedovanju itd. Meni, da so pričevanja v bistvu življenjske zgodbe, kjer je osrednja tema izkušnja različnih stopenj nasilja z določeno predzgodovino (pogosto v idealizirani obliki) in življenjem po prenehanju nasilja. Povpraševalec se vključuje v pripoved in tako lahko govorimo o dialoškem procesu, v katerem žrtev le s težavo govori o svojih izkušnjah nasilja, tako da prihaja do prekinitev, pripoved ne teče. V središču prispevka postavlja videoposnetek pričevanja romunskega Juda, ki je preživel različne stopnje nasilja, te pa so bile odvisne od spreminjajočih se političnih položajev. Grete Rebstock govori o življenju bivših prisilnih delavk in delavcev iz Sovjetske zveze, ki so bili v nacističnem času na dnu rasistične vrednostne lestvice in se je z njimi tudi tako ravnalo, v povojni Sovjetski zvezi pa nikakor niso mogli najti mesta v sovjetskem heroičnem zgodovinskem narativu ter so splošno gledano veljale in veljali za izdajalke in izdajalce. O svojem prisilnem delu žrtve niso mogli spregovoriti, obsojeni so bili na molk, ženske pa so pogosto veljale še za prostitutke. Prav za to skupino je značilna večkratna in raznolika izkušnja z nasiljem. Avtorica zaključuje, da življenjska realnost po nacističnem prisilnem delu in povsod navzoča stigmatizacija v Sovjetski zvezi domala nista omogočali zavestnega, konstruktivnega ali celo terapevtskega ravnanja s travmatičnimi izkušnjami. Zanimiv bi bil seveda podatek, koliko prisilnih delavk in delavcev se je vrnilo v Sovjetsko zvezo in kako uspešno ali neuspešno je bilo delo številnih repatriacijskih komisij. Iz strokovne literature vemo, da je znatno število teh delavk in delavcev izbralo pot emigracije v čezoceanske dežele. Pa tudi tisti, ki so ostali, na primer v Avstriji, so bili po koncu vojne soočeni s prefinjenimi oblikami diskriminacije. Problematiko je na primeru svoje matere pred nedavnim obdelal Tomaž Ogris (*Anisja. Prisilna delavka na Koroškem / Zwangsarbeiterin in Kärnten. Spomini. Erinnerungen*. Založba Drava, Celovec/Klagenfurt 2010). Literarni spomenik prisilni delavki iz Ukrajine pa je postavil tudi pisatelj Josef Winkler (*Die Verschleppung. Njetotschka Ilyaschenko erzählt ihre russische Kindheit*. Suhrkamp 1983). Etnologinja Judith Kessler se je posvetila skupini, ki je sama in tudi ob pomoči svojih delodajalcev izoblikovala svoj narativ – to so bili pripadniki nemške trgovske mornarice, ki so prišli v internacijo zavezniških sil. Zajetje so interpretirali kot rešitev po načelih mednarodnega morskega prava. Na njihove pripovedi so močno vplivali politični dogodki ali pa politični razvoj in zavest o nemški vojni krivdi ter holokavstu, svojo internacijo so interpretirali kot čas nabiranja znanja in začetek uspešne poklicne poti po vojni.

Drugi sklop zajema pet prispevkov. V ospredju so predvsem zgodbe posameznikov, ki avtoricam in avtorjem omogočajo razkrivanje družbenopolitičnih povezav in odvisnosti. Z njimi ne tematizirajo le osebnih, pogosto zelo specifičnih izkušenj nasilja in povojnega soočenja z vedno znova travmatičnim spominom nanj, temveč obravnavajo tudi mogoče oblike premagovanja in predelave doživetega. Vida Bakondy raziskuje oblike spominjanja dunajske Judinje Fritzi Löwy, znane športnice, plavalke judovskega športnega kluba S. C. Hakoah. Fritzi Löwy je morala emigrirati, po vojni pa se je vrnila in s pomočjo fotoalbuma skušala preseči bolečino, da je v holokavstu izgubila velik del družine, sorodnikov in znancev. Album je dokumentarno vrednost dobil šele s pomočjo legend in z življenjskim pogovorom, ki je bil z Löwy opravljen leta pozneje v okviru velikega dokumentacijskega projekta v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Album so odkrili na boljšem trgu in ga prepoznali kot pomemben zgodovinski vir. Arvi Sepp v svojem prispevku razpravlja o dnevnikih znanega dunajskega romanista Viktorja Klempererja. Meni, da je Klemperer svoje dnevne zapise, ki jih je beležil v veliki nevarnosti, da ga odkrijejo, razumel kot neko moralno obveznost, pisanje samo pa kot eksistenčno obliko preživetja s pogledom, da se nasilja v ponacističnem času ne bi moglo tajiti. V mislih je torej imel možnost objave po prenehanju nasilju. Kratka, teoretična razmišljanja obeh avtoric bi vsekakor lahko koristila pri interpretaciji takšne koroško-slovenske spominske literature. Naj navedem le dnevnika Franca Isopa (*Dnevne črtice mojega pregnanstva. Dnevniški zapisi iz let 1942 do 1945*. Založba Drava, Celovec 2013) in Marije Prušnik (*»Dopade se mi tukaj prav nič.« Dnevnik Marije Prušnik iz Frauenauracha*. Založba Drava, Celovec 2016). Domala nepoznano poglavje razkriva germanistka Francisca Salomon, ki analizira spominske tekste dveh romunskih Judov, ki sta kot mladince preživela diktaturo Iona Antonesca in njegovo protijudovsko politiko v Transnistriji. Tam so bili pregnanci popolnoma prepuščeni samim sebi. Brigitte Entner v svojem prispevku *»Ena družina, dva jezika, trije tipi pripovedi«* v središče postavlja (avto)biografske zapise Vinklove družine (tako so jim rekli po domače) v Lepeni (Železna Kapla) in jih kontekstualizira s slovenskim ali koroško-slovenskim zgodovinskim razvojem od *»anšlusa«* pa vse do začetka 21. stoletja. S pogledom na obsežno spominsko literaturo in številna dokumentirana pričevanja koroških Slovenk in Slovencev, kar je v veliki meri dostopno tudi v nemščini, sta izbira slovenske tematike za posvet in objava, ki je sledila v zborniku, pomemben korak k afirmaciji raziskovalne dejavnosti slovenske narodne skupnosti na Koroškem. Entner pravi, da je bila nacistična politika usmerjena v iztrebitev jezika in kulture avtohtone manjšine, in nadaljuje: *»Kar pa nacistični politiki ni uspelo, je potekalo potem bolj ali manj kot postopen proces v drugi republiki, ko je slovenščina izginila iz obširnih delov dvojezičnega ozemlja.«* Slovenščina je v prvih dveh povojnih generacijah Vinklove družine igrala odločilno vlogo. Jezikovna raba je potem prešla na dvojezičnost, kar je bila tudi logična posledica komuniciranja problematike med pripadnike večinskega prebivalstva. Raba drugega jezika, nemščine, pa je v osemdesetih letih privedla do deloma strupenih napadov, in to predvsem zaradi vsebine pripovedi. Maja Haderlap je kot pripadnica tretje generacije

izbrala nemščino in to utemeljila tako, da se je skušala osvoboditi travm, ki sta jih v družini prenašala babica in oče. S svojim romanom *Angel pozabe* (Študentska založba Litera; Maribor 2012), ki je najprej izšel v nemškem originalu (Wallstein Verlag, Göttingen 2011), je zbudila veliko pozornosti. Florjan Lipuš je njeno jezikovno odločitev zavrnil. V ospredju koroškega uradnega narativa, tako Entner, vsekakor nista bila spominjanje na drugo svetovno vojno in z njo povezan oboroženi odpor koroških Slovenk in Slovencev, temveč mejni konflikt v letih 1918–1920. Brigitte Entner analizira tekste, ki so nastali med letoma 1984 (Helena Kuchar, *Jelka*) in 2011 (Maja Haderlap, *Engel des Vergessens*). V ta kontekst postavlja prostor in odpor, ki ga je prebivalstvo podpiralo, ter opozarja na zgodnje pozive, da se ohrani spomin nanj. Odločilne elite večinskega prebivalstva so se spotikale ravno obenj, javnost ga je povezovala izključno z nasiljem in komunizmom ter poskusom ponovne delitve dežele po Slovincih. Nemškonacionalne tendence izključevanja in travme so številne bivše odporne in odporne vodile na pot, da so iz svojega spomina brisali dele svoje biografije o odporu, in avtorica meni: »Številni niso izgubili le svoje povezave do odporniške preteklosti, temveč tudi do svojega slovenskega družinskega jezika.« (str. 155) Med večinskim prebivalstvom je zanimanje za odpor in usodo koroških Slovenk in Slovencev najprej vzkliko izven Koroške, spodbuda pa je prihajala predvsem od žensk. Na večje zanimanje se je odzvala Založba Drava, ki je poskrbela za številne nemške prevode in besedila spominske literature tudi založila. Večji del razprave (str. 159–173) Brigitte Entner namenja spominom Vinklove družine, vendar opozarja tudi na druge. Pri zelo natančni analizi ji je »ušla« le podrobnost, prezrla je diplomsko delo Maria Nachtigalla (*Die Kärntner Slowenen und die Widerstandsbewegung in Kärnten in den Jahren 1934–945*. Univ. dipl. naloga, Celovec 1986). Zgovoren je že naslov diplomske naloge. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je avstrijsko zgodovinopisje, prednjačil je Dokumentacijski arhiv avstrijskega odporniškega gibanja na Dunaju, vključevalo tudi čas avtoritarne avstrijske stanovske države ali čas avstrijskega klerofašizma v obdobju nesvobode in nasilja. Poznana je serija tega arhiva »Verfolgung und Widerstand ...«. Vse do danes v tej seriji ni izšel zvezek o Koroški. Danes čas avtoritarne stanovske države ni več predmet takega zanimanja in med delom koroških Slovencev velja kot čas relativno mirnega delovanja, kar pa je zmotno. V prvih spominskih zapisih Vinklove družine so v ospredju odporniki, partizani, Maja Haderlap pa je v ospredje postavila žrtve, internirance in druge. Specifičen in teoretično podkovan je prispevek Bianche Pick, ki se sooča z literarno figuro resentimenta v treh literarnih delih.

Trije prispevki zbornika so namenjeni vprašanjem posredovanja in uporabljanja obširnega fonda (avto)biografskih zapisov, življenjskih zgodb in pričevanj. Tiskani, predvsem pa avdiovizualni mediji v različnih oblikah, oddajnih serijah in časovno bolj ali manj intenzivno, zlasti pa ob raznih obletnicah segajo po tem materialu. Literarna zgodovinarka Anna Stemmann, zgodovinarka Gerda Klingeböck in kulturolog Jörg Skribeleit tematizirajo različna vprašanja koriščenja fondov, analizirajo metode izbire dokumentarnega materiala in oblike posredovanja. Na vse vplivata

vsakokratna stopnja spominske kulture in tudi zgodovinska politika. Izdajateljici sta zadnje prispevke povzeli takole: »Ti trije teksti, ki zadevajo vprašanja posredovanja, izpovedujejo, da vsako zgodovinskopolitično rabo biografskega materiala nujno spremljajo zaostritve, redukcije in koristi, ki jih je treba analizirati in kritično reflektirati. Medtem ko je avtobiografska pripoved na osnovi svoje emocionalne kvalitete postala sama po sebi naravnost centralni format pedagoško nabitega posredovanja zgodovine, istočasno opažamo, da pripovedovalci in pripovedovalke v vedno večji meri izginjajo za temi novimi formati in konvencionalizacijami svojih življenjskih zgodb.« (str. 18)

Prispevki zbornika s svojimi skrbno zbranimi navedbami strokovne in spominske literature dajejo osnovno informacijo vsem, ki se ukvarjajo z vprašanji kulture spominjanja in njihovo mediacijo.

Avguštin Malle

KNJIŽNICA INŠTITUTA ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

Knjižnica Inštituta za novejšo zgodovino je specialna knjižnica, ki zbira in hrani gradivo za znanstvene preučevalce in ljubitelje novejšje zgodovine.

Začetki knjižnice sodijo še v čas pred ustanovitvijo inštituta. Le-te lahko namreč postavimo že v leto 1945, ko je začela z delom knjižnica Muzeja narodne osvoboditve. Začetni knjižni fond so predstavljale knjige Znanstvenega inštituta SNOS-a, ki so jih zbirali za svoje znanstveno delo že med drugo svetovno vojno.

Knjižnica hrani danes okoli 40.000 knjig o novejši zgodovini Slovenije in sveta. Sprva so prevladovala knjige o zgodovini druge svetovne vojne in delavskega gibanja, pozneje pa se je pričelo z nabavo literature o socialni in kulturni zgodovini. Z gotovostjo lahko trdimo, da knjižnica s svojim gradivom predstavlja najpomembnejšo zgodovinsko zbirko o zgodovini dvajsetega stoletja na Slovenskem. Posebnost knjižnice je še zelo obsežna zbirka »nacističnega gradiva«, saj je z zbiranjem gradiva iz Federalnega zbirnega centra in iz raznih drugih zbirk tukaj nastala ena najbogatejših knjižnic za zgodovino druge svetovne vojne v Sloveniji.

V svojih zbirkah imamo tudi preko 200 naslovov časopisov in revij, saj hranimo vse najpomembnejše časopise od Bleiweisovih Kmetijskih in rokodelskih novic preko kulturnih in strokovnih revij do vseh današnjih dnevnikov, ki jih za vsa leta hranimo tudi v vezani obliki.

Delovni čas knjižnice: ponedeljek - petek: od 8 h do 13 h, sredo: od 8 h do 15 h

Telefon: 01 200 31 28 ali 01 200 31 32

Spletna stran: <http://www.inz.si/knjiznica.php>

UDC

94(497.4)" 18/19"

UDK

ISSN 0353-0329

Andreas Schulz

"What does it have to do with us?" –
Rethinking the Russian Revolution in Germany

Anton Bebler

On the Global Impact of the Russian October Revolution of 1917

Jure Gašparič

The Changing View of the 1917 Russian Revolution –
Slovenia in the Global Perspective

Jurij Perovšek

Pogledi slovenske meščanske politike na oktobrsko
revolucijo do druge svetovne vojne

Vida Deželak-Barič

Slovenski komunisti o oktobrski revoluciji v obdobju 1920–1945

Bojan Godeša

»Komunizem največja nevarnost naše dobe« – o idejnopolitičnem profilu
vodstva političnega katolicizma na Slovenskem na predvečer napada sil osi
na Kraljevino Jugoslavijo

Zdenko Čepič

Jugoslovanska revolucija in rdeči oktober: podobnosti in različnosti

Avgust Lešnik

»Ruski oktober« v znanstvenem opusu zgodovinarja Marjana Britovška

Jerzy J. Wiatr

Reflections on the Russian Revolution

Janko Prunk

Salus revolutiae, ultima lex

